

20

Revija za narodnostna vprašanja
Razprave in gradivo

Journal of Ethnic Studies
Treatises and Documents

Institut za narodnostna vprašanja Ljubljana
Institute for Ethnic Studies Ljubljana

INŠTITUT ZA NARODNOSTNA VPRAŠANJA LJUBLJANA
INSTITUTE FOR ETHNIC STUDIES LJUBLJANA

Revija za narodnostna vprašanja

Razprave in gradivo 20

Journal of Ethnic Studies

Treatises and Documents

LJUBLJANA – DECEMBER 1987

REVIJA ZA NARODNOSTNA VPRAŠANJA – JOURNAL OF ETHNIC STUDIES
Razprave in gradivo – Treatises and Documents

251YU ISSN – 0251

UDK – UDC 323.1 (058)

gesla – key words

etnos – ethnicity, nacionalizem – nationalism, manjšine – minorities, človekove pravice – human rights, bikulturnost in dvojezičnost – biculturalism and bilingualism, asimilacija – assimilation, regionalizem – regionalism

Izdajateljski svet – Council of publishers: Andrej Caserman, Rudi Čačinovič (predsednik – president), mag. Silvo Devetak, Hajos Ferenc, dr. Vladimir Klemenčič, dr. Peter Klinar, mag. Vera Klopčič, Amalija Petronio Bertoni

Urednika – Editors: Silvo Devetak (glavni urednik – Editor-in-Chief) – Boris Jesih (odgovorni urednik – Editor-in-Charge)

Uredniški odbor – Editorial Board: dr. Borut Bohte, dr. Darko Bratina, mag. Silvo Devetak, Boris Jesih, dr. Savin Jogan, dr. Vladimir Klemenčič, Miran Komac, dr. Avguštin Malle, Sonja Novak Lukanovič, dr. Ernest Petrič, dr. Janko Pleterški

Prevodi – Translation: Irena Šumi (angleščina – English), Janez Zor (ruščina – Russian), Vera Celcer (italijanščina – Italian)

Lektor slovenskih člankov: Jože Šmit

Zunanja oprema – Layout: Jože Brumen, dipl. ing. arh.

Izdal – Edited by: Inštitut za narodnostna vprašanja – Institut for Ethnic Studies (predstavnik – representative: Silvo Devetak, LL.M.)

Založil – Published by: Uradni list SRS (zanj odgovarja – Director: Peter Juren)

Revijo sofinancira – Co-financed by: Raziskovalna skupnost Slovenije – Research Community of Slovenia

Naklada – First Printing: 1000 izvodov – 1000 copies

Tisk – Printed by: Edvard Usenik, prepisovanje in razmnoževanje, Ljubljana

Naročnine – Subscription Office: ČZ Uradni list, naslov – address: 61000 Ljubljana, Kardeljeva c. 12, telefon – telephone 224-323, žiro račun za SFRJ – Drawing account for YU: 50100-603-40323, žiro račun iz tujine – Drawing account from abroad: 50100-620-107-25731-2795/2

Revija je po mnenju Republiškega komiteja za kulturo št. 4210-44/88 z 25.1.1988, oproščena plačila prometnega davka na promet proizvodov.

KAZALO – CONTENTS

Beseda urednika	5	Editor's Note	5
Heinz Tichy:			
The Basic Principles of the European Rights of Ethnic Groups and the European Nationalities Congress in Geneva 1985	9	The Basic Principles of the European Rights of Ethnic Groups and the European Nationalities Congress in Geneva 1985	9
Silvo Devetak:			
Pravice (in dolžnosti) manjšin v večkulturnih družbah	17	Rights (and Obligations) of the Minorities in Multicultural Societies	17
James H. Wolfe:			
John C. Calhoun and the Concurrent majority	27	John C. Calhoun and the Concurrent Majority	27
Leokadija Drobiževa:			
Živimo v mnogonacionalni državi	31	We Live in a Multiethnic State	31
Irena Šumi:			
Nekateri vidiki povojnega položaja ameriških staroselcev v ZDA	35	Post-War Situation of American natives in United States. An Overview	35
Remmigio Ratti:			
Širjenje tehnološkega razvoja na obmejnem prostoru	41	The Diffusion of Technological Development in Frontier Areas of Europe	41
Vladimir Klemenčič:			
Državna meja na območju SR Slovenije in obmejna območja kot geografski fenomen	57	State Border and Border Areas as a New Geographical Phenomena in Slovenia	57
Karmen Medica:			
Socialno demografske značilnosti slovenske Istre po letu 1945	81	Social and Demographic Characteristics of the Slovene Istra	81
Nada Vilhar:			
Socialno ekonomski procesi na narodnostno mešanem območju v Prekmurju v okviru regionalnega razvoja Pomurja	93	Socio-Economic Processes in the Ethnically Mixed Territory of Prekmurje within Regional Developmental Plan in Pomurje	93
Sonja Novak Lukanovič:			
Dvojezična osnovna šola v Prekmurju: Kam in kako potem?	105	Bilingual School in Prekmurje: The Perspectives	105
Renata Mejak:			
Slovenska narodnost v Porabju – položaj, problemi, možnosti vzgoje in izobraževanja	111	The Slovene Nationality in Porabje. Problems and Educational Possibilities	111

Ferruccio Clavara:			
Osvoboditev – novo ime za razvoj	127	Liberation – a New Name for Development	127
Miran Komac:			
Rezija/Resia. Zapis o ljudeh na zahodnem obrobju slovenskega etničnega ozemlja	141	Rezija/Resia	141
Miran Komac, Salvatore Venossi:			
Kanalska dolina/Val Canale	157	Kanalska dolina/Val Canale	157
Boris Jesih:			
Pogled v socialno strukturo Koroških Slovencev	185	The Social Structure of the Slovenes in Carinthia	185
Marija Jurič:			
Implikacije večinsko-manjšinske problematike na Koroškem glede na specifičnosti po spolu	207	Some Specific Implications of the Majority – Minority Problematics in Carinthia	207
Samo Kristen:			
Trst spomladi 1945 v luči italijanskih pričevanj	223	The Event of Spring 1945 in Trieste as Reflected in Italian Memoires and Diary Writtings	223
Vera Klopčič:			
Jugoslovanstvo in „jugoslovanstvo“ – pristopi v aktualni strokovni publicistiki	235	„Yugoslavés“ – National or State Affiliation? An Overview of the Up-To-Date Scientific Writtings ...	235
Janez Stergar:			
Narodnostna problematika v osnovnošolskih učbenikih spoznavanja družbe in zemljepisa v SR Sloveniji	247	Ethnic Problematics as Treated in Primary School Textbooks for Social Science and Geography Subjects in Socialist Republic Slovenia	247
PRILOGE		APPENDICES	
Marinka Lazič:			
Bibliografije in biografije delavcev INV v letu 1987	261	Bibliographies and Biographies of the Associates of the Institute for Ethnic Studies	261
Metka Penko Natlačen:			
Udeležba delavcev INV na domačih in tujih mednarodnih znanstvenih sestankih in obiski na INV v letu 1987	271	The Participation of our Associates at National and Internacional Scientific Meetings and Visits of Foreign Specialists at our Institute in 1987 .	271
Meta Gostinčar Cerar:			
Izbor na novo pridobljenih knjig v knjižnici INV	277	New Books in our Library – Selected Volumes	277
Sinopsisi – Abstracts z gesli	281	Abstracts With Key Words	281

UVOD

BESEDA UREDNIKA

Pričujoča, že dvajseta številka revije Inštituta za narodnostna vprašanja iz Ljubljane nadaljuje svoje poslanstvo. V njej bo bralec, ki se zanima za narodnostno vprašanje pri nas in v svetu, našel mnogo pojasnil in stališč, ki bodo obogatila njegovo vedenje o tem predmetu, hkrati pa mu utrdila željo, da bi še bolje spoznal vse tisto, kar označuje tudi njega kot pripadnika naroda ali narodnosti v današnjem svetu. Avtorji se znanstveno lotevajo obravnave posameznih vprašanj; hkrati pa poskušajo na poljuden način sporočiti bralcu spoznanja, do katerih so se prikopali v svojem raziskovalnem delu.

V člankih, ki se nanašajo na problematiko slovenskih manjšin v sosednjih državah, so avtorji opozorili zlasti na pereče probleme Slovencev v Porabju na Madžarskem ter v Videmski pokrajini v Italiji, še posebej pa v Reziji in Kanalski dolini. Enako zanimiva sta tudi članka o socialnoekonomskih spremembah na narodnostno mešanem področju v Prekmurju, kjer skupaj živijo Slovenci in Madžari, ter o usodi otrok, ki so končali eno od tamkajšnjih dvojezičnih šol.

Bralca bo zanimalo, kaj se dogaja v Sovjetski zvezi, kjer so še včeraj trdili, da ni problemov na narodnostnem področju, danes pa brez ovinkov priznavajo, da razvoj socializma sam po sebi ni, odpravil nasprotij, ki so obstajala v odnosih med tamkaj živečimi narodi in narodnostnimi manjšinami. Te dni so v Evropskem parlamentu sprejeli dokument o evropskih jezikih in kulturah, nekaj podobnega pripravljajo v Evropskem svetu. Zato bo zanimivo prebrati, kaj so se o tem pred dvema letoma v Ženevi dogovorili predstavniki manjšin na svojem ustanovnem evropskem kongresu. Vključili smo tudi članek, ki prinaša pregled kompleksnega položaja ameriških staroselcev v ZDA, ki bo za bralce zanimiv zlasti kot nasprotje kaj pogostim romantičnim prikazom „Indijancev“.

Od „domaćih“ vprašanj bo bralčevo pozornost prav gotovo pritegnila študija o demografskih spremembah v Slovenskem Primorju po drugi svetovni vojni, ki imajo svoje politične, ekonomske in narodnostne vzroke. Programiranje razvoja obmejnih področij in čezmejno sodelovanje sta nepogrešljiva pogoja za napredek obmejnega prebivalstva, nič manj pa tudi za napredek in obstoj manjšin. Mnenja švicarskega in našega strokovnjaka za ta vprašanja bodo še posebej dobrodošla.

Inštitutski sodelavci že dve leti raziskujejo politične in druge okoliščine, ki so po drugi svetovni vojni vplivale na oblikovanje jugoslovansko-italijanske meje. Projekt ima delovni naslov „Boj za zahodno mejo 1941-1977“. Pomemben dogodek je bila jugoslovanska osvoboditev Trsta maja 1945. leta. Tokrat objavljamo, kako so ta dogajanja v svojih spominih opisali italijanski avtorji.

Na koncu revije je prikaz strokovnih stališč, ki so jih v zadnjih letih v knjižni obliki objavili nekateri jugoslovanski strokovnjaki o problemu t.in. jugoslovanstva; članek obravnava etnične probleme v jugoslovanski večnacionalni družbi, kot tudi vprašanje več ko dveh milijonov ljudi, ki so pri zadnjem popisu prebivalstva v letu 1981 izjavili, da so „Jugoslovani“ in se tako niso opredelili za pripadnost kakemu narodu ali narodnosti SFR Jugoslavije. Poleg tega bo bralec v tem delu revije našel bibliografijo sodelavcev inštituta ter informacijo o njihovem sodelovanju na domačih in mednarodnih znanstveni sestankih, o obisku tujih strokovnjakov na inštitutu in literaturi, ki jo je v tem letu nabavila inštitutska knjižnica.

Bralcu smo dolžni še pojasnilo v zvezi s spremembo naslova in zunanje opreme revije. Z naslovom „Revija za narodnostna vprašanja – Journal of Ethnic Studies“ smo hoteli potrditi našo privrženost obravnavanju te problematike in pritegniti pozornost novih bralcev, z novo zunanjo opremo pa smo skušali doseči, da bo revija ne samo koristno branje, marveč tudi prijetnejša na pogled.

mag. Silvo Devetak
glavni urednik,
ravnatelj Inštituta za narodnostna
vprašanja v Ljubljani

INTRODUCTION

EDITOR'S NOTE

Present twentieth issue of the Institut for Ethnic Studies review continues with presenting ethnic research. Interested reader will be able to find a variety of informations on ethnic problematics in Yugoslavia and abroad. Hopefully, the presentations and standpoints of the authors will stir the reader's curiosity and will encourage him to seek for more informations, as ethnic affiliation represents a form of identity crucial to every individual in the modern world. The authors attempted to both studiously and comprehensively communicate to the reader the results of their research.

As to the articles dealing with Slovene national minorities in the neighbouring countries, the stress was layed on the minorities in Porabje (Hungary); in Videm/Udine province (Italy), especially in Rezija/Resia and Kanalska dolina/Val Canale. The extensive studies of the school system in the ethnically mixed region of Prekmurje in Slovenia provide a thorough information about children who nowadays enjoy the benefit of bilingual education, and the prospects of aducational system in the region.

As to foreign problematics, the review included an article on Soviet Union, where it was up to recently held that ethnic problems do not exist; this standpoint is now changed to the effect of admitting that socialism by itself did not do away with the tensions that existed among nations and nationalities.

These days the European Parliament passed a declaration on European cultures and languages. A similar document is being prepared in Council of Europe. Therefore it will be interesting to read about the proceedings of the Geneva Constitutional Congress of European minority representatives two years ago. The article on Native Americans's complex situation in the United States will be informative for general readers accustomed to more frequent fictitious presentations of the „Indians“.

As to „home“, Yugoslave problematics, the reader will be able to get informed about the demographic changes in the Slovene coastal region after World War II, which were due to various political, economic and ethnic circumstances. Programming the developement of frontier areas and cooperation of neighbouring frontier areas are indispensable for progress of frontier populations, as are important for the progress of minorities; the studies here included, one authored by our expert, the other by a Swiss scholar, will no doubt be very telling. The included contribution about the post-war establishing Yugoslave-Italian border is a piece of research that associates of the Institute ingage in for two years already. An important episode included in the research with a working title „Struggle for the Western Border 1941-1977“ is the Yugoslave liberation of Trieste in May 1945. This time a study of the event as is

Na koncu revije je prikaz strokovnih stališč, ki so jih v zadnjih letih v knjižni obliki objavili nekateri jugoslovanski strokovnjaki o problemu t.im. jugoslovanstva; članek obravnava etnične probleme v jugoslovanski večnacionalni družbi, kot tudi vprašanje več ko dveh milijonov ljudi, ki so pri zadnjem popisu prebivalstva v letu 1981 izjavili, da so „Jugoslovani“ in se tako niso opredelili za pripadnost kakemu narodu ali narodnosti SFR Jugoslavije. Poleg tega bo bralec v tem delu revije našel bibliografijo sodelavcev inštituta ter informacijo o njihovem sodelovanju na domačih in mednarodnih znanstveni sestankih, o obisku tujih strokovnjakov na inštitutu in literaturi, ki jo je v tem letu nabavila inštitutska knjižnica.

Bralcu smo dolžni še pojasnilo v zvezi s spremembo naslova in zunanje opreme revije. Z naslovom „Revija za narodnostna vprašanja – Journal of Ethnic Studies“ smo hoteli potrditi našo privrženost obravnavanju te problematike in pritegniti pozornost novih bralcev, z novo zunanjo opremo pa smo skušali doseči, da bo revija ne samo koristno branje, marveč tudi prijetnejša na pogled.

mag. Silvo Devetak
glavni urednik,
ravnatelj Inštituta za narodnostna
vprašanja v Ljubljani

INTRODUCTION

EDITOR'S NOTE

Present twentieth issue of the Institut for Ethnic Studies review continues with presenting ethnic research. Interested reader will be able to find a variety of informations on ethnic problematics in Yugoslavia and abroad. Hopefully, the presentations and stadpoints of the authors will stirr the reader's curiosity and will encourage him to seek for more informations, as ethnic affiliation represents a form of identity crucial to every individual in the modern world. The authors attempted to both studiously and comprehensivelly communicate to the reader the results of their research.

As to the articles dealing with Slovene national minorities in the neighbouring countries, the stress was layed on the minorities in Porabje (Hungary); in Videm/Udine province (Italy), especially in Rezija/Resia and Kanalska dolina/Val Canale. The extensive studies of the school system in the ethnically mixed region of Prekmurje in Slovenia provide a thorough information about children who nowadays enjoy the benefit of bilingual education, and the prospects of aducational system in the region.

As to foreign problematics, the review included an article on Soviet Union, where it was up to recently held that ethnic problems do not exist; this standpoint is now changed to the effect of admitting that socialism by itself did not do away with the tensions that existed among nations and nationalities.

These days the European Parliament passed a declaration on European cultures and languages. A similar document is being prepared in Council of Europe. Therefore it will be interesting to read about the proceedings of the Geneva Constitutional Congress of European minotity representatives two years ago. The article on Native Americans's complex situation in the United States will be informative for general readers accustomed to more frequent fictitious presentations of the „Indians“.

As to „home“, Yugoslave problematics, the reader will be able to get informed about the demographic changes in the Slovene coastal region after World War II, which were due to various political, economic and ethnic circumstances. Programming the developement of frontier areas and cooperation of neighbouring frontier areas are indispensable for progress of frontier populations, as are important for the progress of minorities; the studies here included, one authored by our expert, the other by a Swiss scholar, will no doubt be very telling. The included contribution about the post-war establishing Yugoslave-Italian border is a piece of research that associates of the Institute ingage in for two years already. An important episode included in the research with a working title „Struggle for the Western Border 1941-1977“ is the Yugoslave liberation of Trieste in May 1945. This time a study of the event as is

reflected in Italian published memoirs and diary sources is presented in the reveue.

Included is also an interesting article on recent scholarly developements of the problem of „Yugoslaves“ - the increasing number of Yugoslave citizens who declare themselves Yugoslaves by ethnic affiliation. The problem was brought to Yugoslave authors' attention especially after the 1980 census. Finally, bibliographies of the Institute researchers and a report on scientific meetings attended by them are included, together with an information on visits foreign scholars payed us during this year. We added also a list of new volumes that our library acquired in this year.

We feel obliged to offer to the reader an explanation as regards the review's new title "Revija za narodnostna vprašanja/Journal of Ethnic Studies". We tried to stress the contents of the review; the renewed design and the more explicit title will, so we belive, contribute to the reader's pleasure.

Silvo Devetak, M.D.
Editor-in-Chief
Director of the Institute for
Ethnic Studies in Ljubljana

HEINZ TICHY

Vienna

THE BASIC PRINCIPLES OF THE EUROPEAN RIGHTS OF ETHNIC GROUPS AND THE EUROPEAN NATIONALITIES CONGRESS IN GENEVA 1985

I. THE DEVELOPMENT OF „BASIC PRINCIPLES“

The roots of the Basic Principles of the European Rights of Ethnic Groups go back to documents of three international non-governmental organizations, namely the Federal Union of European Nationalities (FUEN), and its Basic Principles of a Right of Nationalities, adopted at Abenrade (Denmark) on 22nd May 1967; the International Association for the Defence of Menaced Languages and Cultures (AIDLCM), with its Charter of Rights for Minority Ethnic Communities and for Linguistic Minorities, adopted at Chatillon (Val d'Aosta, Italy) on 25th July 1976; and the last the International Institute for Ethnic Group Rights and Regionalism (INTEREG), with its seat in Munich, which has prepared the Draft of an International Convention on the Protection of National or Ethnic Groups or Minorities, and furthermore the Draft Protocol to the International Convention on the Protection of National or Ethnic Minorities or Groups, applicable to the States Members of the Council of Europe. The most extensive paper and the last too is the Draft of an International Convention prepared by INTEREG. It comprises 39 articles and the Draft Protocol, belonging to it, 33 articles more.

What is the real influence of FUEN, AIDLCM and INTEREG? The FUEN consists of about 30 member organizations from Belgium, Denmark, the Federal Republic of Germany, France, Italy (the Slovenska Skupnost, for example, with its seat in Gorizia/Gorica), the Netherlands, Sweden, Finland, Austria (the Narodni Svet Koroških Slovencev, for example), the United Kingdom and the USA. The number of ethnic group organizations joined in the AIDLCM might be smaller, its member organizations represent ethnic groups for example in Spain, France, Italy, Austria (so the Zveza Slovenskih Organizacij na Koroškem) and so on. INTEREG does *not* consist of ethnic groups organizations, it is rather an association of individuals, natural persons, mostly scientists and politicians.

Attempting to unificate the three documents mentioned above, the organizations have met and at last they have agreed upon the present Basic Principles of the European Rights of Ethnic Groups in spring 1985 in Munich. At that time the three organizations already had convoked the 15th Congress of European Nationalities in Geneva, and now the Basic Principles were submitted to the Congress. It has to be

stressed that the Congress was *not* convoked to amend the Basic Principles already adopted by the three organizations; its task was *only* – inter alia – to take notice of the Basic Principles and to discuss them. One should know that when reading in „Europa Ethnica“ 1985, the official organ of the FUEN and INTEREG, that the Basic Principles have been „adopted by the European Nationalities' Congress in Geneva“ (p. 154), and in the same number of „Europa Ethnica“ one can find Prof. Veiter's opinion that „the most important outcome of the congress was the adoption of the ‚Basic Principles‘“ (p. 70). In this context I should mention that the wording „Basic Principles adapted by the . . . Congress“, one can also find in „Europa Ethnica“, is not correct. Once more: in regard of the Basic Principles the nature of all resolutions and other utterances of the Congress could be a mere *declarative* one. Only the Preamble of the Basic Principles has been amended in Geneva.

As a means of historical interpretation of the Basic Principles we are therefore bound to the formation of the text up to the agreement of Munich. Yet the proposals and discussions of Munich have not yet been published. It is necessary, therefore, to trace the influence of each of the documents on the Basic Principles. At this time I will give a general survey.

There the influence of the FUEN-document, which was adopted at Abenrade in 1967, is evident regarding the *title* („Basic Principles“), the *preamble* and – contrasting to the documents of AIDLCM and INTEREG mentioned above – the *vagueness* of the regulations; so, for example, *neither* the term „ethnic group“ or „national minority“ or „national group“, as introduced in Art. 1 of the Basic Principles, is exactly defined *nor* it is said anywhere in the Basic Principles what, for example, the „right to education“ which is mentioned in Art. 12 rather incidentally, comprises. A characteristic of the FUEN-document, the *former* „Basic Principles“, was the prominent position given to the principle of freely declaring one's membership of an ethnic group. The *first* sentence of Art. 1 of the FUEN-document of 1967 stated that „everybody has the right freely to join a national minority resp. nationality.“ Contrasting to this, in the *new* „Basic Principles“ the rights of group are at top (Art. 1 and following articles), whereas the principle of free declaration is postponed to the position of Art. 11 now. It seems to me that this shift is not accidental.

The AIDLCM-paper of 1976 and both INTEREG-documents cited at the beginning have similar tendency, yet the INTEREG-documents are much more detailed. So it is difficult to decide whether, in this instance, the insertion of personal autonomy into the Basic Principles (Art. 10) should be derived from AIDLCM – or INTEREG-papers; one can only presume – due to the curtailed form of Art. 10 – that the idea of personal autonomy was not inserted at the request of the *FUEN*. Of course even some theoretical positions of INTEREG could not assert themselves; a remarkable example is the express *right to assimilation* laid down in Art. 10 of the INTEREG Draft of an International Convention on the Protection of National or Ethnic Groups or Minorities.

So the Basic Principles are a compromise, and it might be that a broad discussion on the European Nationalities' Congress, combined with the chance of amending the principles, would have hindered even *this* text. In Geneva about 35 ethnic groups, mainly from Western Europe, were represented, also some other international non-governmental organizations, for example the „European Bureau for lesser used languages“ (with its seat in Dublin), the „Minority Rights Group“ (London) and so on. As

the statements of those participants addressing to the Congress show, much criticism was expressed. So, for example, Art. 10 (personal autonomy) was declared impracticable, another representative found that the Basic Principles should condemn any incitement was that of the South Tyrolean Alexander Langer who said that also the position of the majority ethnic groups should be taken into account and that the cultural cooperation between majority and minority ethnic group should be promoted. This suggestion was the only one which led to an amendment, not of the text of the Basic Principles but of their preamble: The preamble at present states, *inter alia*, that the groups of a region, both majority and minority, must become acquainted with and have to respect history and the various languages and cultures of a state or a region, with the intention that all the various ethnic communities should live together peacefully.

II. THE TEXT OF THE BASIC PRINCIPLES

Turning to the text of the Basic Principles, one might sometimes find versions (German, English, etc.) differing from each other. As no language had been declared as the authentic one, yet *German* was — as Prof. Veiter reports — the language of discussion at Munich, in cases of doubt the *German* version should decide.

In Art. 1 of the Basic Principles a definition of „ethnic group“ respectively „national minority“ or „national group“ is attempted. Yet this attempt has miscarried because the criteria characterizing a „group“ are not completely enumerated, and it is a mere truism that such a group is „characterized by some criteria“. So Art. 1 is important only because of the right of the group to be recognized as an entity. Art. 2 states the right to the protection, maintenance, development and promotion of the group's characteristics respectively its identity; it raises the question whether this right can be „regardless of the number of its members“. Art. 4 concerns the protection of the group's territory (its „native region“) and the preservation and promotion of the group's language. Art. 5 grants — *inter alia* — cultural autonomy and an appropriate part of public resources, Art. 6 concerns the group's own radio- and TV-programmes, Art. 7 territorial self-government. That the members of a group should have a chance to work in their native region, is stated by Art. 8 and 9. Art. 10 (personal autonomy) has been already mentioned, also Art. 11 (principle of free declaration of one's membership of a group). Questions of the group's language are treated in Art. 12 and 13. A remarkable position is laid down in Art. 17 which states that „the rights of the groups must not be narrowed by decisions of the majority.“ Questions of the representation of a group are treated in Art. 18 till Art. 20.

III. MAIN PROBLEMS OF THE BASIC PRINCIPLES

After this first survey I want to analyze some of the main problems of the Basic Principles.

First problem: to whom shall the Basic Principles apply? Art. 1 of the Basic Principles speaks of „every ethnic group“ and — in brackets — of the „national minority“; it could be doubtful whether only ethnic *minority* groups should be protected and promoted and whether „minority“ means „numerical minority“.

I think that ethnic rights must be granted to everyone and to every ethnic group, as well as to ethnic *majority* groups. It could be that a state tries to displace even the language of the ethnic majority group when creating, for instance, a „koine“ or an artificial language. Yet, of course, ethnic *minority* groups must be *especially* protected

and promoted; the smaller they are the stronger the support of the state must be (it is, by the way, an omission of the Basic Principles that they do not express this distinctly). When is an ethnic group in a minority position? I think, it does not – or not in every case – depend on the *numerical* size; rather the term „non-dominant position“ would fit to characterize a minority.

Second problem: Which criteria characterize an ethnic group? There are, of course, *objective* criteria, such as *mother tongue* (not simply „language“, as said in Art. 1 of the Basic Principles) or *constancy* (which can be concluded from tradition, descent or – *for example* – from the existence of an ancestral soil). One might say that also a *subjective* criterion might exist, at least the will to preserve the group's identity. Yet Art. 2 (and also Art. 1 and Art. 4) of the Basic Principles declare the essential group's rights as „inalienable“, this means that the group – as entity – is *not* entitled to give up, to renounce its rights. This is an astonishing result and I admit that it is hard to explain why as well as all other legal entities but an ethnic group are entitled to dissolve. Consequently the *actual* will to preserve the group's identity could not be seen as a criterion of an ethnic group.

Third problem: Who are the members of an ethnic group? Art. 11 of the Basic Principles is formulated in a way which makes totally divergent results possible: On the one hand the free declaration of membership is granted, on the other hand the states are obliged to create the legal, political and *social* conditions for this free declaration. *Who* should decide in a certain case – and according to which criteria – whether, for example, the *social* conditions exist? One could say that it is almost impossible to create the conditions for a human decision influenced *only* by free will. So I fear Art. 11 does not solve the questions of membership. It might be a solution not to overstrain the conditions of free will. When people are entitled to contract with powerful legal persons, for example, in spite of the fact that in these cases their free will is *reduced* as a result of „structural power“, I could *not* explain why *solely* in respect of ethnic declarations of membership the *ideal* of free will should be demanded by law.

In this connection it should be added that free declaration should *not* be the only criterion of membership. I think that also a criterion with an aspect of constancy, for example commanding the language of the group, should be demanded, thus avoiding or at least rendering more difficult the shifting from one membership to another.

As long as the question of membership is not resolved, all questions concerning the representation of ethnic groups, the organization of an ethnic group as a legal entity, and so on, cannot be decided. Stating that the Basic Principles have not resolved these basic questions, not even in the contours, is a reproach.

There remain, of course, still some other questions unresolved by the Basic Principles. I have already mentioned the questions of personal autonomy (Art. 10); other problems are the protection of the native region of a group (Art. 4), the representation in parliaments (Art. 18) or the corresponding of the number of civil servants (in certain offices) to the real (numerical) proportion of the ethnic groups. These questions cannot be treated within the given scope.

At last it ought to be stressed that the Basic Principles have the function of a list of *wishes* of some important international non-governmental organizations, and they are to be submitted to the politicians, the parliaments and so on. The Basic Principles are a compromise, in some essential points indistinct and too general. They could be a

base for a government's work but they should be completed by *national papers*, or, at least, by special papers of each ethnic group's organization concerned.

BASIC PRINCIPLES OF THE EUROPEAN RIGHTS OF ETHNIC GROUPS (adopted by the European Nationalities' Congress in Geneva, 18th May 1985)

Art. 1: Every ethnic group (national minority) or national group – called „group“ in the following – characterized by criterions such as its own language, culture, or traditions, has an inalienable and inviolable right, on an international as well as national level, to be recognized as a national, ethnic, and cultural (linguistic) entity.

Art. 2: Every group has an inviolable and inalienable right to the protection, maintenance, and promotion of its characteristics/identity in its innate region of settlement regardless of the number of its members.

Art. 3: The right to development and promotion exceeds the individual protection against discrimination and also includes the promotion of the group as such.

Art. 4: It is an inalienable right of the national groups that their native region, the region of their indigenous ancestry, shall be protected and preserved for them. Their native region must neither be alienated nor split up administratively, nor lose its own ethnic or linguistic character by infiltration.

In schools and in public life of the native region priority must be given to the preservation and promotion of the group's language. The group's history and literature must constitute an indispensable part of instruction.

Art. 5: Every group has the right to organize itself—including legal organization. It is entitled to cultural autonomy. An appropriate part of public resources must be granted to the groups.

Art. 6: Every group must be accorded the real potential of producing its own radio and television programmes, and of issuing its own publications.

Art. 7: The population of a part of a State, mainly occupied by a group, shall be granted territorial self-government and regional legislative responsibility, including levying of taxes and/or an adequate part of the public resources of the State.

Art. 8: All members of a group have the right to freedom of movement and remaining in their native region. Public employees belonging to a group must not be transferred from their native region against their will. As far as possible, members of a group must be able to perform their military service within their native region.

Art. 9: The States should organize their economic life in a way that ensures that members of the groups can find employment in their native region. Economic development and industrialization must not be used to endanger the identity of a group.

Art. 10: In the case of a scattered minority the States should grant it personal autonomy.

Art. 11: Every person should have the right freely to declare him- or herself, without pressure of any kind, a member of a national minority or ethnic group. This declaration must neither be challenged nor investigated. The States should create the legal, political, and social conditions for this free declaration.

Art. 12: All members of a group have the right freely to use and cultivate their spoken and written language or dialect in public and private life. This includes the right to education and religious care including scripture in their own language. Every State should recognize and guarantee this right of the group.

Art. 13: In their native region all members of a group have the right to communicate directly in writing and by word of mouth in their own language with public service, courts, and all authorities competent for that region. Conditions must be created to render possible such communication.

Art. 14: The members of a group and its public and private organisations may maintain relations with populations of the same language and culture in other States.

Art. 15: In their cooperation with other States in the cultural, economic, or other fields, the State shall have appropriate regard to the needs of the groups.

Art. 16: The equivalence of diplomas obtained abroad in the language of the group shall be recognized to its full extent.

Art. 17: The rights of the groups must not be narrowed by decisions of the majority. They

shall only be subject to ruling by law courts in matters concerning their constitutional validity, without regard to their expedience.

Art. 18: Every group has the right to appropriate representation in parliaments as well as in all legislative and administrative bodies, municipal councils, etc. Threshold clauses, or rules requiring a mandat secured by direct, personal election for proportional distribution of seats, or any similar restrictions shall not be applied against the groups. Constituencies must be arranged in a way which is not of electoral disadvantage to the groups, and which does not split up the region of a group.

Art. 19: Groups living in a member state of an organisation with supra-national authorities, shall have the right to appropriate representation in all competent bodies, and to communicate directly with the supra-national bodies.

Art. 20: The organisations of the groups have the right to represent the interests of the groups, their organisations and their individual members at courts, authorities and official bodies. A group whose rights are being violated by the state may obtain help and protection from national and international courts.

SUMMARY

THE BASIC PRINCIPLES OF THE EUROPEAN RIGHTS OF ETHNIC GROUPS AND THE EUROPEAN NATIONALITIES' CONGRESS IN GENEVA 1985

The author has divided his text into three sections, dealing with the origin, description and critical survey respectively of The basic Principles . . . text, as the document was adopted in Geneva 1985. The author first considers the influence of some of the earlier documents of this sort, as were passed by FUEN, AIDCLM, INTEREG, and Council of Europe. He finds the Basic Principles text a compromise to the preceding acts. Due criticisms were expressed even at the Congress of 1985, but failed to produce amendments.

The second section of the paper brings statements of contents, of the topics treated in the document, and of formulations and terminology used. The author establishes an important fact that Basic Principles failed to sufficiently determine some basic categories, such as ethnic group, membership in it, numerical size of a group as a relative criterion, detailed characterization of membership.

In author's view, three major problems arise from these inadequacies. First, it is not clear to whom should Basic Principles refer, since the text failed to confront minority rights against majority rights, whereby the author rejects the term „minority position“, arguing that it unduly suggests numerical evaluations, and prefers „non-dominant position“ as a more adequate term. Second, it is not clear what are the characteristics of an ethnic group, whereby the author disagrees with the exclusive „inaliability“ of the rights of minorities, arguing that a counter-right to dissolve as a group should be established; it is for this absolute standpoint that the actual aspirations of an ethnic group are obscured. And third, it is not clear who can members of an ethnic group be, when there exist both the principle of personal autonomy in decisions of membership and, simultaneously, a request is made that the state should create social conditions for such membership. The author expresses his doubts as to the free will of an individual in such circumstances, but he also doubts that free decisions of membership can represent an ideal way of solving the problem. Basic Principles are therefore a list of „wishes“, of orientation marks, that require much further political consideration, concludes the author, and stresses the role of minority organizations and individuals.

POVZETEK

HEINZ TICHY: TEMELJNA NAČELA PRAVIC ETNIČNIH SKUPIN V EVROPI IN EVROPSKI MANJŠINSKI KONGRES V ŽENEVI 1985

Avtor se v treh razdelkih svojega teksta ukvarja zaporedoma z izvorom, opisom in kritično analizo teksta Osnovnih principov pravic evropskih etničnih skupin (Ženeva 1985). Tekst uvodoma primerja z zgodnjimi dokumenti te vrste, s konvencijami organizacij FUEN, AIDCLM in INTEREG ter z zadevnimi prizadevanji Evropskega sveta, z njihovo sestavo in cilji. Avtor obravnavani tekst Osnovnih principov označuje za kompromis med težnjami, izraženimi v listinah-predhodnicah. Kritične pripombe na račun osnovnih principov so udeleženci kongresa že izražali na mestu samem, kritike navaja avtor po členih. V drugem razdelku članka se avtor podrobneje ukvarja z vsebino, uvedeno tematiko in formulacijami ter terminologijo Osnovnih principov. Pomembna je njegova ugotovitev, da dokument ni zmožgal ustanoviti niti takih določnic, kot so etnična skupina, pripadnost etnični skupini, številčnost etnične skupine kot relativni kriterij, podrobna karakterizacija pripadnosti etnični skupini. Na podlagi teh ugotovitev avtor v tretjem delu članka obravnava tri temeljne probleme Osnovnih principov, kakor jih je izluščil: prvič, na koga naj se konvencija nanaša, in ugotavlja, da je tekst izločil nujno soočanje pravic manjšine s pravicami večine, pri čemer zavrača termin „manjšinski položaj“, ker se mu zdi vrednoten, in predlaga nadomestitev z izrazom „nedominanten položaj“; drugič, sprašuje se, kakšne so karakteristike etnične skupine, pri čemer v celoti zavrača pozicijo dokumenta, ki pravice manjšine označuje za „neodtujljive“, ne ustanavlja pa nasprotne pravice do ne-pripadanja manjšini; zaradi česar dejanska volja pripadnikov manjšine ni razvidna ali je zabrisana z absolutnim stališčem; in slednjič se sprašuje, kdo so pripadniki etnične skupine ob dejstvu, da je hkrati možna svobodna individualna odločitev za tako pripadnost in postavljena obveza državi, da kreira socialne pogoje za tako pripadnost. Avtor dvomi, da se v tako postavljenih objektivnih okoliščinah more v celoti izraziti svobodna volja posameznika, prav tako pa misli, da ideal izražanja svobodne volje posameznika glede etnične pripadnosti ne more biti realen cilj pri urejanju problema. Avtorjeva končna pozicija je, da so Osnovni principi seznam „želja“, vodil tedaj, ki zahtevajo temeljitega političnega pretehtavanja in nadaljnega prečiščevanja, pri čemer poudarja predvsem pobudo subjektov in organizacij manjšin.

SILVO DEVETAK

Ravnatelj Inštituta za narodnostna vprašanja – Ljubljana

PRAVICE (IN DOLŽNOSTI) MANJŠIN V VEČKULTURNIH DRUŽBAH

/izhodišča za razmišljanje/*

Kljub veliki homogenosti človeštva se niso uresničila pričakovanja, da bosta tehnološka in ekonomsko-potrošniška uniformiranost današnje družbe spremenili narode in kulture v nekakšno brezoblično ljudsko gmoto, katere sestavni deli se bodo med seboj razlikovali le po zunanjih znakih materializirane potrošniške družbe.¹ Vse kaže, da se je zgodilo prav nasprotno: svet je danes bolj kot kdaj koli prej pestra, čudovita združba, sestavljena iz stoterih kultur, jezikov, običajev, tradicij. . . Ta pestra množica pa kot Človeštvo stoji pred skupnimi problemi, ki jih bo *moralo* v interesu življenja rešiti; ti so prehrana (problem proizvodnje in distribucije hrane), nevarnost tehnološkega samouničenja (vzemimo vprašljivo zmožnost kontrole nad jedrsko energijo), globalno nenadzorovano lastno razmnoževanje v primerjavi z možnostmi življenja na planetu, nezmožnost ohranjanja oziroma obnavljanja ekološkega ravnotežja v planetarnih in vesoljskih razsežnostih ter v tej zvezi nezmožnost preprečevanja uničujočih posegov v neznane skrivnosti narave, ki omogočajo življenje na planetu.

Toda kako naj se človeštvo spopade s temi epohalnimi civilizacijskimi problemi, če mu ni uspelo razrešiti niti številnih nasprotij, ki ga razjedajo znotraj in med katerimi je vprašanje odnosov med narodi oziroma etničnimi skupnostmi nedvomno eno od najpomembnejših. Na svetu je namreč le majhno število držav, ki bi jih lahko označili kot narodno-etnično homogene.² Zavoljo tega je vprašanje medetničnih odnosov splošne narave, čeprav ima na posameznih kontinentih oziroma v posameznih geografskih regijah različne družbene in sociološke pojavne oblike. Vendar se bomo v tem sestavku zadržali le pri vprašanjih, ki zadevajo etnične manjšine, se pravi tiste skupine prebivalstva, ki se v kaki državi razlikujejo od „večinskega“ prebivalstva po svoji kulturi, jeziku, tradicijah, in ki jih med drugim povezuje zavest o zgodovinski pripadnosti skupnemu etnosu ter želja po ohranitvi svojih etničnih in drugih posebnosti.³

* Referat na XX. simpoziju „NARODI IN KULTURNE KORENINE“, ki ga je pripravil Inštitut za družbene vede „Nicolò Rezzara“ iz Vicenze (Recoaro Terme od 10–13. septembra 1987)

1 A. D. Smith, *The ethnic revival in the modern world*, Cambridge university press, London – New York, 1981

2 Ethnic, racial and religious structure of the world population, *Population and development review*, Vol. 5, No 3, sept. 1979, p.505–535

3 Definition and classification of minorities, UN publications, Sales No.: 1950. XIV. 3; F. Capotorti Study on the rights of persons belonging to ethnic, religious and linguistic minorities, United Nations, New York, 1979, p. 5–12, 34–35

Najprej kratek poseg v zgodovino. V kataklizmi druge svetovne vojne se je dokončno podrl že prej slabo delujoči sistem mednarodnega jamstva za pravice manjšin, ki so ga zgradili v okviru Društva narodov po prvi svetovni vojni. Vključitev nemških manjšin v nacistični osvajalni stroj in pretvarjanje le-teh v vir političnih in socialnih nasprotij v državah, kjer so živele, sta skupaj z drugimi vzroki vplivala na spreminjanje pogledov na manjšinsko varstvo tako na nacionalni, kot tudi na mednarodni ravni. Preseljevanje manjšin naj bi odpravilo vzroke sporov⁴, z asimilacijo pa naj bi oblikovali etnično homogene države.⁵ Preseljevanje je imelo tudi kaznovalni, revindikacijski značaj, saj je prizadelo ne le nemške manjšine, temveč tudi narode znotraj posameznih držav zmagovite zavezniške koalicije. Na splošno pa je po zadnji vojni prevladalo prepričanje, da bo moč s pomočjo človeških pravic in na podlagi enakosti ljudi ne glede na njihovo „raso, barvo kože, spol, jezik, vero, politično ali drugo prepričanje, nacionalno ali socialno poreklo, premoženje, rojstvo ali drugačni status“⁶ zagotoviti človeku dostojno življenje in ustvariti novo družbo, v kateri bosta prevladovali pravičnost in humanost. V takšnem mednarodno zajamčenem sistemu človekovih pravic naj bi po mnenju številnih politikov in razumnikov odpadla potreba po oblikovanju posebnih pravic za pripadnike etničnih manjšin; splošne svoboščine in temeljne človeške pravice, zapisane v Univerzalni deklaraciji o človekovih pravicah iz leta 1948, naj bi zagotovile enakopravnost vseh ljudi, ne le pripadnikov manjšin. Poleg tega naj bi bila prednost novega pristopa univerzalnost, medtem ko se je mednarodno zajamčen sistem pravic manjšin, ki so ga oblikovali v Društvu narodov, nanašal le na nekatere evropske države, ki so nastale kot rezultat prve svetovne vojne ali pa so bile iz drugih razlogov prisiljene sprejeti manjšinske obveznosti.⁷ Spričo takšnih okoliščin so se tudi pri nadaljnjem dograjevanju mednarodnega sistema za varstvo različnih vidikov človekovih pravic in preprečevanja rasne diskriminacije le pomanjkljivo dotaknili občutljive problematike varstva pravic pripadnikov manjšin.⁸

Prav tako ne moremo reči, da je veliko število tistih držav, ki so z notranjimi ukrepi zagotovile pripadnikom manjšin uživanje vseh človekovih pravic. Številne države poskušajo „rešiti“ to vprašanje z asimilacijo ali pa s sprenevedanjem, da pri njih ni manjšin.⁹ Tudi tam, kjer so v pravnem sistemu zagotovili pravice manjšin, se pod plaščem formalnega urejanja prikazujejo zapleteni problemi medetničnih odnosov, ki jih ni moč (o tem malo več kasneje) razreševati na papirju, ampak samo s spremembo stvarnih odnosov, ki se pojavljajo v življenju.¹⁰

Tipologija odprtih manjšinskih problemov je raznovrstna. Demokratizacija družbenih odnosov in samozavedanje ljudi o njihovih človeških pravicah sta pripomogla k temu, da so se znenada prikazale kot „odprto vprašanje“ tudi tiste manjšine, za katere so že mislili, da so se utopile v „večinskem“ etničnem morju. Oživljanje njihove zavesti

4 J. B. Schechtman, *European population transfer, 1939-45*, New York, 1946

5 M. H. Goedon, *Assimilation in American life*, Oxford university press, New York, 1964

6 Univerzalna deklaracija o pravicah človeka, čl. 2

7 I. L. Claude, *National minorities an international problem*, Harvard university press, Cambridge, 1955; U. Haksar, *Minority protection and international bill of Human rights*, Allied publishers, Bombay, 1974

8 *Human rights and world public order*, The basic policies of an international law of human dignity, New Haven and London, Yale university press, 1980; W. Mc Kean, *Equality and discrimination under international law*, Clarendon press, London, 1983

9 Tipičen primer je Bolgarija, ki zanika obstoj turške in makedonske manjšine v državi

10 L. Drobizjeva, „Mi živem v mnogonacionalnoj strane“, *Moskovskie novosti*, Moskva, 31. maj 1987, str. 13, No. 22

je bilo v večini primerov povezano z iskanjem regionalnih „korenin“ posamičnih, zlasti malih kultur, kar je ena od pglavitnih sestavin sodobnega evropskega regionalizma.¹¹

Pred nami je pereč problem človeških pravic staroselskega prebivalstva (indigenous population), ki naj bi se od nas razlikovalo po stopnji civilizacijskega razvoja in ki so ga poskušali v posameznih državah „reševati“ najprej z biološkim in kulturnim genocidom, kasneje pa tako, da so to prebivalstvo z različnimi oblikami „rezervatov“ potisnili v civilizacijsko osamo, kar v mnogih primerih še pospešuje njegov socialno-ekonomski in kulturno-etnični razkroj.¹²

Poleg „klasičnih“ manjšinskih skupnosti so se na mednarodnem prizorišču pojavile nove, ki jim bo treba zagotoviti dejansko, ne le formalno enakopravnost pri uživanju človekovih pravic. Kulturno in etnično podobo številnih držav so po drugi svetovni vojni popestrili novi tokovi, ki jih je prineslo s seboj na desetine milijonov ljudi, ki so prostovoljno ali z avoljo okoliščin, na katere niso mogli vplivati, spremenili svoja bivališča in ki jih poznamo pod nazivi „izseljenci“, „delavci-migranti“, „begunci“. Njihova integracija v novo okolje odpira zapletena socialna in ekonomska vprašanja, morda najbolj boleč pa je ravno kulturni in etnični razkroj, ki se postopoma razvija spričo njihove razpetosti med „domačo“ in „domicilno“ kulturo, pri čemer slednja kaj kmalu prevlada, čeprav bodo elementi bikulturnosti prisotni še v številnih bodočih generacijah.¹³ Tudi to dokazuje, da politika „melting pota“ ne more do kraja izničiti „novih“ kultur in jih preprosto vgnesti v testo „stare“, vladajoče kulture. Potrebna so nova spoznanja in nove rešitve v večkulturnih družbah zlasti razvitega sveta, kamor se zlivajo sodobni migracijski tokovi, čeprav ne smemo zanemariti na tej podlagi nastalih problemov v razvijajočih se državah (na primer, begunci v Afriki in Aziji ali delavci – migranti v arabskih državah).

Menjajoče se vodilne elite (največkrat sestavljene na plemensko-etnični podlagi) v od kolonializma osvobojenih afriških deželah poskušajo s poudarjanjem „nacionalne enotnosti“ in boja proti „regionalizmu“ potisniti v politično in kulturno ozadje nasprotja, ki izhajajo iz etnično pluralistične sestave tamkajšnjega prebivalstva: resnejši razpravi o manjšinski problematiki se afriški državniki izogibajo tudi na mednarodni ravni, češ da gre za tipično evropski fenomen, ki ima v Afriki zgolj socialne in ekonomske dimenzije.¹⁴ Da niti omenjena koncepcija, niti na njej zasnovani praktični politični pristopi pri vodenju afriških družb niso rodili uspeha, pričajo številni etnični zapleti, ki so v zadnjih desetletjih pretresli Afriko. Naj v ilustracijo omenimo zgolj dogajanja v Zaireu, Nigeriji, Sudanu, Etiopiji, Čadu, Ugandi. Če ne bodo v prihodnjih desetletjih našli ustreznih rešitev za etnično enakopravnost, in to v okviru socialno-ekonomskega in političnega razvoja Afrike, lahko pričakujemo, da bodo na etnični podlagi nastala nasprotja, z enako rušilnostjo kot nerešen problem apartheida, pretresala afriško celino v celoti, še posebej pa države, kjer se bodo razvijala.

11 Tipičen primer je oživljanje narodne zavesti posameznih etničnih skupnosti v Španiji v demokratičnem okolju po padcu Francovega režima

12 G. Bennett, *Aboriginal rights in international law*, RAI, London, 1978

13 P. L. Martin and M. F. Houstoun, *The future of international labor migration*, *Journal of international affairs*, Vol. 33, No. 2, Fall-winter 1979, p. 311–333; V. D-Nanda, *World refugee assistance: The role of international law and institutions*, *Hofstra law review*, Vol. 9., No. 2, Winter 1981, p. 449–475

14 *From independence to statehood, Managing ethnic conflict in five African and Asian states*, Ed. R-B-Goldmann and A. J. Wieson, Frances printer (Publishers), London, 1984

Kalvarija ob delitvi indijskega podkontinenta na dve državi – Indijo in Pakistan – je z vso dramatičnostjo opozorila svetovno javnost na eksplozivnost, ki jo v Aziji povzročajo nerešena občutljiva vprašanja v odnosih med narodi, etničnimi ali verskimi skupnostmi. Kakšne so družbene in socialnopolitične razsežnosti teh nasprotij, kažejo izbruhi nasilja v zadnjih desetletjih v Libanonu, Turčiji, Iraku, Pakistanu, Indiji, Šri Lanki, Burmi, Maleziji, Singapuru, na Filipinih, in na Kitajskem – da se omejimo samo na najbolj tipične primere zapletov z elementi nasilja, ki so jih sprožila etnična nasprotja.¹⁵

Nasilne oblike „reševanja“ etničnih nasprotij niso neznane niti v Evropi. Dogajanja v zvezi z Baski v Španiji, Korzičani v Franciji, Nemci v Italiji, Albanci v Jugoslaviji, Irci v Združenem Kraljestvu, Kazahi v ZSSR, Turki v Bolgariji, Madžari v Romuniji – da se omejimo samo na nekatere najbolj tipične primere, kažejo, da se tudi v Evropi številna nerešena vprašanja manjšin in medetničnih odnosov nasploh lahko kaj hitro sprevržejo v nasilje, ki nujno ogroža socialni in politični mir ne le v posameznih državah, ampak na celini nasploh.¹⁶

Če pazljivo analiziramo vsa ta dogajanja, povezana z etničnim vprašanjem, se nam etnos prikaže pred očmi kot Janus z dvema licema. Eno posebej vso lepoto in očarljivost posamezne kulture, jezika, tradicije, drugo pa je zmaj, ki bruha sovraštvo ter z ognjem in mečem pred seboj uničuje vse, kar se od njega razlikuje. Analitiki so dokazali, da so veliko večino družbenih spopadov po drugi svetovni vojni, ki so bili nasilne vrste, povzročila ali pa jih spodbudila etnična in verska nasprotja, medtem ko je bilo zanemarljivo malo tistih, ki so bili zgolj posledica idejnih in političnih nestrinjanj.¹⁷

Tudi to, da ne omenjamo posebej humanističnih razlogov, nam narekuje, da ne smemo zatiskati oči pred odprtim problemom manjšinskega varstva, in to v kontekstu iskanja rešitev za urejanje odnosov v kulturno in etnično-nacionalno pluralističnih družbah, da ne bi na tej podlagi prišlo do kataklizem še širšega obsega. Takoj pa moramo dodati, da se pri tem ne moremo in ne smemo zaustaviti na državnih mejah, kajti problematika etnične in kulturne enakopravnosti je vesplošna, zajemajoča ves planet.

Po štiridesetih letih od formalne razglasitve univerzalnega sistema človekovih pravic v OZN torej lahko z gotovostjo zapišemo, da je manjšinski problem slej ko prej nerešen in da celo dobiva nove družbene in politične razsežnosti.¹⁸ Kot smo videli, se poleg klasičnih evropskih manjšinskih zapletov pojavljajo novi, doslej neznani ali pa namerno prikrivani pred javnostjo.

Nova tehnologija v komuniciranju deluje v dveh smereh. Nekdaj neznani manjšinski problemi so postali čez noč prisotni v vsem svetu. Po drugi strani pa javna občila silovito vplivajo na osveščanje še do včeraj „zaostalih“ ali svoje identičnosti nezavedu-

15 Ibidem; J. Nagel, *The conditions of ethnic separatism: The Kurds in Turkey, Iran and Iraq*, *Ethnicity*, Vol. 7, No. 3, sept. 1980

16 S. Payne, *Catalan and Basque nationalism*, *Journal of contemporary history*, Vol. 6, No. 1, 1971

17 D. L. Horowitz, *Patterns of ethnic separatism* *Comparative studies in society and history*, 23. april 1981, p. 165–195

18 *Ethnic conflict in the western world*, Ed. by M. J. Esman, Cornell university press, New York, 1977

W. Mc Kean, *Equality and discrimination under international law*, Clarendon press, Oxford, 1983

jočih se pripadnikov etničnih skupin.¹⁹ Povsem razumljivo je, da se razraščanje zavedanja o človeških pravicah ni mogel zaustaviti le pri državljanskih, političnih in socialno-ekonomskih pravicah in da ni mogel zaobiti tako občutljivih sestavin človeške osebnosti, kot so kultura, jezik, tradicija. Skratka, gre za vse tiste reči, ki omogočajo človeku njegovo pravo poslanstvo in so najglobji smisel življenja.

Velika večina večkulturnih družb je pred odločitvijo, kako reševati številne zapletene in občutljive probleme v zvezi s položajem in pravicami etničnih manjšin. Njihovo reševanje v večini primerov zahteva večje posege v urejanje družbe in države, zlasti pa v pojmovanje zgodovinskega poslanstva slednje. Večina nesporazumov v zvezi z etničnimi manjšinami namreč izhaja iz (zastarelega) koncepta nacionalne države.²⁰ Če je bilo geslo „ena nacija ena država“ revolucionarno gibalno pri oblikovanju narodne identičnosti v devetnajstem sotletju, postaja danes čedalje bolj cokla demokratičnega družbenega razvoja v večkulturnih družbah, pri čemer naj bi bila enotnost ljudi, ne glede na njihovo socialno, kulturno ali etnično poreklo, raso, spol ali vero, ena od temeljnih sestavin takšne družbe. Kar zadeva manjšine, pa je moč temeljne svoboščine in pravice njihovih pripadnikov udejaniti le z dognano in učinkovito kulturno in ekonomsko politiko večkulturne države. Pri tem mora država (ki je organizacija sile) postati „last“ vseh oziroma demokratični okvir za uveljavljanje in napredek etničnih skupnosti, „velikih“ in „malih“, ki v njej prebivajo. Vsakršna drugačna funkcija države nujno vodi v družbene razmere, ko postane sredstvo za izvajanje kulturne, ekonomske in politične prevlade ene etnične skupnosti (navadno tiste, ki ima v rokah državni aparat, in ta je praviloma največja, čeprav so tudi izjeme) nad drugimi. Etnični konflikti pa so večkrat le zunanji odsev socialnih in političnih oziroma razrednih nasprotij; na eni strani so tisti, ki razpolagajo z materialnim bogastvom družbe in upravljajo s političnimi sredstvi (država itn.), pa si z njimi zagotavljajo takšen (priviligiran) položaj; na drugi strani „barikade“ pa so tisti, ki so politično, materialno in kulturno v podrejenem oziroma neenakopravnem položaju. Takšne razmere dobijo po navadi značaj etničnega spopada takrat, ko se črta, ki označuje socialna in politična nasprotja, (vsaj deloma) pokriva z zemljevidom demografsko-etnične sestave prebivalstva, bodisi glede na teritorij, ki ga naseljujejo posamezne etnične skupnosti (regionalna oblika diskriminacije), ali pa z ozirom na status pripadnikov posameznih etničnih skupnosti na nacionalno sicer mešanih ozemljih (subjektivna oblika diskriminacije).

Takšne okoliščine nujno povzročajo socialne in politične konfrontacije, zlasti pa spodbujajo avtonomistične ali celo separatistične težnje med tistimi etničnimi skupnostmi, ki so ali pa mislijo, da so v diskriminiranem položaju v primerjavi z večinskim prebivalstvom.

Glede tega, ali imajo etnične manjšine pravico do samoodločbe ali ne, je velika večina avtorjev odklonilna. Ne da bi se na tem mestu spuščali v obravnavanje upravičenosti tega stališča, pa moramo poudariti, da po drugi strani v teoriji ni dvoma, da imajo manjšine pravico do drugih, „nesecionističnih“ oblik izvajanja pravice do samoodločbe, ki se nanašajo predvsem na njihove možnosti, da vplivajo in soodločajo o svojem ustavnopravnem, političnem, socialnem in ekonomskem statusu.²¹ Ob tem se

¹⁹ Op. 1.

²⁰ W. Connor, The politics of ethnonationalism, *Journal of international affairs*, Vol. 27, 1973

²¹ W. Connor, Self-determination: The new phase, *World politics*, 20. oct. 1967, No. 1 p. 30–53;

W. Connor, Nation building or nation destroying?, *World politics*, 24. april 1972, p. 319–355;

V. V. Dyke, Self-determination and minorities rights, *International studies quarterly*, 13. sept. 1969

takoj postavlja vprašanje, ali bodo manjšine lahko to dosegle, če jim ne bodo zagotovili posebnih oblik političnega in ekonomskega udejstvovanja. Spričo majhnega števila namreč ne bi mogle prek „enakopravnega“ vključevanja v politične stranke in v druge oblike socialnega, političnega in kulturnega združevanja ustrezno vplivati na odločanje (decision making) o svojih interesih in pravicah.

S tem povezano je vprašanje avtonomije, ki naj bi omogočala, da bi manjšine ali z velikimi pristojnostmi za odločanje o svojih kulturnih, socialnih, ekonomskih in prostorsko-ekoloških interesih upravljale ozemlje, kjer živijo (to bo prišlo v poštev tam, kjer so „večinsko“ prebivalstvo) ali da po proporcionalnem principu sodelujejo z „večino“ pri upravljanju takih avtonomnih ozemelj ali pa da znotraj avtonomij samostojno opravljajo vsaj tiste družbene in druge dejavnosti, ki so temeljnega pomena za njihov vsestranski in v primerjavi s pripadniki „večine“ enakopravni oziroma nediskriminirani razvoj (npr. vzgojo in izobraževanje, kulturo, stike s kulturo in jezikom naroda istega etničnega porekla). Dejanska enakopravnost etnične manjšine v kakršnihkoli oblikah avtonomije pa bo zajamčena tedaj, ko bodo njeni pripadniki ustrezno vključeni v državne in druge javne službe ter ko bo manjšina z ustreznim deležem upoštevana pri delitvi javnih sredstev za financiranje gospodarskega razvoja, prostorske in infrastrukturne ureditve ozemelj, kjer živi, kulture in podobnih dejavnosti.

Pri obravnavanju pravic pripadnikov etničnih manjšin se že od prvih razprav o povojni ureditvi sveta, zlasti pa v zvezi s sistemom človekovih pravic, sprejetim v okviru OZN, postavlja naslednje temeljno vprašanje: ali načeli enakosti in nediskriminacije pri uživanju temeljnih svoboščin in človeških pravic, ki naj bi veljali za vse ljudi brez izjeme, že sami po sebi zagotavljata tudi enakopravnost pripadnikov etničnih manjšin ali pa je potrebno za doseg (dejanske) enakopravnosti pripadnikov manjšin s pripadniki „večinskega“ prebivalstva sprejeti posebne ukrepe? Ni treba posebej poudarjati, da lahko pripadniki manjšine brez diskriminacije uživajo temeljne človekove svoboščine in pravice samo v družbah, kjer prevladujejo demokratični in humani odnosi, predvsem pa zakonitost in pravičnost. Vendar se niso uresničila pričakovanja graditeljev sistema človekovih pravic pred štiridesetimi leti, da bo univerzalno veljavno načelo enakopravnosti in enakosti državljanov rešilo tudi vprašanja, ki se tičejo pravic in enakopravnosti pripadnikov manjšin. Da bi zagotovili njihovo dejansko enakost s pripadniki večinskega prebivalstva, so potrebni pozitivni ukrepi, posebne rešitve za pravice pripadnikov manjšin, ne le na prej omenjenih področjih, temveč tudi glede vzgoje in izobraževanja v maternem jeziku, enakopravne rabe tega jezika v zasebnem in javnem življenju ter pri delu državnih in drugih organov in organizacij z javnimi pooblastili, glede svobodnega in enakopravnega razvoja manjšinske kulture in – to se večkrat pozablja – glede svobodnega komuniciranja, zlasti na jezikovnem in kulturnem področju, z ustreznimi ustanovami in organizacijami naroda istega porekla.²² V pravni teoriji so si enotni glede tega, da ti posebni ukrepi niso diskriminacija ostalega prebivalstva, dokler trajajo vzroki, zaradi katerih so jih bili sprejeti.²³

Povojni sistem varstva človekovih pravic ni dal ustreznih odgovorov, kar zadeva etnične manjšine tudi zavoljo tega, ker izhaja iz pravic posameznika. Manjšine pa lahko dejansko enakopravno varujejo in razvijajo svojo etnično istovetnost, samo če uživajo

22 V. V. Dyke, *The cultural rights of peoples, Universal human rights*, Vol. 2, april-june 1980, p.1–21

23 Mednarodno konvencijo o odpravi vseh oblik rasne diskriminacije, člen 1, tč. 4

pravice ne le kot posamezniki, temveč tudi kot skupina, saj mnogih elementov, ki označujejo etnični značaj, ni moč niti izražati drugače kot kolektivno (na primer, pravice do samoodločbe ali do razvijanja kulture)²⁴ Tu pa znova trčimo v obrambni zid nacionalne države. V priznavanju kolektivnih pravic vidijo mnogi nevarnost za „enotnost“ države, saj bi se na ta način ob nacionalni državi razvijal konkurenčni subjekt, ki bi ji jemal njeno poslanstvo pri zagotavljanju interesov in pravic „večinskega“ naroda, ki ima „svojo“ nacionalno državo za prirodno pravico, kateri se morajo drugi ukloniti (asimilirati) ali pa jo zapustiti.

Povojni razvoj je pokazal, da manjšinsko varstvo ni idejno-politično vprašanje (čeprav je lahko kako idejno prepričanje ugoden predpogoj za njegovo urejanje), ampak da je mnogo bolj kompleksno in vsebuje številne politične, socialne, psihološke, kulturne, religiozne in druge sestavine. Zato bo sistem manjšinskih pravic učinkovit le tedaj, če bo izhajal iz takšne celovitosti problema.

Proces etničnega istovetenja sam po sebi predpostavlja razlike med „nami“ in „njimi“. Zato ustvarja etnična in kulturna raznolikost v večkulturnih družbah ločnice med posameznimi skupnostmi. Prostor med dvema etničnima istovetenjima je večkrat posut s črepinjami predsodkov, stereotipskih mislenj, šovinizma in rasizma ali preprostega človeškega primitivizma. Premostiti te ločnice brez ustrezne vzgoje in izobraževanja prebivalstva, v duhu razumevanja in sožitja, bi bilo enako težko ali pa še težje, kot če bi hoteli bositi čez žerjavico, ki večkrat razdvaja etnične skupnosti.²⁵

Na voljo je na desetine poti za urejanje položaja in pravic manjšin, ki bi jih bilo moč uveljavljati v posameznih državah, kjer manjšine živijo, in to v skladu s specifičnimi razmerami in potrebami. To je nujno ne le zavoljo zagotovitve harmonije ter socialnega in političnega miru v večkulturnih družbah, temveč tudi zaradi nevarnosti za mednarodni mir, ki jo neurejeni medetnični odnosi povzročajo v vsaki državi, saj so se na nerešenih etničnih vprašanjih po vojni razvili številni mednarodni oboroženi spopadi.²⁶ Ker človekove pravice pripadnikov etničnih manjšin niso in ne morejo biti izključna pristojnost države, kjer manjšina živi, ima vsaka manjšinska situacija svoje mednarodne vidike, ki so bolj v ospredju dogajanja zlasti takrat, ko na drugi strani meje živi narod, ki ima enako poreklo kot manjšina in ki tudi zavoljo tega ne more biti indiferenten do tega, kako obravnavajo pripadnike „njegove“ manjšine v sosednji državi.

Vse to potrjuje, da je vsako manjšinsko vprašanje ne le „notranje“, temveč tudi „mednarodno“ vprašanje. Zaradi tega je treba razviti ustrezne mednarodne mehanizme za njegovo urejanje. Omenili smo že, da OZN glede tega ni opravila svojega zgodovinskega poslanstva. Podobna ocena velja tudi za mednarodne organizacije regionalne vrste, kot so Organizacija ameriških držav, Organizacija afriške enotnosti in Evropski svet.²⁷ V okviru slednjega so pripravili načrt deklaracije o evropskih regionalnih in

24 J. Lador-Lederer, *International group protection*, Leyden, A. W. Sijthott, 1963; Y. Dinstein, *Collective human rights of peoples and minorities*, *The international and comparative law quarterly*, 25. jan. 1976, p. 102–120

25 M. Jahoda, *The roots of prejudices*, in *Minorities: A question of human rights?*, Ed. B. Whitaker, Pergamon press, Oxford, 1984, p. 37–49

26 *Ethnic conflict in the world today*, *The Annals of the American academy of political and social science*, Vol. 433, sept. 1977; A. Surhrke and L. Garner, *Ethnic conflict in international relations*, Praeger, New York, 1977; C. Mc C. Mathias, *Ethnic groups and foreign policy*, *Foreign affairs*, summer 1981, Vol. 59, No. 975–998; D. T. Nakanishi, *In search of a new paradigm: minorities in the context of international politics*, University of Denver, Denver, 1975

27 E. Petrič, *Mednarodnopravno varstvo narodnih manjšin*, Obzorja, Maribor, 1977, str. 167–172
A. H. Robertson, *The Council of Europe*, Stevens-Sons Limited, London, 1961, p. 160–179;

manjšinskih jezikih, vendar je njen praktični pomen vprašljiv ne le zavoljo odpora nekaterih držav (gre predvsem za tiste, ki so zagovornice asimilacijske politike), temveč tudi spričo tega, ker ne moremo pričakovati, da bi s kakim (kompromisnim) dokumentom lahko bistveno prispevali k reševanju zapletenih in občutljivih manjšinskih problemov v Zahodni Evropi.

Kako pojasniti dejstvo, da o problematiki etničnih manjšin in medetničnih odnosov nasploh niso spregovorili na dosedanjih konferencah neuvrščeni držav, čeprav se ravno v tem delu sveta razvijajo najbolj siloviti spopadi na etnični podlagi?

Pomembno vlogo pri vzbujanju zavesti javnosti o nujnosti reševanja manjšinskih problemov imajo nevladne mednarodne organizacije, med katerimi so tudi takšne, ki imajo posvetovalni status v sistemu OZN in zaradi tega večje možnosti za vplivanje na mednarodne odločitve.²⁸

Kar zadeva etnične manjšine, je torej v sistemu temeljnih svoboščin in pravic človeka ostala velika praznina, ki jo bo treba v prihodnosti zapolniti z ustrezno vsebino, v duhu humanizma in pravičnosti, pa tudi politične zrelosti. „Dovolj je namreč znano in zgodovina znova in znova potrjuje, da kršenja človekovih pravic ni moč ločiti od kršenja pravic naroda, ki je z njim človek kot s širšo družino povezan z organskimi vezmi,“ je v svoji okrožnici *Redemptor Hominis* zapisal papež Janez Pavel II.²⁹ To misel bi lahko vzeli kot nepolitično, humanistično in univerzalistično vsebinsko zasnovo za oblikovanje specifičnih konkretnih sistemov človekovih pravic pri pripadnikih etničnih manjšin.

Začetni odgovor na številna in zapletena vprašanja je treba najprej poiskati v nas samih. Kaj smo v našem okolju naredili, da bi ljudje živeli v večjem blagostanju, bolj enakopravno in v večjem razumevanju in sožitju drug z drugim? Šele zadovoljiv odgovor na to vprašanje nam bo dal moralno moč in pravico do širših dejavnosti za pravice etničnih manjšin na domačem in mednarodnem odru.

SUMMARY

RIGHTS (AND OBLIGATIONS) OF THE MINORITIES IN IN MULTICULTURAL SOCIETIES (SOME CONSIDERATIONS)

Fourty years since the passing of the Universal Declaration on Human Rights it can be asserted that the ethnic or national minority problematics remains unsolved. Furthermore, new social and political dilemmas occurred. Many states attempt to „solve“ the problem with assimilationist policy or are pretending that minority problem does not exist at all. Data clearly show that there are but few modern political entities that can pass as ethnically homogeneous; therefore the minority problematics is one of universal character.

The typology of the acute minority problems in the modern world is all but uniform. New problems are constantly arising to join those well-known ethnic problems in Europe. Numbers of domestic as well as international difficulties are caused by unsolved interethnic problems within recently established states, notably in Africa. We are facing the acute problems of the so-called

28 J. Lador Lederer, *International nongovernmental organizations*, 1963; *World Council of indigenous peoples, second general assembly*, Kiruna, Samiland, Sweden, Aug. 1977, p. 24–27; *Information sur l'Union Fédéraliste des Communautés Ethniques Européennes (UFSE)*, mai 1987, Flesburg NES (UFSE), mai 1987, Flesburg

29 Okrožnica papeža Janeza Pavla II *Redemptor Hominis*, *Cerkveni dokumenti* 2, Ljubljana, 1979

indigenous populations in the Americas, Australia and the European North. Questions arise, how to treat tenfold of million people who were forced to abandon their homes for employment, political and religious persuasions, because of wars, poverty or violence? The proces of integration they are forced to undegro in their new environments gives rise to series of new and complex social, economical and political problems. Surely that of cultural and ethnical desintegration is outmost painful. The atrained relation between „inherent“ culture and that of the „domicile“ is bound to resolve of the later.

According to the author's opinion, these complex problems cannot be dealt with by mere sets of legal, economic and the like measures. Rather, complex and profound changes should be sought for on political, cultural and economic level in multicultural and or multinational societies, by means of appropriate domestic policies. Minorities should be granted full participation in administering the regions they occupy. No progress in this respects can occur without a general recognition of the need for tolerance and coexistence. This must be, stresses the author, first sought for in our own environment, in order to attain proper moral standing for extending minority-rights struggle into international arena.

JAMES H. WOLFE

University of Southern Mississippi
United States

JOHN C. CALHOUN AND THE CONCURRENT MAJORITY

In the tradition of European political science, the theory of sovereignty postulates the governmental unity of the state. By contrast, the American practice of dividing sovereign functions between the federal (national) government and the constituent states appears incongruous and even illogical. The division of powers separating federal and state authorities seemingly undercuts the quality of supremacy inherent in sovereignty. Deductive reasoning may suggest that sovereign authority is indivisible, yet the American federal constitution rests on the premise that it is. Fear of the tyranny of the majority led John C. Calhoun (1782–1850), a statesman and political theorist from South Carolina, to advocate a federal system which would (a) limit the formal powers vested in the federal government and (b) require the concurrence of regional elites before those powers could be utilized.

The political processes characteristic of divided sovereignty imply government on the basis of a coalition of regional elites. The operative constitutional principles of this political system include:

- 1) Territorial federalism to guarantee the exercise within fixed boundaries of inherent powers of subnational units;
- 2) Institutional checks and balances designed to maintain an equilibrium among the functional branches of the central government; and
- 3) Dual citizenship in the form of two coordinate bonds of political obligation, one federal and the other state, to create a limited form of personal as opposed to territorial federalism.

The foregoing legal and institutional framework did not lend itself to an easy interpretation. Established in 1789, the national government soon had to face challenges from the states. For example, in 1798 the legislative assemblies of Virginia and Kentucky sought to block within their borders the implementation of certain acts of Congress. By 1819, the U.S. Supreme Court concluded in *McCulloch v. Maryland* that the states and the federation were each sovereign within their own realms, and neither one could subject the other to its laws. American constitutional history is the record of the struggle to define the limits of federal and state power. Federalism being a transitional stage in political development, the issue defies an ultimate solution.

The political dynamics of these constitutional arrangements center on the belief that consensus among representatives of territorial units should constitute the basis for public policy. Jean Jacques Rousseau viewed brokerage politics as a corruption of the general will, yet the framers of the American system qualified the ideal of majoritarian

democracy by requiring the prior existence of an aggregation of separate regional majorities as a prerequisite for a decision on national goals.

The Articles of Confederation under which the United States was governed from 1781–1789 provided for a Congress composed of delegations from each of the thirteen states. Although the delegations varied in size from two to seven members, each state had only one vote. On major issues an affirmative vote of nine states was required. Accordingly, no one region could dominate the legislative process. Critics of the Articles stress the cumbersome nature of decision-making on the basis of a qualified majority, but the procedure preserved the political equilibrium without which the United States could not have survived its formative period. The voting requirement functioned like a circuit breaker by preventing an overload on the system and its subsequent disintegration.

The theory undergirding the belief that policy should result from a brokerage of interests so as to guard against the tyranny of the majority is that of the „concurrent majority“ as expounded by John C. Calhoun. Trained in law, Calhoun began a career in politics, when he entered the House of Representatives in 1811. Later he served as Vice President in the administrations of John Quincy Adams and then Andrew Jackson. Having broken with Jackson in 1832, he became a member of the Senate, where he advocated the doctrine of states' rights. His principal writing is the *Disquisition on Government*, first published posthumously in 1853.

Calhoun's theory of government rested on a skeptical view of human nature. He reasoned that appeals to justice and equity on the part of a minority could not prevent the acquisition of power by the majority. Abstractions alone could not save minority rights from those in possession of a majority at the ballot box and ultimately in control of the coercive power of the state. From this premise he deduced that each state, irrespective of its size and population, must have an equal voice in national affairs. The American constitution was a compact arrived at among sovereign states, and Calhoun characterized it as a confederation.

In this constitutional framework Calhoun divided governmental power into two distinct categories – positive and negative. The former is the power to act, and the latter constitutes a veto blocking the implementation of any measure inimical to the interests of a minority region. The negative power is a concomitant of the concurrent majority, for according to Calhoun the existence of a group veto enables a minority to resist centralizing and absolutist tendencies in a government. The guiding principle of constitutional government is compromise as a means of excluding the possibility of oppression by force. The right to veto policy initiatives compels a political elite to take into account all elements of the community and therefore to govern constitutionally.

Although Calhoun is little known in the modern world, his theory of the concurrent majority is overall in practice. The Charter of the United Nations requires the concurrence of the five permanent members of the Security Council before that body can take action. Calhoun once referred to the concurrent majority as a balance of power, and the application of that principle to the Security Council enables it to function. Regional organizations, such as the European Communities, also eschew simple majoritarian governance and rely upon a concurrent majority.

In *Democracies: Patterns of Majoritarian and Consensus Government in Twenty-one Countries* (1984) Arend Lijphart acknowledged an intellectual debt to Calhoun by pointing out the application of the principle of the concurrent majority to constitutio-

nal reform in Belgium. On a similar note, the Swiss Confederation and the Socialist Federal Republic of Yugoslavia each have a plural executive, whose decision-making procedure require government by the consensus of recognized nationality groups. These constitutions provide a balance between the need for stability and for change in fostering the growth of nationhood.

Ethno-territorial conflict characterizes the politics of many states created since 1945. Cyprus and Lebanon are but cases in point. If a solution is to be found, the answer lies not in the Jacobin approach to unitary democracy, but rather in the purposeful alignment of separate majorities in support of state action. The expression „concurrent majority“ may no longer be in vogue, but its goal of guaranteeing group participation in the policy process remains the object of constitutional reform in multinational policies. Linking the concepts of political development and the concurrent majority makes the Senator from South Carolina a thinker for our time as well as his.

SUMMARY

JOHN C. CALHOUN AND THE CONCURRENT MAJORITY

In contrast to the European political science and practice, the American federal constitution rests on the premise that sovereign authority of a political entity can be divided, as in the case of United States, between the federal and state governments. The existing constitutional arrangements have their historical precedent in the Articles of Confederation under which the United States was governed prior to 1789 when the national government was established. The Articles provided for a Congress composed of delegations of each of the then thirteen states, whereby each state had only one vote. Major decisions were passed by affirmative votes of nine states. According to the author, the procedure was essential for political equilibrium of the forming United States.

For fear of possible tyranny of the majority, John C. Calhoun (1782–1850) conciled and advocated a federal system, based on the requirement of concurrence of state political elites. Thus coalesced they provide the basis for federal political system, which operates according to the following principles: 1) Territorial federalism to guarantee the exercise within fixed boundaries of inherent powers of subnational units; 2) Institutional checks and balances designed to maintain an equilibrium among the functional branches of the central government; 3) Dual citizenship in the form of two coordinate bonds of political obligation, one federal and the other state, to create limited form of personal as opposed to territorial federalism.

The theory of „concurrent majority“ is thus a contribution of the little known political theorist Calhoun, whose achievement is nevertheless widely practiced in the modern world, both on national (Switzerland, Yugoslavia) and international level (United Nations). It is the author's opinion that modern states characterized by ethno-territorial conflict (Cyprus, Lebanon) could use the principle to their advantage.

POVZETEK

JOHN C. CALHOUN IN PRINCIP SOGLASNE VEČINE

V nasprotju z evropsko politično znanostjo in prakso ameriška zvezna ustava pozna načelo, po katerem je mogoče suvereno avtoriteto politične entitete deliti na zvezno in državne vlade. Obstoječa ustava Združenih držav ima svojega predhodnika v dokumentu Členi konfederacije (Articles of Confederation), ki so bili ustavni dokument do leta 1769, ko je bila ustanovljena zvezna vlada. Členi so predvideli kongres, v katerem so bile delegacije vseh tedaj trinajstih držav, vsaka zvezna država pa je imela le en glas. Večje odločitve so zahtevale soglasje najmanj devetih držav. Kot meni avtor, je bila taka sestava in delovanje kongresa bistvenega pomena za Združene države v njihovem formativnem obdobju.

John C. Calhoun (1782–1850) si je zamislil in zagovarjal tak federalni sistem, ki bi temeljil na zahtevi po soglasju političnih elit zveznih držav, da bi s tem izključili možnost nadvlade večine. Na ta način solidarizirane državne politične elite zagotavljajo zvezni politični sistem, ki temelji na naslednjih načelih: 1) ozemeljski federalizem, ki v okviru stalnih meja zagotavlja izvajanje suverenih naravnih pravic posameznih držav; 2) instrumenti za nadzor in ravnovesje nad organi zvezne vlade; 3) dvojno državljanstvo kot dve uglašeni obliki političnih obveznosti, ene zvezne in ene državne, kar zagotavlja omejeno obliko individualnega v nasprotju s teritorialnim federalizmom.

Teorija „soglasja večine“ je torej prispevek sicer malo znanega teoretika Calhouna, njegova zamisel pa je vendarle uresničena v mnogih političnih entitetah, tako na državni ravni (Jugoslavija, Švica), kot na mednarodni (Združeni narodi). Avtor meni, da bi uporaba tega principa mogla koristiti nekaterim mladim državam, ki jih zaznamuje etno-teritorialni konflikt (Ciper, Libanon), ker princip soglasne večine omogoča participacijo skupin pri odločanju.

LEOKADIJA DROBIŽEVA

Namestnik direktorja Inštituta za etnologijo sovjetske akademije znanosti Moskva

ŽIVIMO V MNOGONACIONALNI DRŽAVI *

Decembrski dogodki v Alma Ati, ko so se razlegle tudi nacionalistične parole, so vse neprijetno presenetili. Dolgo časa se je zdelo, da bo dovolj, če bomo rešili naloge, ki so bile zastavljene v prvih letih sovjetske oblasti, če bomo premagali politično, ekonomsko in kulturno neenakost med narodi in že ne bo nobenih problemov več. Nekdanja nesorazmerja smo odpravili, vendar pa je življenje prineslo nove precej zapletene probleme. Na januarskem plenumu CK KP SZ je Mihail Gorbačov poudaril: „Niti enega načelnega vprašanja ni, ki bi ga lahko v preteklosti ali pa dandanes reševali, ne da bi upoštevali, da živimo v večnacionalni državi.“

ZAKON NARAŠČAJOČIH POTREB

Sam proces razvoja narodov je ustvaril nov položaj, ki se v različnih regijah kaže na različen način.

V baltskih deželah je socialni in kulturni razvoj narodov, ki so med seboj v neposrednem stiku, naprimer Estoncev in Rusov v Estoniji, potekal sočasno in v enaki meri. Izobrazba in kvalifikacija Estoncev sta rasli hitro in enakomerno, to pa je širilo obzorje vsakega človeka in ga osvobajalo zgodovinsko nastalih stereotipov, ki so zbujali neprijaznost do ljudi druge narodnosti. Toda hkrati je tu deloval zakon naraščajočih potreb, ki ga dobro poznajo sociologi vsega sveta: naraščanje izobrazbe in kvalifikacij je povečevalo socialna pričakovanja, zahteve in potrebe. Tako je Estonija bolje preskrbljena s kulturnimi ustanovami kot naprimer Uzbekistan. Vendar pa sociološke ankete med prebivalstvom kažejo, da so Estonci manj zadovoljni s kulturno ponudbo kot Uzbeki: povprečje zadovoljnih s temi razmerami je pri Estoncih 40 odstotkov v mestih in 50 odstotkov na vasi, medtem ko je pri Uzbekih ta odstotek nad 80 v mestu in 66 na vasi. Vendar pa je posebnost položaja v tem, ker se nezadovoljnost te vrste pri delu prebivalstva projicira iz socialne sfere na nacionalno.

INTELIGENCA SE JE HITRO OBLIKOVALA

Drugače se je situacija razvijala v Srednji Aziji in v Kazahstanu. Prvotni narodi teh republik so prišli v današnje stanje in preskočili cela obdobja, kar je izzvalo upravičen

* S privoljenjem avtorice ponatisujemo v slovenskem prevodu njen članek objavljen v „Moskovskih novostih“, 31. maja 1987

ponos in se je seveda odrazilo v usodah ljudi. Inteligenca – predvsem znanstvena in tehnična – se je tu oblikovala zelo hitro, v največji meri v povojnih letih. Večina njenih predstavnikov je prišla iz družin, kjer so starši imeli nizko kvalifikacijo, nizko stopnjo izobrazbe, tako da so bili to izobraženci v prvi generaciji.

Ravno ta inteligenca v največji meri oblikuje značaj naroda. Vendar pa je del te inteligence v svoji zavesti imel predsodke (tudi nacionalne), vključno z zahtevami po „posebnih pravicah“, zlasti na službeni lestvici. Včasih kot reakcijo na upočasnjeno psihološko preobrazbo predstavnikov narodnosti, ki živijo drug ob drugem in katerih kultura in poklicna raven je bila še prav pred kratkim višja ter se morajo tudi privaditi situaciji stikov med enakopravnimi partnerji.

PA NI DISKRIMINACIJE DRUGAČNE VRSTE?

Zastavlja se vprašanje: mar niso Rusi prikrajšani s tem, ko narodi postajajo enaki, mar ne gre za diskriminacijo Rusov? Na to vprašanje je najbolje odgovoriti s številkami. Rusi so najbolj urbaniziran narod Sovjetske zveze. Med njimi je prebivalec mest 74 odstotkov (za primerjavo: med Armenci je meščanov 70 odstotkov, pri Estoncih in Letoncih 58 – 59, pri Uzbekih 29, pri Tadžikih 28).

Seveda zbuja skrb dejstvo, da so mnoge ruske vasi ostale brez prebivalstva. Vendar moramo tu upoštevati zakonitost, ki se kaže po vsem svetu: čimbolj je neki narod urbaniziran, tem večji je odliv njegovih predstavnikov iz vasi.

Včasih slišimo tudi mnenje, češ, Rusi so pomagali drugim narodom, da so se dvignili, zdaj pa sami niso v nič boljšem položaju. Naj spet spregovorijo dejstva. Rusi so med narodi z najvišjim deležem ljudi, ki se ukvarjajo umskim delom, in kjer so najbolj sorazmerno zastopani znanstveni in tehnični delavci, skupini, ki sta perspektivni in naraščajoči. Vendar ne smemo pozabiti, da so bili za kulturni, ekonomski in socialni dvig nekdanjih obrobij zainteresirani vsi, tudi Rusi, zakaj enotni ekonomski organizem države se ne more normalno razvijati, če so njegovi posamezni deli deformirani. Ni razloga, da bi v tem naravnem in nujnem procesu videli „prikrajševanje“ ali „krivičnost“. Seveda, če ni umetnega zoperstavljanja in izdvajanja posebnosti, upravičenih interesov za razvnanenja užaljenosti.

V zadnjem času opažamo povečano zanimanje za problem nacionalne zavesti Rusov. Naši inozemski kolegi zastavljajo sovjetskim etnografom vprašanje: mar ni to neke vrste odgovor na krepitev nacionalne zavesti v republikah? Mi odgovarjamo: oglejmo si zadevo skupaj! Mobilnost in informiranost prebivalstva je dandanes visoka. Vsakdo, ki pride v Zakavkazijo ali v baltske dežele, lahko vidi, kako skrbijo tam za zgodovinske spomenike, kako spoštujejo delavce s področja kulture, s kakšno ljubeznijo praznujejo narodne praznike – praznik pesmi v Latviji ali praznik Tbilisija v Gruziji in podobno.

To se je nujno odrazilo tudi na nacionalnih čustvih drugih narodov, tudi ruskega. Sicer pa je njihova naravna in ustvarjalna želja, da bi ohranili svoje kulturne vrednote, nastajala ne glede na sosede. Z vsó ostrino se je oblikovala zahteva, da je treba varovati zgodovinske spomenike in napredna narodna izročila. Slabo je bilo, če so jih prepuščali pozabi ali posmehu. Žal se je to dogajalo še pred kratkim, pa ne le z rusko kulturo. V Uzbekistanu se spominjajo, kako so tam poskušali prepovedati tradicionalni ljudski pomladanski praznik navruz, češ da njegove korenine segajo v religijo. Natopila je širša družbena javnost – tu so bili znanstveniki Moskve in Uzbekistana enotnega mnenja in navruz je ponovno, z vsemi pravicami zaživel.

PO KAKŠNI POTI NAPREJ?

Zdaj posvečajo veliko pozornost vprašanju, kako ohraniti spomenike ruske kulture, treba je ponovno izdati književna dela, restavrirati arhitekturne znamenitosti, obvarovati zgodovinske ostanke in obnoviti ljudske praznike. Kako se bodo stvari razvijale naprej? To je zelo važno vprašanje. Če bodo vsi ti naporji služili dvigu duhovnih potencialov naroda in krepitvi pozitivnih npravstvenih temeljev, bodo odigrali pozitivno vlogo v procesu sprememb, ki potekajo v naši deželi. Vendar pa ne bo nihče na dobičku, nasprotno, hudo bo, če bo zanimanje za zgodovinske in kulturne vrednote pripeljalo k izdvajanju in zoperstavljanju svojega naroda drugim. Ta nevarnost je realna. Naj navedem samo enega od možnih primerov. Konec marca letos so na osrednji televiziji predvajali film „Podoba našega spomina“. V uvodu oddaje so rekli, da gre za zgodovinske spomenike naše dežele. In pokazali so samo, kako nemaren odnos imajo ljudje do pomembnih dosežkov preteklosti. In tu je zanimivo tole: v filmu pripovedujejo o 23 spomenikih, od teh pa omenjajo le štiri spomenike iz drugih republik, vsi drugi se nahajajo na ozemlju Rusije. Takšna oddaja je lahko prizadela marsikoga; eden bo rekel: samo naši spomeniki propadajo, drugi pa bo dejal: samo o svojih spomenikih govorijo, za druge pa jim ni mar. Avtorje oddaje so verjetno navdihovali plemeniti nagibi, da bi obvarovali in ohranili spomin na preteklost. Žal pa so pozabili na druge vrednote, ki jih je treba hraniti in varovati, pozabili na spoštovanje narodov, ki živijo z nami . . .

MOJ JEZIK – MOJ PRIJATELJ. . .

V praksi nacionalnih odnosov je v ospredju vprašanje o medsebojnem odnosu narodnih jezikov in jezika za mednacionalno občevanje. Predstava o maternem jeziku je eden osnovnih načinov, kako se kaže narodna zavest. Kadar pri sociološki anketi človeka sprašujejo, zakaj se prišteva k eni ali drugi narodnosti, najpogosteje dobimo odgovor: ker govorimo ta jezik. Obenem pa je v večnacionalni skupnosti težko živeti brez poznavanja jezika mednacionalnega občevanja – v naši deželi je to ruščina. Žal smo v sedemdesetih letih pri nas lahko opazili že kar nekakšno pretiravanje: čeprav smo govorili, da je treba ohranjati narodne jezike, so vendarle v glavnem propagirali uspehe pri učenju jezika mednacionalnega občevanja. In ne samo propagirali, ampak včasih prenesli rešitev tega vprašanja v območje organizacijskih ukrepov. V času zveznega popisa prebivalstva leta 1979 so naprimer v Uzbekistanu zviševali podatke o tem, koliko Uzbekov zna ruski jezik. Istočasno pa so sociološke ankete kazale veliko bolj žalostno podobo: med Uzbeki je obvladalo ruščino 46,9 odstotkov v mestih in 20 odstotkov na vasi.

Negativna preteklost se ne da odpraviti tako hitro, kakor bi želeli. Vsakdanja zavest vztrajno pripisuje enemu ali drugemu narodu določene nacionalne poteze, ki niso vedno pozitivne. Vendar pa preučevanje takšnih stereotipov kaže, da je v zadnjem času prišlo v mednacionalnih odnosih do pozitivnih sprememb. Ankete so pokazale, da večina Moldavcev, Gruzincev, Armencev in drugih pripisujejo Rusom – predstavnikom nekoč zatiralskega naroda – v glavnem pozitivne poteze. V naši deželi prevladujejo ugodni, prijateljski mednacionalni odnosi. To ne pomeni, da moramo zapirati oči pred nacionalističnim snobizmom in nadutostjo pri posameznikih ali celo pri določenih skupinah prebivalstva.

Vsi ti problemi so tesno povezani s socialnimi odnosi. Zato smo vsi mi, ki živimo v večnacionalni sovjetski družbi, tako zelo zainteresirani za izpolnjevanje ekonomike, kulture in vsakdanjega življenja. Po drugi strani pa nacionalni odnosi v marsičem določajo značaj sprememb, ki jih danes izvaja svojetsko ljudstvo.

SUMMARY

WE LIVE IN A MULTIETHNIC STATE

In her article, the author introduces the multinational Soviet state. Nations which have not asserted their national tendencies in the past are gaining importance nowadays. Among the Estonians, Uzbeks, etc., the educational level is rising and they are forming their own intelligentsia. The question that poses itself now is whether the rise of culture in other Soviet nations causes the discrimination of the Russian nation. The numbers do not confirm this. The film „Images From Our Consciousness“ on the central TV presented cultural and historical monuments of our nations. Those of the Russian nation prevailed.

The goodwill towards changes in the multinational relations prevails in our society.

IRENA ŠUMI

Mladi raziskovalec
Inštitut za narodnostna vprašanja

NEKATERI VIDIKI POVOJNEGA POLOŽAJA AMERIŠKIH STAROSELCEV V ZDA

Neposredno v vzročni plasti poveljnih dogodkov v staroselski problematiki v ZDA je vladna indijanska politika v obdobju med leti 1933–1945. To je obdobje t.im. Indijanskega reorganizacijskega akta (Indian Reorganization Act), znanega tudi pod imenom Wheeler–Howardov seznam indijanskih pravic (The Wheeler–Howard Bill of Indian Rights; ime ima po dvojici senatorjev, ki sta bila med sprejemanjem listine kongresna poročevalca) in indijanski New Deal, pač po v tem času bolj znanem Rooseveltovem New Dealu. Indijanski reorganizacijski akt je bil uzakonjen 1934. leta. Gre za radikalno revizionistično politiko, ki je z do danes nepreseženo brezkompromisnostjo in na podlagi kulturno in politično pluralističnih izhodišč ustavila dotedanjo asimilacijsko prakso tako, da je predvidela organiziranje politično in ekonomsko samostojnih indijanskih plemenskih skupnosti pod nadzorom pristojnega federalnega vladnega telesa, Biroja za indijanske zadeve (Bureau of Indian Affairs), ki je služba notranjega ministrstva ZDA.* *

Neka posebna lastnost skupka pravnih doktrin, zakonov, mnenj in razsodb o staroselcih, ki ga kratko imenujemo Indijansko pravo (Indian Law) in ki izvira iz najzgodnejših časov kolonizacije (ki jo štejemo od prvih anglosaksonskih, francoskih, nizozemskih . . . priseljencev na severni kontinent, do razglasitve neodvisnosti Združe-

* Ocene o številčnosti staroselcev na severnem kontinentu, severno od Mehike so za različna obdobja takale: strokovne spekulacije govorijo o med 2 – 15 milijonov staroselcev ob času zgodovinskega stika, pri čemer je slednja vrednost obveljala za realnejšo. Po predvidevanjih je številčnost staroselcev dosegla najnižji nivo koncem prejšnjega stoletja, (ok. 350.000) v štiridesetih letih našega stoletja pa je prišlo do dramatičnega porasta vsled natalitete, ki je tedaj kot danes pressegla vsa ameriška povprečja. Leta 1980 je uradno štetje prebivalstva v ZDA prvič v zgodovini zabeležilo številko nad milijon oseb za staroselce v ZDA in Aljaski. Na celotnem kontinentu naj bi bilo tako nekaj več kot dva milijona, in nekaj milijonov (celo do 15) ljudi indijanskega porekla (prim. Dippie 1982: 4).

* * Notranje ministrstvo ZDA je bilo ustanovljeno leta 1849. V svojo pristojnost je strnilo nekatere do tedaj razpršene oddelke: splošni zemljiški urad, Biro za indijanske zadeve, pokojninski urad in urad za patente. Razeb navedenih služb je notranje ministrstvo prevzelo še nekatere izvršne in nadzorne službe, med njimi statistiko prebivalstva (U. S. census). Danes notranje ministrstvo „ohranja in razvija naravne vire, zemljišča, rudnine, vodne vire in skrbi za divjino (wild life).“ Biro za indijanske zadeve je služba v pristojnosti posebnega podsekretarja. – The World Book Encyclopedia, Vol. 10/1, str. 248–249.

nih držav l. 1777), je zaporednost izredno ostrih nasprotij, med vsakokratnimi cilji vladne politike do staroselcev. S formalne plati namreč vsak celosten zakonodajni ukrep pomeni malone popoln preobrat iz temelja. Tako je mogoče zgodovinsko razmejiti kar pet razdobij, ki so med seboj v popisanem nasprotju. Prvo bi bilo od začetkov kolonizacije do leta 1871, ki ga določa praksa sklepanja pogodb med vlado ZDA (oz. še prej s kolonialnimi oblastmi) in staroselskimi skupnostmi. Pravno izhodišče teh pogodb je v stališču, da staroselske skupnosti predstavljajo neodvisne politične sile, enakovredne drugi udeleženci pogodbe. Prakso sklepanja pogodb je kongres prepovedal v navedenem letu. – Za naslednje obdobje deklarativne asimilacionistične politike, katere temeljni pravni izraz je t. im. Dawesov akt (The Dawes Act), je značilno popolno negiranje vsake inherentne neodvisnosti staroselskih skupnosti, ki je ob nemajhnem deležu ekspertističnega (antropološkega) vmešavanja posvojila strategijo razbijanja notranjih razmerij v rezervatskih skupnostih tako, da je Indijance prisilno pokmetila na podlagi nič več plemenske, temveč individualne lastnine zemlje, ki so jo dodeljevali po ključu družinskih poglavarjev (Allotment in Severalty). Spremljajoči pojavi so bili popolna samovolja indijanskih agentov, uslužbencev Biroja za indijanske zadeve, prisilno internatsko šolanje, popolna prepoved staroselskih verstev in noše ipd. Za naš čas pomembnejša nasledka pa sta bila vsekakor skrčenje ozemelj v indijanski lasti za 60 odstotkov glede na stanje pred letom 1887, ko je bil zakon sprejet (gre za 35 milijonov hektarov; prim. McNickle 1973; Cornell 1986; Dippie 1982), in pa prva razslojitev indijanskih populacij znotraj posameznih rezervatskih skupnosti na razločevalne premoženjske razrede.

Že označeni Indijanski reorganizacijski akt iz leta 1934 je bil, kot rečeno, popoln preobrat vsaj po formalni plati. Pri postopku uveljavitve tega zakona je prišlo do pomembnega razkoraka med izvirnim zakonskim predlogom (katerega avtor je bil pomembnega nasprotja med izvirnim zakonskim predlogom (katerega avtor je bil tedanji poverjenik za indijanske zadeve John Collier, duhovni oče in gonilna sila Indijanskega reorganizacijskega akta) in uzakonjeno različico. Izvirni zakonski osnutek je v štirih razdelkih predvidel široke in revolucionarne provizije, zaporedoma o plemenski samovladi (self-government), lastninskih razmerjih znotraj skupnosti, o posebnem šolstvu za staroselce in končno o posebnem staroselskem pravosodnem sistemu (Court of Indian Offenses), ki naj bi bil samostojen in na nivoju nekakšnega nižjega sodišča, odgovoren predsedniku in senatu ZDA. Prav slednje provizije so bile v postopku sprejemanja zakona deležne najbolj odklonilnih reakcij v kongresu, v kontekstu celotnega zakonskega osnutka in njegove pravne analize (Deloria 1984: 66–80) pa se zdi, da je poverjenik Collier spričo množice tutorskih določb (o nadzorni vlogi notranjega ministrstva, kongresa, senata itd.) predvidel kompleksno „prosvetno“ taktiko uvajanja reform, prav ta vidik njegovega osnutka pa je končna verzija dokumenta naravnost bojkotirala. Razlike med osnutkom in uzakonjeno različico so namreč kompleksne in mestoma nasprotujoče si, saj je slednja v nekaterih določilih „liberalnejša“ od osnutka (Deloria 1984: 141); misliti je, da je končna verzija zakona predvsem izključila Collierjevo dolgoročnost, nekatere – čeprav idealistično – zastavljene poti v prihodnjo širitev suverenitete indijanskih skupnosti. Končno verzijo, ki je provizije iz osnutka razpršila v devetnajst razdelkov brez razločne tematske zaključenosti, tedaj ne gre jemati preprosto za „ravnodušnost kongresa“ (Dippie 1982: 310), temveč prej za usmerjeno sofisticacijo.

Vsekakor pa je indijanski New Deal z vrsto izjem različne narave, ki bi zahtevale posebno obravnavo, predvidel in tudi uresničil vsaj nominalno plemensko samovlado na podlagi plemenskih ustav, organizacijo plemen v ekonomsko korporacijo in nekatere možnosti kontrole (celo, v nekaterih primerih, pravico do veta) delovanja Biroja za indijanske zadeve. V finalu zakonitvenega postopka pa je prišlo še do pomembnega zapleta, ki ga ne gre preskočiti. Dejstvo, da je Indijanski reorganizacijski akt „zaloputnil vrata tradicionalistom /iz vrst indijanskih plemenskih populacij/, ko je vključil določbe o novi plemenski korporaciji, ki da kot naslednik zamenjuje vsako do tedaj obstoječo politično organizacijo znotraj plemena“ (Deloria 1984: 156), in pa dejstvo, da protiasimilacionistična pozicija nikjer v dokumentu ni bila izrecno izpisana, je povzročilo potrebo po dodelavi zakona v obliki ekspertističnega mnenja. To, Margoldovo mnenje, je Collierja izdatno „maščevalo“ zaradi kongresnega odpora do avtonomne staroselske justice, zraven pa je sproduciralo veliko dalnosežnejšo doktrino: neuspela „implikacija“ avtonomnega sodstva staroselcev je doživela transsubstanciacijo v načelu, da staroselske skupnosti posedujejo neodtujljivo in inherentno pravico do zadevne suverenosti (inherent powers), ki jo je vlada ZDA že pripoznala pri sklepanju pogodb pred letom 1871. To Margoldovo mnenje (izdanih je bilo potem še več ekspertnih mnenj, ki so zakon komentirala) predstavlja temelj moderne suverenosti indijanskih plemenskih skupnosti, načela, ki je v ospredju modernih političnih in kulturnih gibanj med staroselci, čeprav „je trajalo celo generacijo, preden so Indijanska plemena razumela razliko (med podeljeno in inherentno pravico) in so začela stvar pravilno razumevati in pravilno govoriti o svojem statusu“ (Deloria 1984: 160).

Poleg povedanega ne gre zanemariti še neke druge posledice Collierjevega (rekordnega) dvanajstletnega administriranja: svoj zakonski uspeh je namreč med staroselci populariziral (in zanj agital) na skupno štirih območnih konferencah, ki kot take pomenijo ne le revolucijo v vladni politiki – poprej namreč ni bilo poskusov neposrednega prepričevanja prizadetih – in njeni taktiki, temveč so pomenile popolnoma novo izkušnjo tudi za staroselce same. Na teh „predreferendumskih“ shodih je prišlo do prvega stika med skupinami plemen, ki so se tako prvič po pionirskih časih utegnila čutiti povezana s skupno usodo. Izredno številčna (25.000 rekrutov) udeležba staroselcev v drugi svetovni vojni – mimogrede, Collierjeva „revolucija“ v manjšinskem, in nenazadnje, rasnem vprašanju ZDA tega časa ni nepomenljiva v luči sočasnih dogodkov v Evropi – je novo obdobje občutenja „skupne indijanske usode“ v nadaljevanju še okrepila.

Nova politična zavest, ki so jo vojni veterani po letu 1945 vnesli v izolacijo rezervatov, pa ni preprečila ponovnega ostrega preobrata v vladni politiki, ki ga zaznamuje v začetku petdesetih let spočeta vladna „terminacijska“ politika. Gre za administrativni intermezzo, ki je iskal konec indijanskega „vprašanja“ v ukinjanju posebnega statusa staroselcev, v administrativnih ukinitvah rezervatov kot takih. Privilegirani pravni položaj staroselcev, za katere je bila dosihmal pristojna le federacija, se je v več primerih izničil s prenosom pooblastil na upravne organe zveznih držav. Doba hladne vojne je bila naklonjena miselnosti, da status „zaščitenih“ ni v soglasju z ameriško vero v „zaupanje v lastne moči“; leta 1953 je bil duh indijanskega New Deala dokončno zavržen. Dobro so dokumentirani nekateri primeri staroselske borbe za obnovo rezervatskega statusa, tako npr. primer plemena Menominijev (Menominee) v Wisconsinu, ki je obnovo doseglo leta 1974 (Peroff 1982 : 4).

Že v šestdesetih letih z „vojno proti revščini“, ki je bila uvedena kot celosten vladni program pod Johnsonovo administracijo, identifikacija z „revnimi in zatiranimi“ pa je bila že zaščitni znak Kennedyjevega obdobja, zlasti pa v zgodnjih sedemdesetih letih je ponovno prišlo do preobrata. Terminacijska politika je bila kot neuspešna opuščena. Že opisano pravilo kulminacijskega učinka, ki se je na formalni ravni demonstriralo z uzakonitvijo Indijanskega samoodločbenega akta (Indian Self-Determination Act, 1975), so že za krepko desetletje prehiteli dogodki med staroselci samimi.

Pojav staroselskih veteranov druge vojne in prevesitev uradnega stališča v terminacijsko politiko sta namreč izzvala pojav obsežne indijanske migracije v velemesta, kjer se je spočela t.im. panindijanska zavest. Panindijanizem je kompleksen političen in kulturni pojav z nekaterimi precedensi že v štiridesetih letih (formiranje nekaterih medplemenskih organizacij, npr. NCAI, National Congress of American Indians, 1944). Če na kulturnem področju govorimo o nekaterih likovnih in literarnih umetnikih nacionalnega slovesa, o vsesplošni oživitvi – pač ob odločilnem prodoru na sceno večinske družbe – indijanske kulture v prenovljeni, aktualizirani obliki, pa politični aspekt panindijanizma šestdesetih in sedemdesetih let ponuja bistveno manj spravljen obraz.

Zametke panindijanskega gibanja je mogoče določiti s pojavom skupine, ki si je v nasprotju z dotedanjno močno zavestjo o plemenskih pripadnostih, nadela zgovorno ime Indijanci vseh plemen (Indians of All Tribes). Pripadniki te skupine so akterji v dokaj odmevni zasedbi otoka Alcatraz leta 1968. Nekako ta čas je na območju mesta Minneapolis nastalo Gibanje ameriških Indijancev (American Indian Movement, AIM), prvotno zato, da bi člani patroljirali po indijanskih četrtih v predmestju tega kraja in preprečevali policijsko brutalnost nad Indijanci (Deloria 1984: 230). Leta 1972 so člani te organizacije in simpatizerji iz vrste plemen zasedli zgradbo Biroja za indijanske zadeve v Washingtonu. Leta 1973 je protestni val dosegel vrh.

Najbolj odmeven dogodek sedemdesetih let v indijanskem vprašanju v ZDA torej ni kaka vladna politika, temveč osupljivi dogodek v Sjujskem (Sioux) rezervatu Pine Ridge v Južni Dakoti. Zgodaj spomladi leta 1973 je zaselek Wounded Knee (Ranjeno Koleni) okupirala skupina oborožencev iz plemena Oglala Sjujev, ki je med desetimi tedni okupacije med drugim razglasila „neodvisno nacijo Oglala Sjujev.“ O razvoju dogodkov so poročala občila širom sveta (tudi pri nas), v končni posledici pa se je moglo izluščiti nekaj pomenljivih dejstev. Konica medplemenskega političnega aktivizma, katere viden del je predstavljala organizacija Ameriško indijansko gibanje je svoje politične cilje v pomembni meri izenačila z vidiki konservativne, tradicionalistične populacije znotraj plemen. Fenomen skupaj s spremljajočimi pojavi ni zanemarljiv s sociološkega (antropološkega) vidika. Manifestativni tradicionalizem kot hkrati zunanja legitimacija nove panindijanske zavesti in notranja ideološka vsebina je v luči uvodoma označenega principa ostrih nasprotij v vladni indijanski politiki posebno poveden.

Če poskusimo slednji – in na tem mestu zaključni – vidik podrobneje označiti, bo verjetno najbližja nekakšnemu bistvu stvari naslednja predstavitev mnenj: da namreč dogodki iz sedemdesetih let „po svojem obsegu in vplivih presegajo vse, kar je obstajalo v odnosih med Indijanci in belci od časov vojn devetnajstega stoletja“ (Cornell 1986: 39), da pa kljub temu – ali morda ravno zato – obstajajo izgledi, da bi se indijansko vprašanje utegnulo „razviti v problem socialne narave in se podobno kot drugi problemi te vrste tudi razrešiti“ (Deloria 1985 : 256).

LITERATURA IN VIRI:

- Cornell, Stephen: Ameriški Indijanci potrdjujejo svoja prava. *Pregled* 1987, št. 237, str. 36–39. (Iz: *The Wilson Quarterly*, novoletna št., 1986. Woodrow Wilson International Center for Scholars.)
- Deloria, Vine Jr.: *American Indian Policy in the Twentieth Century*. (ed. Vine Deloria, Jr.) pp. 239 – 257: *The Evolution of Federal Indian Policy Making*. Norman 1985; Univ. of Oklahoma Press
- Deloria, Vine Jr. & Lytle, Clifford: *The Nations Within. The Past and the Future of American Indian Sovereignty*. New York 1984; Pantheon Books
- Dippie, Brian: *The Vanishing American*. Middletown, Conn., 1982; Wesleyan Univ. Press
- McNickle, D'Arcy: *Native American Tribalism*. London, Oxford, New York 1973; Oxford Univ. Press
- Peroff, Nicholas C.: *Menominee Drums. Tribal Termination and Restoration, 1954 – 1974*. Norman 1982; Univ. of Oklahoma Press

SUMMARY

POST-WAR SITUATION OF AMERICAN NATIVES IN UNITED STATES
– AN OVERVIEW

The authoress in her article provides a general and summary overview of Indian policy in United States in the post-war period. The period of Indian Reorganization Act, begun in 1934 and extended up to 1953, is treated as decisive for the present situation, which is one of renewed self-consciousness and growing national pride of the Natives.

The sequences of Indian policy in United States are markedly contrasting each other. The initial period from the beginnings of colonization up to 1871, the period of treaty making, was based on the recognition of Native tribes as independent political forces. In 1871, a decades long policy of intense assimilation was inaugurated. The Indian Reorganization Act of 1934 completely reversed the assimilationist attitude towards Natives and sought to establish independent Native communities in both economic and political respect. As early as in 1953, „termination“ policy attempted to do away with the special status of the Natives and their communities by means of terminating certain „trust“ relationships among the Government and the tribes. In 1975, Indian Self-Determination Act was made law, which sought to satisfy both traditionalists and progressivists from among Native population.

However, late sixties and early seventies witnessed the rise of the so-called Pan-Indianism, a phenomenon of both cultural and political character. One of the main happenings was the Wounded Knee siege in 1973. Still, it is reasonable to expect, due to less extremist policies of today, that Indian problematics will eventually be treated as a social one and resolved accordingly.

REMIGIO RATTI

Univerza Fribourg, Švica

ŠIRJENJE TEHNOLOŠKEGA RAZVOJA* NA OBMEJNEM PROSTORU

UVOD

Ta prispevek obravnava širjenje tehnološkega razvoja pri relativno novem in vedno večjem teoretičnem in političnem zanimanju za obmejne pokrajine. Pri izhodišču politične narave – kako zgraditi Evropo, ne da bi upoštevali 47 obmejnih pokrajin, kakor jih je popisal Evropski svet (primerjaj sliko 1) – je bila bolj natančna znanstvena razprava ne samo v Italiji (N. Ronzitti, 1987), temveč tudi v Evropi in Severni Ameriki (S. Ercmann, 1987). Med interdisciplinarnimi prispevki je še vedno malo takšnih, ki se uvrščajo prav v kontekst regionalnih znanosti, zlasti v ekonomskem pogledu.

V prvem delu tega prispevka sem skušal podati sintezo teoretične hipoteze gospodarskega razvoja obmejnih pokrajin, v drugi del pa se vključuje izvirna tema širjenja tehnološkega razvoja, ki temelji tudi na rezultatih in tekočih raziskavah na obmejnem prostoru kantona Ticino, edinega švicarskega kantona z italijanskim jezikom na jugu Alp. Ta obmejni prostor je eno izmed območij, analiziranih v okviru GREMI-ja (Skupina za evropske raziskave inovatorskih okolij) iz Pariza. Skupino je pred dvema letoma ustanovil že pokojni kolega Philippe Aydalot.

Teoretični okvir naše zamisli in prvi rezultati raziskave na terenu omogočajo prvi vpogled v problematiko in dajejo slutiti zanimive zaključke politično-gospodarskega pomena, študija tega primera pa se bo nadaljevala na večjem številu evropskih pokrajin.

RAZISKAVA TEORETIČNEGA OKVIRA ŠTUDIJE STRUKTURALNIH OBMEJNIH UČINKOV

Definicija in okvir analize

Sporazumno s Hansenom (1977) smo najprej poiskali definicijo obmejnih pokrajin operativnega značaja v ožjem pomenu besede: za obmejne pokrajine velja del ozemlja, katerega gospodarsko in družbeno življenje je neposredno pod vplivom bližine mednarodne meje. Že od nekdaj za takšne veljajo le odprte pokrajine oziroma možnostno tiste, ki zavračajo položaje zaprtih meja (npr. nekateri deli alpske verige).

Kot drugo je treba istočasno upoštevati bodisi politično-institucionalne bodisi

* Prevod iz italijanščine

Slika 1: Obmejne dežele

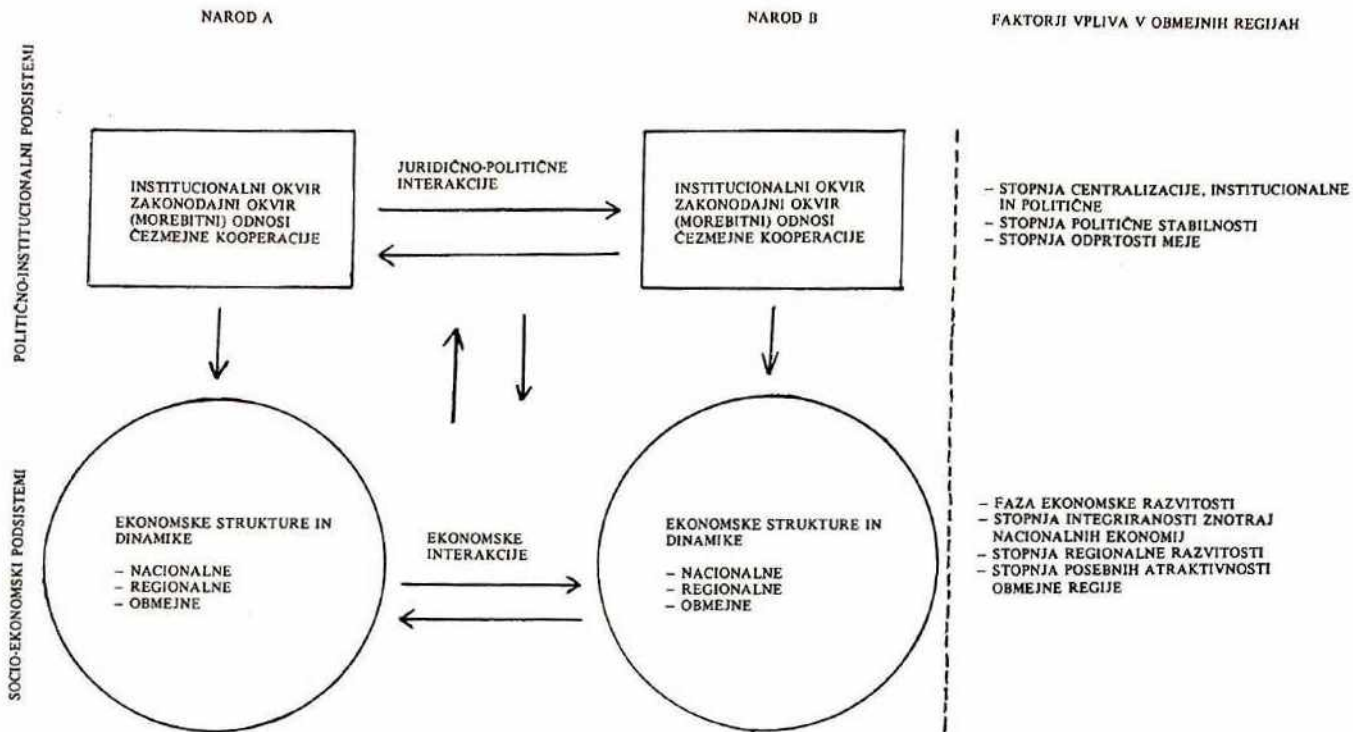
OBMEJNA OBMOČJA V EVROPI

- 1 Nordkalotten (N, S, SF)
- 2 Mitt-Norden (N, S, SF)
- 3 Nordland – Vasterbotten (N, S,)
- 4 ARKO (N, S)

- 5 Östfold – Bohuslän (N, S)
- 6 Kvarken (S, F)
- 7 Škårgardsprojektet (Åland-Åhvenanmaa (S, SF)
- 8 Öresund (DK, S)
- 9 Bornholm – Skane (DK, S)
- 10 Earserski otoko (DK, FR)
- 11 Åberná – Flensburg (DK, D)
- 12 Območje Emsa in Dollarta (NL, D)
- 13 EUROREGIO (NL, D)
- 14 Območje Ren – Waal (NL, D)
- 15 Območje Ren – Maas (NL, D)
- 16 Delovna skupnost območja Heinsberg-Limburg (NL, D)
- 17 Delovna skupnost Rodaland (NL, D)
- 18 Euroregio Ren – Maas (NL, D, B)
- 19 Interlimburg Maasland (NL, B)
- 20 Weert-Limburg (NL, B)
- 21 Kempenland (NL, B)
- 22 BENEKO (NL, B)
- 23 Evropsko združenje za Eifel in Ardene (F, B, L, D)
- 24 Arlon – Longwy – Esch (F, B, L)
- 25 Severni Rokavski preliv (F, B)
- 26 Lille – Ronbaix – Tourcoing (F, B)
- 27 Saar – Lorena – Luksemburg (D, F, L)
- 28 Regionalna zveza – Srednji zgornji Ren – Alzacija (F, D)
- 29 Regionalna zveza Južni zgornji Ren – Alzacija (F, D)
- 30 Interesna skupnost Srednja Alzacija – Breisgau – CIMAB (F, D)
- 31 Regio (F, CH, D)
- 32 Jura (F, CH)
- 33 Območje Zenevskega jezera (F, CH)
- 34 Območje Dolina Aoste – Visoka Savoja – Valais (I, F, CH)
- 35 Delovna skupnost alpskih dežel (Arge Alp) : Avobodna dežela Bavarska, Avtonomna pokrajina Bozen – Južna Tirolska, Kanton Braubunden, Dežela Lombardija, Dežela Salzburg, Tirolska, Avtonomna pokrajina Trento, Predarlberg (D, A, I, CH)
- 36 Delovna skupnost Alpe-Jadran: Avtonomna dežela Furlanija–Julijska krajina, Avtonomna dežela Trento–Zgornje Poadižje, SFR Hrvaška, Dežela Koroška, Zgornja Avstrija, SFR Slovenija, Dežela Veneto, Dežela Štajerska (A, I, YU, Salzburg, Bavarska, Győr-Sopron, Vas megje (D, H)
- 37 Ticino (CH, I)
- 38 Območje grancosko–italijanskih Alp (F, I)
- 39 Alpazur (F, I)
- 40 Delovna skupnost kantonov in pokrajin v Zahodnih Alpah: švicarski kantoni Genf, Wallis in Waadt, italijanske pokrajine Ligurija, Piemont, Dolina Aoste, francoske pokrajine Provansa – Alpe – Azurna obala in Alpe ob Rhôni (F, CH, I)
- 41 Konferenca pirenejskih območij: Aragonija, Katalonija, Navarra, Baskija, Akvitanija, Languedoc – Roussillon, Midi Pireneji, Knježevina Andora (E, F, AND)
- 42 La Manche – Dover – Calais (Rokavski preliv) (GB, F)
- 43 Irska (GB, IRL)

Slika 2

OBMEJNE REGIJE IN SESTAV POVEZAV MED NACIONALNIMI POLITIČNIMI IN EKONOMSKIMI PODSISTEMI

ekonomske dejavnike glede na shemo razmerij med nacionalnimi podsistemi (primerjaj sliko 2). V tem smislu imajo obmejne pokrajine dovolj značilnosti, ki jih postavljajo v specifični položaj v primerjavi z navadnimi obrobniimi conami. Dvojno upoštevanje elementov, in sicer gospodarskih in politično-upravnih, torej ne samo enostranskih, pa se zdi nepogrešljivo za bolj kvalitetnejšo analizo učinka meje. Kako bi npr. lahko pojasnili povečano število obmejnih delavcev v Švici v šestdesetih in sedemdesetih letih, ne da bi hkrati omenili švicarsko zakonodajo, ki obravnava tujo delovno silo (nadzor in omejitev tujih naseljencev od leta 1963) in teorijo o polarizirani rasti (primer Basla in Ženeve) ter segmentacija trga dela (primer Jura in Ticino)? (Primerjaj Jeanneret, 1985; Ratti in drugi, 1982).

Tradicionalna teorija zaviranja gospodarskega razvoja obmejnih pokrajin

V okviru razmerij med politično-upravnimi in družbeno-ekonomskimi podsistemi lahko najprej poudarimo poseben prispevek dveh klasičnih avtorjev prostorske analize.

Christaller (1933) ima načelo družbeno-politične separacije meje za tretji dejavnik prostorske organiziranosti, ki se priključuje ekonomski logiki organiziranosti tržišč in transporta. Kljub temu pa, meni, ta dejavnik politične separacije lahko deluje samo kot umetni element izkrivljenosti tržnih območij in centralnih lokacij. Tako lahko negativne učinke, ki jih je pripisati razdrobljenosti zaledja in podražitvi kot posledici tveganja nestabilnosti teh območij, dovoljuje le razvoj centralnih območij z nizko stopnjo dopolnjevanja in omejenimi zmogljivostmi.

August Lösch (1940) opozarja na konflikt ciljev v tem tipu pokrajin: gospodarskim prednostim – dohodek, „kultura“, moč, kontinuiteta – bi ustrezale, popolnoma nasprotno, politične prednosti. Tako nacionalne politike, običaji, carinske tarife ločujejo komplementarna gospodarska področja, javne pogodbe in vojaški cilji pa postavljajo prave ovire, ki samo povečujejo negativni diskriminacijski učinek v tem tipu obrobni območij.

Teoretična neoklasična vizija vidi tudi v strogo ekonomskem smislu (primerjaj G. Di Tella, 1982, str. 214) obmejna gospodarstva v malo zanimivi luči: v neoklasični hipotezi naj bi bila namreč meja prostor, kjer so postranski stroški (kmetijskih pridelkov) enaki ceni, oziroma kjer je dohodek nič. Vendar pa prav ugotovitev, da se verjetno tako določena gospodarska meja samo včasih pokriva s politično-teritorialno mejo, poraja hipotezo, ki jo bomo srečali pozneje, o diferencialnem dohodku, torej o zanimivih spodbudah za lastni razvoj, ki jih omogoča obmejni položaj.

Tudi v preteklosti, vendar še vedno v specifičnem pomenu, so bile ugodne razmere za razvoj obmejnih pokrajin. Tako tradicionalna teorija lokalizacije citira primer potencialnih ugodnih učinkov zaradi „poškodbe tovara“ na meji – kot na primer na švicarsko-francosko-nemški meji v Baslu in italijansko-švicarski v Chiassu (Ratti 1971, Spehl, 1982). Drugi klasični primer je povezan s pojavom „tariff factories“, oziroma z industrijami, na obmejnem prostoru nastalimi zato, da bi spodbudile protekcionistično politiko in prodrle na trg drugega naroda (švicarska vlaganja v Nemčiji, Italiji in Franciji, vlaganja ZDA v Kanadi in Mehiki – Pecach, 1986). Ta pojav je izginil v obdobju ekonomske liberalizacije, tisti, povezan s transportom, pa se je popolnoma spremenil: če obstaja stična točka za obravnavo prometa na meji, je to samo zato, da bi onemogočili – za racionalizacijo in integracijo transportnih in komunikacijskih sredstev – možne „poškodbe tovara“ (Ratti, 1984; Ratti, Cavadini, 1986).

Kljub sprejemljivosti teoretične hipoteze zaviralnega učinka meje, pa ni treba

razširiti te ugotovitve na „teorijo razvoja obmejnih pokrajin“. Empirična analiza (primerjaj Urban, 1971; Biucchi B., Gaudard G., 1981) kaže, da je treba razvoj posameznih obmejnih pokrajin gledati skupaj – spreminjajoč se časovno in prostorsko – s političnimi in družbeno-ekonomskimi procesi. Treba se je torej opreti na bolj ustrezne in predvsem bolj dinamične instrumente prostorske analize.

Razvoj obmejnih pokrajin v luči mednarodne delitve dela

Bolj verjetna teoretično-interpretacijska pot razvoja obmejnih pokrajin – ki ustreza fazi liberalizacije menjave in gospodarskega razvoja po drugi svetovni vojni – izhaja iz bolj dinamičnega in širšega merila proizvodnih lokalizacij: po eni strani je treba upoštevati sklep, ki izhaja že iz svetovnega gospodarstva (Michalet, 1976), in ekonomsko-funkcionalno dinamiko, povezano s procesom prostorske delitve dela. Philippe Aydalot (1986, str. 19) piše: „Pri aktualnih pogojih proizvodnje in trga podjetjem ni potrebno več koncentrirati dejavnosti na enem mestu, v veliki tovarni, ki združuje vse dejavnosti in vse vrste delovne sile. Podjetja bodo razdelila vse dejavnosti na čim bolj homogene enote, glede na delo, ki ga opravljajo, te enote pa bodo postavile na tiste kraje, kjer je ustrezno delo na voljo.“

Ker se je gospodarstvo povzdignilo na svetovno raven, je prišlo do teritorialne organiziranosti, ki je vedno bolj odvisna od hierarhične in prostorske razdelitve različnih odsekov proizvodnje, funkcionalno in sektorsko polivalentnih. Ta proces je torej bolj diferenciran in kompleksen kot prostorska delitev ki jo določajo enostavne faze življenjskega ciklusa proizvoda (Vernon, 1974).

Kakšno je torej, v tem procesu organizirane disperzije dejavnosti, mesto obmejnih pokrajin? Ali lahko določimo njihovo posebnost v primerjavi z drugimi obrobni pokrajinami? In če lahko, s kakšnimi posledicami za družbeno-ekonomski razvoj?

Glavna teoretična ugotovitev za obmejne pokrajine, izhajajoča iz novega procesa mednarodne delitve dela, je povezana z nastajanjem diferencialnih situacij (in torej z njihovo valorizacijo), zato na teh mejnih točkah položaj ni neoklasičen, kjer je „dohodek nič“, temveč nasprotno, možni diferencirani dohodek. Interpretacija tega je torej rast v primeru neravnovesja (če izhodiščni položaj ni optimalno neoklasičen) in v možnem kontekstu nestabilnosti. Kot je opozoril Di Tella (1982, str. 215), pa realnost kaže, da prostorsko širjenje ekonomskih procesov, torej definicija in premaknitev meje v neoklasičnem smislu, naleti na ovire: ni vedno tako enostavno prenesti kapital od enega naroda k drugemu, premestiti delovno silo in optimalno združiti proizvodne dejavnike. Obmejne pokrajine s pogojem, da so zares odprte, torej lahko kažejo zanimive značilnosti za morebitno lokalizacijo specifičnih segmentov in dejavnikov proizvodnje, kadar dajejo prostor „predzahtevkom“ za zmanjšanje proizvodnih stroškov in torej za diferencialni dohodek.

Lahko navedemo tri vrste predzahtevkov:

- *gospodarski dejavnik*, povezan z učinkom bližine; obmejna pokrajina je po definiciji ločitvena in stična cona. Tako omogoča neko napetost, na neki način pa prednjači pred drugo deželo in tako tudi pri rešitvah. Morebitna lokalizacija v čezmejnem prostoru (še vedno na nacionalnem ozemlju ali na ozemlju obmejne dežele) je lahko gospodarsko zanimiva, ker okvirom, določenim z logiko prostorske delokalizacije aktivnosti, lahko priključimo tudi prednosti bližine, ki pa so v boljšem poznavanju in prisotnosti gospodarskih operaterjev v čezmejnih pokrajinah, ki poznajo dva ali več politično-upravnih sistemov;

- *družbeni dejavnik*, povezan s prožnostjo ponudbe delovne sile; meja prek svojih zakonitih funkcij in kontrole (Guichonnet in Raffestin, 1974) lažje kot drugod ustvarja pogoje za diskriminacijo delovne sile (Doeringer, Priore, 1971) v funkciji lastnih zahtev v delokaliziranih proizvodnih enotah (diskriminacija na osnovi zakonitih ukrepov oziroma „de facto“ zaradi različnih gospodarskih in družbenih motivacij delovne sile, ki prihaja z druge strani meje;
- *kulturni dejavniki*, povezani s stopnjo pronicljivosti lokalne družbe; ne da bi se spuščali v ocenjevanje, bi lahko obmejni prostor smatrali kot lažje pronicljiv in odprt za celo vrsto okoliščin (praktična potreba po mentaliteti, dojemljivi za spremembe in tveganja; pomen migracijskih pojavov; različna teža tradicije; identitete). Analiza obnašanja dejavnikov (Spehl, 1982) in zaznavanja čezmejne realnosti (Leimbgruber, 1984, 1986) kaže njihovo neindiferentno vlogo pri manifestaciji mejnih učinkov.

Ti trije vidiki predstavljajo tako pozitivne kot negativne vidike za pokrajinski razvoj. Obstoječe študije tega primera pa potrjujejo novo tezo, ki dokazuje potencialno vlogo katalizatorja določenih obmejnih pokrajin v okviru prostorske in funkcionalne delitve proizvodnih dejavnosti.

Dovolj je, če opozorimo na učinek bližine – družbeno-ekonomske in kulturne – ki ga je dokazal Jeanneret (1985). Študija odnosov med Švico in Avstrijo oziroma ZRN, Francijo in Italijo bi pokazala na obstoj privilegiranih razmerij med obmejnimi območji (čeprav je uporabljena metodologija opisna in še precej splošna v primerjavi s podrobno funkcionalno analizo).

Vendar pa je spoznavni in morda odločilni znak za obstoj kake meje potencialnega dohodka in procesa prostorske in hierarhične delitve dejavnosti v ugotovitvah, overljivih na trgu delovne sile. Sintetična študija, ki obsega celoto evropskih obmejnih pokrajin (Ricq, 1981), opozarja na pomembne razlike v višini nagrajevanja na eni in na drugi strani meje. Posledica tega so bile, vsaj za precej dolgo obdobje, ugodne možnosti za razvoj gospodarskih dejavnosti, ki so jih privlačevale večje možnosti diferencialnega dohodka. Tako je na tem območju še zlasti očitno (to pa je termometer katalizatorske vloge meje) pojav dualizma trga dela, ki ima tu dvojen pomen.

Obstaja dualizem institucionalnega tipa, ki razlikuje „svobodni“ trg dela (za avtohtone ali za tujce z dovoljenjem za bivanje) in „nadzorovani“ trg dela, ki ga stvarjata ponudba in povpraševanje „zunanje“ delovne sile oziroma obmejnih sezonskih delavcev (za švicarski primer kantona Ticino primerjaj: Ratti in drugi, 1982, za primer ZDA–Mexico pa Hansen, 1981, Peach, 1986).

Drugi dualizem – družbeno-ekonomski (Rossi M., 1982; Maillat, 1981) se kaže v značilnostih delovnih mest in delavcev. Tu ločimo „osnovni“ in „drugotni“ trg, njune značilnosti pa so si nasprotni, kar zadeva stalnost zaposlitve, avtonomni položaj podjetij, višino plače, delovne pogoje, možnosti poklicnega uveljavljanja.

Skladno s potrebo po presojanju vsake ugotovitve glede na stopnjo zgodovinskega in ekonomsko-institucionalnega razvoja in zaradi relativne nestalnosti razvojnih procesov na teh območjih zaključujemo z ugotovitvijo, da empirične zaznave potrjujejo pravilnost teoretičnih hipotez, vsaj v sklopu močnega gospodarskega razvoja in osvobajanja. Novo obdobje industrijske preobrazbe iz sredine sedemdesetih let pa uvaja nove procese, ki presegajo prejšnje. Kako oceniti zlasti vedno večjo vlogo tehnološke inovacije?

MEJNE POKRAJINE IN ŠIRJENJE TEHNOLOŠKEGA RAZVOJA V AKTUALNI FAZI GOSPODARSKE PREOBRAZBE

Od začetka sedemdesetih let je novo obdobje industrijske tehnološke preobrazbe vključilo nove dejavnike v proces prostorskega širjenja gospodarskih dejavnosti. Čeprav študije še niso končane, nanašajo pa se večidel na že omenjeni GREMI in njegovega ustanovitelja, pa ugotavljamo (Aydalot, 1986), da predstavlja diskriminacijsko gibanje, značilno za prostorsko delitev dela, nepričakovan razvoj in vedno bolj kompleksne procese.

Da bi lahko proučili posledice za obmejne pokrajine, navajamo naslednje tri ugotovitve:

- v novi fazi temeljnih tehnoloških sprememb (mikroprocesor) zapažamo (Camagni, 1986) pojave ripolarizacije. Na nekaterih ključnih sektorjih pojav novih proizvodov in pospeševanje faz življenjskega ciklusa proizvoda zahteva ripolarizacijo k centrom (starim in novim), ki imajo edine kadre in tehnična sredstva za integracijo inovacije. Po drugi strani pa zapažamo tudi preobrat prostorskih hierarhij pri revnih pokrajinah v fazi obnove in pri pokrajinah stare industrializacije, ki so v hudih težavah;
- v okviru takšnega razvoja se je razmerje sil med velikimi industrijami in majhnimi ter srednjimi podjetji obrnilo v prid drugih, ki so spremenila naravo, zlasti ko je PMI uspelo izpeljati prehod od kvantitativnega dela po naročilu k bolj specializiranemu delu po naročilu, ki ustreza tudi spremembam v proizvodnem svetu;
- in končno, ugotovitev je opozorila na možnost izvirnega regionalnega razvoja, kot je pojav „spin-offs“ ali pa ustanovitev „industrijskih okrožij“, začeni z oblikami delitve dela in iskanja zunanjih ekonomij, s katerimi so eksperimentirali nekateri centri majhnih podjetij, pripadajoči tradicionalnim sektorjem (Bagnasco, 1984).

Kakšen pomen imajo torej lahko nove težnje za tehnološki razvoj obmejnih pokrajin?

Tehnološka sprememba, ki zmanjšuje proizvodne stroške oziroma spreminja relativno raven cen, postane (Di Tella, 1982, str. 224) eden glavnih dejavnikov za nastajanje novih dohodkovnih situacij. Ali to pomeni, da se lahko morebitna meja diferencialnega dohodka, ki smo jo predhodno ugotovili za različna obmejna območja, pozneje poveča ali enostavno zadrži? Odgovor, deduktivnega tipa, lahko poiščemo, če analiziramo tri, v prejšnjem poglavju meji pripisane posebnosti: gospodarske, povezane z učinkom bližine, družbene, povezane s prožnostjo trga dela, kulturne, povezane z visoko stopnjo pronicljivosti za spremembe na obmejnem prostoru.

Na splošno vodi deduktivni zaključek k hipotezi vnovičnega določanja razsežnosti sovpadanja treh zgoraj omenjenih posebnosti. Z ekonomskega vidika velika podjetja v okviru vedno bolj kompleksne delitve gospodarskih dejavnosti po eni strani sledijo pojavu „a-prostorske“ internalizacije (Aydalot, 1986) – tako, da se delovanja različnih sil iščejo znotraj podjetja in ne v krajevnih značilnostih lokacije – po drugi strani pa je prisoten pojav „eksteriorizacije“, ki potekajo po specializiranih institucijah znanja in storitev na svetovni ravni. Torej se vrednost učinka bližine zmanjšuje.

Prožnost in segmentacija trga dela, ki ustrežata klasični podobi obmejnih pokrajin, pa na družbenem področju ne prinašata nujno odločilne prednosti v primerjavi z novim načinom proizvodnje. Danes je potrebna „mešanica“ kvalificirane in nekvalificirane delovne sile, predvsem pa kakovostna, funkcionalna in medsektorska prožnost.

Tudi s kulturnega vidika se značilnosti pronicljivosti za spremembe, in torej za negotovo in krhko identiteto, lahko pokažejo v negativni in nasprotni luči kot v prejšnji fazi, kajti bolj kot kdajkoli teritorialni prostor, z zmanjšanjem spontanosti teženj k širjenju rasti, potrebuje in tudi išče različne sile. Ali lahko torej zaključimo s ponovnim obujanjem tradicionalne teze zaviralnega učinka meje? Mislimo, da ne. Teoretični okvir prostorske in hierarhične delitve dela je veljaven s pogojem, če se prilagodi zgodovinskim fazam in teritorialnim in institucionalnim posebnostim vsakega čezmejnega prostora. Iz tega pa lahko izpeljemo neko prvo pomembno politično ugotovitev, po kateri morebitnih dejavnikov privlačnosti v prihodnosti ne bodo več enostavno določale okoliščine, temveč, nasprotno, treba jih bo šele poiskati in zgraditi. Ta ugotovitev pa gre v smeri politično-kulturnih postulatov za ustanovitev Evrope pokrajin.

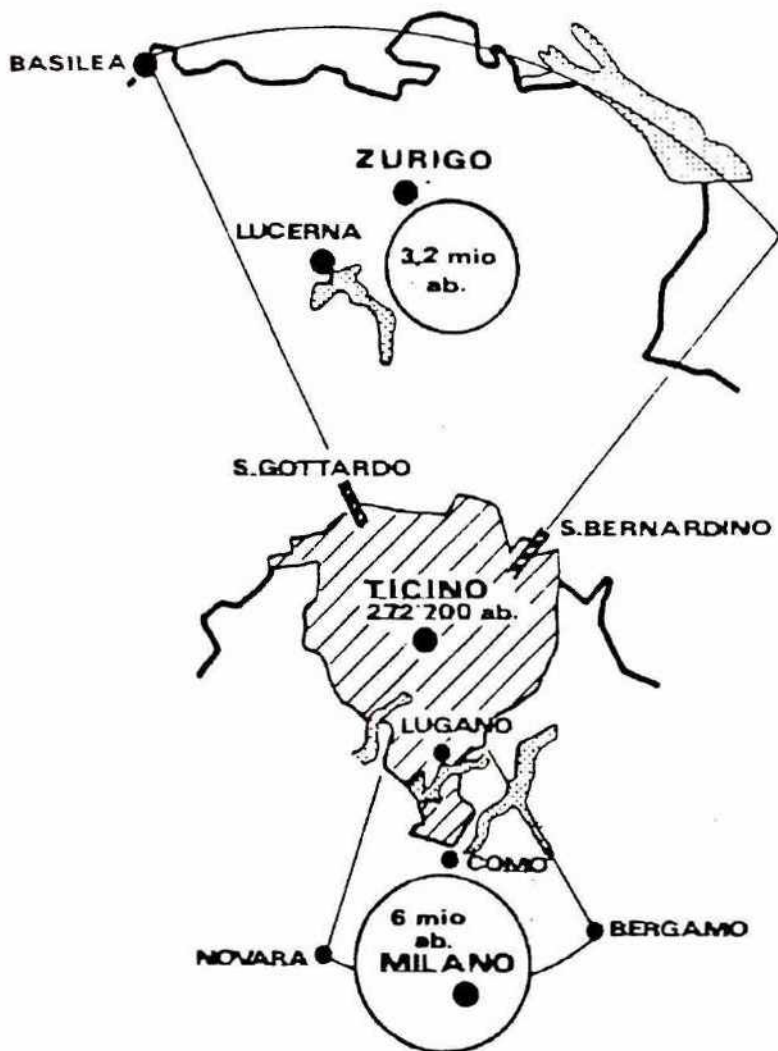
EMPIRIČNA UGOTOVITEV: PRIMER KANTONA TICINO, ŠVICARSKI KANTON NA MEJI Z LOMBARDIJO

Edina obmejna pokrajina, zajeta v koordinirano evropsko raziskavo GREMI, kjer je bila prva naloga končana (Ratti, Di Stefano, 1986), poglobljanje analize pa poteka, je kanton Ticino (primerjaj sliko 4).

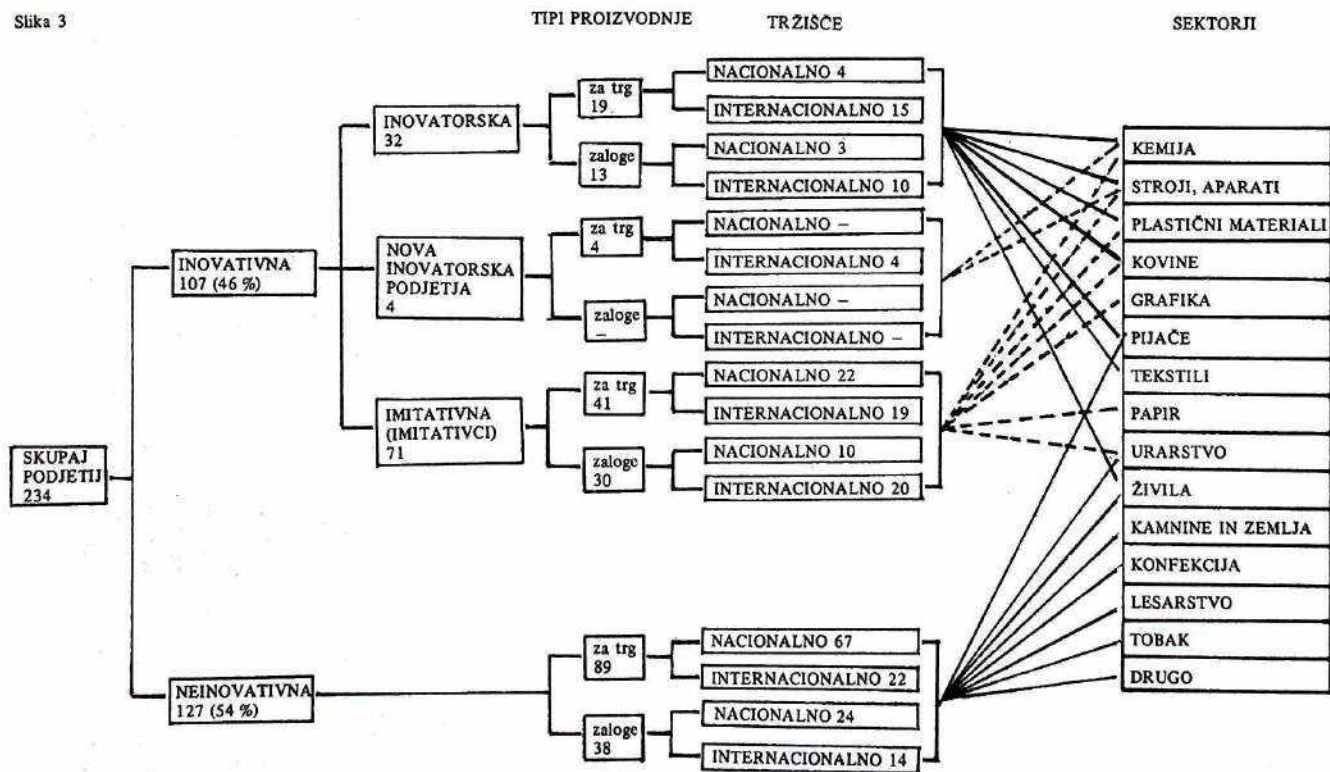
Kakšne so bile tehnološke smernice podjetij na švicarski meji z Lombardijo? Kakšna je bila vloga meje, zaviralna ali ne, glede na tehnološki razvoj? Na kratko, rezultati omenjenih raziskav so nekoliko presenetljivi in potrjujejo že prej ugotovljene teoretične hipoteze. Lahko navedemo naslednje podatke:

- Po desetih letih ekonomsko-industrijske preobrazbe kaže pokrajina še vedno značilne poteze klasičnega obdobja prostorske delitve dela: dualizem na trgu dela in torej nadaljnji obstoj značilnosti proizvodnje, ki še vedno temelji na veliki intenzivnosti dejavnika delovne sile na določenih sektorjih tradicionalnih panog (oblačila, tekstil, urarstvo, mehanika). Vendar pa se je, kot kaže, v okviru velikih letnih skupnih sprememb (do 15 %) količinska globalna rast obmejne delovne sile nekoliko ustalila, potem ko se je od leta 1955 do leta 1974 povečala od 4.000 na 34.000 delavcev. Polovici podjetjem (127 odgovorov) v pokrajini se ni zdelo potrebno, da bi v zadnjih petih letih izvedla resnične inovacije procesa ali proizvodnje, ali pa tega niso mogle uresničiti (primerjaj sliko 3).
- Vseeno pa pri gospodarsko-tradicionalnih strukturah prevladujejo pojavi, ki kažejo na spremembo narave prostorskega vključevanja dela ticinskega industrijskega gospodarstva. Tako se je približno tretjina podjetij, ki so odgovorila na anketo (prispetih odgovorov 50 %), proglasila za inovatorje-imitatorje, 15 % podjetij pa lahko uvrstimo med aktivne inovatorje. Zlasti moramo opozoriti na tista podjetja, ki so se osvobodila količinskega proizvodnega dela po naročilu in predlagala ter se uveljavila s funkcijo kakovostne specializacije (ta pojav zadeva več kot 40 % podjetij, ki delajo po naročilu). To je značilno zlasti za podjetja, ki imajo precej visoko stopnjo avtonomije (lokalni podjetniki ali pa tisti, ki so v stiku z drugimi, ki prihajajo iz tujine), bolj kot pa za podružnice švicarskih podjetij, ki so jih ustanovili na meji, kjer naj bi dobili delovno silo.
- Zanimiva je tudi vztrajnost dinamike industrijskega razvoja v tej obrobni pokrajini brez kake prave in resnične industrijske tradicije: eno podjetje od petih, oziroma 46 podjetij, je bilo ustanovljenih v zadnjih desetih letih, od tega jih polovico lahko

Slika 4: TICINO KOT PERIFERNO OBMOKJE STIKA MED ŠVICO IN ITALIJO

Slika 3

uvrstimo med podjetja inovatorje. Večidel so to podjetja, odprta za mednarodni trg (največ jih je lokalnega izvora ali pa italijanskih), njihova ustanovitev ali lociranje pa ni več povezana z mezdnim dejavnikom kot v tradicionalnih primerih švicarskih podružnic, temveč je, glede na raziskavo, povezan z ugodno geografsko lego in dobrim komunikacijskim sistemom ter z družbeno-političnim vzdušjem in prostorsko privlačnostjo tega švicarskega kantona z italijanskim jezikom.

- Končno zaznamo še zgleden in očiten pojav „spin-offs“, oziroma podjetij, ki jih je ustanovil eden ali pa tudi več sodelavcev, potem ko so zapustili kako drugo lokalno podjetje, ostali pa v istem proizvodnem sektorju (15 novih podjetij s približno 500 zaposlenimi). Vsi najbolj zanimivi primeri so povezani z istim velikim podjetjem za stroje in elektronske naprave s 1.200 zaposlenimi.

Ta zapažanja bodo izpopolnjena s poglobljeno analizo na vzorcu inovatorskih industrij. Vendar pa lahko že iz te študije izvlečemo nekatere splošne ugotovitve.

Najprej lahko zabeležimo, da je širjenje tehnološke inovacije po eni strani izjemni rezultat internega pojava „spin-offs“, do katerega je prišlo v pokrajini brez kakršnekoli tradicije in ustreznega industrijskega tkiva, po drugi strani pa rezultat zunanjih sil v okviru majhnih in srednjih podjetij, v katerih je v splošnem igrala vlogo kombinacija lokalnih dejavnikov in dejavnikov moči, ali pa podjetniki, ki so prišli iz tujine. To pomeni, da meja niti ni ovirala procesa industrijske preobrazbe, ki vsaj po eni strani dejansko kaže obnovo in rast na osnovi tehnološke inovacije.

Dalje lahko trdimo, da je ob pomanjkanju posebnih dejavnikov lokalne industrijske tradicije in dejavnikov sinergije (raziskovalne infrastrukture, medosebne izmenjave in izmenjave med podjetji, vključitev v „venture-capital“) igral vlogo tretji tip dejavnikov „privlačnosti“, ki je povezan s prometnimi in komunikacijskimi infrastrukturami in s kvaliteto življenja (Opazka: tu smo se zatekli h klasifikaciji inovacijskih dejavnikov teritorialne vrste, ki jih je določil Aydalot, 1986 (str. 39) v treh kategorijah: dejavniki, povezani z lokalnim industrijskim tkivom, lokalni dejavniki sinergije, dejavniki privlačnosti).

V tem, ne preveč ugodnem okviru za širjenje tehnološkega razvoja, pa je učinek meja spet odigral pozitivno diskriminacijsko vlogo. Vloga meje kot ločitvenega filtra je služila kot katalizator, vsaj za ticinski teritorij, za nekatere delavce, ki so jih privlačile določene dobre strani Švice, zlasti njena družbena in politična stabilnost. Poleg tega pa je meja odigrala tudi lastno vlogo v svoji pozitivni funkciji stične cone (klasifikacijo vloge meje je pripravil Raffestin/Guichonnet, 1974): tako je v funkciji razvoja politike gospodarske odprtosti in liberalizma ticinski gospodarski svet, ki je bil tradicionalno obrnjen k ostalemu delu Švice, lahko vnovič našel svoj naravni lombardski prostor in torej deloma spet uravnotežil smisel lastnih relacij in presegel lastne pomanjkljivosti, n.p. z vzpostavitev stikov z lombardskimi raziskovalnimi strukturami. Raziskava je pojasnila, da se ticinski podjetnik – inovator v eni tretjini obrača k Švici, v eni tretjini k lombardski obmejni coni – to bi bilo lahko presenetljivo glede na tradicionalno analizo – v eni tretjini pa k drugim območjem v tujini.

In končno, vedno pogostejši in značilni čezmejni odnosi omogočajo razvojno politiko pokrajin, ki se je namesto da bi zagovarjala izolirane in mogoče celo konkurenčne manevre z ene in druge strani meje, odločila za medsebojno „internalizacijo“ dejavnikov, ki se bolj pozitivno vključujejo v to specifično čezmejno stvarnost.

SPLOŠNE UGOTOVITVE

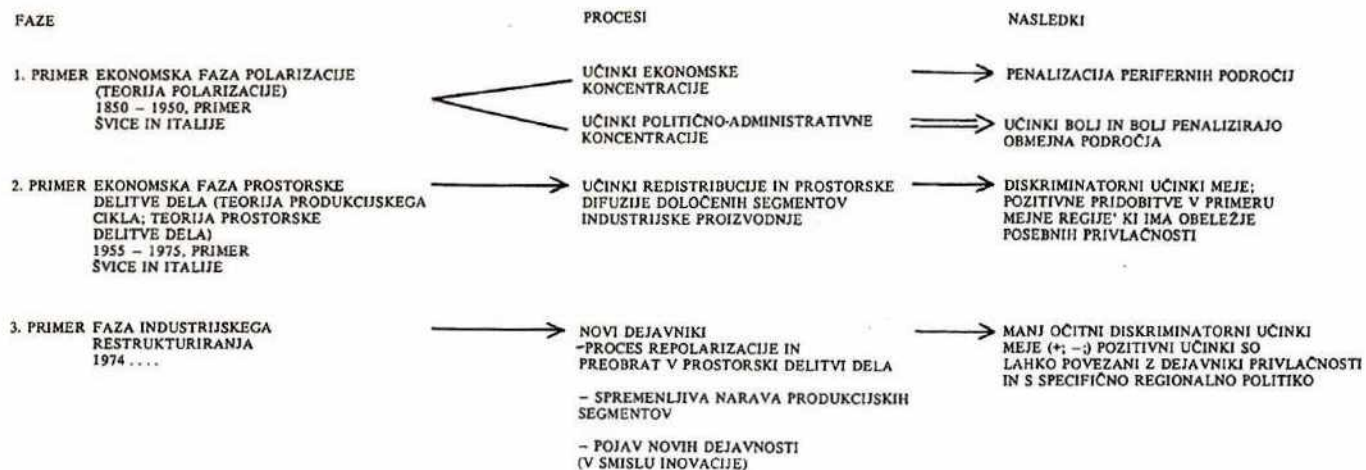
Problematika obmejnih pokrajin je zanimiva za veliko število situacij v Evropi. Presoja njihovega razvojnega procesa pa je izredno težavna zaradi pomanjkanja ustrezne teoretične opore, ki pa se vendarle krepi, tudi zaradi velikega političnega interesa, povezanega s filozofijo „Evrope pokrajin“.

Glede teoretičnega profila smo lahko opazili tradicionalni pristop, ki pa vendarle dopušča možnost zaviralne vloge meje na regionalni razvoj, in bolj aktualen okvir, ki temelji na hipotezah modela prostorske in funkcionalne delitve dela na mednarodni ravni. V tem okviru, zlasti pa v razvojni fazi, je meja lahko, v nasprotju stradicionalnimi tezami, sprožila diskriminacijske situacije, ki so omogočile potencialni dohodek, in torej spodbujale gospodarski razvoj.

Ta teoretični okvir pa je veljaven tudi v sedanjih razmerah, ki jih označuje faza upočasnitve gospodarske rasti in industrijske preobrazbe, določene tudi z naravo in načinom širjenja novih tehnologij. V tem sklopu so možnosti za nastajanje novih možnosti potencialnega dohodka na obmejnem prostoru manjše kot v prejšnjih zgodovinskih razmerah, za katere je bila značilna močna količinska rast. Vseeno pa je lahko meja, glede na deduktivni zaključek in opirajoč se na ugotovitve empiričnega primera švicarskega kantona Ticino, pozitiven katalizator dejavnikov rasti, in zlasti širjenja tehnologije. Kadarkoli že pa je morebiten pozitiven rezultat vedno manj odvisen od naključja, nasprotno, vedno bolj je odvisen od političnih, podjetniških in javnih strategij, ki težijo k oblikovanju dejavnikov teritorialne privlačnosti, po možnosti v čezmejnem okviru.

Naj na koncu opozorimo na potrebo po dinamičnem in zgodovinskem pristopu (ki pa ga močno pogrešamo v specifičnih študijah), kar nujno vodi analitika k temu, da se sklicuje na različne faze gospodarsko-prostorskega razvoja, kot tudi k evolutivnemu okviru sistemskih komponent, ki označujejo gospodarske in politično-administrativne strukture dveh ali več dežel, kar zadeva mejo (Slika 5 v angleški verziji kot povzetek podaja sintezo položaja v italijansko-švicarskemu kontekstu).

Slika 5 PROSTORSKI NASLEDKI EKONOMSKEGA IN TEHNOLOŠKEGA RAZVOJA V REGIJI Z "ODPRTE MEJE"

BIBLIOGRAFIJA

- Aydalot, Ph. (1986), Les technologies nouvelles et les formes actuelles de la devesion spatiale du travail, Dossier du Centre Economic, Espace, Environnement, Cahier No 47, Paris (mimeo).
- Bagnasco, A. e Trigilia, C., eds. (1984), Società e politica nelle aree di piccola impresa, Venezia.
- Biucchi, B. M., (1959), Le premesse economiche per la difesa dell'italianità, Nuova Società Elvetica, Tip. Pedrazzini, Locarno.
- Biucchi, B. M. e Gaudard, G., eds. (1981), Régions frontalières, St. Saphorin.
- Camagni, R. e Rabellotti, R. (1986), Innovations and territory: the Milan high-tech and innovation field, in P. Aydalot (ed.), Milieux inovateurs en Europe, GREMI, Paris, 101-125.
- Christaller, W. (1933), Die zentralen Orte in Süddeutschland, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt.
- Di Stefano, A. (1986), Indagine sui processi innovativi in atto nel settore industriale ticinese, in URE, Rapporti semestrali, 1986/1.
- Di Tella, G. (1982), The economics of the frontier, in Kindleberger C. P. e Di Tella G., Economics in the longview, London, Mcmillan, 210-227.
- Doeringer, P. B. e Priore, M. J. (1971), Internal labor markets and manpower analysis, Lexington.
- Ercmann, S. (1987), Cross-Border Ralations: European and North-American Perspectives, Schulthess Verlag, Zürich.
- Guichonnet, P. e Raffestin, C. (1974), Géographie des frontières, PUF, Paris.
- Hansen, N. (1977), Border Regions: a critique of spatial theory and a european case study, in Annals of Regional Science, No 11.
- Hansen, N. (1981), Mexico's border industry and the international division of labour, in Annals of Regional Science, 15.
- Hansen, N. (1983), International Cooperation in border regions: an overview and research agenda, in International Regional Science Review, N° 3, 255-270.
- Jeanneret, Ph. (1985), Régions et frontières internationales, EDES, Neuchâtel.
- Leimgruber, W. (1984), Die Grenzüberschreitende Region als Verhaltensraum, Habilitationsschrift, Basel (mimeo).
- Leimgruber, W. (1987), Il confine e la gente: interrelazioni spaziali, sociali e politiche fra la Lombardia e il Canton Ticino, Varese, Lativa.
- Loesch, A. (1940), Die räumliche Ordnung der Wirtschaft, G. Fischer, Jena.
- Maillat, D. e Jeanneret, Ph. (1981), Jura, Canton de frontière, Groupe d' études économiques, Neuchâtel.
- Malecki, E. (1983), Technology and Regional Development: a Survey, in International Regional Science Review, 2, 89-125.
- Michalet, Ch. A. (1976), Le capitalisme mondial, PUF, Paris.
- Peach, J. (1986), Social and Economic Issues concerning frontier markets between USA and Mexico, New Mexico State University (mimeo).
- Ratti, R. (1971), I traffici internazionali di transito e la regione di Chiasso, Ed. Universitaires, Fribourg.
- Ratti, R., Bottinelli, T., Cima, T. e Marci, A. (1982), Gli effetti socioeconomici della frontiera: il caso del frontierato nel Cantone Ticino, URE, Quaderno 15, Bellinzona.
- Ratti, R. (1984), Une analyse spatiale d'une activité de service sporadique. URE, Bellinzona.
- Ratti, R. e Cavadini, A. (1986), Stato e prospettive delle attività di spedizione a Chiasso, Comune di Chiasso.
- Ratti, R. e Di Stefano, A. (1986), L'innovation technologique au Tessin, in Aydalot, P. (ed.), Milieux innovateurs en Europe, GREMI, Paris, 321-343.
- Ricq, C. (1981), Les travailleurs frontaliers en Europe, Antrophos, Paris.
- Ronzitti, N. (1987), Cross-Border Ralations between Italy/Yugoslavia, Italy/Austria and Italy/Switzerland, in Ercmann S., Cross-Border Relations: European and North American Perspectives, Schulthess Verlag, Zürich.
- Rossi, M. (1982), Travailleurs frontaliers, marché du travail et structures économiques: le cas du Tessin, in Revue syndicale suisse, N° 7-8.
- Spehl, H. (1982), Wirkungen der nationalen Grenze auf Betriebe in peripheren Regionen - darstellt am Beispiel des Saar-Lor-Lux-Raumes, Universität Trier (mimeo).
- Urban, S. (1971), L'intégration économique européenne et l'évolution régionale de part et d'autre du Rhin, in Economie et société, N° 5, 603-635.
- Vernon, R. (1974), Les entreprises multinationales, Calmann-Lévy, Paris.

SUMMARY

THE DIFFUSION OF TECHNOLOGICAL DEVELOPEMENT IN FRONTIER AREAS OF EUROPE

In his paper, the author is dealing with the ways of technological developement in the paripheral areas at international borders in Europe. The special conditions caused by the presence of political delineation in geographically and economically similar areas are characteristic in at least such cases in Europe, and are of key importance in the ongoing processes of economic and political integration. At present, the study of the problematics is faced with lack of adequate theoretical grounds. The author cites some consevative theories on negative influence the presence of intarnational border in such area exert, and the more general hypotheses on international functional and geographical division of labor. Within the latter, the occurence of possible stimulative financial processes are usually stressed. As for the process of technical developement diffusion in these areas, the author presents his empirical study of the Swiss canton Ticino. He suggests that such developement is less conditioned by the presence of international areas to prevent any tchnological retardation; the author thinks tat either re-evaluation of economic and financial capacities in such areas or efforts for normalization of international economy are required.

VLADIMIR KLEMENČIČ

Redni profesor, Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta Univerze Edvarda Kardelja, Ljubljana

DRŽAVNA MEJA NA OBMOČJU SR SLOVENIJE IN OBMEJNA OBMOČJA KOT NOV GEOGRAFSKI FENOMEN

TEORETIČNE IN METODOLOŠKE OSNOVE PROUČEVANJA MEJA IN OBMEJNOSTI

Pojem obmejno območje v zadnjih dveh desetletjih v geografiji postaja nov regionalno-geografski pojav, ki mu geografija pa tudi druge vede, ki se ukvarjajo s problemi organizacije prostora in z njimi povezani procesi, kot so na primer regionalno prostorsko planiranje, ekonomija ali sociologija, posvečajo vse večjo pozornost. Razlog je v vedno manjši zaprtosti gospodarstva v nacionalne ali državne meje in vedno bolj intenzivni tokovi osebnega in blagovnega prometa ter pretok vseh vrst informacij preko državnih meja. S tako razvitim prometom je povezano odpiranje različnih mejnih prehodov, okoli katerih nastajajo nov obmejni tip pokrajine in nova naselja (carinske službe, milica, banke, trgovine, hoteli in moteli, skladišča, avtoporti ipd.). Ker prek odprtih meja poteka tudi vse intenzivnejši osebni promet zaradi nakupovanja blaga za potrebe obmejnega prebivalstva sosednih držav, lahko ugotovimo ne le spremembe funkcije in zunanjšega videza naselij neposredno ob meji in mejnih prehodih, temveč tudi v bolj ali manj oddaljenih obmejnih območjih. Tako je v teh območjih pospešen socialno-ekonomski razvoj, zaradi česar nastajajo urbani družbi primerna območja koncentracije gospodarstva in prebivalstva ter modernizacija infrastrukture na obeh straneh meje, s tem pa nastajajo iz nekdanjih nerazvitih obmejnih območij med seboj sklenjena in prek meja povezana urbanizirana območja.^{1, 2}

Med državami Zahodne in Srednje Evrope pa tudi med Jugoslavijo in sosednjima državama Avstrijo in Italijo so z obeh strani meje nastala urbanizirana obmejna območja, kjer lahko že po njihovem zunanjem videzu ugotovimo vpliv funkcije meje glede na njeno bližino oziroma oddaljenost. Življenjsko povezovanje prebivalstva na obeh straneh meje dobiva takšen pomen, da se obmejna območja posameznih držav po fiziognomiji in funkciji ter geografskih procesih razlikujejo od notranjosti države, hkrati pa lahko v teh obmejnih območjih po funkciji in zunanjem videzu opazimo funkcijo meje same v kulturni pokrajini. Območja, kjer lahko opazimo vpliv meje v podobi in funkciji pokrajine na obeh straneh meje, označujemo kot obmejna regija.³

Gospodarski in socialni razvoj v obmejnih regijah zahteva usklajevanje družbeno-ekonomskega in regionalnoprostorskega razvoja, zato v obmejnih območjih evropskih

držav ustanavljajo posebne regionalne skupnosti, katerih člani so predstavniki oblasti v obmejnih regijah, republikah in občinah. Njihova naloga je usklajevanje gospodarskega in regionalnega razvoja ter izgradnja infrastrukture, prometnih poti različnih vrst – cest, železnic, letališč in pristanišč, varstvo okolja ter usklajevanje razvoja kulture, izobraževanja in znanosti. V nekaterih skupnostih so že začeli usklajevati izobraževanje, katerega namen je boljše medsebojno poznavanje prebivalstva in reševanje skupnih problemov obmejnih držav, zlasti pa boljše medsebojno poznavanje prebivalstva obmejnih območij z ene in druge strani državne meje.⁴

Regionalne skupnosti, ki že dve desetletji dobro sodelujejo, imamo na Pirenejih med Francijo in Španijo, na območju Nizozemske, Zvezne republike Nemčije, Švice, Francije in Luksemburga, v obmejnih območjih Skandinavije ter stičiščih drugih evropskih držav. Na območju alpske in severnojadranske regije imamo regionalno skupnost Alpe–Jadran, v katero so vključeni SR Slovenija in SR Hrvatska ter obmejni deli vzhodne Italije, zahodne, južne ter vzhodne Avstrije ter zahodne Madžarske.

Ker želijo v zahodnih in srednjeevropskih državah zagotoviti boljši razvoj obmejnih območij, imajo skoraj vse posebne načrte za pospeševanje razvoja obmejnih območij z namenom, da bi se ta območja z ekonomskim razvojem izenačila po stopnji razvitosti z notranjostjo države, hkrati pa skušajo z odpiranjem meja in povečanjem števila mejnih prehodov ter razvojem infrastrukture, ki jo zahteva množični blagovni in osebni promet, kar najbolj zmanjšati negativne posledice prometno, gospodarsko in kulturno zaprtih obmejnih območij. Tako so v okviru teh skupnosti obmejnih regij izdelani regionalni prostorski plani za usklajen razvoj prometne in druge infrastrukture, turizma ter kulture, kar je prispevalo k vsestranskemu povezovanju obmejnih območij dveh ali več sosednjih držav.^{4,5}

Zaprte in slabo prehodne meje ter slabo razvita obmejna območja med državami Evropske gospodarske skupnosti vse bolj zavirajo njihovo medsebojno povezovanje in ustvarjanje enotnega gospodarskega prostora, zato so države članice te skupnosti ustanovile posebna delovna telesa za proučevanje problemov medsebojnega povezovanja obmejnih območij sosednjih držav. Na delovnih konferencah teh komisij so s teoretičnega pa tudi aplikativnega stališča pripravili poseben koncept za planiranje regionalnega razvoja obmejnih območij s cilji, da bi odpravili negativne vplive zaprtih meja in nerazvitih obmejnih regij.⁶

Po rezultatih dosedanjih raziskav lahko za ocenjevanje funkcije meje oziroma njenega vpliva na zaledje opredelim dejavnike, ki odvrtačajo od zaprtosti meje, in na dejavnike, ki vplivajo na njeno zaprtost.

Med dejavnike, ki vplivajo na odvrtačanje negativnih tendenc k zaprtosti, lahko prištevamo:

- enako visoko razvit sistem industrijske družbe v obmejnih območjih dveh ali več sosednjih držav;
 - sistem industrializacije, ki je skladen z gostoto prebivalstva;
 - prevzemanje zamisli moderne industrijske družbe;
 - skupni sistem informiranja in usmeritve na podlagi množičnih občil ter poznavanja jezika z obeh strani državne meje;
 - pozitivno razmerje do sosedov ter sodelovanja čez mejo.
- Dejavniki, ki vplivajo na zapiranje meje, pa so:
- pomanjkanje prometnih zvez čez mejo;
 - konsolidacija obmejnih območij na nacionalni osnovi brez skupnega planskega

- povezovanja pri planiranju obmejnih območij dveh sosednjih držav;
- nizka socialnoekonomska razvitost industrijske družbe;
 - prilagajanje prebivalstva položaju zaprte meje;
 - pomanjkljiva čezmejna povezovanja informacijskega sistema.⁷

Vsekakor moramo, še zlasti če želimo opredeliti tipe obmejnih območij, upoštevati tudi fizičnogeografske dejavnike. Meja na ravninskem svetu ima drugačne možnosti za vpliv odprte meje kot meje v hribovitih, slabo poseljenih območjih ali na velikih rekah. Vendar moramo poleg tega pri opredeljevanju funkcije meje upoštevati tudi različne tipe družbenopolitičnih sistemov.

Meje, ki potekajo čez visoke planote, tečejo pa med visoko razvitimi državami, zaradi dobro zgrajenih prometnic (kot na primer v Alpah med Nemčijo, Avstrijo, Francijo, Italijo in Švico), niso nobena ovira za normalen razvoj in povezovanje obmejnih območij. To lahko danes spremljamo ne le v Alpah, temveč tudi v Pirenejih, zlasti pa med Švedsko in Norveško. Vendar pa tudi enak družbenopolitični sistem dveh sosednjih držav ne omogoča sam po sebi odprtosti meja in medsebojnega povezovanja obmejnih območij zaradi pospeševanja njihovega gospodarskega razvoja.

V povojnem obdobju je funkcija meja in obmejnih območij v vseh delih Evrope doživela določene spremembe. V procesu družbenoekonomskega razvoja pa so se meje in z njimi povezana obmejna območja vendarle razvile v različne tipe. O popolnoma zaprti meji skoraj ne moremo več govoriti, ker se mora vsaka država, če se želi razvijati in vključevati v družbenoekonomske procese Evrope, v določenem obsegu vključiti v mednarodno blagovno menjavo, s tem pa je povezano tudi prebivalstvo bodisi zaradi potreb gospodarstva, bodisi zaradi turizma, družinskih vezi ipd. Tako bi lahko meje delili po številu prehodov oziroma gostoti prehodov, po stopnji infrastrukturne opremljenosti mejnih prehodov, po obsegu blagovnega transporta ter po intenzivnosti števila potnikov, ki potujejo čez mejo bodisi iz ene v drugo državo ali pa v tranzitu.

Velika je razlika med mejami in obmejnimi območji, kjer je usklajevanje in povezovanje vseh oblik življenja prebivalstva ter elementov gospodarstva in infrastrukture med državami urejeno, tako da gospodarstvo in življenje prebivalcev obmejnih območij delujeta med seboj usklajeno, in tistimi, kjer se vidiki skupnega planiranja obmejnih regij kažejo samo v nekaterih elementih. Tako lahko govorimo o tipu ustaljenih obmejnih regij na osnovi odprtosti meje in njihove medsebojne povezanosti v gospodarskem, socialnem in kulturnem življenju prebivalstva ter možnosti popolnega izpolnjevanja funkcije čezmejnega sodelovanja sosednjih držav, na drugi strani pa o tipu meja, kjer poznajo samo zgrajen dvosmerni prometni sistem ter mednarodni tranzit blaga in potnikov, ki sta brez kakršnega koli vpliva na razvoj obmejnih regij ali pa je ta vpliv zelo majhen. To pa tudi pomeni omejeno možnost vplivanja obmejnega prebivalstva na razvoj lastne obmejne regije. funkcijo meja in sodelovanje čez mejo. Tako lahko v prvem primeru govorimo o odprtem tipu meje, v drugem pa o omejeno odprtem ali priprtem tipu meje.

Poleg teh dveh tipov imamo tudi celo vrsto podtipov meja in obmejnih območij. Med nje lahko prištevamo tudi tiste obmejne regije, za katere so sklenjene meddržavne pogodbe o maloobmejnem osebnem prometu, ki omogočajo obmejnemu prebivalstvu dveh sosednjih držav prehajanje meje zaradi prodaje ali nakupa določene vrste blaga za osebno uporabo, in to z določeno mesečno ali letno vsoto.^{7,8}

Med dejavnike sodelovanja preko meja bodisi na gospodarskem bodisi na kulturnem področju ali planirane gradnje infrastrukture moramo vsekakor prišteti narodnost-

no mešanost prebivalstva na obmejnih območjih. Po prvi svetovni vojni, ko so bile po razpadu Avstro-Ogrske in Turčije v Srednji in Vzhodni Evropi določene državne meje na novo ustanovljenih držav, pri mnogih na novo nastalih državnih mejah niso upoštevali etničnih meja⁹. Tako je na primer ob jugoslovanski meji s sosednjimi državami ostal del jugoslovanskih narodov kot nacionalna manjšina zunaj meje njihove matične dežave.³

Vse do podpisa Helsinške listine in meddržavnih pogodb po drugi svetovni vojni je navzočnost nacionalnih manjšin v razmerjih med evropskimi državami povzročala meddržavne spore. Narodi, ki so imeli svoja etnična ozemlja poseljena z nacionalno manjšino zunaj lastne države, so za svoje manjšine zahtevali vse pravice, kar so si države, v katerih so v obmejnih območjih živele manjšine, često razlagale kot zahtevo po spremembi meje. Primer takšne težnje, ki se je v dobi nacistične in fašistične nadvlade med drugo svetovno vojno v Evropi začasno uveljavila, je bila teritorialna razdelitev Jugoslavije med okupatorje sosednjih držav.

Za ustalitev meja in priznavanje nacionalnih manjšin, s tem pa tudi zavračanje asimilacije, je bil po vojni eden najpomembnejših dokumentov Helsinška listina, s katero so njeni podpisniki priznali meje in odgovornost za enakopraven gospodarski, socialni in kulturni razvoj manjšin v območjih, ki so naseljena z manjšinami ali so te pomešane z večinskimi narodi.

Eden od pomembnih dogovorov je tudi pravica nacionalnih manjšin do povezovanja z matičnim narodom v sosednji državi in nasprotno, matične države imajo pravico do povezovanja s svojo nacionalno manjšino v sosednji državi. V državah, kjer se vsaj delno izvaja bistvo tega dogovora, manjšina že dobiva vlogo posrednika pri njenem čezmejnem sodelovanju, kar vpliva na gospodarski razvoj obmejnih regij ali obmejnih območij.

Eden najpomembnejših vidikov, v katerega lahko zaradi znanja jezika in poznavanja kulture dveh sosednjih držav, vključimo vlogo manjšin, so tudi pogodbe o meddržavnem gospodarskem sodelovanju. To so pogodbe, ki omogočajo čezmejno izmenjavo blaga med obmejnimi območji na osnovi pogodb o brezgotovinski izmenjavi za določeno letno vsoto. Takšne gospodarske pogodbe so še zlasti pomembne za države, ki so vključene v različne regionalne gospodarske skupnosti. Jugoslaviji, na primer, omogočajo na meji z Italijo olajšan uvoz in izvoz blaga v države Evropske gospodarske skupnosti, pa tudi nasprotno, Italiji je omogočen izvoz v Jugoslavijo in prek nje v države, ki so z gospodarsko pogodbo povezane z njo (neuvrščene države). S takšno pogodbo obmejne izmenjave blaga je Italiji olajšana tudi izmenjava in prodaja blaga preko Madžarske v države Vzhodne Evrope.

Manjšini, ki živi ob odprti meji in je prek nje v vsakdanjem življenju povezana z državo matičnega naroda, že sama odprta meja ter vse pogodbe o prekomejni menjavi dajejo določeno osnovo za njen nadaljnji socialni in ekonomski razvoj, s tem pa tudi za njihovo identiteto na področju kulture in jezika. Večinski narod ne glede na svoje politično razmerje do manjšine le-tej ne more odvzeti vloge prostorskega dejavnika glede njene aktivne udeležbe, ker že ima zaradi znanja jezika in udeležbe pri čezmejnem sodelovanju, kjer se uporablja jezik nacionalne manjšine, aktivno vlogo.^{10, 11, 12}

PROSTORSKI PROBLEMI MEJA IN OBMEJNIH OBMOČIJ OB JUGOSLOVANSKI MEJI

Z opredeljevanjem različnih regionalnogeografskih dejavnikov lahko obmejna območja ali obmejne regije zaradi različnih načinov čezmejnega povezovanja in različnih teženj njihovega razvoja za Jugoslavijo ugotovimo različne tipe in podtipe, seveda na osnovi enotne metodologije geografskega raziskovanja ter v uvodu navedenih teoretskih in metodoloških izhodišč.

Čeprav še nimamo sistematičnih raziskav vseh obmejnih območij v Jugoslaviji, pa vseeno lahko glede na odprtost meja in razvoj obmejnega prostora ugotovimo, da imamo takšne tipe obmejnih območij, za katere lahko rečemo, da so obmejno razviti ob odprti meji, kar je učinek meddržavnih dogovorov in njihove prave ostavitve v praksi, a tudi popolnoma nasproten tip obmejnih območij, ki zaradi zaprtosti meje, bodisi iz fizičnogeografskih vzrokov (gorsko območje) bodisi iz političnih razlogov v svojem razvoju niso povezana z mejo, še manj pa z regionalnim razvojem obmejnih območij sosednjih držav. Tako imamo obmejna območja, ki se čez mejo povezujejo samo s prometnimi zvezami meddržavnega in mednarodnega pomena, ob tem pa ni vidnega učinka družbenogospodarskega razvoja obmejnega območja sosednje države. To velja za obmejna območja ob meji Jugoslavije z Albanijo, Grčijo pa tudi Bolgarijo, čeprav ima Jugoslavija z Bolgarijo podpisano pogodbo o maloobmejnem osebnem prometu. Nekoliko drugačen pomen imajo obmejna območja ob meji Jugoslavije z Romunijo in Madžarsko, ker imamo z njima meddržavne dogovore o maloobmejnem osebnem prometu, kar pa vendarle ne more odločilno vplivati na razvoj obmejnih območij v Jugoslaviji, razen da obmejnemu prebivalstvu z obeh strani olajšuje prehod meje in s tem omogoča nakupe. Med Jugoslavijo in Madžarsko je sklenjena tudi pogodba o obmejnem gospodarskem sodelovanju. Učinki zaprtosti meje so za gospodarsko in kulturno povezovanje med prebivalstvom obmejnih območij na velike razdalje in v vsem povojnem razdobju, ko je notranjost Jugoslavije doživljala preobrazbo, katastrofalni, saj lahko v večini obmejnih območij najdemo tudi več 10 kilometrov daleč od jugoslovanske meje z Madžarsko, Romunijo, Bolgarijo, Grčijo in Albanijo razseljevanje prebivalstva in nazadovanje gospodarstva z razpadom kulturne pokrajine in regionalne strukture. Tako se na primer obmejna območja ob albanski meji siromašijo z velikim naraščanjem prebivalstva ob nazadovanju gospodarstva.¹³

RAZVOJ IN TIPI OBMEJNIH OBMOČIJ V SLOVENIJI

V Sloveniji imamo glede na druga obmejna območja v Jugoslaviji posebne pogoje pri oblikovanju obmejnih območij, ki se preko odprte meje povezujejo z obmejnimi območji v Italiji, Avstriji in na Madžarskem. Regionalnih pojavov ob meji v celotni SR Sloveniji si ne bi mogli razlagati zunaj regionalnih procesov in njene prostorske vloge te republike v evropskem in jugoslovanskem prostoru. Celotno ozemlje Slovenije lahko označimo kot obmejno regijo, saj na njenem ozemlju lahko v prometu pa tudi v drugih gospodarskih in negospodarskih dejavnostih ugotovimo učinke odprte meje kot rezultat njenega čezmejnega povezovanja s sosednjimi državami in njene obmejne prostorske vloge za celotno Jugoslavijo.

S hitrim gospodarskim razvojem Jugoslavije in Evrope po drugi svetovni vojni ter z meddržavnim povezovanjem z evropskimi državami z blagovno menjavo, s stopnjeva-

njem turističnih tokov ter z zelo intenzivnim celoletnim pretakanjem delovne sile iz Jugoslavije, Grčije in Turčije v zahodnoevropske države in nazaj, je Slovenija v zadnji dveh desetletjih postala osrednji prostor mednarodnega tranzitnega prometa in prvorazredni evropski prometni vezel, zato se v določeni meri lahko primerja z mednarodno tranzitno vlogo obmejnega prostora med državami Beneluksa, Francije, Zvezne republike Nemčije in Švice. Ta vloga je zaradi intenzivne povezanosti obmejnih območij Slovenije z obmejnimi območji sosednjih držav Italije, Avstrije in Madžarske na osnovi številnih mednarodnih dogovorov, ki posegajo v vse oblike človekove dejavnosti tako na meddržavni osnovi kot na osnovi dogovorov med državami skupnosti Alpe–Jadran, še posebej poudarjena. Prehodna lega na severozahodu Jugoslavije med velikimi evropskimi pokrajinskimi enotami, kot so Alpe, Panonska nižina, severni Jadran in Dinaridi, ter med kulturami romanskih, germanskih, slovanskih in ugrofinskih narodov, daje Sloveniji v njeni prostorski funkciji poseben mednarodni značaj.¹⁴

Mednarodno prometno in prostorsko vlogo omogočajo endogeni (notranji) dejavniki obmejnosti, ki so posledica dejavnikov družbenega razvoja Slovenije, ter eksogeni (zunanji) dejavniki obmejnosti, ki učinkujejo iz območij zunaj Slovenije v Jugoslaviji in iz družbenoekonomskega razvoja drugih delov Evrope.

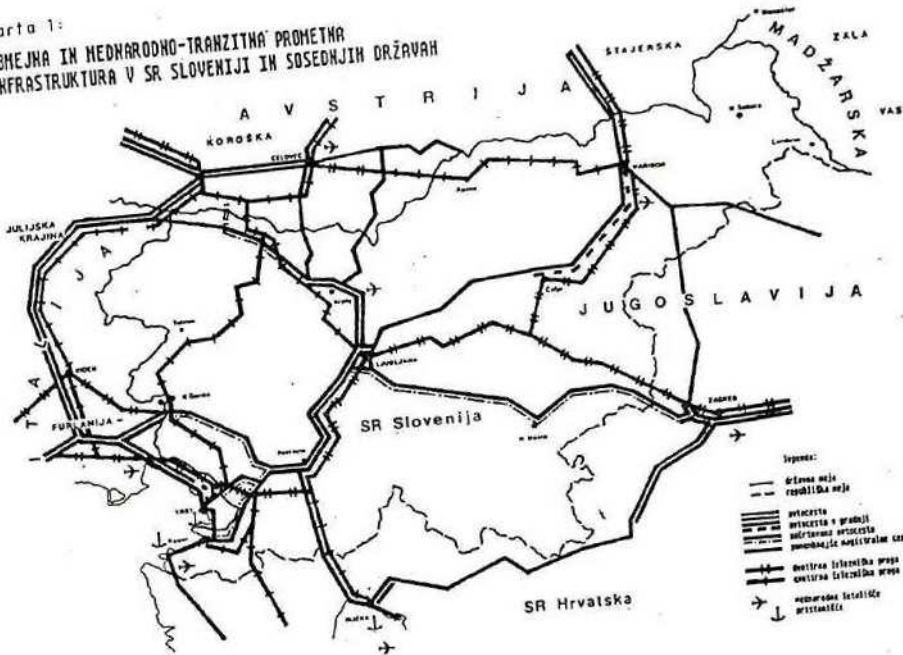
Med zunanje dejavnike oblikovanja Slovenije kot obmejne in mednarodne tranzitne regije lahko štejemo metropolitansko regijo Lombardije v severni Italiji, iz katere se ponujajo preko Slovenije v Jugoslavijo ter naprej v druge države Bližnjega vzhoda ter vzhodne in jugovzhodne Evrope in v nasprotni smeri tokovi blagovnega prometa, v prvi vrsti preko na novo zgrajenega mejnega prehoda z avtoporti na obeh straneh jugoslovansko–italijanske meje v Štandražu pri Gorici v Italiji in v Vrtojbi pri Novi Gorici v Jugoslaviji. Zaradi velikega obsega blagovnega prometa so bili veliki avtoporti zgrajeni tudi pri Fernetičih pri Sežani na obeh straneh jugoslovansko–italijanske meje.

Prav tako imajo velik pomen za obmejnost Slovenije tudi severnojadranska mednarodno pomembna pristanišča Trst, Koper in Reka, iz katerih in v katera prehaja preko Slovenije velik obseg blaga iz severnega Jadrana v Srednjo Evropo in v nasprotni smeri. Za mejne prehode in vso Slovenijo so zelo pomembni tudi prometni tokovi iz Zahodne Evrope preko Zvezne republike Nemčije in Avstrije, ki se pretakajo čez našo mejo prek mejnih prehodov Podkoren, Ljubelj in Šentilj po cestah ali železnicah, ki preko Slovenije povezujejo druge dele Jugoslavije z deželami Bližnjega vzhoda. Pri tem so posebej pomembni turistični tokovi v Dalmacijo in druge dele Jugoslavije (karti 1 in 2, preglednici 1 in 2).

Mednarodni obmejni pomen Slovenije se kaže tudi v tem, da je že vsa prometna mreža cest in železnic v deželah, ki obdajajo Slovenijo, modernizirana. Ker nas iz vseh smeri (Avstrije in Italije) obkrožajo avtoceste, je razumljivo tudi zanimanje zahodnih držav za čim hitrejši izgradnji avtocest v Sloveniji iz smeri severne Italije preko Trsta in Gorice, iz avstrijske smeri skozi Karavanški predor po cesti „Bratstva in enotnosti“ po Sloveniji ter na obrobju severne Slovenije v smeri Graz–Maribor–Zagreb, saj so to najpomembnejše veze iz Zahodne Evrope preko Jugoslavije k državam jugovzhodne Evrope in Bližnjega vzhoda.

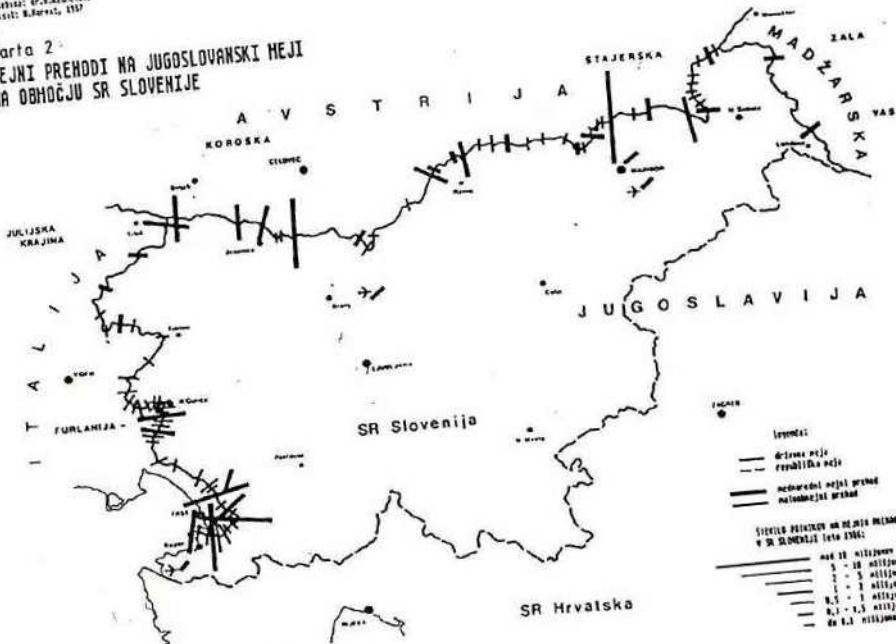
Med sestavine obmejnosti moramo prišteti tudi veliko koncentracijo mednarodno pomembnih letališč, tako v Sloveniji kot tudi v bližnjih delih Jugoslavije in na obmejnih območjih sosednje države Avstrije in Italije, s katerima deloma že usklajujejo porazdelitev njihovih vlog. V sami Sloveniji imamo tri mednarodna letališča – na Brniku pri Ljubljani, v Mariboru in v Sečoveljah pri Portorožu. V neposredni bližini pa

Karta 1:
OBMEJNA IN MEDNARODNO-TRANZITNA PROMETNA
INFRASTRUKTURA V SR SLOVENIJI IN SOSEDNJIM DRŽAVAM

avtorji: dr. B. Štimpelj
izdal: B. Horvat, 1957

Karta 2:
MEJNI PREHODI NA JUGOSLOVANSKI MEJI
NA OBMOČJU SR SLOVENIJE

avtorji: dr. B. Štimpelj
izdal: B. Horvat, 1957

PREGLEDNICA 1: Število prehodov potnikov prek državne meje na območju SR Slovenije v letih 1984 in 1986

Mejni prehod	št. mej. preh.	mednarod. mejni prehodi		maloobmejni prehodi		skupaj	
		1984	1986	1984	1986	1984	1986
- cestni m. p.	84	34.653.808	51.337.268	20.265.605	23.591.715	54.919.413	74.928.983
- želez. m. p.	4	2.925.395	2.926.922	180.181	170.446	3.105.576	3.097.368
- pomorski m. p.	3	149.223	162.504	5.717	2.252	154.940	164.756
- letalski m. p.	3	216.705	278.295	18.925	25.533	235.630	303.828
SKUPAJ	94	37.945.131	54.704.989	20.470.428	23.789.946	58.415.559	78.494.935
Mejni prehod	št. mej. preh.	mednarod. mejni prehodi		maloobmejni prehodi		skupaj	
		1984	1986	1984	1986	1984	1986
- z Italijo	46	14.472.070	23.462.655	16.677.112	20.065.996	31.149.182	43.528.651
- z Avstrijo	40	22.517.382	29.983.821	3.638.384	3.613.477	26.155.766	33.597.298
- z Madžarsko	2	589.751	817.714	130.290	82.688	720.041	900.402
- drugi	6	365.928	440.799	24.642	27.785	390.570	468.584
SKUPAJ	94	37.945.131	54.704.989	20.470.428	23.789.946	58.415.559	78.494.935

Vir: Promet potnikov na mejnih prehodih (mednarodnih in maloobmejnih) do vključno no decembra 1984, 1986. RSNZ SRS, Oddelek za mejne zadeve in tujce

PREGLEDNICA 2: Promet potnikov na mejnih prehodih v SR Sloveniji v letih 1984 in 1986

Mejni prehod	osebni promet leta 1984			osebni promet leta 1986		
	med-narodni	malo-obmejni	skupaj	med-narodni	malo-obmejni	skupaj
Piran	77.623	791	78.414	96.783	940	97.723
Izola	7.012	2.701	9.713	11.343	1.093	12.436
Koper	44.588	2.225	46.813	54.378	219	54.597
POMORSKI PROMET	149.223	5.717	154.940	162.504	2.252	164.756
Portorož	4.697	—	4.697	8.406	—	8.406
Ljubljana—Brnik	204.637	17.844	222.481	253.115	23.344	276.459
Maribor	7.371	1.081	8.452	16.774	2.189	18.963
LETALIŠKI PROMET	216.705	18.925	235.630	278.290	25.533	303.828
Lokvice	—	35.217	35.217	—	39.264	39.264
Miren	—	350.269	350.269	—	625.627	625.627
Vrtojba	434.476	414.776	848.952	762.468	674.940	1.437.406
Šempeter	—	745.298	745.298	—	483.182	483.182
Nova Gorica	883.816	1.455.705	2.339.521	1.901.844	2.009.526	3.911.370
Pristava	—	77.297	77.297	—	72.619	72.619
Nova Gorica—železnica	101	10.182	10.283	543	7.461	8.004
Solkan	—	642.579	642.579	—	675.01	675.011
Solkan—Polje	—	19.132	19.132	—	19.132	19.132
Podsobotin	—	35.529	35.529	—	3.689	3.689
Hum	—	102.077	102.077	—	43.722	43.722
Valerišče	—	1.586	1.586	—	2.306	2.306
Vipolže	—	176.305	176.305	—	121.942	121.942
Medana	—	20.854	20.854	—	19.919	19.919
Plešivo	—	119.770	119.770	—	149.692	149.692
Neblo	—	270.512	270.512	—	427.380	427.380
Golo brdo	—	179.279	179.279	—	321.001	321.001
Mišček	—	5.578	5.578	—	6.197	6.197
Solarji	—	69	69	—	212	212
Livek	—	10.513	10.513	—	21.194	21.194

Mejni prehod	osebni prehod leta 1984			osebni prehod leta 1986		
	med-narodni	malo-obmejni	skupaj	med-narodni	malo-obmejni	skupaj
Robič	148.105	209.029	357.134	214.530	214.747	429.277
Robedišče	–	1.721	1.721	–	1.767	1.767
Most na						
Nadiži	–	1.766	1.766	–	4.354	4.354
Učeja	7.392	7.227	14.619	20.216	15.930	36.146
Predel	157.725	20.677	178.402	207.546	31.182	238.728
Nova Gorica I.	–	391.421	391.421	–	238.041	238.041
Lazaret	737.281	525.200	1.262.481	1.238.449	856.637	2.095.086
Čampore	–	185.904	185.904	–	229.058	229.058
Kaštalir	–	380.616	380.616	–	436.593	436.593
Škofije	2.729.769	3.361.728	6.091.497	4.518.058	4.002.794	8.520.852
Plavje	–	1.094.954	1.094.954	–	1.256.320	1.256.320
Socerb	–	41.760	41.760	–	37.802	37.802
Osp	–	397.356	397.356	–	755.075	755.075
Draga	–	218	218	–	144	144
Kozina	2.954.059	794.946	3.748.105	4.789.146	802.103	5.591.249
Gročana	–	936	936	–	184	184
Lipica	339.748	1.610.302	1.950.050	486.261	1.515.764	2.002.025
Orlek	–	60	60	–	16	16
Sežana-						
železnica	819.816	27.800	847.616	858.199	25.618	883.817
Fernetiči	4.420.224	1.568.178	5.988.402	6.287.868	2.216.694	8.504.562
Repentabor	–	525.264	525.264	–	642.523	642.523
Voglje	–	1.880	1.880	–	2.292	2.292
Gorjansko	–	319.928	319.928	–	374.182	374.182
Mavhinje	–	8	8	–	2	2
Klariči	–	241.962	241.962	–	352.326	352.326
Rateče	839.858	294.644	1.134.502	2.177.527	329.832	2.507.357
ITALIJA						
SKUPAJ	14.472.070	16.677.112	31.149.182	23.462.655	20.065.996	43.528.651
Savinjsko						
sedlo	–	287	287	–	–	–
Pavličevo						
sedlo	–	467	467	–	64	64
Korensko						
sedlo	3.884.308	117.802	4.002.110	4.476.349	62.974	4.539.323
Jesenice-						
železnica	1.794.981	89.486	1.884.467	1.696.005	83.317	1.779.322
Stol	–	900	900	–	1.110	1.110
Belščica	–	537	537	–	616	616
Ljubelj	3.920.241	232.406	4.152.647	5.251.068	268.826	5.519.894

Mejni prehod	osebni prehod leta 1984			osebni prehod leta 1986		
	med-narodni	malo-obmejni	skupaj	med-narodni	malo-obmejni	skupaj
Jezersko	126.901	12.159	139.060	235.384	9.998	245.382
Peca	–	178	178	–	778	778
Mežica	–	45.675	45.675	–	45.918	45.918
Holmec	226.771	552.410	779.181	497.713	644.553	1,142.266
Prevalje	8.701	579.410	588.111	36.628	23.828	60.456
Libeliče	3.693	36.656	40.349	18.589	37.635	56.224
Vič	678.434	265.946	944.380	867.950	270129	1,138.079
Pernice	–	855	855	–	845	845
Muta	–	193	193	–	151	151
Radlje	170.376	22.686	193.062	187.374	30.466	217.840
Sv. Pankracij	–	3.180	3.180	–	2.420	2.420
Remšnik	–	5.210	5.210	–	3.711	3.711
Kapla	–	1.898	1.898	–	1.028	1.028
Duh na						
Ostrem v.	–	16.591	16.591	11.064	6.469	17.533
Gradišče	–	16.591	16.591	–	7.548	7.548
Jurij	411.510	81.935	493.445	710.456	88.219	798.675
Špičnik	–	1.097	1.097	–	1.468	1.468
Svečina	–	2.471	2.471	–	1.748	1.748
Plač	–	22.318	22.318	–	17.666	17.666
Šentilj	9,143.702	238.205	9,381.907	12,976.019	308.962	13,284.981
Maribor- železnica	310.497	52.713	363.210	372.175	54.050	426.225
Sladki vrh	–	7.501	7.501	–	4.325	4.325
Trate	281.421	189.464	470.885	355.982	167.970	523.952
Gornja						
Radgona	931.204	1,086.330	2,017.534	1,582.980	1,046.480	2,629.460
Gederovci	426.937	303.978	730.915	494.578	259.918	754.496
Cankova	–	56.280	56.280	–	47.221	47.221
Korovci	–	2.878	2.878	–	2.896	2.896
Gerlinci	–	8.024	8.024	–	8.214	8.214
Fikšinci	–	5.240	5.240	–	4.724	4.724
Kramovci	–	17.813	17.813	–	19.067	19.067
Kuzma	187.705	64.574	252.279	213.507	61.595	275.102
Matjaševci	–	8.352	8.352	–	5.867	5.867
Sotina	–	11.919	11.919	–	10.703	10.703
AVSTRIJA						
SKUPAJ	22,517.382	3,638.384	26,155.766	29,983.821	3,613.477	33,597.298

Mejni prehod	osebni prehod leta 1984			osebni prehod leta 1986		
	med-narodni	malo-obmejni	skupaj	med-narodni	malo-obmejni	skupaj
Hodoš	60.553	42.889	103.442	83.936	34.703	118.639
Dolga vas	529.198	87.401	616.599	733.778	47.985	781.763
MADŽARSKA						
SKUPAJ	589.751	130.290	720.041	817.714	82.688	900.402
SKUPAJ						
VSI MEJNI						
PREHODI	37.945.131	20.470.428	58.415.59	54.704.989	23.789.946	78.494.935

Vir: Promet potnikov na mejnih prehodih (mednarodnih in maloobmejnih) do vključno decembra 1984, 1986. RSNZ SRS, Oddelek za mejne zadeve in tujce

so mednarodno pomembna letališča v Zagrebu, na otoku Krku pri Reki, v Avstriji v Celovcu na Koroškem ter v Gradcu na Štajerskem. V Italiji pa je letališče v Ronkah pri Trstu.

S takšnimi prometnimi zvezami imata prebivalstvo in gospodarstvo Slovenije zelo dobre notranje zveze na vse strani Jugoslavije in mednarodne zveze z Evropo in svetom sploh. Zelo sta pomembni tudi nadaljnja gradnja avtocest in modernizacija železniških prog po vsej Sloveniji, pa tudi Jugoslaviji, kar bi omogočilo nadaljnje izpopolnjevanje vloge Slovenije kot obmejne in mednarodno tranzitne regije za Jugoslavijo in celo Evropo. Kot že rečeno, bo z izgradnjo Karavanškega predora postal prostor med Ljubljano, Beljakom, Trbižem, Vidmom, Trstom, Reko ter Zagrebom in Mariborom prometno tranzitni prostor Srednje Evrope evropsko zelo pomemben. Na to najbolj kaže dejstvo, da imamo na okoli 617 km dolgi jugoslovanski državni meji na območju Slovenije več kot 100 mejnih prehodov različnih tipov – mednarodne, maloobmejne, sezonske za kmete, ki imajo zemljo na obeh straneh meje, ter sezonske turistične prehode. Te mejne prehode uporabi letno okrog 80 milijonov potnikov¹⁵. Poleg tega lahko kmetje, ki imajo zemljo na obeh straneh državne meje, čez dan prehajajo mejo ob določenem času, z določeno količino blaga, prevoznim sredstvom in kmetijskim orodjem (karta 2).^{16, 17, 18, 19}

Med notranje dejavnike obmejnosti Slovenije štejemo poleg velike prostorske koncentracije mednarodno pomembnih prometnih zvez po cestah, železnicah, zraku in morju tudi samo zasnovano socialnega, ekonomskega in prostorskega razvoja, ki temelji na načelih policentrizma in decentralizaciji razvoja neagrarnih gospodarskih in negospodarskih dejavnosti. Prav učinkovitost pri uveljavljanju načela policentrizma v industrializaciji (karta 3) in v vseh drugih človekovih dejavnostih gospodarske in negospodarske sfere je uspelo Sloveniji ustvariti prostorska težišča družbenoekonomskega razvoja tudi zunaj večje koncentracije v prostoru med Mariborom, Celjem, Ljubljano z okolico in na Gorenjskem, torej v vseh delih Slovenije, s tem pa tudi v obmejnih območjih ob italijanski, avstrijski in madžarski meji, zlasti še ob mednarodno

pomembnih poteh,^{20, 21, 22} Tako so se ta območja zelo hitro spremenila iz agrarno zaostalih v urbanizirana območja. Ker je gospodarskemu razvoju na obrobju zlasti v obmejnih območjih sledil razvoj vseh neagrarnih dejavnosti, ki so potrebne za kvalitetnejše življenje prebivalstva (šolstvo, kultura ter izgradnja tehnične infrastrukture), so se razvili bolj ali manj razviti obmejni predeli, poseljeni s sorazmerno visoko kvalificiranim prebivalstvom, usposobljenim za izvajanje nalog, ki so povezane z regionalno strukturo obmejnih območij, razvijati lastno gospodarstvo in upravljati za zahtevno mejno infrastrukturo, ki je potrebna za prenos blaga, prehod potnikov in prenos informacij preko odprte meje, to pa tako jugoslovanske kakor tudi za mednarodne potrebe. Razvijanje takšnih funkcij zahteva tudi moderno opremljene mejne prehode in opravljanje posebnih dejavnosti, ki so potrebne za razvijanje in usklajevanje življenjskih potreb prebivalstva obmejnih območij v Sloveniji z območji onstran meje v Italiji, Avstriji in na Madžarskem, kot tudi z od meje oddaljenimi območji Slovenije in drugih predelov Jugoslavije.

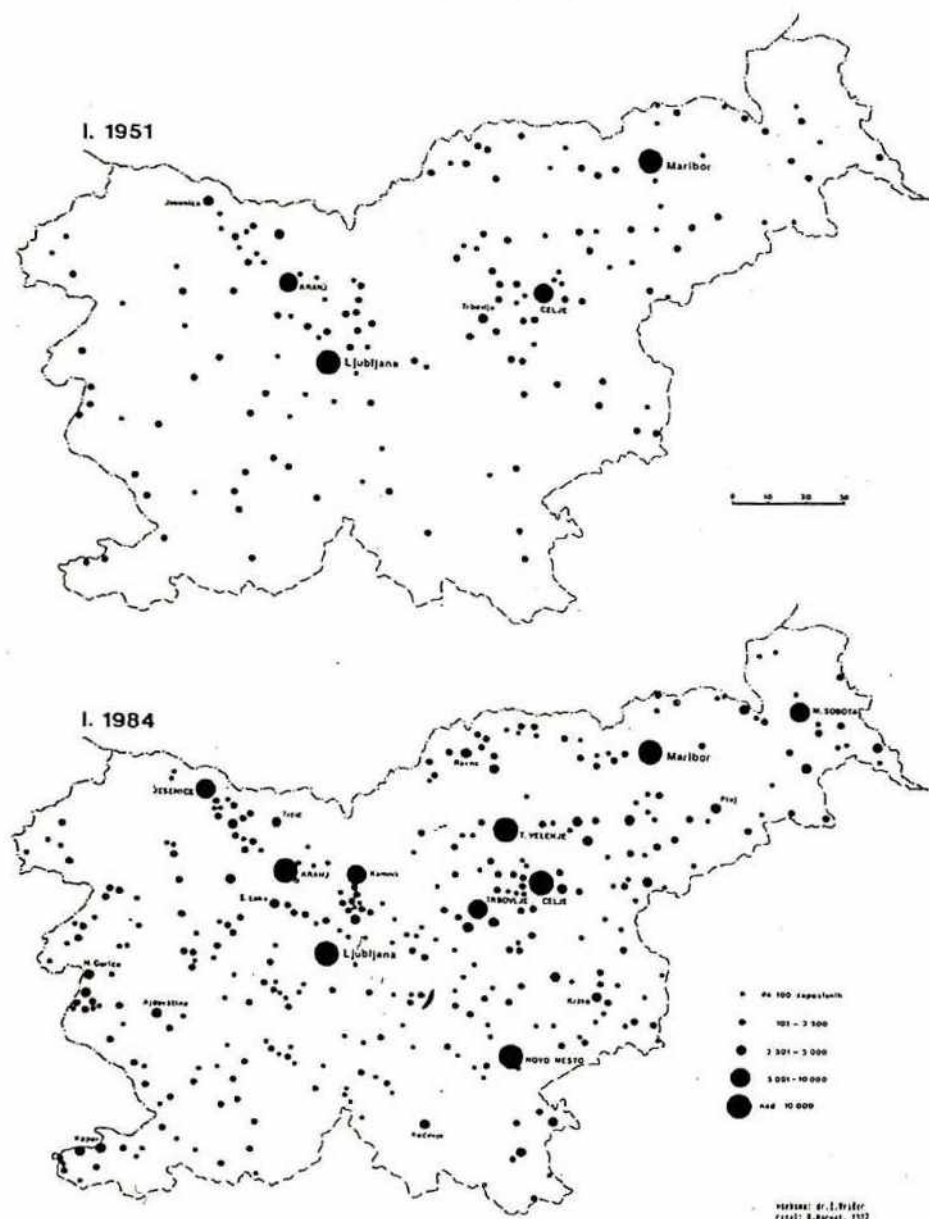
Ob vse intenzivnejši razvitosti obmejne vloge Slovenije ter ožjih obmejnih območij, ob povezovanju le-teh z obmejnimi območji sosednjih držav se odpirajo slovenski narodnostni manjšini v sosednjih državah – v Furlaniji in Julijski krajini v Italiji, na Koroškem in Štajerskem v Avstriji ter Porabju na Madžarskem prav tako pa tudi italijanski in madžarski manjšini v Sloveniji možnosti za vlogo posrednika pri povezovanju Slovenije in Jugoslavije s sosednjimi državami na področju gospodarstva, kulture in drugih človekovih dejavnosti (karti 4 in 5). V procesu odpiranja in povezovanja sosednjih dežel in regij dobiva slovenska, italijanska ali madžarska manjšina, ki obvlada jezik in kulturo dveh sosednjih držav, vse večji pomen. To pa velja še posebej tedaj, kadar se nacionalna manjšina, kot na primer slovenska, vključuje in povezuje v gospodarske in kulturne tokove svojih držav, med drugim z ustanavljanjem lastnih zasebnih podjetij, podjetij slovenske nacionalne skupnosti in mešanih podjetij, ki so v obmejnem območju zgrajene tako s kapitalom iz Slovenije kot tudi s kapitalom iz Avstrije, iz Italije in drugih držav.

V zadnjih desetih letih lahko pri slovenski manjšini v Avstriji in Italiji kljub asimilacijskim pritiskom spremljamo hitro deagrarizacijo in nastajanje strukture različnih poklicev urbane družbe. To so lahko dosegli le s hitro prekvalifikacijo in šolanjem agrarnega prebivalstva za tiste poklice, ki so potrebni za ohranitev njihove identitete, in za poklice, ki so osnova za vključevanje nacionalne manjšine v gospodarske dejavnosti znotraj svojih držav v čezmejno gospodarsko sodelovanje z matičnim narodom v Jugoslaviji ter v mednarodno tranzitno vlogo. Med Slovenci v Italiji se je zmanjšal delež agrarnega prebivalstva na minimum (na komaj nekaj odstotkov), na Koroškem pa so koroški Slovenci preobrazili svojo strukturo iz pretežno agrarne v strukturo neagrarne družbe, vendar za avstrijske razmere še vedno z relativno visokim deležem kmečkega prebivalstva – okrog 20%.^{23, 24, 25}

Tako je slovenska manjšina s svojim vključevanjem v čezmejno sodelovanje na področju gospodarstva, kulture in znanosti postala pomemben dejavnik za razvoj Slovenije in Jugoslavije. Med Slovenci v sosednjih državah imamo danes nad dvesto znanstvenih delavcev, ki imajo, zato ker živijo v tehnično bolj razvitih državah, funkcijo povezovanja na kulturnem področju in pri prenosu znanja. Posebno funkcijo imajo pri tem gospodarskem povezovanju med Slovenijo in Jugoslavijo in sosednjimi državami mešana industrijska podjetja, ki so razporejena na nacionalno mešanih tudi s Slovenci poseljenimi območji v Italiji in Avstriji ob jugoslovanski meji.²⁶

Karta 3

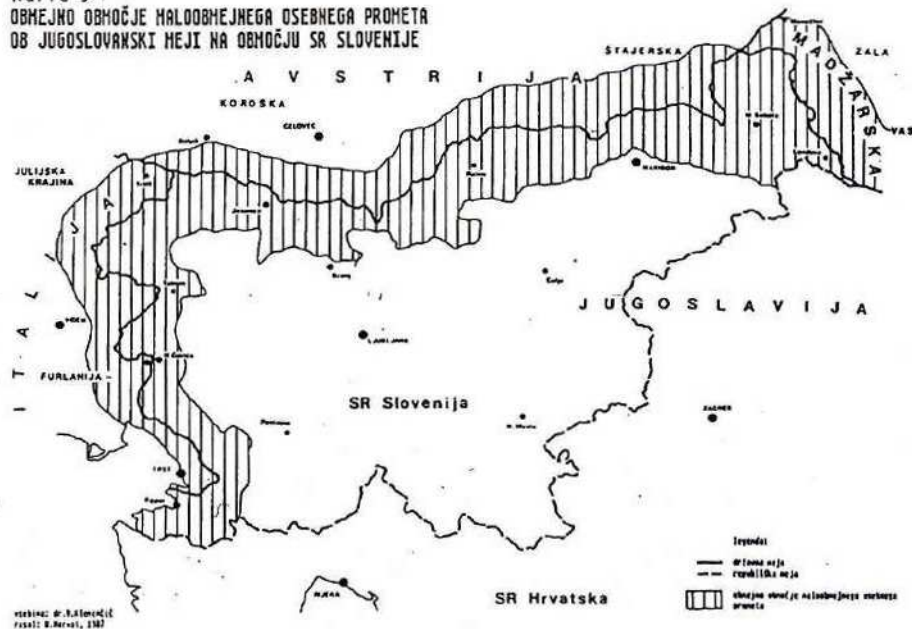
INDUSTRIJSKI CENTRI V SR SLOVENIJI V LETIH 1951 IN 1984

Karta 4:
NARODNOSTNO MEŠANA OBMOČJA OB JUGOSLOVANSKI
MEJI NA OBMOČJU SR SLOVENIJE

Karta 5:
OBMEJNO OBMOČJE MALOOBMEJNEGA OSEBNEGA PROMETA
OB JUGOSLOVANSKI MEJI NA OBMOČJU SR SLOVENIJE

Slovenija predstavlja v okviru prostora Alpe–Jadran osrednje prostorsko jedro, kjer se skupaj na območju njenega prostora in v njeni neposredni bližini prepletajo na razmeroma kratki razdalji prometne zveze po cestah, železnicah, morju in zraku, ter vplivna območja univerzitetnih središč ter centrov informacij, ki v določeni meri upoštevajo jezike narodov sosednjih dežel, regij in držav (karti 6 in 7).

PRIMERI TIPOV OBMEJNIH OBMOČIJ SLOVENIJE

Na osnovi več kot tridesetletnega proučevanja različnih obmejnih območij ob jugoslovanski meji z Italijo, Avstrijo in Madžarsko na območju Slovenije in onstran meje, lahko kot primere izdvojimo tri tipe obmejnih območij, ki se med seboj razlikujejo po stopnji urbaniziranosti, propustnosti meje ter po regionalni povezanosti z obmejnimi območji dveh sosednjih držav. Izbrani trije tipi obmejnih območij v Sloveniji se med seboj razlikujejo tudi po času nastanka meje, po fizično-geografski podobi (zlasti reliefu), po družbenoekonomski razvitosti, po intenzivnosti pretoka ljudi, blaga in informacij preko meje ter po medsebojnem prekomejnem vplivanju človekovih dejavnosti na razvoj, vlogo in podobo kulturne pokrajine. Primer obmejnega območja, ki je doseglo najvišjo stopnjo urbaniziranosti in čezmejne regionalne povezanosti prebivalstva, gospodarstva in kulture, predstavlja v Sloveniji obmejno območje v zaledju Trsta med Kopro, Hrpeljami, Sežano in Novo Gorico.^{14, 27} Posebnost tega območja je tudi v tem, da se je razvilo ob na novo nastali meji v sorazmerno kratkem štiritidesetletnem obdobju.

Primer niže razvitega obmejnega območja je prostor na obrobju Avstrije in Jugoslavije, stran od velikih centrov, brez lastnih centralnih naselij vzdolž jugoslovansko-avstrijske meje, ki je že več stoletij pred prvo svetovno vojno predstavljala obmejno območje ob zgodovinski avstroogrski meji na slovenskem ozemlju. To je še danes meja, ki loči najmanj razvita obmejna območja vzhodne Štajerske v Avstriji ter slabše razviti zahodni del Prekmurja v severovzhodni Sloveniji.

Tretji tip obmejnega območja Slovenije predstavlja obmejno območje ob jugoslovansko-madžarski meji pri Lendavi v Prekmurju, ki je bila po prvi svetovni vojni na novo postavljena med Jugoslavijo in Madžarsko. Tako je Lendava izgubila del svojega gravitacijskega zaledja, ki je pripadel Madžarski. Zato je to ozemlje ostalo nerazvito vse do zadnjih dveh desetletij.

V nekdanjem širšem zaledju Trsta, ki je bilo z nastankom meje po drugi svetovni vojni priključeno k Jugoslaviji, ni bilo razvitega omrežja centralnih krajev pa tudi število delovnih mest v neagrarnih dejavnostih je bilo zelo majhno. Šele po drugi svetovni vojni se je v Sloveniji ob jugoslovansko-italijanski meji razvila mreža centralnih naselij z delovnimi mesti v sekundarnih, terciarnih in kvartarnih dejavnostih, nekdanje večidel s kmečkim prebivalstvom poseljeno podeželje med Kopro, Hrpeljami, Sežano in Novo Gorico pa se je izoblikovalo v urbanizirano območje, ki se intenzivno povezuje s Trstom in Gorico ter njihovimi zaledji preko meje v Italiji.

To povezovanje enotnega urbaniziranega prostora, na obeh straneh jugoslovansko-italijanske meje, omogočajo številni mednarodni, maloobmejni in dvolastniški mejni prehodi, ki služijo potrebam vsakdanjega življenja prebivalstva. Čez te obmejne prehode gre lahko prebivalstvo na osnovi meddržavnih dogovorov o dvolastništvu kmetijskega zemljišča, o maloobmejnem osebnem prometu, o blagovni menjavi po cestah, železnicah in morskih poteh. Čez mejo poteka tudi medsebojna pomoč v vseh življenjs-

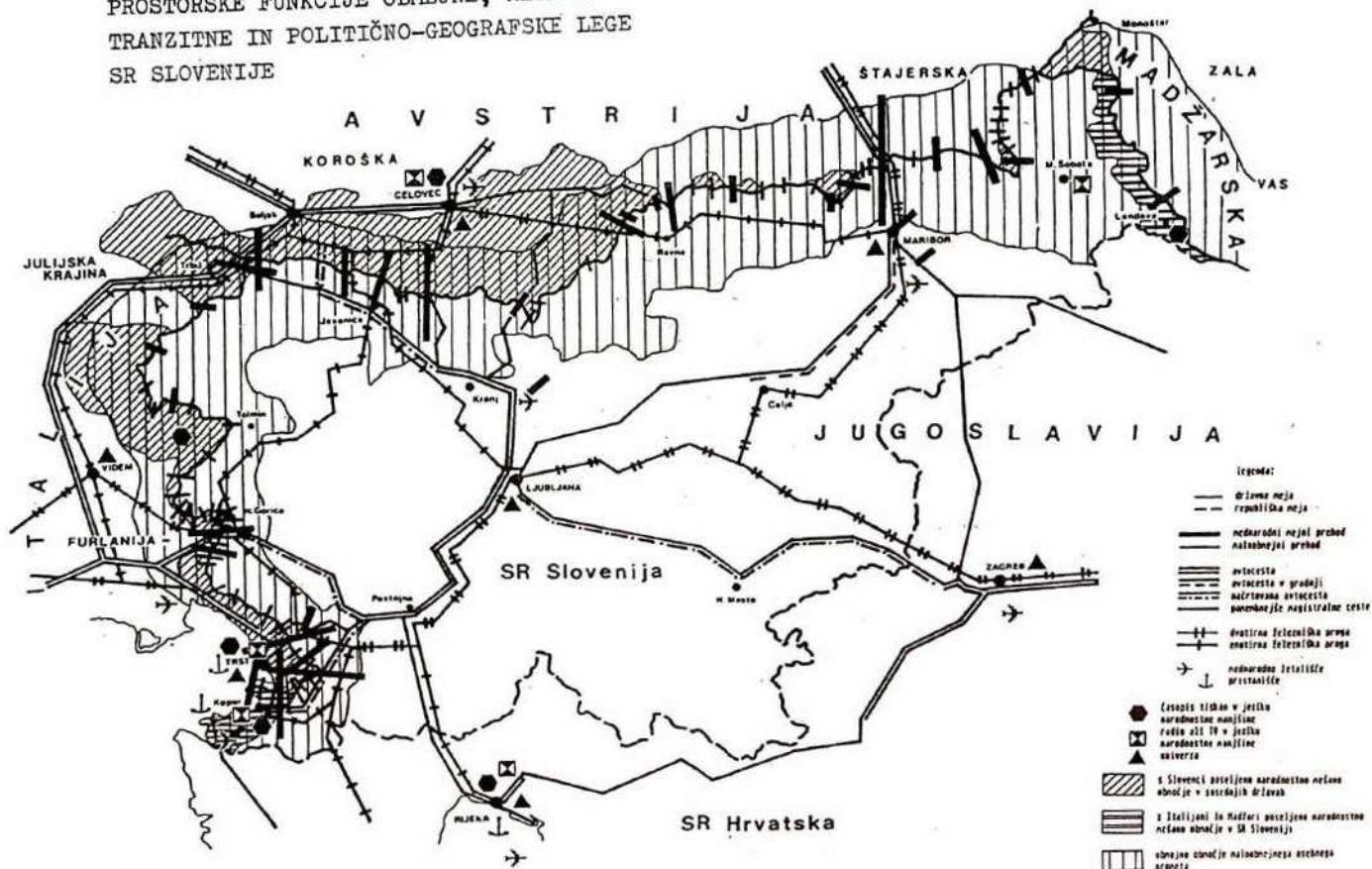
Karta 6¹KULTURNE USTANOVE S PRISOTNOSTJO SLOVENSKE
JEZIKA IN JEZIKOV NARODOV SOSEDNIJH DRŽAV

kih vidikih. K intenzivnosti medsebojnega povezovanja življenja prebivalstva pa prispeva tudi narodnostna pomešanost in dvojezičnost slovenskega in italijanskega prebivalstva na Koprskem ter slovenskega prebivalstva v Italiji med Miljami, Trstom, Doberdobom in Gorico. To obmejno območje označuje tudi tranzitni promet iz tržaškega in koprškega pristanišča ter promet in gospodarsko razvite severne Italije s potniškim prometom v obeh smereh. V čezmejni povezanosti so za Trst in Gorico posebno pomembni nakupi prebivalstva iz Slovenije in Jugoslavije, za alpsko in kraško zaledje ter Istro pa turistični tokovi iz obmejnih območij in drugih delov Italije v letnem času, še posebej pa izletniški tokovi ob koncu tedna in praznikih. Za utrjevanje oblikovanja med seboj povezanih obmejnih območij Slovenije in Julijske krajine pa je še posebej pomembna možnost izmenjave informacij ter tiska (leposlovnega, revialnega ter tedenskega in dnevnega) v italijanskem in slovenskem jeziku, prav tako raba italijanskega in slovenskega jezika v televizijskih in radijskih oddajah v Kopru ter italijanskega in slovenskega jezika v radijskih oddajah v Trstu.

Z oblikovanjem lastne mreže centralnih naselij ob pospešenem družbeno-ekonomskem razvoju in mednarodne tranzitne vloge na obmejnem območju Slovenije se je to območje urbaniziralo v fiziognomskem, gospodarskem in ekonomskem pogledu. Stara agrarna zgradbena struktura naselij je skoraj popolnoma izginila, delež dohodka iz kmetijstva je minimalen, agrarnega prebivalstva skoraj ni več, delež terciarnega prebivalstva pa prevladuje nad drugimi. Obmejna vloga se kaže tudi v številnih gostinskih lokalih, trgovinah, bencinskih črpalkah ipd., ki presejajo potrebe lokalnega prebivalstva.^{28, 29}

Karta 7:

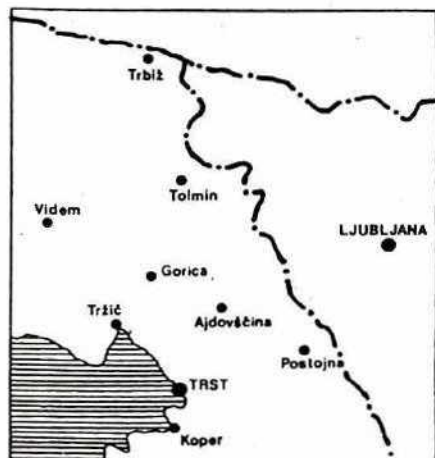
PROSTORSKE FUNKCIJE OBMEJNE, MEDNARODNO
TRANZITNE IN POLITIČNO-GEOGRAFSKE LEGE
SR SLOVENIJE

vsebina: dr. V. Klemenčič
—; U. Horvat, 1987

Karla 8:

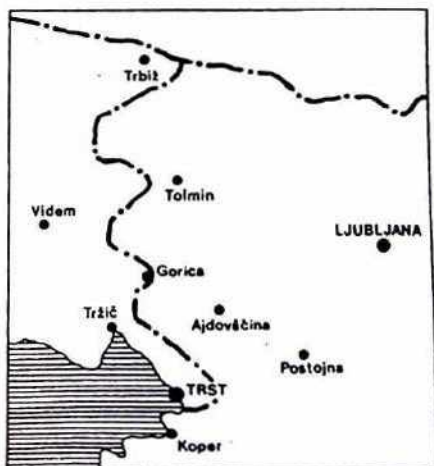
**SPREMINJANJE MEJE NA OBMOČJU DANAŠNJE
JUGOSLOVANSKO - ITALIJANSKE MEJE**

MEJA MED KRALJEVINO SHS IN
ITALIJO leta 1920

MEJA MED AVSTROOGRSKO IN
ITALIJO leta 1866

MEJA MED JUGOSLAVIJO IN
ITALIJO po letu 1954

Na območju zahodnega Prekmurja, ki je bilo več stoletij pod gospodarskim in političnim vplivom madžarskega dela avstro-ogrske monarhije in je bilo do prve svetovne vojne obrobno in gospodarsko nerazvito območje na meji med madžarskim in avstrijskim delom Avstro-ogrske, po prvi svetovni vojni pa na meji med Avstrijo in Jugoslavijo. To je območje, kjer so stoletja iz generacije v generacijo tako drobili kmečko posest in parcele, da se je prebivalstvo vse do druge svetovne vojne lahko preživljalo le s sezonskim zaposlovanjem pri kmečkih delih na Madžarskem, v Vojvodini in zahodnoevropskih državah.³⁰ V prvih desetletjih po drugi svetovni vojni prebivalci starejše in srednje generacije so našli sezonsko delo na kmetijah v obmejnem območju avstrijske Štajerske (dnevno prehajanje meje), začno pa se tudi zaposlovati v različnih centrih v notranji Avstriji in gospodarsko razvitejših evropskih državah. V zadnjih dveh desetletjih se prebivalci iz tega območja zaposlujejo kot delavci in dnevni migranti v neagrarnih dejavnostih v bližnjih krajih onstran meje na Štajerskem ali pa kot sezonski delavci v južni Nemčiji, zlasti v Ingolstadtu, od koder se povečini tedensko vračajo. Del delovne sile pa v zadnjih letih že tudi dnevno potuje na delo v Mursko Soboto.

S tem procesom, ki je povezan z zaposlovanjem prek meje, se je večina agrarnega aktivnega prebivalstva socialno preselila v neagrarno prebivalstvo, ki pa ni opustilo obdelovanja zemlje. Z zaslužkom onstran meje so mehanizirali domače kmetijstvo in modernizirali stanovanjska ter gospodarska poslopja. Ker je na tem območju gosta mreža mejnih prehodov različnih tipov (preglednica 2), prečkajo le-te konec tedna, ob praznikih in poleti v času dopustov mnogi sezonski delavci, kar vpliva na postopno rast gostinskih objektov in mehaničnih delavnic.³¹ Tako je to območje v zelo kratkem času ob odprti meji spremenilo podobo siromašnega agrarnega obmejnega območja v populacijsko urbano območje s prevlado stanovanjskih hiš urbanega tipa in spremenilo videz agrarno revnega pejzaža v bolj ali manj urbaniziranega.

Tretji tip, ki je po svojem nastanku in vlogi bistveno drugačen od doslej naštetih tipov obmejnih območij, pa predstavlja obmejno območje vzdolž jugoslovansko-madžarske meje okoli Lendave. Lendava je kot centralno naselje obmejnega območja, ki je po prvi svetovni vojni z določitvijo jugoslovansko-madžarske meje izgubila velik del svojega gravitacijskega zaledja, stagnirala ali celo postopoma gospodarsko nazadovala. Z načrtnim pospeševanjem razvoja obmejnih, manj razvitih in narodnostno mešanih območij večidel z industrializacijo, se je v zadnjem času vzdolž meje oblikovalo gravitacijsko zaledje dnevne migracije neagrarne delovne sile v Lendavo, kar je vplivalo na hitro upadanje deleža agrarnega prebivalstva med leti 1961–1981 (od treh na eno četrtno). Večina kmetijskih posestev je prešla v roke polkmečkih gospodinjstev. To območje je bilo vse do zadnjega časa zaradi gospodarske nerazvitosti le v skromni meri povezano z obmejnimi območji onstran meje na Madžarskem. Toda na račun maloobmejnega osebnega prometa se predvsem v zadnjem desetletju kažejo vplivi nakupov blaga prebivalstva iz obmejnih pa tudi oddaljenejših krajev sosednje Madžarske v Lendavi, nasprotno pa tudi vplivi nakupov prebivalstva obmejnih krajev lendavskega območja na Madžarskem.

Čezmejno povezovanje obmejnih krajev na območju Lendave pa je tudi vse bolj intenzivno zaradi kulturnega povezovanja madžarske narodnosti s sosednjo Madžarsko. Po meddržavni pogodbi med Jugoslavijo in Madžarsko se je razvilo kulturno sodelovanje z obiski gledaliških in drugih kulturnih skupin z obeh strani meje.

V zadnjem času se razvija tudi gospodarsko sodelovanje, vedno bolj pa se usklajuje

tudi izgradnja tehnične infrastrukture med obmejnimi območji. To obmejno območje je začelo pod vplivom industrializacije in modernizacije kmetijstva, ki se razvija na osnovi koncepcije gospodarskega razvoja obmejnih nerazvitih in narodnostno mešanih območij, izgubljati videz agrarne pokrajine. Staro kmečko hišo zelo hitro zamenjuje mestnim hišam podobna hiša z modernimi gospodarskimi poslopji.

Za to območje je značilno uveljavljanje funkcionalne dvojezičnosti pri Slovencih in Madžarih. Jezik enega in drugega naroda se vedno bolj uporablja v vseh oblikah dnevnega življenja tako na delu kot tudi v šoli, trgovini, upravi, tisku, radiu itd. Ta dvojezičnost, ki je ne najdemo pri večinskem in manjšinskem narodu skoraj nikjer v Evropi na narodnostno mešanih ozemljih (saj je povečini dvojezična le manjšina, večina pa enojezična) in se je na tem območju že razvila toliko, da lahko vsaj mladina obeh narodov govori v svojem jeziku in se med seboj razume, je rezultat izgrajevanja šolskega sistema od otroških vrtcev in obvezne šole do nekaterih smeri srednjih šol.^{32, 33}

Pod vplivom bolj ali manj uspešnega uveljavljanja policentričnega družbenoekonomskega razvoja na obmejnih območjih Slovenije lahko spremljamo večji ali manjši gospodarski napredek, ki ga omogoča zasnova načrtnega razvoja obmejnih, nerazvitih, hribovskih in narodnostno mešanih območij Slovenije. Bolj ali manj lahko ugotovimo vpliv odprte meje v eni ali drugi obliki na vseh obmejnih območjih Slovenije, kjer že sam občutek možnosti vsakodnevnega prehoda meje ne glede na gospodarske koristi vzbuja prebivalstvu obmejnih območij prijetno psihološko razpoloženje, kar ugodno vpliva na zadrževanje prebivalstva v tem prostoru in tako preprečuje njegovo razseljevanje ter razpad kulturne pokrajine.

V nasprotju z obmejnimi območji SR Slovenije pa zaradi priprtosti meje lahko ugotavljamo na večini obmejnih območij Jugoslavije ob meji z Madžarsko, Romunijo, Bolgarijo, Grčijo in Albanijo depopulacijo, razseljevanje, zaostajanje v gospodarskem razvoju in razkroj kulturne pokrajine.^{34, 35}

LITERATURA

- 1 Gallusser W., Grenze und Kulturlandschaft, Internationales Symposium Grenze und Kulturlandschaft. Regio Basiliensis XXII/2+3, Basel, 1981, str. 59–68
- 2 Romus P., Communauté européenne et régions frontalières, Internationales Symposium Grenze und Kulturlandschaft. Regio Basiliensis XXII/2+3, Basel, 1981, str. 69–84.
- 3 Klemenčič V., Grenzregionen und nationale Minderheiten, Socialno-geografski problemi obmejnih in obmejnih območij, Geographica Slovenica 8, Ljubljana, 1978, str. 7–20.
- 4 Malchus Fr. V., Grenzüberschreitende Zusammenarbeit europäischer Grenzregionen, Der europäische Gemeindetag No. 4.
- 5 Europäisches Symposium der Grenzregionen, Die Zusammenarbeit europäischer Grenzgebiete, Vorläufiger Basisbericht ausgearbeitet von Dr. Fr. V. Malchus, Teil II., Strasbourg, 1972.
- 6 Malchus Fr. V., Bedeutende Initiativen des Europarates zur Verbesserung der grenzüberschreitenden Zusammenarbeit. Internationales Symposium Grenze und Kulturlandschaft. Regio Basiliensis XXII/2+3, Basel, 1981, str. 85–105.
- 7 Meier J., Grenzen und Raumforschung – eine Problemskizze, Staatsgrenzen und Einfluss auf Raumstrukturen und Verhaltensmuster (I. Teil – Grenzen in Europa), Beireuth, 1983, s. 9–19.
- 8 Heigl F., Zur Theorie der Grenze, Probleme grenznaher Raume, Band 2 (Schriftenreihe des Instituts für Stadtebau und Raumordnung), Innsbruck, 1974, str. 45–68.
- 9 Klemenčič V., Urbanizzazione speciale a minoranze etniche nel Centro Europa – Conferenza internazionale sulle minoranze, Trieste, 1979, str. 59–69.

- 10 Valussi G., La geografia di fronte alle esigenze dell' interdisciplinarietà, Estratto de la geografia nelle scuole, 1976.
- 11 Valussi G., La funzione internazionale del confine italo-jugoslavo. Estratto da „Quaderni“ a cura del Centro Studio Economico, Trieste, 1973.
- 12 Klemenčič V., Odprta meja med Jugoslavijo in Italijo in vloga manjšin, Teorija in praksa – revija za družbena vprašanja, Ljubljana, 1974, št. 9–10.
- 13 Zbornik radova sa naučnog simpozijuma Geografski problemi pograničnih regija naše zemlje. Vranje, 1987 (419 strani).
- 14 Klemenčič V., Geographische Probleme der Grenzräume Sloweniens, Österreich in Geschichte und Literatur mit Geographie, Wien, 1984, Heft 6, str. 387–400.
- 15 Podatki RSNZ SR Slovenije o prometu potnikov na mejnih prehodih.
- 16 Gosar A., Klemenčič V., Kočevar R., Pak M., Žagar M., Einfluss des Tourism and Borders, Proceedings of the Meeting of the IGU Work Group, Ljubljana/Trieste, 1978, str. 13–61.
- 17 Klemenčič V., The open Border and Border Regions as a new regional-geographic phenomenon, Regional'naja geografija, Moskva 1976, str. 146–149.
- 18 Klemenčič V., The elements of regional integration in border areas, Cooperation and conflict in border areas, Milano, 1982, str. 61–71; soavtor Pirc Ivo.
- 19 Klemenčič V., Die Kulturlandschaft im nordwestlichen Grenzgebiet Jugoslawiens (SR Slowenien), Separatdruck aus Regio Basiliensis XXII/2+3, Basel, 1981.
- 20 Vrišer I., Industrializacija Slovenije, Zavod SRS za družbeno planiranje, področje za prostorsko planiranje, Ljubljana, 1977, (Zelene publikacije, 90 strani).
- 21 Klemenčič V. Zum Raumrelevanz der Grundfunktion in Wirtschafts-geographischen Struktur-muster Sloweniens, Münchner Studien zur Sozial- und Wirtschafts-geographie No. 7, 1973, soavtor: Ruppert K.
- 22 Vrišer I., Industrialisierung von Slowenien, Sozialgeographische Fragestellungen, Frankfurt am Main, 1976, str. 183–194.
- 23 Klemenčič M., Analisi del problemi ambientali, socioeconomici e nazionali relativi al territorio della costituenda zona franca industriale mistra fra Jugoslavia e Italia sul Carso Triestino, Trieste, 1979, str. 161–209, soavtorja: Stranj Pavel, Svetina Vito.
- 24 Klemenčič V., Klemenčič M., Položaj slovenske manjšine na avstrijskem Koroškem v luči historičnih in socialnogeografskih procesov, Koroški Slovenci v Avstriji včeraj in danes, Ljubljana/Celovec, 1984, str. 95–111.
- 25 Klemenčič V., Koroški Slovenci danes. Geografski obzornik XXXIII/2–3, Ljubljana, 1986, str. 51–58.
- 26 Klemenčič V., Obmejna območja se spreminjajo. Naši razgledi XXXVI, št. 16 (855), Ljubljana, 1987, str. 454.
- 27 Moritsch A., Das nahe Triester Hinterland, Zum wirtschaftlichen und sozialen Entwicklung von Beginn des 19. Jahrhunderts bis zum Gegenwart, Wien-Köln-Graz, 1969.
- 28 Klemenčič V., Topical problems of open boundaries – the case of Slovenia, Confini e regioni, Trieste, 1973, str. 123–133, soavtor: Jeršič Matjaž.
- 29 Pak M., L approvvigionamento nel territorio di frontiera. Atti del Simposio sui problemi socioeconomici e ambientali degli Sloveni in Italia, Vol. 1, Trieste, 1979, str. 137–145.
- 30 Olas L., Dvolastništvo – dejavnik v razvoju Prekmurja kot obmejne regije. Geografski vestnik XLVIII, Ljubljana, 1976, str. 151–155.
- 31 Olas L., Nekateri populacijski problemi Prekmurja kot obmejne regije, II. slovensko-slovaški geografski simpozij, Maribor, 1978, str. 163–169.
- 32 Narodnostno mešana območja v SR Sloveniji – Prekmurje, Slovenska Istra. Geographica Slovenica 16, Ljubljana, 1985 (187 strani).
- 33 Hajoš F., Klemenčič V., Kéthelyvüszeg a Szlovén Szocialista Köztársaságban, Aszlovènek es magyarok által lakott, nemzetiségileg vegyes területeken, Nemzetközi néprajzi, nemzetiségkutató konferencia, Bekescaba, 1976, str. 195–211.
- 34 Madžari in Slovenci – sodelovanje in sožitje ob jugoslovansko-madžarski meji, Ljubljana, 1987 (614 strani).
- 35 Pak M., Meja kot faktor razvoja obmejnih območij. Zbornik radova sa naučnog simpozijuma geografski problemi pograničnih regija naše zemlje. Vranje, 1987, str. 13–23.

SUMMARY

STATE BORDER AND BORDER AREAS AS A NEW GEOGRAPHICAL PHENOMENA IN SLOVENIA

The author in his paper analyzes the changes in the function of the international border caused by its opening, the socio-economic and geographic changes of the borderlands, the role of Slovenia as a bordering region of Yugoslavia, and the cooperation among Slovenia and the borderlands in neighbouring countries (Friuli-Giulia in Italy, Carinthia and Styria in Austria, Porabje in Hungary) as a new geographical, international and transitory traffic knot among Ljubljana, Koper/Capodistria, Trst/Trieste, Gorica/Gorizia, Videm/Udine, Trbiž/Tarvisio and Beljak/Villach, characterized by great concentration of railways, roads, air- and waterways. Slovenia and the said borderlands thus represent a transitory crossing-point of international importance, where all directions of European space meet. It is also the meeting point of the large geographical units – of the Alps, Panonia Lowlands, Dinaric-Karst and northern Adriatic of Mediterranean sphere – and of the cultures of Slavic, Romanic, Germanic and Ugro-Finnish nations.

The presence of national minorities in the region – Slovene minority in Friuli-Giulia in Italy, in Carinthia and Styria in Austria, in Porabje in Hungary; the Italian and Hungarian minority in Slovenia – is an important factor of Slovenia's function as a border region of Yugoslavia with the developed systems of cooperation in the Alpe-Adria community. Minorities represent for their bilingualism (being in command of their mother tongue and that of the majority nation) an important factor as regards economic cooperation among the neighbouring states, exchange of goods and informations, transitory traffic, and manpower. In efforts to retain their respective cultural and national identity and to develop their economic sources, the minorities are essential in efforts to gain economic stability in the ethnically mixed regions.

The author compares the function of the opened border abundant with international passes (over 100 passes on 617, kilometers of borderline) to the function of the underdeveloped borderlands (characterized by depopulation processes and decaying of cultivated lands), where passes are few, chiefly serving for economic transit.

Finally, the author presents three cases of border areas where socio-economic development, deagrarianisation and extensive urbanisation are prominent. His analyses deal with the effects of the said processes.

The first is the case of frontier territory among the towns of Nova Gorica, Sežana, Hrpelje and Koper along the Italian-Yugoslave border. The borderline was set after the World War II. The region is nowadays strongly urbanized, the process of urbanization taking place immediately after the war. The previous agrarian region is thus for its ethnically mixed character strongly tied to Italian neighbourhood both economically and culturally, which is strongly reflected in all existing media in the region.

Secondly, the author devotes his attention to the case of western Prekmurje along the Slovene-Austrian border. The region was for centuries delineating the spheres of Hungarian and Austrian influence respectively of the Austro-Hungarian empire. The region represents a distinct type of development. The opened border caused transformation from underdeveloped agrarian state to that of present urbanization by means of employment opportunities in the neighbouring Austria (daily migration), in remote parts of Austria and in Germany (weekly migration). The population structure turned from agrarian to predominantly nonagrarian with suitable living standard.

The third type here presented is the vicinity area of Lendava/Lendva, an ethnically mixed bordering region at the Yugoslave-Hungarian borderline as it was set after the World War I. Parts of the natural hinterlands of Lendava were at the time cut off the Yugoslave territory, which caused substantial delay in development. It was not before late fifties that the region economically advanced due to the extensive industrialization. Economic development in the region is closely linked to the advancement of bilingual education in kindergartens, primary and secondary schools, and due to intense economic and cultural cooperation with the bordering areas in the neighbouring Hungary.

KARMEN MEDICA

Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana

SOCIALNO DEMOGRAFSKE ZNAČILNOSTI SLOVENSKE ISTRE PO LETU 1945*

GIBANJE PREBIVALSTVA

Posebnost razvoja Slovenske Istre po drugi svetovni vojni se kaže v velikih selitvah prebivalstva. Na eni strani se je v Trst, oziroma v Italijo odselil precejšen del prebivalstva, na drugi strani pa so se na to področje v velikem številu priseljevali prebivalci iz drugih krajev Slovenije.

Mirovna pogodba z Italijo in posebno še Londonski sporazum sta prispevala k velikim spremembam v številčnem razmerju Italijanov in Slovencev.

V tem času ločimo značilna obdobja:

1. Gibanje prebivalstva od 1945 – 1954
2. Gibanje prebivalstva od 1954 – 1956
3. Gibanje prebivalstva po letu 1956

(VIR: Statistični urad Slovenije v Ljubljani, april 1951)

Gibanje prebivalstva od 1945 – 1954

Po drugi svetovni vojni je na tukajšnjem ozemlju živelo 46.350 prebivalcev. V primerjavi z letom 1921 se je število prebivalstva v 24 letih zmanjšalo za – 2 %, v primerjavi z letom 1910 pa za 5,6 %.

(VIR: Zavod za statistiko, Ljubljana, april 1951)

Vzroke za zmanjšanje moramo iskati v posledicah vojne ter gospodarski zaostalosti tega ozemlja.

Negotovost o prihodnji državni pripadnosti tega področja je povzročila znatno gibanje prebivalstva. Izselsjevanje v Trst je iz leta v leto naraščalo. Do leta 1954 se je po podatkih iz leta 1945 izselilo 14.115 prebivalcev slovenske in italijanske narodnosti ali 32,7 % vsega prebivalstva.

(VIR: Podatki matičnih uradov občin Izola, Koper, Piran)

* Pričujoči sestavek je kratek prikaz začetne faze raziskave, ki jo je avtorica začela letos in bo predvidoma končana ob koncu leta 1988.

Po številu prebivalstva v začetku tega obdobja najbolj nazadujejo kmečka naselja. V mestu Koper se število prebivalstva poveča za 721 oseb, največ zaradi tega, ker je postal Koper upravno središče cone B in se je sem priselilo precej uslužbencev. Naselja v bližini obale so se v prvih treh letih razširila zaradi minimalnega izseljevanja ter priseljevanja prebivalstva iz višjih agrarnih predelov.

Tudi priseljevanje v obalna naselja, posebno v bližini mest, je prispevalo k povečanju števila prebivalstva.

Vzroki za izseljevanje so bili naslednji:

- a) **EKONOMSKI:** Več kot polovica izseljenih v tem času odpade na družine, ki so imele že od prej zaposlene sorodnike v Trstu.

Izselili so se pripadniki slovenske in italijanske narodnosti.

Izselil se je tudi del delavcev, ki so bili zaposleni v Trstu in so se na delo vozili iz Kopra. Mednje prištevamo zlasti delavce v ladjedelnicah ter mornarje.

Med kmečkim prebivalstvom je bilo v tem času razmeroma malo izseljenih, in še to večidel posamezni družinski člani, ne pa kmetje – gospodarji.

- b) **POLITIČNI:** Med prvimi se je izselilo precej italijanske inteligence, predvsem prosvetnega kadra, katerega del se je v dobi italijanske okupacije kompromitiral, ker je bil v službi italijanskega iredentizma. Na drugi strani pa je vsa inteligenca italijanske narodnosti dobivala svoje plače iz Trsta, kjer so jih vodili kot svoje uslužbence. Zaradi tega je bil pritisk nanje za izselitev močan. Glede na izvedeno agrarno reformo, po kateri je bila veleposestnikom odvzeta zemlja, so se ti do leta 1954 izselili. Izselili so se tudi lastniki industrijskih podjetij in večji obrtniki, ker niso videli nobene perspektive v socialističnem družbenem sistemu.

- c) **NACIONALNI:** Po okrepljenem pritisku iredentističnih krogov iz Trsta se poveča pritisk na pripadnike italijanske narodnosti, da se izselijo. S tem so želeli zmanjšati ugled jugoslovanske družbene ureditve ter pokazati, da ima Jugoslavija nepravilen odnos do reševanja nacionalnega vprašanja.

Odnos do Italijanov v Slovenski Istri je ostal nespremenjen, saj so po letu 1945 obstajale vse kulturne ustanove in šole, ki so delovale v času italijanske okupacije. Vse torej kaže, da so bili razlogi za izseljevanja politični, ne le nacionalni.

Gibanje prebivalstva od 1954 – 1956

Ko so se Jugoslavija, Italija, Velika Britanija in ZDA 5. oktobra 1954 leta v Londonu sporazumela o ureditvi tržaškega vprašanja, je bila Slovenska Istra končno priključena k Jugoslaviji.

V tem obdobju se je val izseljevanja nadaljeval, okrepilo pa se je tudi priseljevanje iz slovenskih občin.

V Trst se je izselilo nadaljnjih 23,6 % prebivalstva; torej 56,3 % celokupnega prebivalstva v 11 letih!

Ob zaključnem izseljevanju leta 1956 je bilo na tem področju le 36.865 prebivalcev. To je bila največja depopulacija v Slovenski Istri po letu 1880.

(VIR: Podatki matičnih uradov občin Koper, Piran, Izola)

Izseljevanje bi lahko imelo velike posledice, če se ne bi na izpraznjena mesta priselili drugi ljudje. Vzroki za izseljevanje delavcev, mornarjev in ribičev so bili večidel ekonomski.

Precej delavcev je k izselitvi primorala nova meja, saj so bili zaposleni v tržaški industriji, mornarji pa na ladjah v Trstu. Med izseljenimi ribiči so prevladovali tisti iz zasebnega sektorja. V Izoli in Piranu sta bili v tem času na novo ustanovljeni ribiški podjetji, ki sta svojo ribiško floto modernizirali. Le del italijanskih ribičev se je vključil vanju. Samostojni ribiči s svojim zaostalim načinom ribolova niso vzdržali konkurence z njima. Svoje so prinesle tudi spremembe v strukturi potrošnikov (priseljenci), saj je poraba rib občutno padla.

Izseljevanje kmetov pa nikakor ne more imeti ekonomske osnove. Zaradi visokih cen kmetijskih pridelkov, ki so se dobro prodajali, je bila večina kmetov dobro situiranih. Mnogi od njih so se izselili zaradi močne propagande iz Trsta, od koder so prejeli grozilna pisma, ki so jih silila k izselitvi. Od propagandnih motivov je bil najpogostejši ta, da jim bodo zemljo kolektivizirali, če bodo ostali v Jugoslaviji.

Intenzivnost priseljevanja iz notranjosti, iz drugih okrajev in republik na ozemlje Slovenske Istre zaznamujeta dve različni obdobji:

V prvem obdobju do leta 1954 se je priselilo le 2.594 ljudi. V Koper so prihajali ljudje, ki so se zaposlili v državni upravi, političnih organizacijah, prosveti in vojni upravi.

V drugem obdobju, po letu 1954 pa je število priseljencev presegalo število izseljenih oseb.

Skupno se je v tem času priselilo 12.421 oseb, izselilo pa 10.274. Priseljevanje se je s takšnim tempom nadaljevalo vse do leta 1960.

(VIR: Podatki matičnih uradov občin Koper, Piran, Izola)

Obdobje normalizacije po letu 1956

Izseljevanje je v tem obdobju prenehalo, priseljevanje se nadaljevalo. Primanjkljaj v številu prebivalstva, ki je nastal zaradi izseljevanja, je bil še minimalen. Aprila 1960 je živel na območju Slovenske Istre že 44.841 prebivalcev.

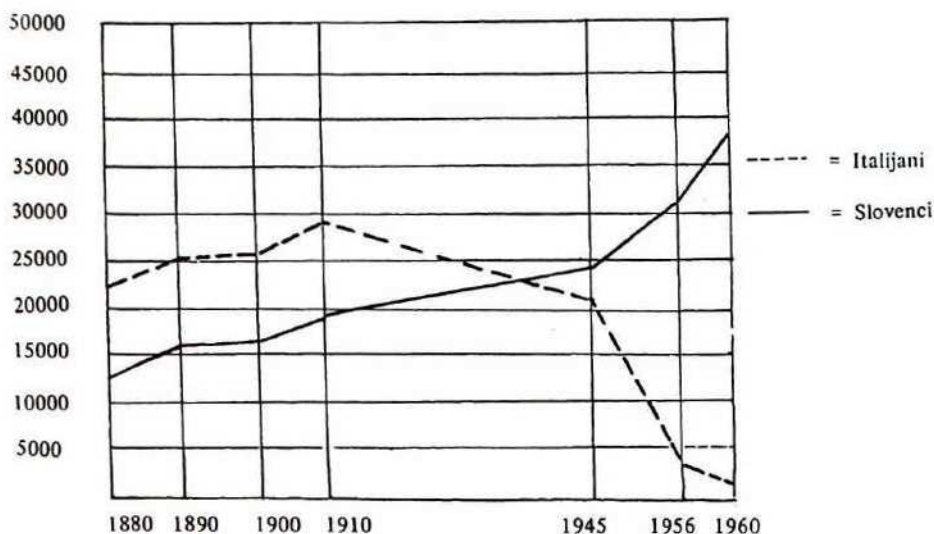
(VIR: Podatki matičnih uradov občin Koper, Piran, Izola)

Čeprav so se skoraj v celoti zamenjali vodilni delavci in vsa kvalificirana delovna sila, izseljevanje ni bistveno vplivalo na proizvodnost.

V industrijskih podjetjih, ki so bila zgrajena po letu 1956, so zaposlovali izključno domačo delovno silo, priselila pa se je kvalificirana in visokokvalificirana.

SPREMEMBE V NACIONALNI STRUKTURI

GRAFIČNI PRIKAZ 1:

Število Italijanov in Slovencev v posameznih obdobjih

Običajno se misli, da je začelo število Italijanov padati v obalnem pasu šele po letu 1945. Res je, da je njihovo število padalo po drugi svetovni vojni, vendar se je upadanje pričelo že med italijansko okupacijo teh krajev.

Ob popisu prebivalstva leta 1945 je živel v Slovenski Istri že več Slovencev kot Italijanov, torej že pred množičnim izseljevanjem Italijanov v Trst in drugam v Italijo. Največ Italijanov se je izselilo v obdobju 1954 – 1956. Odtlej se pripadniki manjšine ne izseljujejo več, vendar njihovo število iz leta v leto pada. Vzrok je v izredno visoki povprečni starosti ter minimalnem naravnem prirastku.

(VIR: Cadastre National de l'Istrie, Sušak 1946)

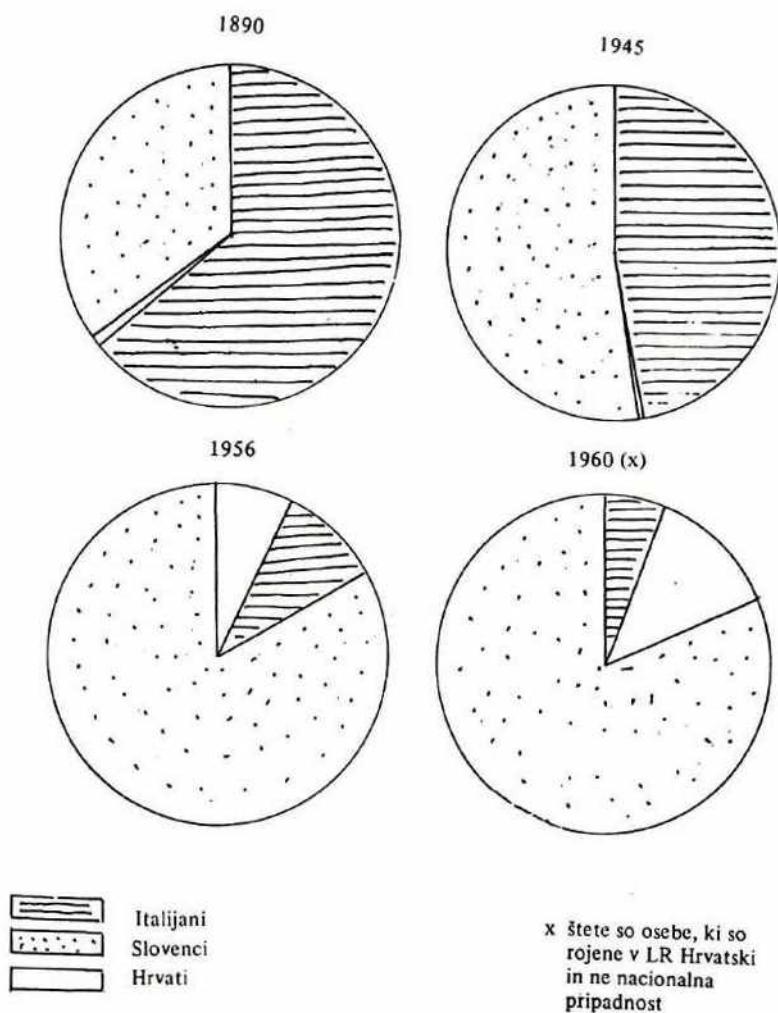
Po letu 1945 se je v Slovenski Istri zelo povečalo število prebivalcev hrvatske narodnosti. Leta 1945 jih je bilo 82, ob popisu prebivalstva leta 1956 pa 2.790. Število tistih, ki so se rodili v SR Hrvatski, pa so se priselili v Slovensko Istro je bilo leta 1960 že 5.147. Priseljevali so se na tista področja, ki so jih do leta 1956 zapustili Italijani. Tako je bilo v podjetju „Riba“ v Izoli nad 50 % zaposlenih Hrvatov, v Mehanotehniki 30,4 %, v gradbeništvu nad 20 %, v živilsko-predelovalni industriji več kot 15 %.

Nagel razvoj industrije v zadnjih letih je pritegnil v industrijo tudi Hrvate iz nerazvitih predelov občine Buzet.

Zaradi tega izgradnja industrije v Slovenski Istri ni bila pomembna le za ožje obalno zaledje, ampak je pritegnila delovno silo tudi s področja Hrvatske Istre.

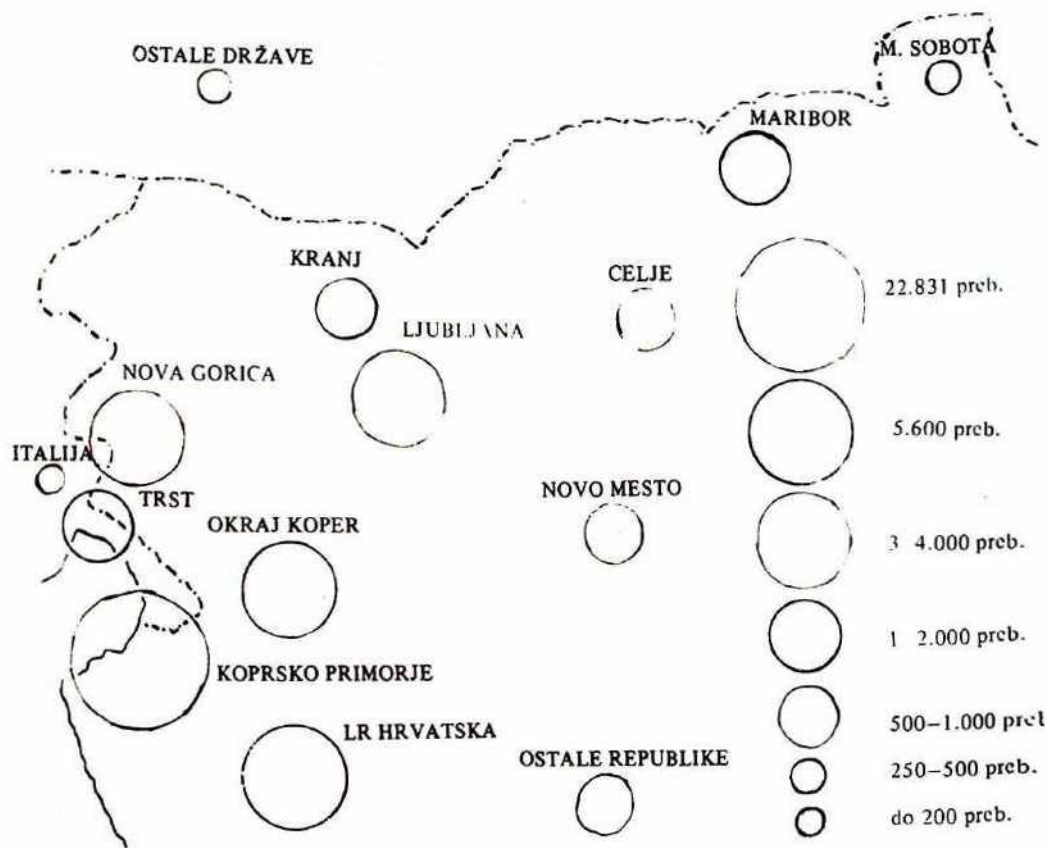
Precej kmetov iz Buzeta se je naselilo na zapuščen posestva izseljenih kmetov.

GRAFIČNI PRIKAZ 2:

Razmerje med Italijani, Slovenci in Hrvati I. 1880, 1945, 1956, 1960

GRAFIČNI PRIKAZ 3:

Prebivalstvo Slovenske Istre (Koprskega Primorja) po rojstnih krajih na dan 25. 4. 1960

Analiza posebnosti tega področja do leta 1960 nam pokaže pomen populacijskih sprememb v Slovenski Istri. Posebno važna je bila navezanost na Trst, ki je na eni strani rekrutiral delovno silo našega ozemlja, na drugi strani pa pozitivno in negativno vplival na gospodarski razvoj tega območja.

Meja, ki je bila postavljena leta 1945, ko je bilo to področje priključeno Jugoslaviji, je umetno odtrgala mesto Trst od zaledja. Posledice tega so bile velike migracije prebivalstva v Trst in drugam v Italijo. Izselsevali so se predvsem Italijani. Izselsevanje je v bistvu spremenilo nacionalno strukturo prebivalstva v obalnih mestih in neposrednem zaledju.

Mesta Koper, Izola in Piran dobijo slovensko večino, ki jo prej niso imela. V Slovensko Istro se je priselilo, posebno v obalna mesta mnogo Slovencev iz širšega področja Slovenije, Hrvaške in drugih jugoslovanskih republik.

Na eni strani je bilo treba zapolniti izpraznjena delovna mesta prebivalcev, ki so se izselili, na drugi strani pa je nagla industrializacija tega področja po letu 1954 terjala večje priseljevanje posebno kvalificirane delovne sile.

Trst je zaradi meje izgubil vlogo, ki jo je imel v zgodovini – da je sprejemal odvečni del prebivalstva iz celotne severozahodne Istre. To vlogo danes prevzemajo obalna mesta Slovenske Istre, ki je postala pomembna tudi za področje zunaj slovensko-hrvaške meje.

NEKATERI VZROKI ZA DEMOGRAFSKE SPREMEMBE

Po letu 1954 se začena obdobje intenzivnega priseljevanja novega in mlajšega prebivalstva iz različnih krajev. Glavna nosilca nove in hitre ekonomske rasti postaneta industrializacija in morski promet. Hitra industrializacija pritegne v ožji obalni pas veliko število ljudi. Med leti 1954–1961 se je priselilo 12.421, izselilo pa 10.274 oseb (migracijski saldo je + 2.147).

TABELA 1:

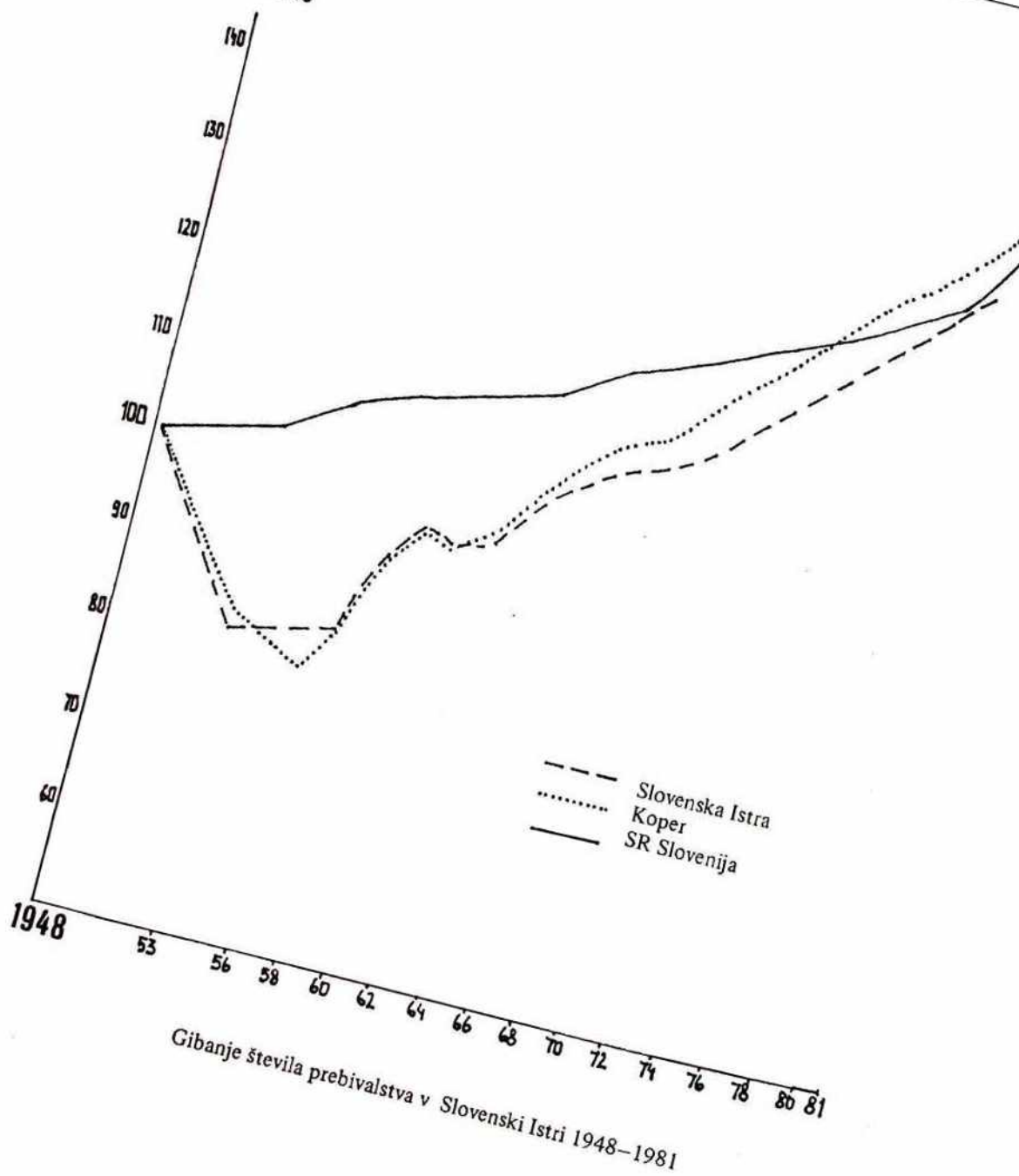
Gibanje prebivalstva v Slovenski Istri 1948 – 1983

leto	število prebivalcev	indeks
1948	52.550	100
1956	44.687	85
1971	54.073	103
1983	71.946	137

(VIR: Družbeno planiranje)

GRAFIČNI PRIKAZ 4:

indeks

Še posebno se spremembe kažejo v družbeno-ekonomski strukturi prebivalstva. Iz agrarne pokrajine, kakršna je bila obala Slovenske Istre, je zrasla povsem nova industrializirana in urbanizirana regija.

Odstotek aktivnega prebivalstva v skupnem številu prebivalstva Slovenske Istre je bil v letu 1981 naslednji: Slovenska Istra 49,3 %, občina Koper 49,7 %; občina Izola 49,7 % in občina Piran 47,7 %.

V primerjavi z letom 1961 se je delež aktivnega prebivalstva v Slovenski Istri v celoti zmanjšal, medtem ko so bile spremembe po občinah še večje. Te spremembe so gotovo posledica skupnega delovanja elementov rasti, starostno-spolne strukture prebivalstva, migracij in gospodarskega razvoja. Splošna tendenca krčenja števila aktivnega prebivalstva je povezana z zmanjševanjem števila kmečkega prebivalstva zaradi deagrarizacije; z naraščanjem zelo mladega prebivalstva po nadaljevanju izobraževanja na višjih stopnjah ter z naraščanjem števila upokoencev zaradi ostarevanja prebivalstva.

Prav tako je močno prisoten dokaj visok delež gospodinj, ki predstavljajo 9 % vsega prebivalstva Slovenske Istre. Primerjava podatkov o ekonomski strukturi prebivalstva za leta 1961 in 1981, kaže, da je aktivno prebivalstvo v sekundarnih dejavnostih prevladovalo le v industrijskih zaposlitvenih središčih in njihovih gravitacijskih območjih, povsod drugod je razvoj privedel do izrazite terciarizacije in kvartarizacije aktivnega prebivalstva.

V prostorskem pogledu sta hitro preusmeritev gospodarskih dejavnosti in nagle spremembe v ekonomsko-socialni strukturi prebivalstva spremljali močna depopulacija v notranjosti, z opuščanjem številnih obdelanih površin, ter intenzivna koncentracija v urbaniziranem obalnem pasu.

V prvem obdobju po letu 1954 je delovno silo v na novo nastalih industrijah, sestavljalo zvečina avtohtono prebivalstvo, kasneje pa so se iz ekonomskih razlogov in potreb proizvodnega kapitala po cenejši delovni sili (predvsem za potrebe luškega ekstenzivnega razvoja, gradbeništva in drugih proizvodnih in infrastrukturnih panog) krepili imigracijski tokovi iz drugih jugoslovanskih republik, zlasti iz manj razvitih predelov: Bosne in Hercegovine, Črne gore, Makedonije, Kosova in Hrvaške. Izoblikovanje vplivne in dinamične obmejne regije je ob hitro naraščajočem maloobmejnem trgovanju postalo privlačno za vedno večje število prebivalstva.

Obdobje šesdesetih in sedemdesetih let je bilo za Slovensko Istro, in še posebej za občino Koper, obdobje posebno hitre demografske rasti, povzročene z intenzivnim priseljevanjem.

TABELA 2:

Prirastek prebivalstva v treh obalnih občinah med 1960 in 1973

(Vir: Konceptcija in strategija razvoja do leta 1985)

leto	skupni prirastek	naravni	selitveni
1960	1.273	475	816
1961	1.069	616	993
1962	1.002	498	504
1963	486	491	- 5
1964	1.586	462	1.124
1965	980	530	450

leto	skupni prirastek	naravni	selitveni
1966	828	499	329
1967	667	436	231
1968	565	347	218
1969	498	304	194
1970	888	425	463
1971	917	418	499
1972	1.095	509	586
1973	1.340	594	746
skupaj 1960–73	13.734 (100 %)	6.586 (48 %)	7.148 (52 %)

Skoraj v vseh letih je selitveni prirastek večji od naravnega, razen leta 1963 in v obdobju med letoma 1965 in 1969.

Visoka stopnja priseljevanja v obalnih občinah je bila sestavni del strategije razvoja tega območja, saj je izhajala iz potreb ekstenzivne industrializacije obalne regije.

(VIR: Konceptija in strategija razvoja do leta 1985, Koper 1975)

Močno priseljevanje in visoka stopnja socialne mobilnosti, ki mu je sledila, sta nedvomno vplivala na gospodarski napredek regije, povzročala pa sta tudi obilico socialnih problemov: stanovanjsko stisko, povečano potrebo po zdravstvenih ustanovah, šolstvu, socialnem varstvu, ter korenito spreminjanje nacionalne oziroma etnične strukture prebivalstva.

TABELA 3:

Selitveno gibanje prebivalstva v občini Koper leta 1980

		Priseljeni	
skupaj	iz drugih občin	iz drugih republik	iz tujine
774 (100 %)	429 (55,4 %)	333 (43 %)	12 (1,6 %)
		izseljeni	
skupaj	v druge občine	v druge republike	v tujino
587 (100 %)	397 (67,6 %)	166 (28 %)	24 (4,4 %)

selitveni saldo = + 187

koeficient selitvenega prirastka (na 1000 prebivalcev) = 4,4

Nagla demografska rast v šestdesetih in sedemdesetih letih je bila značilna predvsem za mesta in njihovo neposredno okolico.

Za Koper zabeležimo naslednje podatke:

TABELA 4:

Gibanje prebivalstva Kopra med 1945 in 1984
(VIR: popisi in registri prebivalstva)

leto	število preb.	štev. gospodinjstev	štev. stanov.
1945	6.138	1.630	—
1948	8.055	—	—
1953	7.374	—	—
1956	5.717	—	—
1959	7.680	—	—
1961	11.545	3.842	3.074
1971	18.298	5.511	4.942
1976	20.089	—	—
1981	23.581	8.205	—
1983	23.674	—	—
1984	24.011	—	—

Število prebivalstva se je po letu 1948 znižalo, zlasti v obdobju negotovosti in politične napetosti z Italijo ter kot posledica „Londonskega sporazuma“.

Izredno hiter demografski porast beležimo od leta 1956, posebno v obdobju med 1959 in 1976, medtem ko se po letu 1980 porast prebivalstva umiri. Tudi pri hitri demografski rasti Kopra je imel odločujočo vlogo močan selitveni dotok, značilen za obdobje gospodarske ekspanzije mesta.

Rast družbenega proizvoda, števila delavcev in prebivalstva proti koncu 60. let je presegal slovensko povprečje.

Obdobje nagle rasti je hkrati prineslo obilico novih razvojnih vprašanj, neskladij, nasprotij in protislovij, značilnih za hitro in dinamično gospodarsko in družbeno – demografsko rast regije.

SKLEPNE MISLI

Mednarodna uokvirjenost sodobne družbe, ki ima svoje pogonske sile v razvoju tehnike, prometnih zvez, komunikacijskih sredstev ter gospodarske interakcije, omogoča današnji pluralizem jezikov, nazorov, narodnosti; zahteva prevzemanje različnih vlog, sili k „prehajanju“ od ene zavesti k drugi. Vse to vodi k vedno večji sestavljenosti sodobnega družbenega življenja.

Prav tu se začneja tudi demografska problematika, ki se kaže na političnem, gospodarskem, socialnem in kulturnem področju, a tudi drugod.

Potem, ko je družba dosegla takšno razvojno stopnjo, da je njena populacija postala stalna, so se pojavile tudi migracije, ki so povzročale različne demografske in družbene spremembe.

Spričo tega je območje Slovenske Istre posebno zanimivo, ker se tukaj srečujejo različni migracijski in demografski tokovi in spremembe. To je narodnostno mešano območje, kjer posebni gospodarski dejavniki opredeljujejo veliko potrebo po novi delovni sili.

Vse to je pripeljalo do izrazitih demografskih sprememb v Slovenski Istri, ki dobiva vedno večjo in pomembnejšo vlogo.

Razmeroma stabilna demografska slika Slovenske Istre v 18. in 19. stoletju nam pove, da tukajšnje prebivalstvo, kljub nestabilnemu geopolitičnemu razvoju Istre po propadu Beneške republike (1779) in nadaljnjih tujih dominacij: avstrijske in francoske (1779 – 1813), avstro-ogrske (1813–1918) in italijanske (1918–1943) v tem obdobju ni doživelo večjih sprememb.

Vsi problemi, ki se pojavljajo na tem območju, še zdaleč niso izčrpani, ostaja še veliko odprtih vprašanj, in potreba po natančnejšem raziskovanju že nakazanih.

Kakšno je stanje demografskih sprememb, kako potekajo in kakšen je (bo) njihov vpliv na razvoj Slovenske Istre – to bo predmet nadaljnjih analiz.

SUMMARY

SOCIAL AND DEMOGRAPHIC CHARACTERISTICS IN THE SLOVENE ISTRA

Despite a whole series of geopolitical changes in the region of Slovene Istra during eighteenth and nineteenth century after the fall of the Venetian Republic (Italian and French domination, from 1779 – 1813; Austro-Hungarian period, from 1813 – 1918; repeated Italian domination, from 1918 – 1943), the social and demographic stability remained relatively undisturbed. It was not until the end of the World War II that notable demographic changes occurred.

The total of population in this period quickly diminished, chiefly due to the migrations (of mainly Italian population) to Trieste and elsewhere to Italy. Main migrational streams occurred in the period after the Peace Treaty with Italy was signed (1947), and after 1954, when definite borders between Yugoslavia and Italy were set with the London Agreement. The proportion between Slovenes and Italian changed substantially in this region, the Slovenes gaining majority.

Due to the circumstances, Trieste was now artificially cut off its Istrian hinterlands. In the pre-war situation, Trieste was both Istrian economic center and its labour market, where extra labour force of the region got employments. The Istra region was faced with economic retardation. Intensive industrialization after 1954 caused new migrations from Slovene inlands and from other Yugoslave republics. The role of coastal towns Koper, Izola, and Piran quickly strengthened.

The said demographic changes affected not only the coastal region, but also Slovene and Croatian hinterlands, so that the importances of the Slovene Istra in economic sense nowadays extends beyond the Slovene-Croatian border. Migrants from Croatia and other Yugoslave republics have significantly involved with the traditional Slovene-Italian cultural environment of the Slovene Istra.

NADA VILHAR

Raziskovalna sodelavka Inštituta za narodnostna vprašanja – Ljubljana

SOCIALNO EKONOMSKI PROCESI NA NARODNOSTNO MEŠANEM OBMOČJU V PREKMURJU V OKVIRU REGIONALNEGA RAZVOJA POMURJA

ZNAČILNOSTI REGIONALNEGA RAZVOJA SR SLOVENIJE

Značilnost regionalnega razvoja SR Slovenije je neenakomernost v razvojnem procesu posameznih pokrajin. Razvojni proces, ki ga imenujemo tudi regionalni razvoj, ker ga proučujemo z vidika prostora oziroma regije, je rezultat različnih dejavnikov, ki predstavljajo sestavine regionalne strukture. To strukturo sestavljajo tako ekonomski kot tudi socialni elementi, ki s svojo koncentracijo omogočajo višje oblike organizacije regionalne strukture in s tem tudi višjo stopnjo regionalnega razvoja. Tako so v SR Sloveniji nekatera območja v povojnem razdobju doživela močnejši gospodarski razvoj na osnovi koncentracije prebivalstva, nastale z večjim obsegom gospodarskih in negospodarskih dejavnosti ter zaradi boljše infrastrukturne opremljenosti, ki je izhajala iz podedovanega položaja teh območij. Na drugi strani pa so nekatera območja, med katera sodi tudi Pomurje, ob počasnejšem tempu lastnega razvoja vedno bolj zaostajala za intenzivnostjo razvojnega procesa na ravni celotne republike. Vendar pa moramo že tu poudariti, da se je Pomurje v zadnjih dvajsetih letih kot obrobno gospodarsko območje Slovenije, s tem pa tudi narodnostno mešano območje, začelo gospodarsko intenzivneje razvijati. K temu so prispevale industrializacija, izgradnja infrastrukture, zlasti pa mreža izobraževalnih ustanov.

ORIS POMURSKE REGIJE IN NARODNOSTNO MEŠANEGA OBMOČJA V PREKMURJU

Pomurje je najsevernejša jugoslovanska pokrajina. Leži med državnimi mejniki Avstrije in Madžarske v severovzhodni Sloveniji. Upravno politično je razdeljeno na štiri občine:

- Murska Sobota/Muraszombat (64.299 prebivalcev) obsega Goričko in Ravensko,
- Lendava/Lendva (26.717 prebivalcev) obsega Dolinsko z Lendavskimi goricami,
- Gornja Radgona (20.656 prebivalcev) zajema na desnem bregu Mure Apaško polje, Radgonsko–kapelske gorice, gornje porečje Ščavnice in Zgornje Mursko polje in
- Ljutomer (18.770 prebivalcev), ki obsega Mursko polje s spodnjo Ščavniško dolino in Ljutomersko–jeruzalemske gorice.

Na celotnem območju Pomurja, ki meri 1.334 km² (6,6 % celotnega ozemlja Slovenije), živi 130.442 prebivalcev ali 6,9 % SR Slovenije.

Prekmurje prištevajo avtorji regionalizacij Slovenije med prave subpanonske pokrajine z značilnostmi prehoda iz alpskega oziroma predalpskega sveta v Panonsko nižino. Ves subpanonski svet kaže temeljne skupne poteze, ki so tako geološko-morfološke kot tudi klimatske. Prekmurje je nižji svet, ki visi na panonsko stran, na nekdanje dno Panonskega morja, in je ponekod razrezan v valovite terciarne gorice, drugod pa pokrit s kvartarnimi nanosi vodotokov. Razdeljen je na tri mikroregije: Dolinsko, Ravensko in Goričko z Lendavskimi goricami.¹

Narodnostno mešano ozemlje v Prekmurju se prostorsko deli na dva dela:

- na južni del v občini Lendava/Lendva na jugovzhodnem delu Prekmurja in
- na severni del v občini Murska Sobota/Muraszombat na vzhodnem in severovzhodnem delu Prekmurja.

V občini Lendava/Lendva obsega nacionalno mešani teritorij večji del površine, v občini Murska Sobota/Muraszombat pa je obseg nacionalno mešanega teritorija in števila naselij v primerjavi s slovenskim teritorijem in slovenskimi naselji zelo majhen.²

V južnem delu narodnostno mešanega ozemlja opravlja funkcijo gospodarskega in zaposlitvenega centra mesto Lendava/Lendva, severni del pa je del gravitacijskega zaledja mesta Murska Sobota/Muraszombat. Murska Sobota/Muraszombat leži zunaj nacionalno mešanega ozemlja, opravlja pa večino centralnih funkcij za celotno narodnostno mešano ozemlje in tudi slovenski del območja občine Murska Sobota/Muraszombat. V zadnjih letih dobiva funkcijo centralnega kraja tudi naselje Prosenjakovci/Pártosfalva, ki leži na narodnostno mešanem ozemlju.

SOCIALNO-EKONOMSKI PROCESI V POMURJU

Predvsem po letu 1961 se je s še večjo intenzivnostjo nadaljevala industrializacija pomurske regije. Tedaj so nastale nekatere pomembne proizvodne zmogljivosti, ki so dopolnile takratni sestav gospodarstva in danes dajejo močan pečat splošnemu gospodarskemu razvoju regije.

Zaradi manjše gospodarske razvitosti regije so bili že v šestdesetih letih vsi napori pri gospodarskem razvoju Pomurja usmerjeni v odpiranje gospodarstva regije zunaj njenih meja, to je v integracijske procese delovnih organizacij s tega območja z močnejšimi delovnimi organizacijami, ki so bile pripravljene vlagati sredstva za razširjeno reprodukcijo na tem območju.

Rezultati integracijskih procesov, oziroma odpiranj regionalnega gospodarstva zunaj svojih meja, so najbolj vidni v obdobju po letu 1970 pa do danes. Na eni strani so se gospodarsko krepila podjetja, ki so bila ustanovljena v obdobju 1961–1970, po drugi strani pa je prihajalo do ustanavljanja novih dislociranih obratov. Nadaljevali so se tudi integracijski procesi, ki so šli v tako širino, da je danes celotno gospodarstvo regije organizacijsko povezano z združenim delom v republiki in tudi zunaj republiških meja.

Gospodarstvo v Pomurju se je začelo hitreje razvijati predvsem potem, ko je leta 1970 SR Slovenija začela s sistemskim usmerjanjem skladnejšega regionalnega razvoja. Družbeni proizvod celotnega gospodarstva pomurske regije je naraščal nominalno za

1 Svetozar Ilešič: Slovenske pokrajine, Geografski obzornik, 1956, št. 2, str. 26–38.

2 Vladimir Klemenčič, Marija Nose s sodelavci Inštituta za geografijo Univerze v Ljubljani. Socialno geografska analiza narodnostno mešanega ozemlja v Prekmurju s posebnim ozirom na demografske razmere. Ljubljana, Inštitut za geografijo Univerze v Ljubljani, 1964, str. 3.

28,6 % letno (v SRS za 25,6 %) in je v letu 1980 znašal 4,2 % družbenega proizvoda v celotnem gospodarstvu SR Slovenije. Ob sovlaganjih širše družbene skupnosti v osnovna sredstva družbenega sektorja so se le-ta v regiji povečevala po povprečni letni stopnji rasti 34,7 %, v celotni Sloveniji pa po stopnji 26,7 % letno. Delež investicij v osnovna sredstva in sredstva skupne porabe v pomurski regiji je leta 1981 znašal 3,5 % od vseh investicij v SRS. Število zaposlenih se je povečalo za 5,8 % (v SRS za 3,6 %), tako da se je delež zaposlenega prebivalstva v skupnem številu prebivalstva v regiji v opazovanem razdobju 1970–1980 zelo povečal. Delež zaposlenih v Pomurski regiji se je s 15,2 % v letu 1970 povečal na 29,5 % v letu 1985 (v SRS s 30,8 % na 41,3 %).^{3,4}

Razvoj pomurske regije v obdobju 1970–1980 si oglejmo še po dveh kazalcih razvoja družbenega standarda. Delež slušateljev višjih in visokih šol v skupnem številu prebivalstva je v šolskem letu 1970/71 znašal 0,70 % (v SRS 1,10 %), v šolskem letu 1980/81 pa se je povečal na 0,94 % (v SRS 1,48 %). Delež otrok v vzgojnovarstvenih zavodih pri varstva potrebnih otrocih, se je v Pomurju v obdobju 1970–1980 povečal z 10,7 % na 30,6 %, v SR Sloveniji z 11,3 % na 40,8 %.^{5, 6} Ob sovlaganju širše družbene skupnosti v osnovna sredstva družbenega sektorja so se le-ta povečevala hitreje kot v celotni Sloveniji. Posledica tega je sicer manjša odpisanost osnovnih sredstev, delež naložb v opremo pa je bil manjši kot v SR Sloveniji. Ker je v regiji močnejše razvita delovno intenzivna, tehnološko in kvalifikacijsko manj zahtevna proizvodnja, pomeni manjša odpisanost opreme vsekakor manjšo prednost kot ob zahtevnejši proizvodni strukturi. Z razvojnega vidika se kaže prav ta kvalifikacijsko in tehnološko manj zahtevna proizvodna struktura kot neustrezna in cilj prestrukturiranja je nadomeščanje sedanjih proizvodnih programov in postopkov z modernejšimi, tehnološko in kadrovske sodobnejšimi, ki bodo omogočili višjo stopnjo predelave domačih in drugih surovin, boljše kvaliteto proizvodnje in večjo uspešnost v razvoju regije. Gre predvsem za tiste proizvodne veje, ki so v regiji že razvite, imajo določeno tradicijo ali na voljo surovine, obstoječi programi pa so zastareli ali neuskkljeni (nepopolni), kar zadeva vrsto ali kvaliteto proizvodov, ki jih trg potrebuje.

Na gospodarsko strukturo pomurske regije po eni strani vplivajo naravne razvojne možnosti, po drugi strani pa kaže tudi značilnosti manj razvitih območij s slabše razvitim terciarnim sektorjem gospodarstva in slabše razvito infrastrukturo ter negospodarskimi aktivnostmi. V industriji so se na domačih surovinah razvile živilska predelovalna industrija, proizvodnja pijač (radenske mineralne vode in vina), kemična industri-

3 Analiza in ocena dolgoročnih razvojnih možnosti slovenskih regij. Pomurska regija. Inštitut za ekonomska raziskovanja, Ljubljana. Vodja naloge: Stanka Kukar s sodelavci. Ljubljana, oktober 1982, str. 3.

4 Podrobnejše analize so opravljene v skupni jugoslovansko-madžarski raziskavi:

Mađžari in Slovenci – sodelovanje in sožitje v obmejnem območju ob jugoslovansko-madžarski meji

II. Nada Vilhar, dr. Vladimir Klemenčič, mag. Silvo Devetak: Prikaz narodnostno mešanega ozemlja, kjer živi mađžarska narodnost, v luči politike družbenogospodarskega razvoja SR Slovenije in regionalnih okoliščin, str. 47–131

Izdajatelj: CZDO Komunist, TOZD Komunist Ljubljana in Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana 1987.

5 Gradivo Zavoda SR Slovenije za družbeno planiranje. Ljubljana, september 1986.

6 Poročevalec Skupščine SR Slovenije in Skupščine SFR Jugoslavije za delegacije in delegate. Ljubljana, 17.6.1986, letnik XII, šte. 18–II.

ja na podlagi predelave nafte in plina (novo odkritje plina bo omogočilo razmah in uspešen razvoj te proizvodnje), predelava kremenčevega peska ter lesnopredelovalna industrija.

Mnoge proizvodne vrste so se razvila iz potrebe po odpiranju delovnih mest za številne nezaposlene ali ob deagrarizaciji regije, ki so jo pospešili v povojnem obdobju in ki še ni končana.

V industriji zaposluje največ delavcev in tudi ustvarja največ dohodka proizvodnja končnih tekstilnih izdelkov – 29 % zaposlenih in 25 % bruto dohodka industrije. Veliki so tudi deleži proizvodnje električnih strojev – 14 % zaposlenih in 10,3 % bruto dohodka, proizvodnje pijač in živilsko predelovalne industrije – skupaj 15 % zaposlenih in 17 % bruto dohodka industrije regije ter proizvodnje naftnih derivatov skupaj s proizvodnjo bazičnih kemičnih izdelkov – 4 % zaposlenih in 9 % bruto dohodka. Industrijska struktura je v splošnem precej razvejena, saj zajema 21 industrijskih panog (v SR Sloveniji 32) in 38 podskupin, vendar je precej industrijskih obratov na dokaj nizki tehnološki ravni in je njihova proizvodnja premalo usklajena s širšimi proizvodnimi programi oziroma z industrijo v drugih predelih Slovenije in Jugoslavije. Na domačih surovinah slonijo proizvodnja živil in pijač, gradbena industrija in predelava nekovinskih rudnin ter delno petrokemija.

Uspešen razvoj kmetijske proizvodnje zavira velika razdrobljenost kmetijske posesti (v zasebnem sektorju je več kot 15.500 kmetij, 470 opuščenih) in očitne so potrebe po melioraciji obsežnih površin ob reki Muri in Ledavi ter v nekaterih drugih predelih regije. Za hitrejši razvoj kmetijstva so potrebne še velike naložbe tako v zasebni kot v družbeni sektor. Proizvodnja naj bi se modernizirala, da bi se pridelki povečali, predvsem pri pridelovanju žita, sladkorne pese, živinske krme in pri priraji živine. Predvsem pa je potrebno doseči večjo tržno usmerjenost proizvodnje, v kateri se bo zasebni sektor intenzivneje povezoval z družbenim.

Termalni vrelci so omogočili razvoj zdraviliškega in rekreativnega turizma. Za razvoj turizma ima regija še druge značilnosti: lov na perjad, ponudbo značilne domače kulinarike, dobra vina, kulturne znamenitosti. Obmejna lega daje razvoju turizma in drugih terciarnih dejavnosti možnosti, ki so še premalo izrabljene.

Regija je sicer odmaknjena od glavnih tranzitnih in prometnih tokov v severovzhodni Sloveniji, ki potekajo prek Šentilja, Maribora, Ptuja, še vedno pa so zanjo zanimivi mejni prehodi v Avstrijo pri Gornji Radgoni, Gederovcih in Kuzmi, od koder teče promet proti Ptuj, Ljutomeru in dalje proti Varaždinu. Omenjeni mejni prehodi so še posebno pomembni v poletnem času za turiste in zdomce, ki prihajajo ob koncu tedna, ob podaljšanih vikendih in rednih letnih dopustih, ko se zgosti promet na velikem mejnem prehodu v Šentilju na avstrijsko-jugoslovanski meji. Iz Madžarske so prometni tokovi manj intenzivni in potekajo proti Murski Soboti/Muraszombat, Lendavi/Lendva in dalje proti jugu.

V razdobju med letoma 1961 in 1981 se kažejo pozitivne tendence gospodarskega razvoja tudi z rastjo števila zunaj kmetijstva zaposlenega prebivalstva. Medtem ko je v celotnem Pomurju število zunaj kmetijstva zaposlenega prebivalstva naraslo s 13.559 v letu 1961 na 24.873 v letu 1981, pa je na samem narodnostno mešanem ozemlju hkrati tudi močno naraslo število tega tipa prebivalstva, in sicer z 2.822 leta 1961 na 4.598 leta 1981. Dvajsetletno razdobje 1961-1981 pomeni za Prekmurje pomemben razvoj. Medtem ko je v Prekmurju absolutno število kmečkega prebivalstva nazadovalo

z 62.174 leta 1961 na 28.266 leta 1981, se je na narodnostno mešanem ozemlju število kmečkega prebivalstva prav tako zmanjšalo za več kot dve tretjini: – leta 1961 smo zabeležili 9.154 kmečkih prebivalcev – leta 1981 pa le še 3.266.⁷

PERSPEKTIVE GOSPODARSKEGA RAZVOJA POMURJA

Kmetijske površine, nahajališča nafte in plina, vrelci mineralne in termalne vode, gozdovi in zaloge kremenčevega peska so najvažnejše naravne danosti, ki so vplivale na razvoj sedanje gospodarske strukture. Poleg tega so razvoj nekaterih dejavnosti spodbujale velike potrebe po novih delovnih mestih v regiji (npr. v tekstilni industriji, v proizvodnji električnih strojev in v proizvodnji prometnih sredstev). Na naštetih osnovah dosedanjega razvoja in obstoječi gospodarski strukturi bodo temeljile razvojne usmeritve tudi v prihodnje.

V Pomurski regiji bo potrebno v nadaljnjem gospodarskem razvoju poleg razvoja industrije posebno skrbno usmerjati razvoj kmetijske proizvodnje. Poleg družbenega sektorja bo potrebno intenzivno pospeševati sodelovanje z zasebnimi kmetovalci za sodobno usmerjeno tržno proizvodnjo.⁸

Zaposlovanje bo mogoče bolj usmeriti v terciarni sektor, v doslej slabo razvito obrt in trgovino ter turizem. Kljub industrializaciji in vključevanju tega prostora v enakomerno razvit slovenski gospodarski prostor še vedno niso premagani vsi dejavniki nerazvitosti. Ta nerazvitost se je v analizah pokazala v visokem deležu kmečkega prebivalstva, nižji stopnji zaposlenosti, stagnaciji rasti prebivalstva in velikem številu zdomcev ter očitni potrebi po še nadaljnjem odpiranju delovnih mest, večji pestrosti industrije po dejavnostih, tako da bi lahko dobili zaposlitev aktivni prebivalci različnih kvalifikacij, obeh spolov in vseh starosti.

Na narodnostno mešanem ozemlju v Prekmurju je prva faza industrializacije v letih 1961–1981 omogočila zaposlitev velikemu delu deagrariziranega kmečkega prebivalstva, kar je zmanjšalo odseljevanje, a hkrati vsaj do določene meje zadržalo razmerje med deležem slovenskega in madžarskega prebivalstva.

ORIS GOSPODARSKEGA RAZVOJA OBČINSKIH CENTROV NARODNOSTNO MEŠANEGA OZEMLJA V PREKMURJU

Murska Sobota/Muraszombat leži zunaj nacionalno mešanega ozemlja, opravlja pa večino centralnih funkcij za celotno narodnostno mešano ozemlje in tudi slovenski del območja občine Murska Sobota/Muraszombat.

V južnem delu narodnostno mešanega ozemlja v Prekmurju opravlja funkcije gospodarskega in zaposlitvenega centra mesto Lendava/Lendva. Posebnost in ugodnost narodnostno mešanega območja v občini Lendava/Lendva je ta, da je tudi Lendava/Lendva, ki je upravno-politično in gospodarsko središče občine, na narodnostno mešanem območju.

⁷ Analize je opravil prof. dr. Vladimir Klemenčič s sodelavci na Oddelku za geografijo Filozofske fakultete Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani, september 1986.

⁸ Analiza in ocena dolgoročnih razvojnih možnosti slovenskih regij. Pomurska regija. Inštitut za ekonomska raziskovanja, Ljubljana. Vodja naloge: Stanka Kukar s sodelavci, Ljubljana, oktober 1982, str. 3–7, 36–38.

Za gospodarski razvoj murskosoboške občine je značilno, da je v zadnjih dvajsetih letih prišlo do velikih sprememb v gospodarski strukturi.⁹

Tudi gospodarstvo lendavske občine v preteklem obdobju označujejo številne spremembe v strukturi proizvodnje, intenzivna investicijska vlaganja v nove proizvodne, prodajne in transportne zmogljivosti, modernizacija proizvodnje in spremembe v organizaciji poslovanja. Industrija zavzema največji delež v ustvarjenem družbenem proizvodu občine Lendava/Lendva.¹⁰

Kmetijstvo je imelo pomembno vlogo v razvoju obeh občin. Ta vloga izhaja iz naravnih danosti in iz nerazvite gospodarske strukture – relativna nerazvitost drugih dejavnosti. Po strukturi prebivalstva spada območje občine Lendava/Lendva med najbolj agrarna področja v SR Sloveniji. Značilna panonska klima, ugodni pedološki pogoji in ravninsko področje omogočajo uspešen razvoj poljedelstva in živinoreje, gričevnat svet z značilnimi lendavskimi goricami pa omogoča vinogradniško dejavnost. Posebna značilnost kmetijstva, ki je tipično prekmurska, je razdrobljenost površin.¹¹ Parcele v zasebnem sektorju se še danes drobijo, medtem ko se z nakupom zemljišč in z arondacijami znatno povečuje velikost parcel v družbenem sektorju.¹²

Relativno majhna kmečka gospodarstva ne morejo omogočiti ekonomične proizvodnje, v katero so usmerjena. Velika razdrobljenost kmetijskih zemljišč je terjala zlasti velike stroške pri strojnih storitvah, zato tako proizvodno sodelovanje za kmetovalce ni bilo ekonomsko zanimivo, čeprav so bili hektarski pridelki razmeroma visoki.

Obrtna dejavnost je v murskosoboški občini v preteklem obdobju zaostajala za razvojem celotnega gospodarstva. Vzroke za to je treba iskati v preraščanju obrtnih obratov v industrijske obrate in v tem, da se novi obrati niso razvijali. Tradicionalna obrt je zamirala, ni pa prišlo do preusmeritve proizvodnje za potrebe industrije. V lendavski občini je obrt razvita predvsem v zasebnem sektorju.

9 Leta 1960 je imelo kmetijstvo največji delež v ustvarjenem družbenem proizvodu (58,7 %), delež industrije pa je bil relativno majhen (12,9 %). V naslednjih letih se je struktura bistveno spremenila. Delež industrije je naraščal, delež kmetijstva pa padal. Leta 1970 je bil delež industrije že 31,3 %, delež kmetijstva pa je padel na 19,9 %. V tem obdobju se je precej povečal delež gradbeništva in trgovine. Tendenca naraščanja deleža industrije se je nadaljevala, tako da je njen delež v soboškem gospodarstvu leta 1980 znašal 39,8 % družbenega proizvoda.

10 V strukturi industrijske proizvodnje se je povečal delež petrokemične industrije, kovinsko predelovalne industrije ter industrije gradbenega materiala. Nekatere vrste industrijskih proizvodov so delovne organizacije v tem obdobju opustile, ob tem pa je prišlo do uvedbe novih. Delež nekaterih industrijskih proizvodov iz te občine zavzema pomembno mesto v jugoslovanskem obsegu.

11 Po prenehanju fevdalno tlačanskega sistema je predvsem na lendavskem območju potekal (vse do 1919. leta) poseben proces – tagósitas. To so bile sporazumne ali dosežene delitve nekdanje skupne zemlje, kjer je imel svoje pravice tudi fevdalni gospod. Gre torej za komasacijo gosposke zemlje na račun drobotive nekdanjega tlačanskega selišča. Dedno pravo pa je v družbenem razvoju zadnjih desetletij 19. stoletja upoštevalo enakopravnost (preneseno tudi) iz fevdalnih delitvenih procesov. Predvojno parcelizacijo je močno pospešila nezaključena agrarna reforma in po letu 1945 s predpisi pospešena delitev srenjskega sveta.

Dr. Vanek Šiftar, Petanjci, 1.2.1987.

12 Leta 1978 je povprečna velikost parcele znašala v lendavski občini 0,18 ha. Povprečna velikost kmečkega gospodarstva v občini pa je manj kot 3 ha (2,67 ha). Tudi v soboški občini je struktura velikosti kmečkih gospodarstev neugodna:

– do 2 ha	18 % gospodarstev
– 2 – 8 ha	66 % gospodarstev
– nad 8 ha	16 % gospodarstev

Vir: Zavod SR Slovenije za statistiko. Popis prebivalstva 1981, Ljubljana.

Gostinstvo in turizem sta v zadnjih letih tudi razvijala svojo dejavnost, čeprav ne v tolikšni meri kot druge dejavnosti. V razvoju turizma ima najpomembnejšo vlogo zdraviliški turizem, pomemben pa je tudi lovni turizem. V dodatno turistično ponudbo bi se morali bolj vključiti domača obrt in tudi pridelovalci hrane, ki bi s svojimi izdelki popestrili ponudbo in tako povečali porabo pri gostih. Kmečki turizem tudi ni še prav zaživel. Številne goste privabljajo tudi lendavske in druge gorice z vinogradi, vinskimi kletmi in kvalitetnim vinom, zgodovinsko pomembni kraji in spomeniki ter lepa in še neokrnjena narava s kmečkim obeležjem.

Trgovina je predvsem v zadnjih desetih letih dosegla pomembne rezultate, ki se kažejo med drugim tudi v razširitvi trgovske mreže. Na območju občine Murska Sobota/Muraszombat so prodajne zmogljivosti zelo skoncentrirane v mestu Murska Sobota/Muraszombat (60 % prodajnih zmogljivosti). Za lendavsko občino je v tem obdobju značilno, da se število prodajal ni bistveno spremenilo, povečala se je le prodajna površina. Namesto nekaj majhnih trgovin, ki so bile v nekaterih nefunkcionalnih zgradbah, so bile urejene trgovine z mnogo večjo prodajno površino, v katerih je bilo mogoče uvesti sodobne oblike prodaje.

V obdobju po letu 1968 se je začela intenzivneje razvijati tudi celotna prometna infrastruktura. Delež prometa in zvez v ustvarjenem družbenem proizvodu murskosoboške občine se je povečal s 3,6 % (leta 1960) na 5,6 % (leta 1980), s tem pa je dosegel povprečje SR Slovenije. V tem obdobju je prišlo do preusmeritve velikega dela potniškega in blagovnega prometa z železnice na ceste, predvsem v soboški občini. Za razvoj železniškega prometa v lendavski občini je značilno, da se je po letu 1962 zelo zmanjšal potniški promet, po drugi strani pa se je zelo povečal tovarni. Oživitev tovarnega prometa na železnici je bila povezana z večjo predelavo nafte in razvojem petrokemične industrije pa tudi drugih panog industrijske proizvodnje.

V občini Murska Sobota/Muraszombat je aktivnega 59 % vsega prebivalstva. V opazovanem obdobju 1961-1981 se je delež aktivnega kmečkega prebivalstva v občini Murska Sobota/Muraszombat od 46,2 % v letu 1961 zmanjšal na 25,7 % v letu 1981, v zadnjih dvajsetih letih torej za 20,5 %. Večino aktivnega prebivalstva tako sestavljajo zaposleni v gospodarstvu in negospodarstvu občine. V letu 1981 je bilo še 51,2 % vsega aktivnega prebivalstva zaposlenega v primarnem sektorju gospodarstva, 28,6 % prebivalcev je bilo zaposlenih v sekundarnem sektorju, 11,2 % v terciarnem in 9,0 % v kvartarnem sektorju gospodarstva. Aktivno prebivalstvo v primarnem sektorju gospodarstva še vedno proizvaja ekstenzivno in tako večidel za lastne potrebe, zato bi bilo treba v tem sektorju bolj intenzivirati proizvodnjo. Med delavci, ki imajo stalno bivališče v občini Murska Sobota/Muraszombat, jih je v letu 1981 37,4 % delalo doma, 54,8 % pa drugod v isti občini, kar pomeni, da so se dnevno vozili na delo; 7,6 % jih je delalo v drugih občinah SR Slovenije, 0,2 % pa jih je bilo zaposlenih zunaj SR Slovenije.¹³

Po popisu prebivalstva leta 1981 je aktivno prebivalstvo v lendavski občini znašalo 56 % vsega prebivalstva v občini. Podatki o aktivnem prebivalstvu po gospodarskih panogah kažejo, da je bilo tako leta 1961 kot tudi leta 1971 kmetijstvo po številu aktivnega prebivalstva najpomembnejša panoga, da pa se je delež aktivnega kmečkega prebivalstva skrčil z 72,7 % v letu 1961 na 58,8 % v letu 1971. V letu 1981 pa je aktivno kmečko prebivalstvo znašalo še 41,6 % aktivnega prebivalstva občine Lenda-

¹³ Statistični letopis SR Slovenije, 1982. Zavod SR Slovenije za statistiko, XXI. letnik, Ljubljana, 1982.

va/Lendva, ki večidel (98,1 %) dela na svojem posestvu. Ostali delež aktivnega prebivalstva predstavljajo zaposleni v gospodarstvu in negospodarstvu občine. Leta 1981 je bilo v gospodarstvu občine Lendava/Lendva zaposlenih 44,1 %, v negospodarstvu pa 5,7 % vsega aktivnega prebivalstva. Med delavci, ki imajo stalno bivališče v občini Lendava/Lendva, jih je leta 1981 29,4 % delalo v kraju stalnega bivališča, 50,8 % jih dela v drugih krajih iste občine, kar pomeni, da se dnevno vozijo na delo, 18,9 % jih dela v drugih občinah SR Slovenije, 0,8 % pa zunaj SR Slovenije.^{14, 15}

SOCIALNO-EKONOMSKI PROCESI NA NARODNOSTNO MEŠANEM OBMOČJU V PREKMURJU

Narodnostno mešano območje v lendavski občini je pretežno ravni svet, s primernimi zemljišči za kmetijstvo. Prometno je razmeroma dobro povezan. Že v času Avstro-ogrske monarhije je dobil železniško progo (leta 1890), po vojni pa več asfaltiranih cest, ki ga povezujejo s Slovenijo, Hrvaško in sosednjo Madžarsko. V Dolgi vasi/Hosszúfalu je mednarodni mejni prehod, ki pa je edini na območju lendavske občine. Prednost narodnostno mešanega območja v lendavski občini pred narodnostno mešanim območjem v murskosoboški občini je predvsem ta, da ima lasten centralni kraj Lendava/Lendva, ki je tudi občinsko središče z večjim številom delovnih mest v najrazličnejših gospodarskih in negospodarskih dejavnostih. Gospodarski položaj južnega dela narodnostno mešanega ozemlja na območju občine Lendava/Lendva pa je le relativno boljši od položaja severnega dela narodnostno mešanega območja, v tem ko močno zaostaja v svojem razvoju za večino slovenskih občin. Lendava/Lendva zaradi šibkega lastnega razvoja lahko uveljavlja svoj vpliv na gospodarski in socialni razvoj na razmeroma ozkem pasu z le majhnim številom okoliških naselij.¹⁶ Mesto je prosvetno-kulturno središče z dvojezično osnovno in srednjo usmerjeno šolo. Drugo lokalno središče v občini je Dobrovnik/Dobronak, ki je bil v 18. stoletju po številu hiš največje naselje v Prekmurju. V 19. stoletju, ko je Lendava/Lendva poleg obrambe začela prevzemati še upravne funkcije, je začel zaostajati. Juhovzhodno od njega se ob cesti proti Lendavi/Lendvi vrstijo narodnostno mešana naselja Žitkovci/Zsitkóc, Kamovci/Kámaháza, Genterovci/Göntérháza, Radmožanci/Radamos, Banuta/Bánuta in Mostje/Hidvég. Vsa ležijo v obmejnem pasu, ki ga Ilesič v svoji regionalizaciji Slovenije označuje z imenom Dobrovniško Dolinsko.¹⁷

V navedenih naseljih razen Mostja/Hidvég in Kamovec/Kámaháza, v katera je bilo po prvi svetovni vojni kolonizirano slovensko prebivalstvo iz Primorske, prevladujejo Madžari.¹⁸

14 Zbornik občine Lendava/Lendva. Lendva község közleménye. Lendava/Lendva, junij 1981, str. 137–216.

15 Statistični letopis SR Slovenije, 1982. Zavod SR Slovenije za statistiko. Ljubljana, letnik XXI, 1982.

16 Vladimir Klemenčič s sodelovanjem Mirka Paka: Demografska struktura narodnostno mešanega ozemlja v Prekmurju. Inštitut za geografijo Univerze v Ljubljani. Ljubljana, 1970, str. 2.

17 Svetozar Ilesič: Glavne geografske poteze in problemi Pomurja, Geografske mikrorogije v Pomurju, Geografski zbornik, Murska Sobota, 1959, str. 9–16.

18 Narodnostno mešana območja v SR Sloveniji: Prekmurje, Slovenska Istra. Geographica Slovenica 16. Inštitut za geografijo Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani. Narodnostno mešano območje v Prekmurju. Rado Genorio, Drago Kladnik, Ludvik Olas, Peter Repolusk. Geografski oris Prekmurja, str. 16.

Na gričevnatem delu Lendavskih goric ležita dve naselji s pretežno slovenskim prebivalstvom. To sta Lendavske gorice/Lendvahegy in Dolgovaške gorice/Hosszúfaluhegy.

Na vznožju Lendavskih goric je zrastle Lendava/Lendva, ki je z Dolgo vasjo/Hosszúfalu danes že sklenjena v enotno urbano naselje. Južno in vzhodno od Lendave/Lendva na Lendavskem Dolinskem ležijo naselja Dolnji Lakoš/Alsólakos, Gornji Lakoš/Felsőlakos, Gaberje/Gyertyános, Kapca/Kapca, Kot/Kót, Petišovci/Petesháza, Trimlini/Hármasmalom, Centiba/Csente, Dolina/Völgyifalu, Pince/Pince, Pince Marof/Pince major. Vsa razen Pince Marofa/Pince major, imajo madžarsko prebivalstvo v večini. Z oddaljenostjo od Lendave/Lendva se tudi tu delež agrarnega prebivalstva povečuje, toda ne toliko kot v obrobni, prometno odmaknjenih delih Prekmurja. Ta ugodnejši vtis dobimo torej, če analiziramo razmere v lokalnem okviru, drugačen pa je, če ga primerjamo s slovenskim povprečjem. Občina Lendava/Lendva v gospodarskem in družbenem razvoju zaostaja za večjim delom slovenskih občin in tako tudi njeno središče ne nudi dovolj delovnih mest za presežek delovne sile iz razmeroma močno agrarne okolice.¹⁹

Posebnost in ugodnost narodnostno mešanega območja v občini Lendava/Lendva je ta, da je tudi občinsko središče Lendava/Lendva, ki je upravno-politično in gospodarsko središče občine, na narodnostno mešanem območju. Leži nekako v sredini tega območja, pri čemer je Dobrovnik/Dobronak kot skrajno severovzhodno območje nekoliko bolj oddaljeno od občinskega središča.

Od vseh delovnih mest v občini Lendava/Lendva jih je 82,4 % na narodnostno mešanem ozemlju, oziroma 78,4 % v mestu Lendava/Lendva. Le-to je z drugimi naselji na narodnostno mešanem ozemlju in na ostalem območju zelo dobro povezano s cestno infrastrukturo.

Večina naselij je ob magistralnih ali regionalnih cestah ali v njihovi neposredni bližini, tako da je za prihod v Lendavo/Lendva z javnim prevoznim sredstvom potrebnih največ 20 do 30 minut. To omogoča, da delavci nemoteno migrirajo dnevno na delo v Lendavo/Lendva. Zato je vas kljub nagli deagrarizaciji ohranila videz polurbane naselja. Kljub hitri razslojitvi ima vas razmeroma visok odstotek avtohtonih prebivalcev. Naselja z najmanj kmečkega prebivalstva so v bližini Lendave/Lendva (Petišovci/Petesháza, Lendavske gorice/Lendvahegy, Čentiba/Csente, Trimlini/Hármasmalom, Dolnji Lakoš/Alsólakos in Dolga vas/Hosszúfalu). To so naselja, od koder je najmočnejša dnevna migracija na bližnja delovna mesta v Lendavo/Lendva. V nekoliko slabšem položaju je območje Dobrovnik/Dobronak, kjer je vpliv centralnosti mesta Lendava/Lendva manjši, kar je razvidno tudi iz podatkov dnevne migracije delavcev v Mursko Soboto/Muraszombat (po popisu prebivalstva leta 1981 smo zabeležili 110 migrantov, kar predstavlja 37,7 % zaposlenih s stalnim bivališčem v naselju Dobrovnik/Dobronak). Zato bo treba na območju naselja Dobrovnik/Dobronak zagotoviti takšno gospodarsko zasnovano kraja, ki bo bistveno zmanjšal stopnjo dnevne migracije.²⁰

¹⁹ Narodnostno mešana območja v SR Sloveniji: Prekmurje, Slovenska Istra. Geographica Slovenica 16. Inštitut za geografijo Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani. Narodnostno mešano območje v Prekmurju. Rado Genorio, Drago Kladnik, Ludvik Olas, Peter Repolusk. Geografski oris Prekmurja, str. 15–17.

²⁰ Podrobnejše analize so opravljene v skupni jugoslovansko-madžarski raziskavi: Madžari in Slovenci – sodelovanje in sožitje v obmejnem območju ob jugoslovansko-madžarski meji III. Nada Vilhar: Prostorsko-urbanistični in demografski prikaz ter socio-ekonomska problematika naselja Dobrovnik/Dobronak, str. 131–207.

Izdajatelj: ČZDO Komunist, TOZD Komunist, Ljubljana in Inštitut za narodnostna vprašanja Ljubljana. Ljubljana 1987.

Na ozemlju soboške občine se ob državni meji z Madžarsko od Hodoša/Hódos do Motvarjevcev/Szentlászló razprostira 11 vasi, ki skupno stvarjajo narodnostno mešano območje. To so Hodoš/Hódos, Krplivnik/Kapornok in Domanjševci/Domonkosfa v porečju Krke ter Berkovci/Berkeháza, Prosenjakovci/Pártosfalva, Središče/Szerdahely, Lončarevci/Geröháza, Pordašinci/Kisfalva, Motvarjevci/Szentlászló, Čikečka vas/Csekefa in Ivanjševci/Jánosfa. Pokrajina je gričevnata s subpanonskim podnebjem in slabimi naravnimi razmerami za gospodarstvo. Do nedavnega so bile vasi med sabo prometno slabo povezane in brez pravega lokalnega središča. Z modernizacijo ceste od Murske Sobote/Muraszombat do Prosenjakovcev/Pártosfalva in makadamsko cesto, ki so jo gradile mladinske delovne brigade od Hodoša/Hódos do Prosenjakovcev/Pártosfalva, so se razmere v prometnem pogledu izboljšale. Niso pa še rešene. Ob slabših vremenskih razmerah so nekatere vasi (Čikečka vas/Csekefa, Središče/Szerdahely, Ivanjševci/Jánosfa, Lončarevci/Geröháza) prometno še odrezane.²¹

Severno murskosoboško narodnostno mešano območje nima lastnega pomembnejšega centralnega kraja z večjim številom delovnih mest in leži daleč stran od svojega občinskega središča, Murske Sobote/Muraszombat. V zadnjih dveh desetletjih pa agrarno naselje Prosenjakovci/Pártosfalva prerašča v industrijsko naselje, ki opravlja hkrati tudi lokalne funkcije centralnega naselja narodnostno mešanega ozemlja občine Murska Sobota/Muraszombat. Z zgraditvijo popolne dvojezične osnovne šole in modernizacijo tekstilnega obrata s približno sto zaposlenimi so Prosenjakovci/Pártosfalva dobili osnovo za razvoj lokalnega središča. V naselju so tudi trgovina, zdravstvena postaja, zadruga in odkupne postaje za mleko in kmetijske pridelke ABC Pomurke.

V preteklosti na narodnostno mešanem območju občine Murska Sobota/Muraszombat ni bilo možnosti za zaposlovanje v nekmetijski dejavnosti, slabe prometne povezave pa niso omogočale dnevne migracije na delo. V zadnjem času pa sta modernizacija prometne infrastrukture in razvoj industrijskih obratov v Prosenjakovcih/Pártosfalva, Križevcih in Gornjih Petrovcih ter velika semenogojška postaja Panonke na Hodošu/Hódos dali boljše zaposlitvene možnosti.

Občina Lendava/Lendva in obmejno območje občine Murska Sobota/Muraszombat sta po Zakonu o skladnejšem regionalnem razvoju v SR Sloveniji še vedno manj razviti območji. Kot takšni sta bili in sta še deležni ukrepov politike pospeševanja gospodarskega razvoja.²² Osnovni problem razvoja teh območij je zagotavljanje zadostnega števila delovnih mest v razmeroma agrarni okolici. Trenutno zaradi splošno poslabšanih gospodarskih razmer ni mogoče zagotoviti toliko novih delovnih mest, da bi zaposlili celotni priliv mlade generacije. Stopnja brezposelnosti v občinah Lendava/Lendva in Murska Sobota/Muraszombat je med najvišjimi v Sloveniji.

Ker je bilo narodnostno mešano ozemlje v Prekmurju manj razvito in obmejno območje, je bilo deležno pozornosti pri pospeševanju gospodarskega razvoja kar s treh

21 Narodnostno mešana območja v SR Sloveniji: Prekmurje, Slovenska Istra. Geographica Slovenica 16. Inštitut za geografijo Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani. Narodnostno mešano območje v Prekmurju. Račo Genorio, Drago Kladnik, Ludvik Olas, Peter Repolusk. Geografski oris Prekmurja, str. 15–17.

22 Podrobnejše analize so opravljene v skupni jugoslovansko–madžarski raziskavi: Madžari in Slovenci – sodelovanje in sožitje v obmejnem območju ob jugoslovansko–madžarski meji III. Nada Vilhar: Prostorsko-urbanistični in demografski prikaz ter socio-ekonomska problematika naselja Dobrovnik/Dobronak, str. 131–207
Izdajatelj: ČZDO Komunist, TOZD Komunist, Ljubljana in inštitut za narodnostna vprašanja Ljubljana. Ljubljana 1987.

vidikov: narodnostne pomešanosti, obmejnosti in gospodarske nerazvitosti. Prav to pa je prispevalo k izboljšanju gospodarskih in socialnih razmer. Pozitivne tendence gospodarskega razvoja Pomurja se zlasti kažejo v rasti delovnih mest v industriji in širjenju mreže krajev z industrijo. Na narodnostno mešanem ozemlju v Prekmurju so bili v preteklem obdobju vloženi veliki naporji v izboljšanje družbenega standarda. Tako so večinoma zgrajeni vrtci in osnovne šole, dostopnost do osnovnih zdravstvenih storitev je bistveno izboljšana (pri čemer je narodnostno mešano ozemlje v občini Murska Sobota/Muraszombat nekoliko na slabšem). Osnovna preskrba občanov na narodnostno mešanem ozemlju v Prekmurju je zadovoljivo rešena – razen v nekaterih odmaknjenih vaseh v občini Murska Sobota/Muraszombat (Motvarjevci/Szentlászló, Domanjševci/Domonkosfa).²³

Možnosti zaposlitve v neagrarnih dejavnostih so v nemestnih naseljih lendavske občine majhne. Največ možnosti za zaposlitev v kraju stalnega bivališča na narodnostno mešanem ozemlju je v Dobrovniku/Dobronak, Dolgi vasi/Hosszúfalu in Petišovcih/Petesháza. V vseh drugih naseljih narodnostno mešanega ozemlja je možnost zaposlovanja v kraju bivanja majhna. V Banuti/Bánuta, Kamovcih/Kámaháza, Kotu/Kót, Pincah/Pince, Radmožancih/Radamos, Trimlinih/Hármasmalom ni nobenega delovnega mesta, tako, da vsi zaposleni v neagrarnih dejavnostih dnevno migrirajo v kraj dela. Število dnevnih migrantov se je najbolj povečalo v zadnjem desetletju. Dnevna migracija je najintenzivnejša v Lendavo/Lendva, manjši del dnevnih migrantov se vozi na delo v Turnišče, iz severnih predelov občine Lendava/Lendva pa se skoraj v enakem razmerju kot v občinsko središče vozijo dnevno na delo v Mursko Soboto/Muraszombat.

Na narodnostno mešanem ozemlju v murskosoboški občini je v vseh naseljih v ospredju primarni sektor gospodarstva. V vedno pomembnejši zaposlitveni center preraščajo Prosenjakovci/Pártosfalva. Večina zaposlenih zunaj kmetijstva dnevno migrira v zaposlitvene centre zunaj narodnostno mešanega ozemlja, predvsem v Mursko Soboto/Muraszombat.

SUMMARY

SOCIO-ECONOMIC PROCESSES IN THE ETHICALLY MIXED TERRITORY OF PREKMURJE WITHIN REGIONAL DEVELOPEMENTAL PLAN IN POMURJE

According to the analysis of the author, the Pomurje region had in past two decades witnessed a substantial economic development. This is chiefly due to industrialization, improved infrastructure, and to improved educational system.

Certain degree of underdevelopment is of course still present. According to the Law of Uniform Regional Development in the Socialist Republic of Slovenia, some settlements within the ethnically mixed territory are still classed as underdeveloped. The deagrarisation process begun after 1945 is not yet completed.

In 1970, SR Slovenia started to exercise organized developmental policy in this region. Substantial results can be asserted. The growth of industry improved employment opportunities. Several kindergartens and primary schools were built and adequate health care was organized. The county of Murska Sobota was in these respects comparatively least successful.

23 Družbenoekonomski razvoj narodnostno mešanih območij v Prekmurju. Pomurski medobčinski svet SZDL. Komisija za narodnostna vprašanja in obmejne stike. Murska Sobota, Lendava/Lendva, 6.5.1986.

In the said county, the stress is layed on developing primary economy. Most important industry plants are in the settlements Križevci and Gornji Petrovci, both being out of the ethnically mixed region, and in Prosenjakovci/Pártosfalva. The latter has vast employment capacities and is growing to a local administration center. Daily migration to work both to Prosenjakovci/Pártosfalva and to Murska Sobota/Muraszombat is satisfactorilly provided for.

In the Lendava/Lendva county there is a large percent (82,4 %) of all existing working posts in the ethnically mixed territory. Despite the highly advanced deagrarization, villages and minor settlements in this region remain semi-urban, and the percentage of the autochtonous population in comparatively high. Besides to Lendava/Lendva, workers daily migrate to work also to Turnišče, and from northern parts of the county to Murska Sobota/Muraszombat. Comparatively small percent of daily migrators to work is in Dobrovnik/Dobronak. Therefore the author suggests that new employment opportunities should be developed in or near the settlement.

SONJA NOVAK–LUKANOVIČ

DVOJEZIČNA OSNOVNA ŠOLA V PREKMURJU: KAM IN KAKO POTEM?

UVOD

V splošnih navodilih in smotrih za delo dvojezičnih osnovnih šol v SR Sloveniji je zapisano, da dvojezična osnovna šola uresničujejo poleg splošnih smotrov in nalog osnovne šole še specifične smotre – eden izmed teh specifičnih smotrov je „da usposablja učence za aktivno komuniciranje v obeh jezikih (*funkcionalna dvojezičnost*) in tako ustvarja osnovo za enakovredno obravnavanje obeh jezikov, kar omogoča enake možnosti za vključevanje učencev v nadaljnje šolanje in samoupravno organiziranost šole“. (Program življenja in dela osnovne šole – predmetnik in učni načrt dvojezične osnovne šole, 1984: 10–11)

Zakon o uresničevanju posebnih pravic pripadnikov italijanske in madžarske narodnosti na področju vzgoje in izobraževanja (Ur.list SRS, št. 12/1982) poudarja, „da mora biti delo v dvojezičnih vzgojnoizobraževalnih organizacijah organizirano tako, da se učenci naučijo maternega jezika in si pridobijo sposobnost za aktivno rabo drugega jezika“ (člen 11). Zakon tudi posebej omenja, da je učencem, ki so končali dvojezično osnovno šolo, omogočeno obiskovati pouk jezika narodnosti kot enakovrednega predmeta, tudi če se vključijo v srednje izobraževanje zunaj narodnostno mešanega območja (člen 14) ter da se prav na osnovi tega zakona lahko organizira študij jezika narodnosti v ustreznih visokošolskih organizacijah. (člen 4).

Vse to smo zapisali zato, ker ti osnovni dokumenti poudarjajo znanje dveh jezikov – maternega jezika in drugega jezika (L_1 in L_2) na narodnostno mešanih območjih, mi pa si pri tem postavljamo vprašanje: Ali naš vzgojnoizobraževalni proces usposobi učenca – tako pripadnika narodnosti kot pripadnika naroda – da se v letih šolanja usposobi za dvojezično komuniciranje in obvlada enakovredno oba jezika? Na uspešnost tako zastavljenega vzgojnoizobraževalnega procesa vplivajo na eni strani ustrezni pedagoški pristopi, na drugi strani pa odnos celotne družbe. Vse to pa vpliva na odnos posameznika do dvojezičnosti oziroma do njegovega učenja in znanja drugega jezika (L_2). Uspešen vzgojnoizobraževalni proces, pozitiven odnos družbe, ki se zrcali skozi številne ustavno-pravne predpise in zakone ter pozitiven odnos posameznika do drugega jezika (L_2) pa vpliva, da se v določenem okolju lahko razvija funkcionalna dvojezičnost, ki pomeni, da se oba jezika – jezik naroda kot jezik narodnosti (L_1 in

L_2) enakovredno uporabljata tudi zunaj šole, v javnem življenju. Enakopravnost naroda in narodnosti in s tem enakopravnost dveh jezikov pa je pri nas vezana le na določen teritorij, na narodnostno mešano območje, torej je dvojezičnost na neki način omejena. Za enakovredno rabo dveh jezikov je potrebno, da posameznik poleg maternega jezika (L_1) obvlada do določene stopnje tudi drugi jezik (L_2). In prav to znanje si pridobi v ustrezno organiziranem vzgojnoizobraževalnem procesu.

Dvojezična priprava otrok na osnovno šolo, ki traja 2 leti (v drugih predelih Slovenije 1 leto), ter dvojezična osnovna šola sestavljata temelj dvojezičnega vzgajanja in učenja dveh jezikov (L_1 in L_2). Za uspešen razvoj dvojezičnosti kot družbenega pojava pa se dvojezična vzgoja in izobraževanje ne moreta in ne smeta zaključiti na stopnji osnovne šole, ampak je zelo pomembno, kako učenec, ki je končal dvojezično osnovno šolo, nadaljuje šolanje, oziroma kako se vključi v delo. Pri nadaljevanju šolanja oziroma vključevanju v delo pa nas predvsem zanimata vloga in položaj jezika narodnosti – madžarskega jezika, ki je posamezniku lahko materni ali pa drugi jezik (L_1 ali L_2). Popolno nerealno, iluzorno bi bilo pričakovati, da bi narodnostno mešano okolje, vsaj v našem primeru, lahko zagotavljalo vse dvojezične usmeritve v nadaljevanju šolanja. Tako učence želja po različnih poklicih usmeri v šole, ki so zunaj narodnostno mešanega okolja. S tem pa se vloga madžarskega jezika – za posameznika, ki mu je ta jezik materni ali drugi jezik, spremeni.

V prvem delu prispevka bomo prikazali, v katere šole srednjega usmerjenega izobraževanja so se učenci po končani dvojezični osnovni šoli vpisali ter ali so se tisti, ki so končali šolanje, vrnili na narodnostno mešano območje oziroma tam ostali, v drugem delu pa bomo spregovorili o nekaterih razlogih, ki vplivajo na učenje jezika narodnosti, v našem primeru na učenje madžarskega jezika, ki je posamezniku materni ali drugi jezik (L_1 ali L_2).

KAM PO DVOJEZIČNI OSNOVNI ŠOLI ?

V prispevku smo zajeli generacijo učencev (147 po številu), ki je leta 1978¹ končala dvojezično osnovno šolo Drago Lugarič v Lendavi/Lendvi. Po podatkih osnovne šole in po podatkih Zavoda za zaposlovanje občine Lendava/Lendva (1985), je takoj po osnovni šoli začelo delati samo 12,9 % učencev, drugi pa so šolanje nadaljevali. V nadaljevanju šolanja je 31,29 % učencev končalo poklicno šolo, 43,5 % učencev pa si je pridobilo srednješolsko izobrazbo, nekateri izmed njih pa so se vpisali tudi na višje oziroma visoke šole. (Preglednica 1).

Preglednica 1:

Stopnja dokončane izobrazbe generacije učencev, ki jo obravnavamo

Zaposlitev	končana poklicna šola	končana srednja šola	ne vemo, kaj so vpisali, a so zaposleni	nič ne vemo	skupaj
19	46	64	14	4	147
12,9 %	31,29 %	43,53 %	9,52 %	2,72 %	100 %

1 Te generacije učencev nismo izbrali naključno, ampak z namenom, da v nadaljevanju študije, ki obsega anketo o vlogi in pomenu madžarskega jezika, vključimo tudi posameznike, ki so v tem obdobju doštudirali na višji oziroma visoki šoli in se nato zaposlili.

Preglednica 2:

Kraj šolanja učencev

Vrsta šole	skupno št. uč.	Lendava Lendva	Murska Sobota	Maribor	Radenci	Rakičan	Ruše	Ljubljana	Zagreb
pokljčna šola ²	46	20	18	2	5	—	1	—	—
srednja šola ³	64	8	37	12	—	1	4	1	1
Skupaj	110	28	55	14	5	1	5	1	1

V preglednici 2 smo na osnovi podatkov poizkušali prikazati kraj šolanja učencev na stopnji srednjega oziroma poklicnega izobraževanja. V preglednico smo uvrstili samo učence, ki so po končani osnovni šoli nadaljevali šolanje. Teh učencev je bilo 110, kar predstavlja 74,8 % vse generacije. Ostali učenci so se takoj po osnovni šoli zaposlili, za 14 učencev (9,52 %) pa ne vemo, katero srednjo oziroma poklicno šolo so obiskovali.

Samo 28 učencev (19,04 %) se je šolalo v Lendavi/Lendvi, kar pomeni, da so se samo ti učenci učili jezik narodnosti – madžarščine kot maternega ali drugega jezika (L_1 ali L_2) obvezno v okviru dvojezičnega programa pedagoške oziroma ekonomske usmeritve oziroma v okviru enojezičnega programa kovinarske usmeritve.

Čeprav podatkov o številu učencev te generacije, ki so se učili madžarski jezik v srednjih šolah zunaj narodnostno mešanega območja, nimamo, nam je lahko v ilustracijo podatek o generaciji učencev, ki je končala dvojezično osnovno šolo leta 1982/83 in se vpisala v srednjo šolo v šolskem letu 1983/84 (Zavod SR Slovenije za šolstvo, 1984). Od 171 učencev se jih je v srednjo šolo vpisalo 138 (80,7 %), 52 učencev je ostalo v srednješolskem centru v Lendavi/Lendva, 86 učencev (50,2 %) pa se je vpisalo v različne srednje šole zunaj narodnostno mešanega območja. Od teh učencev se jih je 7 (13,5 %) odločilo, da nadaljujejo z učenjem madžarskega jezika tudi na srednji šoli. Gotovo

2 Učenci so se vpisali v naslednje poklicne šole:

Poklicna kovinarska šola Lendava/Lendva; Srednješolski center tehniško-pedagoške usmeritve Murska Sobota; Šolski avtomehaniški in kovinarski center Maribor; Srednja šola za gostinstvo in turizem Radenci; Tehniška kemijska šola Ruše; Srednja frizerska šola.

3 Učenci so se vpisovali v naslednje srednje šole:

Srednja šola kovinarske, pedagoške in ekonomske usmeritve Lendava/Lendva; Srednja šola kovinarske, pedagoške in ekonomske usmeritve Lendava/Lendva, Srednja družboslovna in ekonomska šola Murska Sobota, Srednješolski center tehniško-pedagoške usmeritve Murska Sobota; Srednja gradbena šola Maribor; Srednja šola pedagoške in kulturne usmeritve Maribor; Srednja lesarska šola Maribor; Srednja agroživilska šola Maribor; Srednja šola elektrotehniške in računalniške usmeritve Maribor; Tehniška kemijska šola Ruše; Izobraževalni center organov za notranje zadeve Ljubljana; Vojaška tehniška šola Zagreb.

na osnovi podatkov ene generacije učencev ne moremo potegniti zaključkov, toda tako majhen odstotek učencev, ki se odloči poglobljati znanje madžarskega jezika – ali je to za njih materni jezik ali pa drugi jezik (L_1 ali L_2) – na srednji šoli, nas lahko vodi v razmišljanje, kaj je vzrok njihovi motiviranosti oziroma nemotiviranosti ter ali na odločitev posameznika vpliva samo njegova motiviranost oziroma nemotiviranost za učenje jezika, ali pa vplivata tudi

- kvaliteta pouka in
- organizacija pouka.

Po naše je kvaliteta pouka jezika veliko pomembnejša kot pa organizacija njegove izvedbe. Vseeno pa ne smemo zanemariti dejstva, da so ure madžarskega jezika za učence zunaj narodnostno mešanega območja fakultativne, da niso sestavni del vzgojnoizobraževalnega programa, da so največkrat pred oziroma po pouku ter da so učenci različnih šol združeni v eno skupino – vse to pa pomeni za nekatere učence obremenitev, zaradi katere se *ne* odločajo za nadaljevanje učenja madžarskega jezika.

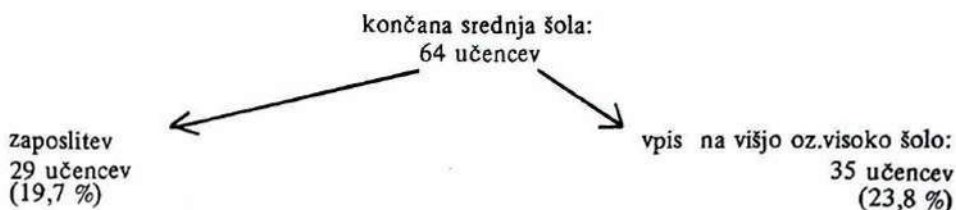
Positivne tendence gospodarskega razvoja, povečanje delovnih mest v industriji v celotni pomurski regiji (Vilhar, Klemenčič, 1987) in s tem tudi možnost zaposlitve po končanem šolanju v domačem okolju, nam prikazujejo tudi podatki, da se je pri vzorcu učencev, ki ga obravnavamo, velika večina (17,7 %) le-teh zaposlila v Lendavi/Lendva oziroma na narodnostno mešanem območju (glej preglednico 3). Prav tako je tudi odstotek nezaposlenih oziroma tistih, ki iščejo delo, zelo majhen, kajti po podatkih Zavoda za zaposlovanje občine Lendava/Lendva iz leta 1985 so v kategoriji „brezposelen“ tudi ženske, ki so po končani osnovni ali poklicni šoli ostale doma kot gospodinje in jih zato gotovo ne moremo obravnavati kot brezposelne.

Preglednica 3:

Kraj zaposlitve po končanem šolanju

Stopnja izobrazbe	število	Kraj zaposlitve po končanem šolanju:				Brezposelen oz. išče delo, gospodinja
		Lendava/Lendva	Murska Sobotna	Drugje		
osnovna šola	19	15	1	–	3	
poklicna šola	46	36	–	–	10	
srednja šola	29	19	2	3	5	
Ne vemo, kaj so končali, a so zaposleni	14	14	–	–	–	
Skupaj	108	84	3	3	18	

V preglednici 1 smo upoštevali samo stopnjo zaključene izobrazbe posameznika, vendar se je po podatkih 35 učencev iz tega vzorca po končani srednji šoli, ne glede na kraj šolanja, odločilo nadaljevati študij na višji oziroma visoki šoli.

Podatki o vpisu na višjo oziroma visoko šolo nam prikazujejo, da je 16 učencev odšlo na univerzo v Ljubljano, 14 v Maribor, 2 v Zagreb, 2 na Madžarsko in 1 na Dunaj. Študijske usmeritve so različne, vendar prevladujejo usmeritve v pedagoške poklice, kajti kar 12 jih študira na Pedagoški fakulteti v Mariboru. Vsi ti učenci niso vključeni v preglednico 3. Če upoštevamo podatek, da je v regiji močnejše razvita delovno intenzivna, tehnološko in kvalifikacijsko manj zahtevna proizvodnja (Vilhar, Klemenčič, 1987), se postavlja vprašanje, ali bodo ti visoko kvalificirani posamezniki po končanem študiju našli ustrezno zaposlitev v okolju, iz katerega izhajajo ali pa si bodo morali poiskati delo drugje. Prav tako tudi ta možnost vpliva na njihovo motiviranost za učenje madžarskega jezika v letih šolanja.

O MOTIVACIJAH ZA UČENJE MADŽARSKEGA JEZIKA

Kljub zakonski možnosti, da učenci po končani dvojezični osnovni šoli nadaljujejo z učenjem madžarskega jezika, pa ta možnost postane subjektivna izbira, ki je zelo odvisna od motiviranosti učencev do učenja madžarskega jezika, na katero pa ne vpliva samo narodna pripadnost posameznika, ampak tudi odnos mikro in makro okolja do jezika narodnosti.

O motivacijah in stališčih do učenja in rabe maternega in drugega jezika so pisali tudi avtorji pri nas (Štrukelj, 1979), zato bomo v našem prispevku omenili samo nekatere spodbude posameznika za učenje in znanje jezika narodnosti, ki so po našem mnenju pomembne in imajo vpliv na uspešno razvijanje dvojezičnosti. Med te lahko uvrstimo:

- spodbudo, ki izhaja iz narodne pripadnosti (identitete),
- družbeno-ekonomske spodbude posameznika,
- željo po kopičenju znanja pri posameznikih.

Prva spodbuda izhaja iz narodne identitete posameznika in velja samo za pripadnike narodnosti, ki jim učenje jezika narodnosti pomeni učenje maternega jezika. Za učenje jezika narodnosti kot drugega jezika (L_2) pa so zelo pomembne druge spodbude, ki so prisotne pri pripadnikih naroda – to je pri „večinski“ populaciji.

Družbeno-ekonomska spodbuda, kot smo jo poimenovali mi, pomeni, da je znanje jezika narodnosti kot drugega jezika (L_2) zelo pomembno pri ustvarjanju komunikacije med različno govorečimi govorniki in da znanje drugega jezika daje osnovo za ustvarjanje sožitja, prav tako pa je znanje jezika narodnosti zelo pomemben element, lahko rečemo pogoj, pri vključevanju posameznika (pripadnika večinskega naroda) v življenje – omogoča mu vključevanje v delo in mu tako zagotavlja ekonomsko varnost, omogoča mu napredovanje v poklicu. Za dosego popolne dvojezičnosti pa ta pogoj ne bi smel biti omejen samo na določene poklice – npr. učitelje, uslužbenke, ki poslujejo z občani... Prav tako lahko trdimo, da na to družbeno-eko-

nomsko spodbudo posameznikov vpliva, vsaj po naše negativno, tudi teritorialni princip uresničevanja jezikovne enakopravnosti, ki dvojezičnost omejuje.

Tudi sam jezik narodnosti: kateri jezikovni skupini pripada, ali ima status mednarodnega, kakšna je njegova vloga v svetu ter kakšni so odnosi z državo „matičnega naroda“ na političnem, kulturnem in gospodarskem področju – vse to so postavke, ki se lahko pozitivno ali negativno kažejo v družbeno-ekonomski spodbudi posameznika za učenje drugega jezika (L_2). Željo po kopičenju znanja pa lahko opredelimo kot čisto jezikovno spodbudo, katere cilj *ni* učenje drugega jezika (L_2) zato, da bi lahko komunicirali z ljudmi, s katerimi skupaj živijo, spoznali njihovo kulturo in zgodovino – torej ustvarjali sožitje v določenem okolju, ampak pomeni, da se posameznik uči drugega jezika – jezika družbenega okolja (L_2) zato, ker mu učenje jezikov pomeni investicijo v lastno znanje, pomeni kopičenje „človekovega intelektualnega kapitala“ (Grenier, Vaillancourt, 1983). Seveda pa v veliko primerih ta spodbuda trči ob družbeno-ekonomsko motivacijo posameznika za učenje drugega jezika.

Čeprav v pričujočem prispevku nismo nameravali obravnavati pobud za učenje jezika narodnosti, v našem primeru madžarskega jezika, smo jih vendarle omenili, ker tudi v našem primeru vplivajo na odločanje posameznikov, da so se v nadaljnjem šolanju učili jezik narodnosti – bodisi v okviru vzgojnoizobraževalnega procesa ali zunaj njega.

REFERENCE:

- Grenier, G., Vaillancourt, F., (1983), An economic perspective on learning a second language, *Journal of multilingual and multicultural development*, No.6, p.471–483.
- Strokovna služba občinskih skupnosti za zaposlovanje v Pomurju, enota Lendava, (1985), Podatki za generacijo učencev, ki je leta 1978 končala dvojezično osnovno šolo Drago Lugarič v Lendavi.
- Štrukelj, I. (1979), Motivacije in stališča do učenja in rabe L_1 in L_2 , Inštitut za sociologijo, Ljubljana.
- Vilhar, N., Klemenčič, V., (1987), Geografska, socio-ekonomska in demografska predstavitev narodnostno mešanega ozemlja V: Madžari in Slovenci: Sodelovanje in sožitje ob jugoslovansko-madžarski meji, Komunist – INN, Ljubljana 1987.
- Zavod SR Slovenije za šolstvo, (1984), Informacija o problematiki učnega madžarskega jezika na srednjih šolah v SRS.

SUMMARY

BILINGUAL SCHOOL IN PREKMURJE: THE PERSPECTIVES

The authoress analyzes the situation of the pupils who in the year 1978 finished the bilingual primary school Drago Lugarič in Lendava/Lendva. The decisions of continuation of their schooling in various secondary schools is of interest primarily as regards the possibility of learning Hungarian language, for it is obvious that bilingual school system should not be limited to primary school level, if bilingualism is to prove successful as a social phenomenon. Some personal motivations were taken into account in order to present the role of the motifs for deciding for further learning the language of nationality.

RENATA MEJAK

Sodelavka Inštituta za narodnostna vprašanja

SLOVENSKA NARODNOST V PORABJU

POLOŽAJ, PROBLEMI, MOŽNOSTI VZGOJE IN IZOBRAŽEVANJA

Procesi demokratizacije življenja v sosednji LR Madžarski, ki zajemajo tudi povečano skrb za ohranjanja in razvijanje narodnosti, omogočajo natančnejši vpogled v življenje in etnolingvistično vitalnost slovenske narodnosti v Porabju. Vprašanja, povezana z narodnostjo, postajajo zaradi tega pomembnejša, problemi se intenzivneje rešujejo in razvojne tendence so vidnejše. Hkrati pa novi izzivi poživljajo kulturno-prosvetno sodelovanje in stike Porabja z matico.

Vendar kulturne prireditve, barvita folklorja ter prikazovanje tradicionalne obrti in starih običajev kažejo le eno plat življenja. Nekoliko več želi razkriti o problemih in možnostih izobraževanja slovenske narodnosti v Porabju pričujoči prispevek.

Pri analizi problemov v Porabju se v mnogih pogledih opiramo na spoznanja skupne madžarsko-slovenske raziskave „Madžari in Slovenci, sodelovanje in sožitje ob jugoslovansko-madžarski meji.“¹

Nekaj podatkov o Porabju

Porabje leži v Železni županiji, južno od Rabe v trikotniku, ki ga obdajata avstrijska in jugoslovanska meja. Za celotno območje so značilne drobne vasi z nekaj sto prebivalci. Geografska obrobnost območja ustvarja tudi v primeru Porabja obrobni položaj tudi na področjih gospodarskega in družbenega življenja.

Porabje sestavlja sedem naselij (Slovenska ves/Rbatòtfalu, Sakalovci/Szakonyfalu, Dolnji Senik/Alsòszölnök, Štefanovci/Apàtistvánfalva, Andovci/Orfalu, Virica/Kèt-völgy in Gornji Senik/Felsòszölnök), katerih gospodarsko, prometno in upravno središče je (tudi po ukinitvi okrajev v letu 1969) Monošter/Szentgotthàrd. Od sedmih naselij, kjer prebivajo pripadniki slovenske narodnosti, so leta 1984 priključili k Monoštru/Szentgotthàrd Slovensko ves/Ràbatòtfalu, oddaljeno od Monoštra/Szentgotthàrd tri kilometre. Maksimalna oddaljenost naselij od Monoštra/Szentgotthàrd je le 14 kilometrov (Monošter/Szentgotthàrd – Gornji Senik/Felsòszölnök).

Naravne danosti Porabja niso ugodne (ilovnato gričevje, letno povprečje padavin je najvišje na Madžarskem, in sicer 900 mm. Porabje ima najnižje število sončnih dni v letu in najnižjo srednjo temperaturo), kar onemogoča intenzivno poljedelstvo. V Porabju prevladujejo gozdovi in travniki.

¹ Inštitut za narodnostna vprašanja, ČZDO Komunist, Ljubljana 1987

Porabje sodi med najmanj razvite agrarne predele Madžarske. Zaradi razdrobljenosti kmetijskih parcel ter nerodovitnega in gozdnatega sveta Porabje ni sledilo razvoju kmetijstva v drugih delih države.

V letu 1969 so nastale nekatere *upravne spremembe*, ukinili so monoštrski okraj in ga pridružili 30 km oddaljenemu kórmendskem okraju. Sprememba je prizadela razvoj slovenskih naselij, in sicer tako glede prometa kot jezikovne rabe.

Spremembe na področju državne uprave v letu 1983 so bile ugodnejša za naselja s slovensko narodnostjo. Monošter/Szentgotthárd postane leta 1983 mesto in od leta 1984 sodeluje tudi v županijskem usmerjanju okoliških naselij. Mestni svet Monoštra/Szentgotthárd nudi okoliškim vsem kadrovsko in strokovno pomoč in pomaga s strokovnimi nasveti pri delu krajevnih svetov.

Z novo zasnovano pokrajinskega razvoja postaja mesto Monošter/Szentgotthárd industrijsko, zdravstveno, izobraževalno in kulturno središče območja. Po oceni mestnega sveta živi v Monoštru/Szentgotthárdu 9 % slovenskega in 2 % nemškega prebivalstva. Narodnostno mešano naseljeno Porabje je zaradi svojevrstnih problemov *prometne mreže* dokaj težko dostopno. Cestno omrežje je enopasovno, večidel asfaltirano. Naselja so povezana z avtobusi. Železniško postajo ima le Monošter/Szentgotthárd.

O demografskih razmerah

Podatki o naseljenosti Porabja² kažejo, da je v županijskem in državnem obsegu gostota prebivalstva redka. Porabje meri 9.380 hektarov, v letu 1970 je na km² prebivalo 48,1 oseb, leta 1980 pa samo še 36,3 oseb. Število prebivalstva na območjih, ki so naseljena s slovenskim življem, se postopoma zmanjšuje (leta 1960 4.349, leta 1970 3.842 in leta 1980 3.402 oseb).

Vzroki za upadanje prebivalstva so zlasti naslednji: nizko število rojstev (manj kot smrtnih primerov), staranje prebivalstva, upadanje tradicionalne številne družine, odseljavanje (mešani zakoni), preobrazba madžarskega podeželja, kruta realnost tradicionalnega (avtarktičnega) gospodarstva, nerazvitost infrastrukture in zaprtost območja (obmejni pas, dovoljenje za dostop). Nerazvitost gospodarstva in zaprtost območja spodbujata preseljevanje v bolj razvita središča, kjer se preseljene osebe narodnostno in jezikovno zgubljajo.

Vzroki zmanjševanja števila prebivalstva je bilo v začetku 20. stoletja zlasti izseljevanje v ZDA in zahodnoevropske dežele (8,2 %). Močno se je zmanjšalo število prebivalcev v letih 1949–1960 (preselitev v notranjost države), in sicer za 19 %. V zadnjih letih je odseljavanje prebivalstva (14 %)³ pospešila na novo se razvijajoča industrializacija Monoštra/Szentgotthárd.

V prihodnje bo mogoče prebivalstvo obdržati v vasi le z razširitvijo možnosti za delo, pridobivanjem dohodka tudi iz drugih virov (turizem, trgovina, različne oblike kooperacije) in z večjo odprtostjo področja.

2 Madžari in Slovenci, n.d. stran 423

3 Madžari in Slovenci, n.d. stran 424

Slovenska narodnost v Porabju

Zaradi različnih načinov zbiranja in objavljanja podatkov se je težko dokopati do natančnejšega števila pripadnikov slovenske narodnosti.

Pri popisu prebivalstva na Madžarskem zbirajo podatke o narodnosti, ob zadnjem popisu (leta 1980) pa so zbrali podatke tudi o maternem jeziku. Značilno za popise prebivalstva v Porabju je dejstvo, da se eden najpomembnejših pokazateljev narodnostne pripadnosti, in sicer materni jezik, ne pokriva s kategorijo narodnosti.

Te razlike ponazarjajo podatki, zbrani v raziskavi, tako: „Po zadnjem popisu prebivalstva se je 43 % prebivalcev v sedmih majhnih vaseh izreklo za pripadnike narodnosti. Po oceni krajevnih oblasti je 85 % prebivalstva, ki ima „narodnostno-kulturne zahteve“. Menimo, da je za analizo najbolj uporaben kazalec materni jezik, ki najbolj realno zrcali število pripadnikov narodnosti. Po teh merilih je v sedmih vaseh 67 % prebivalstva s slovenskim maternim jezikom“.⁴

Zanesljivost ocen o številu pripadnikov narodnosti pa zapleta dejstvo, da v popisih na Madžarskem poleg kategorij narodnost in materni jezik, nastopa še ocena občinskih svetov o številu prebivalstva z „narodnostno kulturno zahtevo“. Razhajanja med temi kategorijami so izredna, saj so ocene občinskih svetov o „narodnostno kulturnih zahtevah“ mnogo višje (tudi večkratne) od individualnega izjavljanja občanov.

Za ponazoritev navajamo primer Monoštra/Szentgotthárd (leta 1980 je pri popisu slovensko narodnost priznavalo 36 oseb, slovenski materni jezik 161 oseb, ocena občinskih svetov izkazuje za 615 oseb slovenske narodnostno kulturne zahteve) in Slovenske vesi/Rábatötfalú (leta 1980 je priznavalo slovensko narodnost 7 oseb, slovenski materni jezik 395 oseb, ocena občinskih svetov pa izkazuje slovenske narodnostne kulturne zahteve za 652 oseb).⁴

V zvezi s kategorijo popisa prebivalstva „ocena občinskih svetov“ moramo pripomniti, da v raziskavi „Madžari in Slovenci“ niso prikazani kriteriji, na podlagi katerih temeljijo ocene občinskih svetov o številu prebivalstva v slovensko narodnostno kulturno zahtevo.

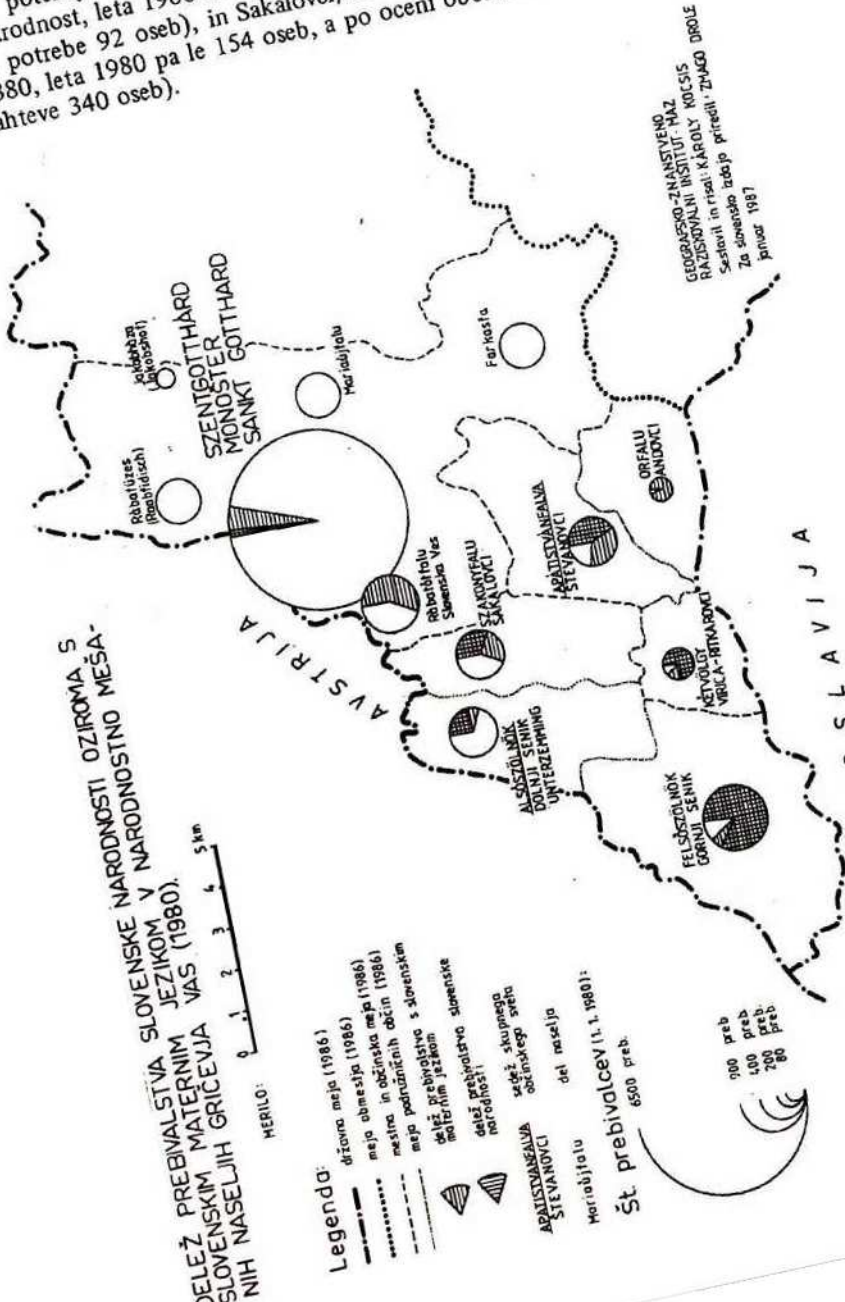
Različni načini zbiranja podatkov pri popisu prebivalstva kakor tudi praksa objavljanja popisanih podatkov otežuje zanesljivost ocen o številu pripadnikov slovenske narodnosti v Porabju. Ne glede na težave zaradi primerljivosti podatkov (ki bi omogočala točnejši vpogled v narodnostno sestavo prebivalstva), opažamo v nekaterih primerih v času dvajsetih let (1960 – 1980) naraščanje števila oseb, ki priznavajo slovensko narodnost. Na primeru Gornjega Senika/Felsőszölnök lahko ugotovimo, da je v letu 1960 priznavalo slovensko narodnost 493, leta 1980 pa 792 oseb. Enako rast priznavanja slovenske narodnosti lahko zapazimo tudi na primeru Ritkarovec/Kétvölgy, kjer se je število pripadnikov slovenske narodnosti tudi dvignilo, in sicer od 153 v letu 1960 na 173 v letu 1980.⁵

Sklepamo, da so te opredelitve povezane s procesi demokratizacije življenja, z intenzivnim kulturno-prosvetnim delom, s prizadevanji na področju vzgoje in izobraževanja, osveščanjem o narodnostni pripadnosti in z okrepljenim sodelovanjem z matico v zadnjih dvajsetih letih.

⁴ Podatki so iz raziskave Slovenci in Madžari, n.d. stran 426

⁵ Vsi podatki so iz raziskave Slovenci in Madžari, n.d. stran 465

Hkrati moramo opozoriti tudi na primere, ko zasledimo nasprotne težnje, t.j. zmanjševanja števila prebivalstva, ki priznava slovensko narodnost. Številke ponazarjajo, da ti procesi potekajo na primer v vasi Andovci/Orfalu (leta 1960 priznavata 2 osebi slovensko narodnost, leta 1980 nič oseb, (po oceni občinskega sveta pa ima narodnost-ne kulturne potrebe 92 oseb), in Sakalovci/Szakonyfalu (leta 1960 priznava slovensko narodnost 380, leta 1980 pa le 154 oseb, a po oceni občinskih svetov ima narodnostne kulturne zahteve 340 oseb).

Vzgoja in izobraževanje – razvojne spremembe

Šolska izobrazba v Porabju je na nizki ravni in je pod državnim povprečjem. To stanje je še vedno prevladujoče kljub pozitivnim težnjam v zadnjih letih. Podatki o izobrazbeni strukturi prebivalstva kažejo, da prevladuje osnovnošolska izobrazba, šele v zadnjih letih so opazni premiki na področju izobraževanja po končani osnovni in srednji šoli.⁶

Vzgoja in izobraževanje za pripadnike narodnosti je eno najpomembnejših področij uresničevanja narodnostne politike. Njuna vloga pri ohranjanju manjšin v sodobnih razmerah postaja pomembnejša, ko šola prevzema naloge, ki jih je družina v preteklosti opravljala v večji meri kot danes. Šolstvo narodnosti ima izjemno vlogo pri usvajanju in ohranjanju maternega jezika, uzaveščanju narodnostne pripadnosti in razvijanju kulturne identitete. Uresničevanje teh nalog razširja program narodnostnih šol, ki naj bi po tej zamisli postale središča narodnega življenja. To pomeni, da naj bi poleg vzgojnoizobraževalne funkcije še povezoval, ohranjale in razvijale narodnostno skupnost.

Narodnostno šolstvo kot del vzgojnoizobraževalnega sistema LR Madžarske se je po letu 1945 razvijalo v okviru ustanov z učnim jezikom narodnosti ali v okviru ustanov, kjer se je jezik narodnosti poučeval kot predmet (v okviru 3–4 tedenskih ur namenjenih jezikovnemu izobraževanju).

Zaradi zmanjševanja števila udeležencev narodnostnega izobraževanja, skromnih gmotnih možnosti in kadrovskih težav, političnih razlogov (poslabšanje madžarsko-jugoslovanskih odnosov) so vrtci in šole, kjer so se vzgajali in izobraževali pripadniki narodnosti v 50. in 60. letih, zašli v krizo. Najmanjše število narodnostnih učencev je bilo v letu 1968.

Navedene okoliščine so povzročile, da se je večina šol v jeziku narodnosti spremenila v šole, kjer se je narodnostni značaj skrčil le na pouk jezika narodnosti kot predmeta. S tem posegom se je tudi narodnostni značaj šol temeljito skrčil, in sicer na spoznavnem in vzgojnem področju. Danes tudi na Madžarskem to obdobje narodnostnega šolstva kritično obravnavajo in priznavajo, da „... pouk jezika narodnosti kot predmeta ne zadošča za izoblikovanje narodnostnega samospoznavanja, za utemeljitev zavesti identitete, za posodobitev jezikov in za pospeševanje preraščanja narečne variante knjižnega jezika“.⁷

Spoznanja o neučinkovitosti izobraževanja v maternem jeziku so vzpodbudila prizadevanja za prerod šolstva narodnosti v letih 1968–70. Nosilca sprememb na tem področju sta bila na novo ustanovljeni narodnostni odsek pri Ministrstvu za kulturo in Nacionalni pedagoški inštitut v Budimpešti. Rezultati teh prizadevanj so se kazali v naraščanju števila narodnostnih učencev, v večji vlogi materinščine in v odločitvi na prehod na dvojezično izobraževanje.

Sedanost in prihodnost šolstva narodnosti na Madžarskem se tesno povezuje z zamisljivo dvojezične vzgoje in izobraževanja. Vendar pa je treba pri obravnavi dvojezične vzgoje in izobraževanja v Porabju opozoriti na nekatera dejstva:

6 Podrobneje o tem vprašanju glej v delu: Marije Kozar-Mukič, Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja – 20. stoletje, Ljubljana–Szombathely, stran 51

7 F. Stark, Razvijanje izobraževanja, narodnostna politika (Madžari in Slovenci, n.d. stran 598)

1. Viri navajajo leto 1960 kot leto prehoda šol z učnim jezikom narodnosti na dvojezično šolstvo.⁸ V Porabju, kjer so delovale šole s poukom maternega jezika kot predmeta, se je pričel prehod na dvojezičnost v osnovnih šolah dosti kasneje, in sicer šele v letu 1985.

2. Zamisli dvojezične osnovne šole v Porabju ni mogoče istovetiti z modelom že uveljavljene dvojezične šole v Prekmurju. Kljub nekaterim skupnim potezam se koncepta dvojezičnosti v Porabju in Prekmurju razlikujeta. Modela sta nastala v različnih kulturnih, pedagoških in družbeno-političnih okoliščinah. Dvojezičnost v Prekmurju se dokaj pokriva s tipom paralelne dvojezičnosti, kjer po načelu vzporednosti poteka vzgojno-izobraževalno delo izmenično v obeh jezikih. Tip dvojezičnega pouka v Porabju pa bi lahko poimenovali „potencialni obdonavski model“⁹, kjer se nekateri predmeti poučujejo v enem, drugi predmeti pa v drugem jeziku. V primeru porabskih šol vzgojno-izobraževalno delo poteka v madžarskem jeziku in dvojezično. Po predmetniku osnovne šole je predvideno dvojezično vzgojno-izobraževalno delo na razredni stopnji pri spoznavanju okolja, telesni vzgoji, razredni uri; na predmetni stopnji pri zgodovini in državljski vzgoji, petju, glasbi, telesni vzgoji in razrednih urah.¹⁰

Programsko gradivo Nacionalnega pedagoškega inštituta navaja kot glavni cilj uvajanja dvojezičnega pouka potrebo po kvalitetnejši šoli, kot je šola, kjer se jezik narodnosti poučuje kot predmet, in razrešitev protislovja med nizkim številom ur, vsebino pouka ter družbenimi pričakovanji. Večja vloga naj bi v dvojezičnih šolah pripadala tudi materinščini, ki ni le občevalno sredstvo, temveč tudi organski del, nosilka in ohranjevalka narodnostnega izobraževanja in kulture.

Vsebinsko se učni načrti skoraj v celoti ujemajo z učnimi načrti enojezičnih madžarskih šol. Učna snov v dvojezičnih šolah je razširjena z vsebinami specifične narodnostne kulture (s področja književnosti, umetnosti, zgodovine, geografije).

Narodnostne vsebine presegajo okvire dela v razredih in segajo na področja zunajrazrednih in zunajšolskih aktivnosti. V tem smislu je opisana temeljna značilnost pedagoškega programa dvojezičnega izobraževanja, ki želi "... izvajati spremembe na podlagi pogostejšega srečevanja z jezikom narodnosti v šoli, širjenjem rabe narodnostnega jezika pri izobraževanju in pri vzgoji znotraj in zunaj šolskih ur. Tako bi povezali vzgojo narodnostnega jezika, ki jo vsebujejo usmerjene dejavnosti učencev med učno uro in zunaj učne ure z dejavnostjo zunaj šole, z različnimi fakultativnimi oblikami ter prosvetno dejavnostjo narodnosti."¹¹ Zamisli o izpopolnitvi in posodobitvi izobraževalnega sistema narodnosti na podlagi političnih (Resolucija o narodnostni politiki leta 1978) in strokovnih dokumentov (načrt ministrstva za kulturo iz leta 1985), krajevnih pobud, pozitivnih izkušenj z dvojezičnostjo (SR Slovenija), odpirajo nove razvojne možnosti na področju vzgoje in izobraževanja za slovensko narodnost v Porabju. Pri preučevanju razvojnih sprememb na področju narodnostnega šolstva ugotovljamo, da skozi optiko narodnostne vzgoje in izobraževanja lahko zagledamo uresničevanje načel narodnostne politike na sploh.

8 F. Stark v študiji Razvijanje izobraževanja – narodnostna politika (Slovenci in Madžari, n.d. stran 597 in 598)

András Székely Bertalan (Madžari in Slovenci, n.d. stran 502) Madžari in Slovenci, n.d. stran 601, 611

9 Györy Nagy Sándor, Madžari in Slovenci, n.d. 548

10 Predmetniki osnovnih šol narodnosti, Madžari in Slovenci, n.d. stran 601, 611

11 Madžari in Slovenci, n.d. stran 605

Uresničevanje zamisli dvojezičnosti v vzgojno-izobraževalnem procesu

Omenili smo že, da na oblikovanje modela dvojezične vzgoje in izobraževanja vpliva splet konkretnih kulturnih, pedagoških, družbenopolitičnih okoliščin. Uspešno uresničevanje konceptov dvojezičnosti terja, kljub svojstvenim razlikam in posebnostim, izpolnitev nekaterih enotnih izhodiščnih pogojev, in sicer:

- ustrezno oblikovane kadre (strokovno in jezikovno t.j. obvladovanje obeh jezikov),
- razvito materialno podlago (prostori, oprema, itd.),
- sodobna didaktična sredstva,
- motiviranost (učiteljev, učencev, staršev, družbenega okolja) za dvojezičnost.

Nedvomno je mogoče navedene kompleksne zahteve uresničevati le na daljši rok, s postopnimi izboljšavami, s tesnim povezovanjem dvojezične šole z nepretrganimi procesi posodabljanja vzgoje in izobraževanja.

Na podlagi dosedanjih izkušenj (1985–87) in pojavnih značilnosti bomo poskušali strniti spoznanje o uresničevanju nove zamisli na področju narodnostne vzgoje in izobraževanja v vrtcu ter osnovni, srednji in visoki šoli.

Predšolska vzgoja

Pomen *vrtec* je na narodnostno mešanem območju Porabja zlasti ta, da so temelj za nadaljnje dvojezično izobraževanje v osnovni šoli. Vzgojni program v vrtcu je načrtovan v slovenskem knjižnem jeziku. To pomeni, da prvo seznanjanje otroka s slovenskim standardom poteka v vrtcu.

V slovenskem jeziku potekajo v vrtcih govorne vaje (dvakrat po pol ure na teden). Za rabo materne jezika so možnosti pri spoznavanju okolja, petja, spoznavanju književnih stvaritev, narodnostnih odmevih (2–3 na teden). Objavo slovenskega programa za vrtce načrtujejo v letu 1987 – program pripravljajo na Visoki pedagoški šoli v Szombatelyu/Sombotelju. Največ informacij o delu vrtcev je materialno organizacijske narave. O vsebinskih vprašanjih, kot so problemi uresničevanja slovenskega programa, zlasti o jezikovnih vprašanjih (domače narečje, knjižni jezik), ni na voljo dovolj podatkov.

Na slovenskem jezikovnem območju so celodnevni vrtci na Gornjem Seniku/Felsőszölnök, v Slovenski vesi/Rábatótfalu, Sakalovcih/Szakonyfalu, Monostru/Szentgotthárd, Števanovcih/Apátisvárfalu. V letu 1987 so odprli nove prostore otroških vrtcev na Gornjem Seniku/Felsőszölnök in v Slovenski vesi/Rábatótfalu.

Po podatkih iz leta 1984 je bilo vzgoje v slovenskem jeziku deležnih 83 otrok. Vzgojno delo v vrtcih so opravljale 4 vzgojiteljice narodnostnega porekla.¹² Strokovno usmerjanje in nadzor za delo vrtcev je organizirano. Višješolsko izobraževanje slovenskih vzgojiteljic na Madžarskem še ni rešeno. Ne glede na težave v Porabju ocenjujejo, da je viden napredek na področju vrtcev (odpiranje novih vrtcev, prenavljanje stavb, vključevanje slovenščine v program).¹³

¹² Madžari in Slovenci, n.d. stran 505

¹³ Na dnevnem redu stanje našega šolstva, Irena Pavlič, Ljudski list, šte. 27, 2.VII.1987, stran 15

Osnovne šole

Do šolskega leta 1985/86 so bile otrokom s slovenskim maternim jezikom na voljo samo osnovne šole jezikovno izobraževalnega tipa. Materinščina je bila v teh šolah skromno zastopana, in sicer v 1. in 2. razredu po 5 ur v 14 dneh, v 3. – 8. razreda pa 7 ur v 14 dneh.

Danes tudi madžarski avtorji ugotavljajo¹⁴, da so se šole s poukom maternega jezika kot predmeta izkazale kot nezadostne za „.. oblikovanje narodnostnega samospoznavanja, za uteljevanje identitete, za pospeševanje nadgradnje narečne variante jezika“.

Nezadovoljstvo s položajem materinščine v vzgojno-izobraževalnem procesu ima dolgo zgodovino. Že leta 1973 so na VII. kongresu Demokratične zveze Južnih Slovanov na Madžarskem ugotovili naslednje: „Ker slovensko prebivalstvo ni dovolj deležno šolske vzgoje v slovenščini, velik del ljudi ne konča osnovne šole, ki je večidel v madžarščini. Zaradi tega ostaja slovensko prebivalstvo na zelo nizki kulturni ravni. Slovenci obvladajo slovenščino le v prekmurskem narečju, s slovensko pisano besedo pa se skoraj ne srečujejo“.¹⁵

Opisano stanje je vzpodbudilo priprave na novo zasnovano narodnostnega šolstva. Priprave na spremembe so bile dolgotrajne, šele leta 1985 so začeli postopno uvajati delno dvojezično izobraževanje na treh okrožnih osnovnih šolah, in sicer v Monoštru/Szentgotthárd, Števanovcih/Apátistvánfalva in na Gornjem Seniku/Felsőszőlő.

Informacije o dvojezičnem šolstvu, ki jih prikazuje skupna slovensko-madžarska raziskava ob pričetku uvajanja dvojezičnega izobraževanja so dokaj optimistične. „V dvojezično izobraževanje se vsako leto sistematično vključujejo višji razredi in novi predmeti: branje in pisanje, materinščina, književnost, geografija in biologija. Pri razrednih urah, urah telesne vzgoje, pri likovnem in tehničnem pouku načrtujejo ustno dvojezičnost, povzetke v materinščini in pripravo dopolnilnega gradiva o slovenski terminologiji. Za poučevanje matematike, fizike in kemije v višjih razredih sestavljajo zbirko strokovnih izrazov, da bi tako dvojezičnost lahko razširili tudi na naravoslovne predmete“.¹⁵

Novejši podatki o razmerah, v katerih se odvija dvojezična vzgoja in izobraževanje, so manj vzpodbudni in ohrabrujoči: „V naših slovenskih šolah so se zadnja leta močno naprezali za uvedbo dvojezičnosti, da bi šola ostala in postala ohraniteljica in negovalka slovenščine. Žal na tem področju šola kot ustanova že dolgo časa ostaja zmeraj bolj osameljna, saj otrokov dom danes še zelo malo stori za negovanje materinščine. Pred leti smo s težkim scem opazovali ta proces v Slovenski vasi in Monoštru in ocenjevali kot rezultat velikega vpliva madžarskega okolja. Danes isto ugotavljamo na Gornjem Seniku in tudi v drugih vaseh. S tem, da se otroci ne naučijo doma narečja, so vedno bolj obremenjeni učitelji“.¹⁶

Tudi poročilo z redne seje (leta 1987) Predsedstva Demokratične zveze Južnih Slovanov na Madžarskem takole poroča o stanju in problemih dvojezičnega šolstva: „Pretekla leta so na vseh slovenskih šolah uvedli dvojezični pouk, in to pri spoznavanju narave in petju. Glede dvojezičnosti je najvažnejši predmet, tako za nas kot tudi za

14 Székely András Bertalan, Slovenci in Madžari, n.d. stran 506

15 VEČER, 13. dec. 1973, št. 50, str. 16

16 Pred začetek šolskega leta, Narodne novine-Ljudski list, št. 35, 27.8.1987, stran 15

druge narodnosti, spoznavanje narave. Za pouk tega predmeta so bili pripravljene tudi dvojezični delovni zvezki in zdaj se moramo sprijazniti z dejstvom, da bo ta predmet ukinjen. Ostane nam le petje. Pri tem predmetu bi morali doseči, da bi se ob pesemskem materialu dvojezično poučevala tudi teorija.¹⁷

Na podlagi zbranih informacij ob pričetku šolskega leta 1987/88 smemo sklepati, da dvojezični osnovni šoli v Porabju na današnji razvojni stopnji še ni uspelo uresničiti pričakovanj in prizadevanj za uvedbo šolstva, ki bi „ostalo in postalo ohranitelj in negovatelj slovenščine.“ Prispevki iz Porabja¹⁸ opozarjajo, da ostaja šola pri prizadevanjih za negovanje slovenskega jezika osamljena in tudi zelo obremenjena, ker se otroci ne naučijo doma narečja. Posebna velika so bila pričakovanja od nove monoštrse šole, ki ima dobre in sodobne možnosti za pedagoško delo in s tem najbolj ustrezno podlago za dvojezično izobraževanje. Ne glede na to pozitivno dejstvo ugotavljamo na začetku šolskega leta 1987/88, da je bilo „... v novo monoštrsko šolo vpisanih 13 učencev, preteklo leto 9, letošnjega septembra pa se bo učilo slovenščine le 7 otrok. Toliko slovenskih otrok bi moralo priti iz Slovenske vasi, kje pa so potem monoštrski Slovenci, sploh pa, če upoštevamo, da med vpisanimi niti niso vsi Slovenci.“¹⁹

Podatki, zbrani ob pričetku novega šolskega leta 1987/88, kažejo, da so razredi po narodnosti (jezikovni) sestavi heterogeni (slovenski, madžarski, nemški otroci), kar še bolj otežuje delo učiteljev in uveljavljanje dvojezičnosti v vzgoji in izobraževanju. Na isti pojav opozarja tudi skupna madžarsko-slovenska raziskava: „Menimo, da je z jezikovno-pedagoškega vidika odprto vprašanje usmerjanja učencev nemške narodnosti z Doljnega Senika/Alsószölnök v osnovno šolo v Gornji Senik/Felsőszölnök, ker njihova prisotnost zapleta izvajanje programa dvojezičnega pouka.“²⁰

Na podlagi zbranih podatkov ugotavljamo, da sedanja razvojna stopnja še ni prinesla bistvenih izboljšav za narodnostno šolstvo. Največ težav nastaja pri kvalitetnem uresničevanju smotrov in nalog dvojezične šole, ki so optimalno zastavljeni (zahtevajo temeljno znanje materinščine na knjižni ravni, temelj jezikovne rabe in spoznavanje temeljnih literarnih del, poznavanje življenja in kulture v Sloveniji)

Srednje šole

Po končani osnovni šoli se mladi Porabci vključujejo v gimnazijo Vörösmarty v Monoštru/Szentgotthárd in v poklicno šolo Orlay Füst v Szombathelyu/Sombotelju.

Podatki o vključevanju učencev v nadaljnje izobraževanje po končani šoli kažejo sicer na rast, vendar v celoti gledano na problem je stanje nezadovoljivo.²¹

Vključevanje v	poklicno šolo		srednjo šolo		višjo in visoko šolo	
	N	%	N	%	N	%
1960	—	—	29	0,8	11	0,3
1970	—	—	85	2,4	10	0,3
1980	375	12,3	121	3,9	42	1,4

17 Irena Pavlič, Na dnevnem redu stanje našega šolstva, Narodne novine-Ljudski list, št. 27, 2.7.1987.

18 Objavljeni v Narodne novine-Ljudski list, št. 35, in 24 leto 1987

19 Pred začetek šolskega leta, Ljudski list-Narodne novine, št. 35, 28.8.1987, stran 15

20 Madžari in Slovenci, n.d. stran 590

21 Marija Kozar-Mukič, Slovenski Porabje, Ljubljana-Szombathely 1984, stran 51

V gimnaziji v Monostru je bil slovenski jezik do šolskega leta 1987/88 upoštevan v vzgojno-izobraževalnem procesu le v krožkih, kjer je obisk nihal, v zadnjih letih pa celo padal. V šolskem letu 1977/78 je bilo vključenih v delo krožkov 17 učencev, v letu 1984/85 pa samo še 8 učencev. Zastoj pri negovanju in razvijanju maternega jezika kaže svoje negativne učinke zlasti pri vpisovanju mladih na Pedagoško visoko šolo v Szombathelyu/Sombotelju.

Po zadnjih poročilih iz Porabja²³ ugotavljamo, da se je dolgoletna želja Porabcev izpolnila. Z novim šolskim letom 1987/88 imajo fakultativni pouk materinščine na gimnaziji v Monostru/Szentgotthárd, hkrati pa poteka vzgojno-izobraževalno delo tudi v krožku.

Šele z večjim uveljavljanjem dvojezičnosti v vzgojno-izobraževalnem procesu in z večjo praktično rabo slovenskega jezika v Porabju bi najbrž lahko pričakovali večje število prijav učencev srednjih šol za pouk slovenskega jezika kot fakultativnega (ali rednega) predmeta na srednji šoli.

Visokošolsko izobraževanje

Visoka učiteljska šola v Szombathely/Sombotelju opravlja od leta 1968/69 visokošolsko izobraževanje slovenskih učiteljev. Stalni lektorat za slovenski jezik in književnost pa je dobila leta 1980 (od leta 1983 je katedra samostojna).

Leta 1985 je bilo vpisanih na katedri 27 študentov (20 rednih, 5 dopisnih, 2 za izpopolnjevanje). Med vpisanimi študenti so tudi Madžari in Hrvati. To dejstvo povzroča, da je delo profesorjev zaradi neenakomernega jezikovnega znanja slušateljev zelo zahtevno in težavno. Lektor slovenskega jezika²⁷ tako razporeja slušatelje po poznavanju jezika:

- a) slušatelji iz Porabja, ki dobro obvladajo narečje,
- b) slušatelji slovenske narodnosti iz Porabja, ki malo obvladajo narečje,
- c) slušatelji hrvaške narodnosti iz okolice Szombathelya/Sombotelja, ki ne obvladajo porabskega narečja in slovenskega knjižnega jezika,
- č) slušatelji madžarske narodnosti z minimalnim predhodnim znanjem slovenskega jezika.

Katedra poleg rednega visokošolskega izobraževanja organizira še izpopolnjevalne tečaje za porabske učitelje, in sicer letno trikrat.

Profesorji in sodelavci šole (4) opravljajo vsestransko prosvetno in izobraževalno delo, katerega smoter je ohranjanje in razvijanje slovenske narodne skupnosti v Porabju. O tem nazorno pričajo besede profesorja visoke šole: „Vsi učitelji, ki delajo na katedri za slovenski jezik na Pedagoški visoki šoli v Szombathelyu/Sombotelju, si prizadevajo, da se ne bi niti eden od slovenskih porabskih učencev čustveno oddaljil od lastne narodnosti“.²⁵ Poleg navedenih nalog profesorji in sodelavci katedre pripravljajo učbeniško gradivo za potrebe dvojezičnih šol v Porabju. Katedra za slovenski jezik in književnost opravlja na področju uveljavljanja dvojezične vzgoje in izobraževanja in pri strokovnem izpopolnjevanju učiteljev pomembno poslanstvo.

22 Madžari in Slovenci, n.d. stran 510

23 Ljudski list-Narodne novine, št. 41, 8.10.1987.

24 Elizabeta Bernjak, Delovne izkušnje slovenskega lektorja, Slovenski koledar 1986, stran 84

25 Dr. Gadányi Károly, Szombathely Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskola Szlovén tanszékének tőrekvési a kétnyelvűség fejlesztésében (Prizadevanja Visoke pedagoške šole v Szombathelyu pri razvijanju dvojezičnosti) Nepujság, 9.10.1987, stran 9

Učno osebje, učbeniki in priročniki

Analiza dosedanjega razvoja nove zamisli narodnostnega šolstva kaže, da so najbolj očitne težave pomanjkanje kadrov in ustreznih učbenikov.

V tisku sicer srečujemo poročila, da so za pouk maternega jezika v Porabju zagotovljeni vsi materialni in kadrovske pogoji. Na porabskih šolah poučuje slovenski jezik 7 učiteljev z višjo in 10 z visokošolsko izobrazbo.²⁶ Vendar pa dvojezičnosti ne bi smeli omejiti le na učitelje slovenskega jezika. Za uspešen razvoj dvojezične šole bi bilo nujno dopolniti jezikovno znanje učiteljev družboslovnih, naravoslovnih in vzgojnih predmetov.

Nadaljnji razvoj narodnostnega šolstva bo tesno povezan s kadrovskimi rešitvami, z zagotavljanjem učiteljev, ki bodo obvladali ne le razumeli) in tudi uporabljali slovenski jezik v razredu, zunaj razreda in v družbenem okolju.

Na področju izobraževanja učiteljev potekajo večletna organizirana prizadevanja za pripravo učiteljev za potrebe vzgojno-izobraževalnega dela v Porabju. Od leta 1968 poteka izobraževanje slovenskih učiteljev na Visoki učiteljski šoli Berzsényi Dániel v Szombathelyu. Od leta 1973 so se odprle tudi možnosti (na podlagi meddržavne pogodbe) za nadaljevanje študija na oddelkih Filozofske fakultete v Ljubljani. Zanimanje za nadaljevanje študija se zadnja leta zmanjšuje. V skupni raziskavi²⁷ med vzroki za manjše zanimanje za študij v Ljubljani navajajo: oddaljenost od družin, velike razlike med narečjem in knjižnim jezikom, kakor tudi dejstvo, da nekaterim diplomantom po zaključku študija v Sloveniji ostajajo nove možnosti za študij slovenskega jezika v Budimpešti.

Posebno vlogo pri jezikovnem izpopolnjevanju porabskih učiteljev imajo vsakoletni slavistični seminarji, ki jih organizira Filozofska fakulteta v Ljubljani. Seminarja se udeležujejo tudi kulturni in družbenopolitični delavci Porabja.

Za strokovno in metodično izpopolnjevanje porabskih učiteljev je poskrbljeno na seminarjih, ki jih pripravlja (že od leta 1967) Republiški komite za vzgojo in izobraževanje ter telesno kulturo s sodelovanjem Zavoda SRS za šolstvo.

Učbeniki

Uveljavljanje zamisli dvojezične vzgoje in izobraževanja na narodnostno mešanem področju je tesno povezano z oskrbo z ustreznimi učbeniki, priročniki in drugimi učnimi pomagali.

Ne glede na razmah sodobne učne tehnologije ostaja učbenik temeljno sredstvo vzgojno-izobraževalnega dela. Sodobno zasnovan učbenik ni le vir učenčevega znanja, temveč tudi vodič pri spoznavanju sveta. Zato se učbenik ne omejuje le na informativno vlogo, t. j. na posredovalca spoznanj, temveč je učbenik tudi oblikovalec sposobnosti, razvijalec interesov in usmerjevalec samoizobraževanja učencev. Poleg navedenih funkcij prispeva učbenik v dvojezičnem vzgojno-izobraževalnem procesu k ohranjanju in razvijanju jezika in kulture narodnosti.

Za potrebe dvojezičnih šol v Porabju načrtujejo pripravo učbenikov in drugega didaktičnega gradiva na Visoki pedagoški šoli v Szombathelyu/Sombotelju in na

26 E. Bernjak, Delovne izkušnje, n.d. stran 85

27 Madžari in Slovenci, n.d. stran 512

28 Predlog za odločanje, Nacionalni pedagoški inštitut. Budapest, 1987, Dokumentacija INV

osnovnih šolah v Porabju. V gradivu o narodnostnem šolstvu²⁸ je močno poudarjeno samorazvojno delo učiteljev na šolah. Vloga učiteljev za slovenski jezik je prav gotovo nenadomestljiva pri pripravi učbenikov za slovenski jezik in je v teh primerih zanašanje na samorazvojno delo upravičeno. Pri pripravi drugih predmetov, ki zahtevajo visoko strokovnost oziroma specializacijo za posamezna predmetna področja, si lahko zamišljamo učitelje praktike kot sodelavce v skupinah strokovnjakov za pripravo učbenikov.

Analiza sedanjega stanja učbeniške literature kaže, da je učbenikov premalo. Iz obsežnega Programskega gradiva Nacionalnega pedagoškega inštituta,²⁹ ki prikazuje vso učbeniško literaturo za narodnosti na Madžarskem, lahko razberemo, da je stanje na področju slovenskih učbenikov kritično.

Poleg slovnice in čitanke za 1. – 4. razred šol v jeziku narodnosti je na voljo (po seznamu Nacionalnega pedagoškega inštituta) še učni načrt za slovenski jezik in književnost (k učnemu načrtu Zavod za izdajanje učbenikov postopno naroča izdelavo učbenikov na slovenski katedri na Visoki učiteljski šoli v Szombathelyu) in smernice ter podroben učni načrt za dvojezični pouk spoznavanja narave za 1. – 3. razred.

Glede na to, da poročila iz Porabja zaskrbljeno ugotavljajo³⁰, da je predmet spoznavanja narave ukinjen, bo preskrbljenost z učbeniki še slabša.

Izdajo novega učbenika slovenskega jezika za (3. razred) napovedujejo ob polletju. Učbenik je sestavil Karel Krajcar, profesor slovenskega jezika na Števanovski šoli.³¹

K izboljšanju stanja na področju preskrbe z učbeniki bi lahko bistveno prispevalo tesnejše sodelovanje z avtorji dvojezičnih učbenikov iz SR Slovenije (najbrž bi bile možne priredbe dvojezičnih učbenikov iz Prekmurja). Dolgoletna tradicija dvojezičnega izobraževanja lahko daje koristne vzpodbude in nasvete za pripravo učbeniške literature v Porabju.

Razmerje staršev do dvojezične vzgoje in izobraževanja

Za uspeh dvojezične vzgoje in izobraževanja je poleg materialne in kadrovske podlage zelo pomembno razmerje učencev, učiteljev, staršev in družbenega okolja do dvojezične vzgoje in izobraževanja.

Od uvedbe nove zamisli narodnostne vzgoje v Porabju je minilo le dve leti (1985–87), zato še niso bila opravljena širša proučevanja o razmerju ožjega in širšega okolja do dvojezičnosti v šoli. V sedanji razvojni fazi dvojezične vzgoje in izobraževanja imamo na voljo le odgovore staršev iz Gornjega Senika/Felsőszölnök na vprašanje, ali bi želeli, da bi njihov otrok obiskoval dvojezično šolo. Večina Gornjeseničanov je naklonjena dvojezičnemu izobraževanju (seštevek vseh pozitivnih odgovorov je 67,8 %, brez odgovora 19,4 %, negativnih odgovorov je 12 %)³². Razloge za odklonilna stališča do dvojezičnosti je mogoče pripisati nizki stopnji informiranosti respondentov o smotrih in prednostih dvojezičnosti (negativne odgovore so posredovali kvalificirani delavci, nezaposleni družinski člani, upokojenci, zasebni kmetovalci).

K utrjevanju nove zamisli narodnostne vzgoje in izobraževanja v družbenem okolju

29 Predlog za odločanje, Nacionalni pedagoški inštitut, Budapest 1987, Arhiv INV

30 Irena Pavlič, Na dnevnem redu stanje našega šolstva, Narodne novine-Ljudski list, št. 27. 2.7.1987

31 Začelo se je novo šolsko leto, Narodne novine-Ljudski list, št. 39, 24.9.1987, stran 15

32 Madžari in Slovenci, n.d. stran 507

bi lahko k narodnostnemu jezikovnemu razvoju izdatno prispevala informativna sredstva (zlasti tisk, radio ali televizija). Vendar stanje na tem področju ni zadovoljivo.³³

Z večjim pritegovanjem sredstev množičnega obveščanja (radio in TV) bi lahko prispevali tudi k premagovanju težav, ki se pojavljajo zaradi razlik med narečjem in knjižnim jezikom.

Nekatere posebnosti pri uveljavljanju slovenskega jezika na področju vzgoje in izobraževanja

Obravnavajo problemov vzgoje in izobraževanja v Porabju ne more mimo dejstev, da obstajajo pomembne razlike med lokalnim narečjem narodnosti in slovenskim knjižnim jezikom, in sicer fonološke in leksikalne. Razlike med narečjem in knjižnim jezikom so tako velike, da bi celo „lahko rekli, da je razmerje narečja do knjižnega jezika kar na meji razmerja med narečjem in tujim jezikom“³⁴.

Na vseh stopnjah izobraževanja je vzgojno-izobraževalno delo programirano v knjižnem slovenskem jeziku. Zaradi različnih jezikovnih vplivov (doma narečja, v naseljih različne variante narečja, v šoli knjižni jezik, v okolju prisotnost madžarskega jezika) izredno otežuje delo vzgojiteljev in učiteljev, slovenski jezikovni razvoj otrok pa je oviran.³⁵

Probleme jezika nazorno izkazujejo naslednje misli: „Etnično in kulturno samobitnost prebivalcev bi lahko ohranili predvsem z ohranitvijo jezika. Naše narečje je zelo arhaično. Lahko se približuje knjižni slovenščini tako, da madžarske izraze, predvsem iz tehničnega življenja (hladilnik, kosilnica ipd.) nadomestimo s knjižnimi besedami. Pri tem bosta imela veliko vlogo dvojezični vrtec in dvojezična osnovna šola. Narečje je treba čimbolj približati knjižni slovenščini, če hočemo še naprej komunicirati slovensko, če hočemo ostati Slovenci.“³⁶

Primerjave na področju šolstva kažejo, da podobne zapletene razmere v odnosu narečja do knjižnega jezika nastajajo tudi drugod, vendar se šola kljub močnemu vplivu narečja doma in v družbenem okolju odloča za izobraževanje v knjižnem jeziku (na primer Švica).

Na zapleteno in zahtevno vzgojno-izobraževalno delo na področju slovenskega jezika nespodbudno deluje zlasti:

– *šolski okoliš*, ki v sedanji organizaciji ne ustreza spremenjenim ciljem jezikovnega izobraževanja in ne interesom dolgoročnega ohranjanja materinščine narodnosti.

S prešolanjem otrok (na primer iz Dolnjega Senika/Alsöszölnök (na Gornji Senik/Felsőszölnök) so otroci prišli sicer v ustreznije okolje, vendar se je njihov jezikovni položaj še bolj zapletel. Spreminjanje šolskih okolišev je povzročilo, da

33 Od leta 1979 so na madžarskem radiu redne oddaje v slovenskem jeziku (v dialektu). V začetku so bile oddaje 15 minutne, danes so 30 minutne in to 14 dnevno. Oddaje so informativne hkrati pa tudi jezikovno izobražujejo poslušalce. Ze površna analiza obsega oddaj kaže, da v razmerah vse večjega razmaha sredstev množičnega obveščanja dvotedenske polurne oddaje ne morejo pokrivati želja, potreb in pričakovanj narodnosti. TV oddaj na Madžarskem za slovensko narodnost za zdaj še ni.

34 E. Bernjak, *Delovne izkušnje*, n.d. stran 85

35 Podrobneje o procesih na področju jezika glej raziskavo Madžari in Slovenci, poglavje Dinamika dvojezičnosti na Gornjem Seniku/Felsőszölnök, avtorja Györy nagy Sándorja, stran 539

36 „Načini življenja“ porabskih Slovencev, govori Marija Kozar-Mukič, *Naši razgledi* 26.7.1984, stran 408-409

- so se znašli skupaj slovenski, madžarski in nemški otroci. Menimo, da so zaključki raziskovalca o tem problemu v celoti točni, ko ugotavlja, da je s prešolanjem otrok nedvomno narasla premoč madžarščine kot njihovega skupnega jezika.³⁷
- Zapletenost jezikovnega položaja povečuje tudi poučevanje ruskega jezika z znatnim številom ur v osnovni šoli, in sicer v 3. razredu (4 ure 1. polletja, 3 ure 2. polletja), v 4. razredu (3 ure 1. polletja, 4 ure 2. polletja), od 5–8. razreda pa 5 ur (vse ure v 10 dneh). Na ta problem opozarja tudi strokovnjak za psiholingvistiko, ko pravi: „Zanesljivo pa lahko trdimo: vpliv ruskih paradigem v spregatvi ni zanemarljiv“,³⁸. Raziskovalec ugotavlja, da pomemben odstotek besedja pri učencih kaže sledove ruskega transfera ali celo ruske interference, in sicer v pomenih, ki se razlikujejo od slovenskega knjižnega jezika in prav tako od narodnostnega narečja ali v pisavi posameznih črk v cirilici.³⁹
- O prikazanem problemu, o katerem je bržčas prva spregovorila skupna madžarsko-slovenska raziskava, bo treba v prihodnje zavzeti strokovno stališče in preučiti ustreznost razmerij med narečjem, slovenskim knjižnim jezikom in ruskim jezikom.

O nekaterih razvojnih vprašanjih

Na podlagi zbranih informacij smemo sklepati, da se je v zadnjih letih izostril posluš za reševanje praktičnih problemov, ki izvirajo iz večnacionalnega okolja. Izboljšanje stanja in večja skrb za razvoj območja sta nedvomno povezana z aktivnostjo komisije za narodnosti pri županijskem svetu, predstavništva porabskih Slovencev znotraj Demokratične zveze Južnih Slovanov na Madžarskem, ter družbenopolitičnih in družbenih organizacij. Kot znamenje večjih prizadevanj za razvoj narodnosti razumemo tudi izjavo predsednika komisije za narodnosti Železne županije Imre Mészàrosa „... pri uresničevanju narodnostne politike je zelo bistven odnos večinskega naroda do manjšine. Saj ni zadosti le zagotoviti pravice, treba je tudi zagotoviti pogoje, da bi pripadniki narodnosti lahko živeli s temi pravicami.“³⁹

Bistveno pomembno za ohranjanje in razvijanje slovenske narodnosti v Porabju so naravno povezovanje z matičnim narodom in številne oblike meddržavnega, medrepubliškega in obmejnega sodelovanja na področju gospodarskega in kulturnega življenja.

Prizadevanja za množično izobraževanje (po osnovni in po srednji šoli), ki je postalo cilj vsakega sodobnega naroda, lahko dajejo pomemben prispevek k ohranjanju in razvijanju slovenske narodne skupnosti v Porabju.

Na podlagi razpoložljivih podatkov o vzgoji in izobraževanju v Porabju lahko sklenemo, da kljub napredku na posameznih področjih in uvajanju novih aktivnosti (bralni tabori, bralne značke), uresničevanje napredne zamisli o dvojezičnosti zdaj še zavira pomanjkanje ustreznih kadrov in materialne podlage za pedagoško delo. Zlasti so očitne težave na področju oskrbljenosti z dvojezičnimi učbeniki, pripomočki in sodobnimi didaktičnimi sredstvi. Ne glede na trenutno stanje (ki potrjuje spoznanje o uvajanju dvojezičnosti kot napornem, dolgotrajnem procesu) menimo, da bo z okrepljenimi naporji vseh strokovnih in družbenopolitičnih dejavnikov mogoče utrditi in

37 Madžari in Slovenci, n.d. Györy Nagy Sándor, Dinamika dvojezičnosti na Gornjem Seniku/ Felsőszölnök, stran 551

38 Madžari in Slovenci, n.d. Györy Nagy Sándor, Dinamika dvojezičnosti na Gornjem Seniku/ Felsőszölnök, stran 558

39 Narodne Novine-Ljudski list, št. 28, 9.7.1987

ustvarjalno uveljaviti dvojezičnost v vzgoji in izobraževanju ter v družbenem življenju. Menimo, da se bo s tem okrepljen položaj slovenske narodne skupnosti v Porabju.

Razmišljanja o perspektivah slovenske narodnosti v Porabju se osredotočajo na možnosti presejanja nekaterih kritičnih točk. Strnjeno prikazane so te naslednje:

- upadanje števila prebivalstva kot demografske značilnosti na območju, kjer živi narodnost. Pojav je tesno povezan z nerazvito infrastrukturo območja,
- življenjska nesposobnost tradicionalnega gospodarstva (neugodne naravne danosti, razdrobljenost zemlje, slaba opremljenost, avtaktičnost),
- zaprtost območja (dovolilnice za omejni pas, oddaljenost mednarodnega prehoda, nerazvitost prometnih povezav).

Upanje vzbuja dejatvo, da na vse kritične točke porabske stvarnosti opozarjajo tudi madžarski raziskovalci.⁴⁰ Omeniti velja javno zavzemanje madžarskega raziskovalca (na predstavitvi skupne madžarske-slovenske raziskave v Lendavi dne 28. 9. 1987) za odprtje mejnega prehoda pri Gornjem Seniku/Felsőszölnök. Po mnenju raziskovalcev bi nove možnosti neposrednega stika veliko prispevale k razvoju slovenske narodnosti v Porabju. Področja, kjer so nastali v zadnjih letih premiki, ki se poskušajo prilagoditi narodnostnim specifičnostim in zahtevam, bodo tudi v prihodnje terjala trajno skrb za večstransko sodelovanje vseh zainteresiranih.

Nadaljevanje in poglobljanje raziskovalnega dela pa bo omogočilo prodornejše spoznavanje porabske stvarnosti in prispevalo nova spoznanja o poteh in možnostih ohranjanja in razvijanja slovenske narodnosti v Porabju.

SUMMARY

THE SLOVENE NATIONALITY IN PORABJE. PROBLEMS AND EDUCATIONAL POSSIBILITIES

The authoress initially stresses the positive role of democratization processes in Hungary, which enable improved insight into ethnic problematics and ethnolinguistic vitality of the Slovene minority in Porabje.

The article synthetically presents the characteristics of natural environment and demographic circumstances in the region. Based on the census data, the authoress establishes the fact that the category of mother tongue, this significant factor of national affiliation, does not fully coincide with the category of declared nationality. Therefore the authoress considers education to be one of the most important fields of nationality policy.

Once the inadequacy of education was recognized, several measures to improve the situation were undertaken. After several years of preparation, the nationality language ceased to be taught as a subject only, but instead bilingual education was established in primary schools in Porabje in 1985. Bilingual schools sought to strengthen the role of mother tongue, which is not just means of communication, but an organic part of, and a means of preservation, the nationality.

The article presents the tasks, the goals and the realization plans of bilingual education in Porabje. Initially, basic conditions must be created: adequate cadres (being in command of both

⁴⁰ Zlasti v poglavju Nekateri predlogi raziskovalne skupine, ki naj prispevajo k razvoju narodnosti, Madžari in Slovenci, n.d. stran 587–593.

languages), appropriate material base (buildings and equipment), modern didactic tools, and proper motivation of teachers, pupils, and parents as well as of broader social environment for bilingual education must be attained. These necessary conditions are to be created gradually, within the process of modernization of education. The authoress on basis of empirical data describes both the achievements and problems implementation of bilingual education creates. The goal is to introduce bilingual teaching in kinder-gartens, on primary, secondary and high school levels.

In conclusion, the authoress was able to assert the presence of increased willingness to deal with problematics of multiethnic coexistence in Porabje, and to expose the remaining unsolved problems of education in the region.

FERRUCIO CLAVORA

sodelavec Slovenskega raziskovalnega inštituta (SLORI)

OSVOBODITEV — NOVO IME ZA RAZVOJ*

UVOD

Veliko novejših študij ilustrira resnost demografskega, socialnega in ekonomskega položaja v severovzhodnem delu Furlanije, torej na območju Videmske pokrajine, kjer so že zgodovinsko zasidrani Slovenci. Različna srečanja, seminarji, simpoziji in publikacije so omogočili dovolj dokumentirane in rigorozne analize, ki potrjujejo domnevo, da je razvitost tega območja rezultat varljivega načrtovanja. V njih so navedeni primeri, ki naj bi potrdili nasprotno, vendar niso bili sprejeti.

Zlasti težak demografski, socialni in ekonomski položaj v slovenskih občinah, ki mejijo na Videmsko pokrajino, potrjuje, da tega, kar se je zgodilo na tem področju, ni možno enostavno omejiti na bolj splošno razpravo nazadovanja gorskega sveta.

DRUGAČNOST GORSKEGA SVETA

V Italiji je raven in intenzivnost nazadovanja gorskega sveta zelo različna. Tako se n.pr. gorski svet Furlanije – Julijske krajine nahaja na tretjem mestu v malo slavni klasifikaciji, ki kaže na zmanjšanje števila prebivalstva v letih 1961 do 1971 za 20,9 % (Puglia –26,8 %, Emiglia Romagna –22,4 %). V desetletju od 1971 do 1981 je že na drugem mestu z –10,6 %, pred njo je samo še Puglia z –11,3 %.

Če preidemo od teh medregionalnih prvkov k podatkom, ki zadevajo samo videmski gorski svet, ugotovimo, da so lahko značilni samo ločeni podatki za posamezne Gorske skupnosti in da kot taki nudijo elemente, uporabne za manj splošno analizo.

Na kratko nekaj demografskih podatkov:

Od leta 1971 do leta 1981 je prebivalstvo Videmske pokrajine naraščalo za 2,2 % prebivalstvo v gorskem svetu pa se je zmanjšalo za 9,9 %. Tako se je v Gorski skupnosti Nadiških in Terskih dolin prebivalstvo v istem obdobju zmanjšalo za 18,2 % oziroma za 21,1 %, na Guminskem za 9,32 % v Carniji pa „samo“ (kot se reče) za 6,8 %.

Indeks staranja (primerjava med ekstremnimi razredi, ki kaže, koliko oseb, starejših od 65 let, pride na 100 mladih pod 15. letom starosti) je bil leta 1981 87,5. Upošteva jo celo pokrajino, samo v gorskem svetu pa se je povečal na 104,3. V Nadiških dolinah je bil indeks 172,2, v Gorski skupnosti Terskih dolin pa se je dvignil

* Prevod iz italijanščine.

celo na 293,0, medtem ko je v Carniji znašal zopet „samo“ 98,3.

Indeks odvisnosti (primerjava med vsoto „mladi + ostareli“ in za delo sposobnim prebivalstvom, ki označuje število oseb, vključenih v ekstremne razrede, in sicer na 100 ljudi celotne populacije) je bil za pokrajino 51,6, za gorsko področje na splošno 55,0, za Nadižke doline 53,7 in za Terske doline 70,9.

Od leta 1972 do leta 1982 se je kmetijska površina v pokrajini skupno zmanjšala za 12,3 %, v vsem gorskem svetu za 26,3 %, v Gorski skupnosti Nadižkih dolin za 42,6 %, v Terskih dolinah za 58,4 %, v Carniji pa za 23,6 %.

Za dodatno potrditev diferenciacije pojavov v gorskem svetu je treba dodati nekaj podatkov o spreminjanju aktivnih prebivalcev v primarnem sektorju od leta 1972 do leta 1982. Medtem ko se je v Videmski pokrajini, gledano v celoti, število aktivnih v primarnem sektorju zmanjšalo za 34,7 %, se je v guminski Gorski skupnosti zmanjšalo za 54,2 %, v Carniji za 56,6 %, v Kanalski dolini in Pod Vilo pa za 57,3 %.

Te številke so zopet občutno višje v primerjavi z Gorskimi skupnostmi, kjer živijo Slovenci. V Nadižkih dolinah se je število aktivnih zmanjšalo za 69,6 %, v Terskih pa za 73,3 %.

Od leta 1951 do leta 1981 so slovenske občine izgubile 54 % prebivalstva in 70 % aktivnega prebivalstva.

Morali bi dodati še druge podatke o množičnem pojavu nihanja, ki bi bil lahko tudi uvod v dokončno zapuščenje bivalnega prostora, in o emigraciji, na katero se ne gleda več kot na zavračanje socialno in fizično degradiranega okolja, za katerega so vedno bolj značilne socialne težave kot n. pr. alkoholizem, živčnost, shizofrenija, samomori itd., ki so današnje bolezenske posledice zgodovinskokulturnih in socialno-ekonomskih razmer v preteklosti in ki še danes, z vso svojo težo, bremenijo posameznika in skupnost.

Podatek o rojstvih pa najbolj opozarja, da je slovenska skupnost v Videmski pokrajini prispela do predzadnje strani svoje zgodovine in da se nahaja v izredno težkem položaju. V trdnih slovenskih občinah na meji z Videmsko pokrajino (Dreka, Grmak, Podbonesac, Sovodnje, Sv. Lenart, Špeter, Bardo, Tipana in Rezija) se je rojevalo 431 otrok, leta 1986 se jih je rodilo samo 59, do 15. septembra 1987 pa le 42!

Do takšnega položaja je prišlo zaradi prikritega, hkratnega načrtovanja, ki ga lokalno prebivalstvo pogosto ni niti zaznalo, kljub temu pa je bilo delujoče in učinkovito.

Zaradi povezanosti prevladujočega lokalnega razreda, a v povezavi z značilnostmi in interesi večinske narodnosti, je imelo lokalno prebivalstvo kaj malo dejanskega vpliva na odločitve družbenoekonomske in kulturne politike na njihovem lastnem ozemlju.

Kot se vedno dogaja na jezikovno mešanih ozemljih, na katera često gledamo kot na ozemlja kolonialne zasedbe, je moralo to implicitno programiranje prenašati prebivalstvo, ki le s težavo razume mehanizme, ki obsojajo na nerazvitost; ker je lokalni človeški potencial kot balzamiran, ponižan, obubožan, na enak način, kot je onemogočeno kulturno in lingvistično izražanje.

Na ozemlju, kjer živi prebivalstvo, ki je postalo jezikovno mešano zaradi obveznosti ali potrebe, posledica izključne rabe večinskega jezika, kot edinega zakonitega in izključujočega druge jezike v institucionalnih odnosih (socialni, kulturni, ekonomski, politični . . .), ni samo razvrednotenje manjšinskega jezika, temveč, zaradi prepovedi

uporabe tega jezika na vplivnih področjih, tudi fizična izključitev njegovih zavestnih nosilcev prav s teh vplivnih področij.

Z drugimi besedami, prevlada na lingvističnem področju, ki se izraža z nasprotjem „prevladujoč jezik – prevladan jezik“, je v razmerju med „prevladujočo družbeno strukturo in prevladano družbeno strukturo“.

ETNIČNA OŽIVITEV IN POTRES

Ne verjamem, da sem načel kako stransko temo. Vse do danes so družbene vede v glavnem zanemarjale problem manjšin in narodnosti, čeprav je izbruhnil tako v deželah tretjega sveta kot tudi v razvitih družbah zrelega kapitalizma; neposredno zadeva vprašanje razvoja oziroma, če želite, nerazvitosti bodisi v fazi nacionalne izgradnje bodisi v fazi notranje rasti.

Ta domneva pa ima prav v alpskem prostoru točno potrditev: tukaj obstaja sedem alpskih držav z desetimi političnimi mejami. Tej, s političnega vidika kompleksni prostorski arhitekturi se pridruži širok pojav lingvističnih meja, ki ne ustrezajo državnim mejam, in ki prispevajo k še večji etnično-kulturni izvirnosti Alp.

Sodobna politična misel temelji na konceptu „nacionalne države“ in naša doba je doba nacionalnih držav. Za vsako nacionalno državo je največjega pomena proces „nacionalne izgradnje“, proces „nation building“. Njegova gonilna sila je bila nacionalna integracija, razumljena kot proces etnične in kulturne homogenizacije prebivalstva: večina ali prevladujoča etnična skupina se identificira z narodom, narod pa identificira s seboj.

V heterogenih družbah, ki dejansko predstavljajo največ držav na svetu (da ne govorimo o alpskem loku), pa vodi, z etničnega vidika, podobno pojmovanje pogosto k prevladi ene etnične skupine nad drugimi in omogoča sistem, ki bi ga lahko označili z izrazom „etnokracija“. Malo držav na svetu je znotraj lastne nacionalne ideologije sprejelo etnični, lingvistični in religiozni pluralizem.

Fizična izločitev in genocid celotnih etničnih manjšin je brez dvoma izjemna situacija. Prav zato je, tudi če je pogosto posledica drugih vzrokov, n.pr. religioznih, redek pojav v zgodovini. Bolj pogost je „etnocid“ v razmerju do etničnih skupin v imenu nacionalne enotnosti. Etnocid je politika delitve kulturne identitete etnične skupine; torej ga ne smemo zamenjati z normalnimi procesi kulturizacije in kulturne menjave, ki sta zgodovinsko prisotni po vsem svetu. Mnoge države so izvajale in še izvajajo etnocid kot državno politiko.

Leta 1976 je potres v Furlaniji prizadel tudi velik del slovenske skupnosti, tisto območje, ki je bilo že popolnoma izčrpano, že skoraj brez upanja v prihodnost.

Furlanija, prizadeta zaradi potresa, preživlja trenutke zelo velike kulturne in politične napetosti; slutiti, da je v procesu obnove v igri dokončna izguba njene identitete, pa tudi, da je ta tragični dogodek lahko zadnja priložnost za ponovno pridobitev njenega avtonomnega nacionalnega dostojanstva. Iz tega nastaja alternativni projekt obnove in razvoja kot izraz prebujanja ljudske zavesti; zavesti, ki polagoma, ko se približuje dokončni obnovi, izbruhne, nato pa začenja slabeti in se končno izgubi na tisoče posamičnih interesov.

Tudi slovensko skupnost v Videmski pokrajini je zajela ta napetost. Potres ni stresel samo hiš, pretresel je tudi zavest: začenja se novo obdobje v zgodovini Slovencev.

Poziv k etnični obnovi („revival“) v Benečiji je treba vključiti v najširše gibanje oživljanja politične mobilizacije in etničnih identifikacij sedemdesetih let, ki pa so bile prisotne že v šestdesetih letih v ZDA in v državah zahodne Evrope. Ta pojav etnične obnove je presenetljiv v tisti meri, v kateri bi gospodarski razvoj, s povečanjem razpoložljivih sredstev, zmanjšal konfliktno napetost. Veliko materialno blagostanje, ki utrjuje integracijske težnje, pa bi tudi močno zmanjšalo vezi in zvestobo etnične vrste.

Zgodilo pa se je ravno nasprotno: potrebe po primarni pripadnosti so spet dobile večjo veljavo znotraj lestvice post-materialističnih vrednot. Naraščajoča potreba po identiteti postaja instrument interpretacije številnih socialnih sprememb v družbah zrelega kapitalizma.

Tako se v teh družbah, za katere se je zdelo, da so dokončno usmerjena v integracijo, oblikujejo in razvijajo nacionalna gibanja, ki niso več samo nosilci problemov neuresničene integracije, temveč izrecno zavračajo homolognost in postavljajo zahteve po posebnih statusih.

Današnja nacionalna gibanja se razlikujejo od nacionalnih gibanj v prejšnjih stotletjih. Za razliko od prejšnjih sedanja gibanja ne postavljajo pod vprašaj suverenosti držav, temveč zahtevajo drugačno strukturo državnih oblasti, večjo politično avtonomijo prek širšega in globljega procesa decentralizacije, boljšo kvaliteto življenja, povezujejo pa se s širšimi gibanji, ki se razvijajo znotraj prevladujočega sistema (ekologi, pacifisti itd.). Te povezave omogočajo nacionalnim gibanjem, da se izognejo nevarnostim partikularistične zapore, in da se, kot resnična in prava alternativna gibanja samovlade, usmerijo v prihodnost.

S tem prispevkom prav gotovo ne nameravamo ponuditi kake analize ali teoretičnega predloga za sedanji razvoj v Benečiji. Veliko bolj skromno želimo prekiniti z že preživeto intelektualno navado, ki predstavlja manjšino kot enoten blok pred zunanjim sovražnikom, ne da bi skušala zajeti tisto, kar je dejansko spodbudnega znotraj manjšine same. Torej preživeta intelektualna navada, ki mora voditi politiko v „zadevah“ manjšine, ki je konzervativna in iztrgana iz same realnosti, na robu dejanskih gibanj.

To bo dolgo, potrpežljivo in skupinsko raziskovalno in teoretično delo, ki naj bi omogočilo izdelavo interpretacijskega modela, ki ga danes močno pogrešamo.

Pri obravnavi teme Slovenci v Videmski pokrajini na splošno želimo omejiti se na izdelane demografske analize, osvetliti zgodovinske dogodke, ki so določili quasi asimilacijo skupine, komentirati in dokumentirati politične razloge, zaradi katerih so se „oblasti“ odločile za programiranje in realizacijo nerazvitosti teh območij, s številnimi pravnimi argumenti podpirati zakonitost in upravičenost zahteve po zaščiti, itd., itd. . . .

Malokdaj (ali sploh kdaj?) pa se je skušalo analizirati, koliko se premika znotraj manjšin, kakšne spremembe in gibanja se pojavljajo, kakšni so novi družbeni dejavniki in njihovi stvarni cilji.

Z uporabo analiz, ki jih doslej nismo bili navajeni, se na lokalno družbo še vedno gleda kot na statično strukturo, brez notranjega življenja, dokončno postavljeno na pot lastnega uničenja.

Od tod izhaja potreba po pripravi novih instrumentov za analizo družbene akcije in družbenih odnosov v razmerah, ki se spreminjajo pred našimi očmi. Zdi se skoraj, kot da se šele sedaj začena družbena zgodovina Benečije; zgodovina, ki ni nič drugega kot skupek odnosov in konfliktov, katere cilj je družbeni nadzor nad novo kulturo, nad sposobnostjo družbe, da lahko posreduje sama zase. Manjšino je treba, bolj kot

katerokoli drugo skupnost, gledati kot mrežo odnosov in družbenih gibanj, kulturne izgradnje in političnih bitk.

Enajst let po potresu je še prezgodaj za izdelavo bilance morebitnih družbenoekonomskih sprememb v slovenski skupnosti. Teško je ločevati med učinki, ki so rezultat procesa obnove, in tistimi, ki izhajajo iz Osimskih sporazumov.

Lahko potrdimo, da je bila obnova uresničena v zadovoljivih okvirih (s kvantitativnega vidika), tega pa ne bi mogli trditi za razvoj in uravnoveženost med razvitimi območji in tistimi, ki so na robu regionalnega ozemlja.

Nasprotno, edino, kar je resnično novega na območju Slovenske Benečije, so družbe z mešanim kapitalom, ki so bile ustanovljene v zadnjih desetih letih. Veplas, Hobles, Mipot in Mir imajo danes skupno 90 zaposlenih. Treba pa je opozoriti na hudo nasprotovanje nacionalnih sil ustanovitvi teh podjetij, zlasti prvemu, Veplasu. V tem primeru je bila občinska administracija Špetra pobudnik široke javne razprave, ki se je končala s porazom reakcionarnih krogov in z njihovo dokončno strankarsko identifikacijo.

V tem obdobju se začena razprava o pokrajinskem urbanističnem planu, ki je potrdila, da je naše ozemlje namenjeno zelenemu pasu za prebivlastvo razvitega območja, nič novega pa niso prinesli t. i. načrti za regionalni razvoj.

Za razliko od tistega, kar se je dogajalo prej, je začela slovenska skupnost z obnovo prihajati iz svoje izoliranosti, sodelovati pri razpravi o obnovi in razvoju popotresne Furlanije, bila je protagonist konference o etnično-lingvističnih skupinah, ki jo je napovedala Videmska pokrajina, bolj se je začela vključevati v regionalno slovensko skupnost, vzpostavljati neposredne stike s Slovenijo; predvsem pa je njen vodilni razred, ki je bil do sedaj izključno zaposlen s kulturnimi vidiki lastnega položaja, začel proces ekonomske kulturizacije, ki je dosegel svoj svoj višek na srečanju v Passarianu maja 1980. leta.

Dejansko stanje pa se ni spremenilo, demografska katastrofa se je še okrepila. Od leta 1975 do leta 1985 so slovenske občine izgubile še 16 % svojega prebivalstva, številčno prikazano za isto obdobje: Dreka 41,2 %, Tipana 27,5 %, Srednje 24,7 %, Grmak 22,9 % in Podbonesac 20,1 %.

Vodilni lokalni razred ni izkoristil različnih priložnosti za spremembo negativnih teženj, ki so se pojavile v zadnjih desetih letih. Mogoče tudi ni moglo biti drugače bodisi zaradi pomanjkanja razpoložljivega človeškega potenciala bodisi zaradi pomanjkanja ustrezne kulture razvoja, ki se je začela oblikovati prav v tem desetletju.

Edine temeljne spremembe po potresu se kažejo torej na eni strani v odločnem zavračanju politike pomoči, ki je bila tedaj za skupnost kot anestetik, po drugi strani pa v potrditvi prepričanja o nujnosti neomejevanja lastnega poseganja na kulturno področje. To se je dogajalo istočasno z močnim in razširjenim prebujanjem zavesti lastne nacionalne identitete.

Dejansko je del skupnosti, ki ni nepomemben, prešel od zavesti o neizogibnosti lastnega položaja k uveljavljanju pravic za boljšo prihodnost. Oblikovanje te nove zavesti je pospešila vrnitev določenega števila emigrantov, ki so, po zaslugi neposrednih izkušenj s proizvodnimi sistemi, življenjskimi standardi in različnimi kulturnimi modeli, sprožili kroženje novih idej, ponovno oživili okolje in uvajali nova gibanja znotraj manjšine, sposobni odločno spremeniti položaj.

Poleg tega prihajajo velike in zanimive spodbude iz „diaspore“, s strani Slovencev, ki so se uveljavili na različnih področjih dejavnosti in ki danes, z odkritjem vrednote

lastnih korenin, nameravajo vzpostaviti z izvirno skupnostjo konkretno razmerje. Ne gre več za sentimentalno navezanost prvih emigrantov, temveč za iskanje novih dimenzij sodelovanja, v katerih postaja izvirna kultura motiv in most za vzpostavitev stikov in sodelovanja, ki zajemajo vsa področja življenja v skupnosti. S tem argumentom se odpira izredno široko in bogato poglavje kulturnih, ekonomskih in političnih vključitev, ki pa se bo še bolj poglobilo.

Na ravni analize razvoja v zadnjem desetletju in v želji po vzpostavitvi modela družbene akcije za nacionalno gibanje Slovencev v Videmski pokrajini je treba narediti predvsem metodološki in politični razložek med slovensko etnično skupino – Slovenci po rodu (skoraj celotno prebivalstvo Benečije) in znotraj nje tistim delom, ki ga lahko označimo kot aktivna nacionalna manjšina, spoznavna po konkretnih dejanjih za zaščito svoje identitete, za vnovično pridobitev izraznih možnosti in za načrtovanje svojega gospodarskega razvoja. Pri tem ni pomembna razsežnost etnične skupine in narodnostne manjšine, treba pa je poudariti, da sta obe skupini kvalitativno različni in da imata različni funkciji.

Ta nacionalno zavedna skupnost ima vse značilnosti prave in resnične „gemeinschaft“ s solidarnostjo in natančno določenimi ter v skupne interese in vrednote zasidrani sorodnostmi, ki dajejo notranjim odnosom v sami družbeni skupini prvenstveno veljavo.

To je nujna izhodiščna točka za razvoj procesa „community development“ (razvoj skupnosti), ki zajema kulturne, socialne, ekonomske, institucionalne in politične vidike strukture slovenske skupnosti. Samo na tej stopnji in ob odločno sproženi fazi ekonomskega razvoja bo imela akcija Slovencev „po zavesti“ pozitivne učinke v primerjavi s širšo družbo, ki jo predstavljajo Slovenci „po rodu“.

Od tega trenutka dalje model lokalne družbe kot celote ne bo več italijansko „usmerjen“, temveč „slovensko“, kar v konkretnem vsakdanjem življenju (šola, delo, kulturne aktivnosti itd. . .) priča o ponovnem nacionalnem prebujenju.

Tako se lahko sproži spirala delo – šola – kultura – nacionalna zavest, ki se doslej ni mogla odločno izraziti. Z drugimi besedami, slovenska skupnost v Benečiji se lahko razvija zunaj italijanske politike in njej navkljub samo, če Slovenec dobi delo na svojem ozemlju, če njegovi otroci obiskujejo slovensko šolo, če sodeluje pri družbenih in kulturnih aktivnostih skupine, v kateri se prepozna in s katero ter preko katere gradi načrt za individualno in skupno prihodnost.

COMUNITY DEVELOPMENT (RAZVOJ SKUPNOSTI)

Nedvomno bodo temeljito raziskani vsi zgoraj omenjeni elementi procesa „community development“, s svojo izoblikovano definicijo, prav tako pa bodo individualizirani tudi kazalci, ki omogočajo merjenje njihovega razvoja. V sklopu tega prvega pristopa se bomo omejili na proučevanje dveh elementov, pokazali potrebne medsebojne povezave in poudarili nujnost poglobljanja te tematike bodisi s sociološkega bodisi z ekonomskega in politološkega vidika.

Kulturni razvoj mora težiti, v zelo širokem pomenu, k zopetni pridobitvi izraznih narečnih zmognosti celotne lokalne družbe. Temu se pridružuje proces učenja in širjenja sistematične uporabe slovenskega standardnega jezika v vseh možnih segmentih organiziranega življenja slovenske skupnosti „po zavesti“. Uporaba takšnega lingvistič-

nega kodeksa bo praktično uvedena za vsa strukturalna srečanja. Tu pa se sproža problem kvalitete jezika in ravni kulture, ki naj bi jo uporabljali in razširjali.

Koncept „skupni kulturni prostor“ postaja torej nujna realnost, Slovencem v Benečiji je vir za redno tekoče seznanjanje z gibanji, razvojem in raziskavami slovenske kulture; k temu viru pa se zatekajo, da bi se izognili nevarnosti, da bi postali getovski privesek, ki samo vsrkuje najbolj makroskopske (in morda manj bogate in globoke) utripe, samo površinske elemente, ostaja pa obroben in ponižujoč element.

Dramatična (zaradi majhnega števila in kvalitativne gostote) je dovtetnost Benečije za slovensko kulturo. Ne da bi stalno opozarjali na težke zgodovinske razmere, kljub katastrofalnim posledicam, je napočil trenutek, da se izrabi aktualni kulturni trenutek, ki edini lahko omogoči Benečanom premostitev prepada, ki jih ločuje od moderne slovenske kulture. Za uresničitev tega prizadevanja morajo biti Slovencem v Benečiji dostopni viri, iz katerih izvira ta kultura: radio, televizija, tisk, gledališke predstave, razstave, kinematografske predstave, itd . . . Tu pa se bolj kot politični problemi ali problemi psihološke distance pojavljajo zlasti etnično-strukturalni problemi.

Ekonomski vidik „community development“ ne more ostati tuj procesu kulturnega razvoja; nasprotno, velika vsebinska in metodološka napaka bi bila, če bi menili, da je ekonomski sektor neodvisen in nepovezan z drugimi elementi. Nobene teoretične osnove ni za hipotezo, da se na ekonomski razvoj Benečije gleda kot na preliminarno fazo in kot na dejavnik prebujanja nacionalne zavesti. Prevečkrat je slišati trditev, da je treba zgodovinski razvoj ločiti od drugih vidikov, kajti, čeprav zagotavlja obstoj Slovencev na njihovem zgodovinskem ozemlju, bo v drugi fazi zagotovljena kulturna stran obujanja zavesti. Če je res, da se je v zahodni Evropi zgodovina uveljavljanja sindikalnih zahtev razvijala po liniji, ki je izhajala iz materialnih zahtev delavskega razreda in se – potem ko so bile te zahteve zagotovljene – končala v zahtevah po kvalitativni ureditvi, za nacionalno manjšino, nad katero visi nevarnost asimilacije, tega napredovanja v kvaliteti razvoja ne moremo potrditi.

Tu moramo poudariti, da je treba v etnokratskem sistemu, kot je v Italiji – če se skuša na etničnem območju učinkovito posegati v obrambo nacionalne manjšine – kulturno pogojevati sam model razvoja. Z drugimi besedami, treba je sprožiti proces stničnega razvoja.

ETNIČNI RAZVOJ

Etnični razvoj ima neki pomen šele zadnja leta in vsaj za zdaj le za zelo omejen del znanstvenikov. V sodobni družbeni in ekonomski miselnosti dejansko zavesti o etničnem vprašanju skorajda ni, ker jo interpretacijski modeli, značilni za posamezne discipline, niso imeli za pomembno gradivo.

Klasična ekonomska teorija se n. pr. ukvarja s ponudbo in povpraševanjem, s trgov, s proizvodnjo, itd . . ., tega pa ne povezuje s kulturnimi in etničnimi elementi, za katere meni, da so ekstraekonomski. Ta teorija razvoja postavlja v drugi plan družbeno skupino ali skupnost in ju upošteva samo toliko, kolikor se priznava, da kulturne vrednote lahko vplivajo na ekonomsko obnašanje posameznika.

Po tradicionalni razvojni teoriji n. pr. različna raven razvoja ni odvisna samo od ekonomskih dejavnikov, temveč tudi od socialnih, institucionalnih, kulturnih in političnih.

Spremembe ovirajo tradicionalne družbene institucije, že obstoječe družinske in verske strukture, kultura, ki ni zahodnega tipa, itd. Vse to, kar ni v skladu z „moderno“ družbo, ki se indentificira z industrializiranim Zahodom, je ovira razvoju in se mora odstraniti. Napredovanje in razvoj sta možna samo ob kulturnih spremembah, ki so usmerjene k tem specifičnim ciljem.

Takšno pojmovanje razvoja pa temelji na dveh napakah, in sicer zgodovinski in teoretični. Prva napaka, ki se vsaj načelno odpravlja, ne glede na nerazvitost enostavno kot na posledico kolonizacije in imperializma, temveč kot na nižjo stopnico zgodovine družbe.

Teoretična napaka pa ima še danes veliko globlje korenine. Vztraja pri stališču, da razvoj zadeva stvari in da se lahko omeji na akumulacijo kapitala, na rast, na dobiček itd. To pa pomeni zamenjavanje razvojne baze z razvojem samim. Razvoj se namreč v temeljih nanaša na ljudi. Zadeva vse moške in vse ženske, vsega moškega in vso žensko. Je neka človeška izkušnja, sinonim popolne uresničitve duševnega, čustvenega in fizičnega potenciala vsakega posameznika.

Razvoj ne nastane v praznem. Človeška bitja so tako kot družba hkrati pogojena in svobodna. Pogojujejo jih njihova zgodovina in njihova kultura, njihov biološki ritem in (ne)dostopnost do virov, raven družbene produktivnosti in institucionalni kontekst.

Osvobajajo pa se z razumevanjem in spreminjanjem narave in družbe same. Osebni in družbeni razvoj sta v tem procesu vira individualne samouresničitve.

Problematiko razvoja torej lahko definiramo kot proces, ki presega dominacije, osvobaja posameznike in družbo prek potrjevanja – v okviru družbene organiziranosti – individualne in kolektivne domišljije ljudi, ki določajo cilje in iščejo načine za njihovo uresničitve.

Razvoj je možen, kadar ljudje in njihove skupnosti delujejo kot subjekti, in ne, kadar kot objekti prenašajo njim tuja dejanja; kadar potrjujejo svojo avtonomijo in zaupanje vase in v svojo prihodnost, kadar oblikujejo in uresničujejo svoje načrte. Razvijati se, pomeni biti in postati, ne pa proizvajati in trošiti.

Slovenci v Videmski pokrajini so zopet na razpotju. Njihovo ozemlje, namenjeno marginalni ekonomiji, žrtvovano perverzni logiki odnosov center–periferija, ki služi interesom zunanjih območij, za katera zagotavlja poceni delovno silo, si lahko spet pridobi centralni položaj in oblikuje neko novo družbo, številčno omejeno, strukturalno šibko, vendar z možnostjo avtonomne rasti.

Ustanovitev te družbe pa predvideva neko akumulacijo, torej akcijo vodilnega razreda, pa tudi takšno organiziranost družbe, ki bi ustrezala tej ekonomski akciji. Zahteva torej nove oblike mobilizacije in družbenega sodelovanja. Akumulacija in sodelovanje sta komplementarna in nasprotna vidika razvoja.

Poleg tega je potrebna neka sila, ki bi potisnila družbo iz dezintegracije v proces spreminjanja. Kriza (očitna) in akumulacija (latentna) sta začetni komponenti razvoja, tako kot bosta akumulacija in sodelovanje njegovi končni komponenti.

Kljub drugačnemu videzu prihaja naša skupnost iz faze kolonialnega upravljanja, torej iz faze odvisnosti, in vstopa v fazo, v kateri postajajo odločilni odnosi in konflikti in katere cilj je družbeni nadzor nad novo kulturo, nad naraščajočo sposobnostjo družbe, da intervenira sama zase.

Problem, ki se ob tem pojavlja, je obnašanje novih dejavnikov na prizorišču manjšine in nove bitke za pridobitev nadzora nad aktualnim družbenim razvojem.

V zavesti družbenih dejavnikov je prisotno prepričanje, da slovenska skupnost lahko postane – prvič po izgubi avtonomije – produkt lastne intervencije pri sami

sebi, da si lahko prebivalstvo samo izbere lastno usodo, lastni način življenja, v imenu neke svoje, nepričakovano pridobljene politične sposobnosti.

ETNIČNI AVTOCENTRIRAN RAZVOJ

Preizkusni kamen te nove sposobnosti bodo zakon o obmejnem prostoru, „projekt gore“ in zakon o zaščiti manjšin.

Če se za zdaj omejimo na „projekt gore“, verjetno lahko potrdimo, da njegova filozofija temelji na pravici državljana, ki živi v gorskem svetu, do enake kvalitete življenja kot znaša povprečje v ostali družbi. Sem se uvršča dodatna ugotovitev v interesu celotne državne skupnosti, da se ohrani naseljenost v gorah kot zaščita ozemlja pred hidrogeološkim degradiranjem in degradiranjem okolja. Če bi to preseglo določeno mejo, bi povzročilo ogromno katastrofo v ekosistemu.

V obravnavanju problema gore se torej vključijeta etnični in ekonomski element.

Naseljenost v gorah torej ohranimo z dolgoročno politiko, ki daje ustrezno podporo ekonomskim, družbenim in kulturnim dejavnostim tega prebivalstva. Podpora, namenjena gorskemu svetu, mora predvsem težiti k omogočanju takih življenjskih možnosti, kot jih imajo druga območja, na tej stopnji pa naj bi ostali povezani tudi s časom. Ni torej sprejemljivo, da se – za spodbudo razvoja – v gore pretihotapi to, kar je v drugih območjih naravna sestavina normalnega življenjskega standarda: tekoča voda v hiši, asfaltirana cesta, električna energija, sprejem televizijskih kanalov, telefon, transport.

Drugi preliminarni „vozel“, bistveno pomemben za izdelavo razvojnega projekta, je kulturna konotacija, in to še toliko bolj upravičeno, če gre za etnično območje, kot je n. pr. naša pokrajina.

Če želimo učinkovito intervenirati, to pa je tudi osnovna ugotovitev, moramo kulturno pogojiti sam model razvoja. Z drugimi besedami, treba je sprožiti proces avtocentriranega etničnega razvoja, da ne bi tvegali umetni razvoj, tujega vrednotam skupnosti in torej kratkotrajnega in neučinkovitega. Treba je kreniti od vrednot skupnosti, obnoviti njeno etnično identiteto, ji omogočiti instrumente za realizacijo kulturno kvalificiranega razvojnega modela.

V tem kontekstu je treba opozoriti na polom izkušnje poskusa „ekonomski razvoj in kulturne spremembe“, ki je bil v modi v petdesetih letih, preizkusili pa so ga tudi na Jugu.

Če je ta poskus, ki ima svoje korenine v teoriji akcije v študijah o problemu motivacije, prispeval k sociologiji razvoja funkcionalistični navdih, pa v praksi ni imel velikih uspehov, zlasti zaradi neuravnoteženosti med dvema poloma (ekonomskim in kulturnim) izražanja. Vztrajalo se je pri pomenu „kulturne menjave“, niso pa izključili „ekonomskega razvoja“.

V resnici je bil ta drugi termin nespremenljiv, ne pa spremenljiv. Kulturna sprememba je bila torej razumljena kot prilagoditev družbenega in individualnega obnašanja potrebam ekonomskega razvoja. Mogoče je to osnovni razlog za neuspeh te metodologije intervencije, ki je posvečala premalo pozornosti kulturnim gibanjem, lastnim družbam, v katerih se je interveniralo.

Številni poskusi razvoja podjetništva na Jugu so pokazali, da je podjetniška mentaliteta, potem ko se je razvila, sprejela široke oblike, majhnih dimenzij, močno vezane na družino in pogosto locirane na popolnoma druga območja, kot so bila predvidena. Gre za južnaške podjetniške oblike, povezane z precej določeno osebnost-

jo. To dokazuje, da niso bile sprejete metodologije intervencije, ki so bile s kulturnega vidika preveč drugačne za tistega, ki jih je hotel uporabiti.

Nobena intervencija spodbujanja razvoja ne sme torej zadušiti prejšnjih, že preveč dolgo zapostavljenih kulturnih oblik, temveč mora v procesu skupnega samoizobraževanja izhajati prav iz njih.

Želel bi opozoriti še na drugačen primer intervencije, ki je dal najboljše rezultate. Gre za proces razvoja skupnosti v galskem jeziku na Škotskem.

Že pred približno 15-timi leti se je pri tej lingvistični skupini, brez natančno določenih motivov, vendar vzporedno z dogajanjem v vsej Evropi, občutek vdanosti umaknil hotenju po preživetju, ker je skupnost lingvistično drugačna od večine.

Posnemajoč to evropsko linijo se je tudi tu razvilo gibanje za uveljavljanje pravic; galščino so spet začeli uporabljati pri vedno večjem številu javnih prireditev. Politične stranke so se temu morale prilagoditi.

Leto 1975 je za njih nedvomno zgodovinski prelom s preteklostjo. Aprila tega leta je „Comhairle nan Eilean“ uradno sprejela dvojezičnost, z namenom da bi „Western Isles“ postala v temeljih dvojezična „skupnost“, v kateri naj bi se galščina in angleščina uporabljali konkurenčno kot jezika normalne komunikacije, tako da bi lahko tamkajšnji prebivalci izbrali jezik, ki naj bi ga uporabljali v čim številnejših situacijah.

Ta načelna izjava pa se danes izvaja tudi konkretno bodisi v enaki uporabi galskega jezika v javnih uradih, kjer je bila angleščina prevladujoča, bodisi v uvedbi simultane prevajanja v volilnih skupščinah. Poleg zelo pomembnega pedagoškega eksperimentiranja v tistih šolah, kjer si prizadevajo za splošno obnovo galščine, so še tečajji galščine za funkcionarje, ki ne znajo dveh jezikov, jezikovni tečajji za odrasle, dvojezični javni akti itd.

Kulturno-lingvistični vidik procesa preporoda skupnosti pa mora brez dvoma spremljati močna ekonomska obnova. Filozofijo ekonomskega razvoja tega območja je predstavil Highlands and Islands Development Board v naslednjih glavnih točkah:

- osnova razvoja tega obrobnegega območja je investiranje v ljudi in lokalne vire,
- ekonomski razvoj ne more potekati neodvisno od kulturnega in lingvističnega razvoja,
- razvoj se lahko pospeši s pospeševanjem številčnih skupnih dejavnosti in z odločnimi iniciativami.

V naši analizi se sklicujemo na domneve, do sedaj razložene teorije in na podatke, ki opozarjajo, kako je etnični dejavnik naklonjen naši skupnosti.

Ta ima, v samem zakonodajnem predlogu, spet obrobni položaj in je v nasprotju s temeljno zahtevo samega zakona, namreč vnovično ravnovesje za najbolj prizadeta območja pokrajinskega gorskega sveta.

Že prej omenjeni podatki ilustrirajo, da je tradicionalno slovensko ozemlje na najnižjem mestu te klasifikacije, ne pa med prvimi glede ukrepov v zakonodajnem predlogu.

Ta zakon predlaga okrepitev produktivne baze in konsolidiranje zaposlovanja na prizadetih območjih. Ta se pokrivajo z ozemlji tistih občin, kjer so družbenoekonomski pogoji občutno slabši, kot znaša povprečje, določeno na osnovi statističnih kazalcev glede na demografsko stanje, obstojnost produktivne strukture in položaj na trgu dela.

Cilj bo dosežen s splošnim programiranjem regionalnih intervencij ali s specifičnimi načrti ali pa s pomočjo sektorske akcije, ki se mora konkretizirati v okviru regionalne politike ekonomskega razvoja in ozemeljske uravnoteženosti.

Imamo tri vrste posebnih projektov:

Prvi zadeva sprožanje novih pobud za razvoj produktivnih dejavnosti, ki temelje na uporabi lokalnih virov, ki konkurirajo različnosti obstoječega produkcijskega aparata in spodbujajo integracijo produktivne strukture gorskega sveta v regionalnem ekonomskem sistemu.

Drugi specifični projekt je omejen na Carnijo. Nanaša se na proizvodnjo in splošno koristnost energije, ki jo proizvedejo majhne hidroelektrarne.

Tretji specifični projekt pa zadeva razvoj oblik družinskega integracijskega dohodka, odtod tudi okrepitev dejavnikov, ki skrbijo za vzdrževanje stabilnosti tamkajšnjega prebivalstva in ovrednotenje kmetijskih in gozdnih virov, ob podpori produktivnih dejavnosti, ki se delno opravljajo na primarnem sektorju.

Pokrajina in Gorska skupnost pa poleg specifičnih projektov predvidevata tudi sektorske intervencije, zlasti na področju turizma, distribucije, zavzemata se za ekonomsko valorizacijo kmetijskih in gozdnih virov, za pomoč vodnemu gospodarstvu, pa tudi za ohranitev in povečanje bogastva gozdov in pašnikov.

Finančna stran teh intervencij (približno 40 milijard v treh letih) je zaupana regionalnim industrijskim strukturam, zavodu za razvoj obrti in agenciji dela, ki bodo delovali usklajeno. Gorskim skupnostim in lokalnim ekonomskim silam pa je zaupana specifična pospeševalna funkcija, ki naj bi se izvajala prek „Agencije za ekonomski razvoj gore.“

Ti predlogi pa niso preprosta načelna navodila, ki naj bi sprožila razpravo in dala pozitivne prispevke. Nasprotno, so že „dobro definiran predlog“, ki pa je še vedno odprt za razpravo.

Pokrajinski odbor trdi, da ni treba radikalno prenoviti smeri in instrumentov regionalne politike razvoja gorskega sveta, ker se v zadnjih letih ni zgodilo nič novega ali nič takšnega, kar bi vodilo k kaki splošni ponovni proučitvi stališč o ekonomski realnosti gorskega sveta ali pristopa k intervencijam.

Ko bodo zaključena prva politično-administrativna poročila, bomo zelo potrebovali fantazijo in prav toliko jasne politične volje, da bi lahko gorskim skupnostim povrnili moč za kar najboljše upravljanje z lastnimi viri.

Treba bo torej določiti celo vrsto vezi za zunanje izkoriščanje virov, predvideti olajšave za lokalno uporabo bogastva, vnaprej določiti zaščito tipičnih lokalnih proizvodov, tudi ekonomsko ovrednotiti tradicije, navade, običaje, pa tudi lokalno kulturo, usmeriti se k aktivni obnovi določenega števila mladih družin, ki naj bi jih vključili v to okolje itd., itd.

Do tega trenutka še ni prišel noben namig za investicije, prispevke, posojila; treba je poudariti, da bi morali s prvo intervencijo vrniti gori popolno razpolago in samoupravljanje s še vedno ogromnimi viri, ki jih premore.

Po pripravi teh enostavnih – morda preveč revolucionarnih – predlogov, bi lahko prešli h kvalitativni modernizaciji in kvantitativni ureditvi gospodarskih, komercialnih, družbenokulturnih in rekreacijskih infrastruktur s perspektivo izenačitve življenjskega standarda vsakega dela gore z življenjskim standardom v nižinah.

Kar zadeva Gorsko skupnost Nadižkih in Terskih dolin je radikalna revizija regionalnega urbanističnega plana neogiben predpogoj za kakršnokoli načrtovanje razvoja v do sedaj opisani luči.

Poleg tega naj bi vnovič razmislili tudi o načrtih za razvoj Gorske skupnosti, o načrtu za regionalni razvoj, o splošnih regulatorskih načrtih; spremeniti je treba proizvodne načrte, zemljiške indekse, parametre za izobraževanje, itd.

Tu pa naj bi intervenirali z monetarnimi spodbudami, ki jih predvideva „načrt gore“ (piano montagna) pokrajinskega odbora. Samo v tem primeru bi imele te pobude realno osnovo za lokalno ekonomijo, ker jih bo uporabila skupnost, ki je, s pridobitvijo svoje identitete, ob trdnem, vsestranskem sodelovanju, sposobna načrtovati in biti ustvarjalec lastnega razvoja.

Edina alternativa tej strategiji je nadaljevanje s politiko, ki je že dala vsem vidne rezultate.

ZAKLJUČEK

Med procesi, ki jasno potekajo, in težnjami, ki se občasno pojavljajo na benečanski sceni, lahko ob zaključku brez tveganja potrdimo, da se med Slovenci v Videmski pokrajini razvija družbeno gibanje, ki, po poti nacionalnih gibanj, ki so se uveljavila po vsej Evropi, radikalno spreminja tragično dogajanje v Benečiji.

Gibanje naglo spreminja zunanjo podobo Benečije in s svojo sposobnostjo, da poveže koristne zahteve s čustveno usmerjenimi ravnanji, vzbuja močan občutek zvestobe, dobi popolnoma posebno in presenetljivo moč.

Ko je gibanje preseglo kritično fazo večsmernega izbruha, torej razdrobljenega zaradi strankarskih izborov svojih najbolj reprezentativnih predstavnikov, je našlo svoje enotno načelo prav v zavesti o nujno potrebni enotni določitvi prednostnih ciljev, ki jih je treba uresničiti in jih s kulturnega in socialnega področja razširiti tudi na ekonomsko politično. Ker so bili vedno prisotni zveza med etnično identiteto in pozivom k točno določenemu ozemlju, povečana zavest o sebi kot o bojevitim duhu, individualizirano in uzakonjeno novo politično vodstvo, predstavlja slovensko gibanje vse, čeprav vse še ne jasno izražene, značilnosti gibanj na etnični osnovi družbe zrelega kapitalizma. V Benečiji torej ne gre več za boj obrobja s podrejenim političnim in ekonomskim statusom, ki ohranja svojo kulturno posebnost, katere procesom State buildinga ni uspelo eliminirati. Njen cilj je globoka politična transformacija družbe in njenih struktur za doseg skladnosti med državnim aparatom na eni strani in zgodovinsko skupnostjo na drugi strani; prva pa naj bi bila podrejena zahtevam druge.

V Beneški Sloveniji naj bi se torej začel vesoljni proces fizičnega ustroja skupnosti in okrepitev procesa rekonstrukcije lastne etnične identitete.

Prepoznati se v lastni zgodovini in v lastnem vesoljnem svetu vrednot ne pomeni niti spremeniti se v živ muzej ljudskih tradicij niti zanikati se v razmerju do zunanjega sveta. Pomeni predvsem polastiti se instrumentov in metod, ki posameznikom in skupnosti omogočajo razvoj kulturnega, družbenega in ekonomskega avtonomnega podjetništva. Ta proces, ki ga lahko označimo kot „etnični razvoj“, je dinamičen, kreativen in osvoboditeljski. Skupne energije, ki jo je dolgo časa zatirala kultura prevladujoče etnokracije, ne zavira, temveč jo sproža. V tem teoretičnem okviru je „osvoboditev“ novo ime za razvoj, ki zajame vsega človeka in vse ljudi.

SUMMARY

LIBERATION – A NEW NAME FOR DEVELOPEMENT

The areas in Italy inhabited by the Slovene national minority are marked by what can be termed a demographic decay. The situation was created by implementation of concealed, implicit state policies that were difficult for people to grasp; mechanisms of the sort were efficient in creating underdevelopment.

The earthquake in 1976 was despite its devastating consequences crucial for introduction of fresh developmental conceptions: the Furlanija/Friuli region was thrown into a state of permanent cultural and political tensions, its identity being at stake. However, the sense of urgency, produced an alternative restoration project, based on a new political alertness and renewed national consciousness. It can be said that the earthquake shook not only the houses, but the conscience of the people too.

Analyses of the internal social dynamics in minorities were rarely attempted. Instead, the minority was looked upon as a static social body manifestly destined to extinction.

The need for development of new instruments for analyses of the new dynamics is therefore acute. A significant part of minority society has reached beyond the ultimate mentality and is presently undertaking struggle for cultural and political rights. The emergence of the new awareness is strongly linked to the phenomenon of returning of emigrants. This group possesses a variety of experiences with different economic systems, living standards and cultural models, which significantly contribute to the circulation of new ideas essential for stirring revitalisation processes. The new movements may well prove to be capable of altering the situation.

Another source of these processes may be identified with the influence of the Slovene „diaspora“, the people that have succeeded in foreign environments and are nowadays trying to build new relations with their original ethnic space, on basis of renewed sense for common cultural values. The shift from sentimental notions to more concrete cooperation is bound to prove constructive.

MIRAN KOMAC

Raziskovalni sodelavec Inštituta za narodnostna vprašanja

REZIJA/RESIA

ZAPIS O LJUDEH NA ZAHODNEM OBROBJU SLOVENSKEGA ETNIČNEGA OZEMLJA

UVOD

S predslovanskim imenom *Resia/Rezija* (nekateri ga spravljajo v zvezo z latniskim glagolom *resecare* „sekati“ – in to menda zaradi oronimske oblikovanosti doline) imenujemo morensko dolino jugozahodno od Kanina, ki se razteza 21 km daleč in največ 3 km široko v smeri od vzhoda proti zahodu med $46^{\circ} 18'$ in $46^{\circ} 23'$ severne zemljepisne širine ter med $30^{\circ} 53'$ in $31^{\circ} 4'$ zahodne zemljepisne dolžine. Od imen slovenskega izvora za to dolino, ki žal niso več v konkurenčnem razmerju z osnovnim imenom, velja omeniti ime *Könjska dolyňa* (ko je bil bližnji Gumin v srednjem veku pomembna mejna postaja za blagovni promet in so morali tu nočiti in menjati konje, je Rezija pomenila naravni prostor za pašo konj) ter *Rožina dolyňa*; obe imeni spadata med muzejske eksponate. Rezijani uporabljajo zase večidel etnični samostalnik *Rožaján*, etnični pridevnik *rožajánski*, vodno ime *Rézija* (domače slovensko ime za potok Rezija je *Bila*).

Rezija tvori v okviru slovenskega poselitvenega prostora v mnogočem svojevrstno enoto. Že zemljepisna lega je pripomogla do te svojevrstnosti. Dolino obdajajo strma pobočja visokih gora: Picco Peloso (1.585), Picco Mezzodi (1.868), Sart (2.324), Vrh Grubje (2.248), Picco Cornizza (2.441), Kanin (2.587), Črni Vogu (2.422), Laska Plagna (2.448), Slebe (2.330), Velika Baba (2.160), Skutnik (1.671), Zajavor (1.815), Kila (1.288), Niski (1.454), Stregone (1.470), Mužci (1.972), Kadin (1.818), Lavara/Javor (1.906), in pred temi zadnjimi še Skarbina (1.462) ter vrh Kučer (1.447).

Klimatske razmere niso najugodnejše: obilo je padavin, saj jih imajo v povprečju kar 3.000 ml/m^2 na leto, s precej deževnimi in zatorej ne preveč mrzlimi zimami; snega poprečno ni pretirano mnogo, drži pa se od sredine decembra do sredine marca.

Rezija ne obstoji kot večje urbano središče, ampak gre za ime tako občine kot doline, a tudi reke, ki prečka to dolino v vsej njeni dolžini. Vanjo se zlivajo mnogi potoki: Maliduw, Suhipotok, Ronk, Kolk, Sart, Lommig, Maličen, Rajni Potok, Baut, Confine z desne in Fožar, Mličine, Beričen, Fassal, Osojane, Las, Nero in Barman z leve strani. Na področju Učje, od Karnice (Sella Carnizza) do državne meje z Jugoslavijo teče hudournik Učja (it. Uccia) s pritoki Bieli potok (it. Rio bianco) in Wöwje potok.

Občina Rezija pa obsega poleg že omenjene doline še vzporedno dolino, ki se pričenja pri Karnici in poteka preko Tanamaje (it. Passo Tanamea) do ožine Učje (it.

Ucea), kot tudi pusta in kamnita področja nizkih gora Lävara in Kadin na eni ter Kanina na nasprotni strani. Obsega 119,19 km² (po velikosti četrta občina v videmski pokrajini), od katerih je 53 km² gozdnih površin, 30 km² obdelovalnih površin, pašnikov in travnikov, ostalih 37 km² pa je neproduktivnih. Na severu meji na občino Kluže (it. Chiusaforte), na zahodu na občino Resiutta, na jugozahodu na občino Venzone, na jugu na občino Lusevera (sl. Bardo) ter na vzhodu na občino Tolmin. V nekaterih publikacijah, ki jih izdajajo Rezijani, se večkrat pojavlja trditev, da meji Rezija na občino Bovec (npr.: Aldo Madotto v delu *Resia-paesì e località*, str. 18), kar bi seveda prav lahko pripisali lapsusu ali nevednosti. Vendar se zdi, da to ni povsem tako, saj se prav v poimenovanju slovenskih sosedov kaže določena posebnost Rezijanov: uporabljajo namreč drugačna imena, kakor jih poznamo mi. Ti njihovi neposredni slovenski „sosedje“ so na jugu terski, na vzhodu pa obsoški Slovenci. Terjani so jim *Görjani*, obsoški Slovenci pa *ta Búški*. *Ta Búški romonijo po búškem*, zato so za Rezijane vsi, ki *romonijo po búškem*, le *ta Búški*. Edina gorska pot, ki iz Rezije vodi na vzhod, to je Soško dolino, pelje čez sedlo Karnico (1.50 m), ki je vso dolgo zimo zasuto s snegom, v bivši planšarski zaselek Učja in ob potoku Učji v Soško dolino, kjer se potok v bližini Žage (odtod pogosten učjarski etnični priimek Siega) zliva v Sočo; odtod vodi pot v Bùc = Bovec. V tem primeru imamo opraviti s preprosto sinekdoho, ki se je v zavesti Rezijanov razširila in danes krije ves slovenski prostor: za Rezijane smo vsi *ta Búški* in vsi *romonimo po búškah*. Izraz Sloveni (ali rajši Jugozlávi) rabijo le, ko nas opredeljujejo v italijanščini s popačeno furlansko ali beneško izgovorjavo. Za ime *Görjani*, s katerim označujejo Terjane, se jim ti oddolžujejo, ko za Rezijane rabijo izključno substantivizirani etnični pridevnik *ta Búški*: tudi v tem primeru imamo opraviti s sinekdoho, zakaj búški zadeva najprej Bieli patók, ki izvira vzhodno od Tanamejskega sedla, priteka v Učjo in nadaljuje združeno pot, da se takoj za državno mejo preimenuje v Učejo...¹

REZIJA POD DROBNOGLEDOM

Občino Rezija sestavljajo naslednji večji kraji (frakcije), vasice in zaselki: Prato (sl. Ràvanca), S. Giorgio (Bila), Gniva (sl. Njiwa), Oseacco (sl. Osoàne, Osojane), Stolvizza (sl. Sòlbica), Ucea (sl. Učja), Lischiazze (sl. Liščaca), Coritis (Korÿto); manjši (še) naseljeni zaselki so še Gozd (Hòzd), Podklanac, Tigo, Ronch, Horigne, Martignilas, Zamlin; pred potresom so bili naseljeni še zaselki Hostije v bližini Sòlbice, Tapar Pejo na pol poti proti Resiutti ter Tapar Panule.

Prato (Ràvanca), ki je središče občine, je pred potresom 1976 imela brez pripadajočih zaselkov Lipovac in Križaca le kakšnih trideset hiš. Tudi sicer se je Ravanca pričela zelo pozno razvijati v večjo vas. Tako je na primer ob popisu leta 1871 štela le 7 hiš, katerih lastniki niso bili domačini, medtem ko je Lipovaz imel 15 in Križaca 11 hiš. Središče občine postane leta 1805, ko so bile za časa francoske vladavine (1804–1813) ukinjene do tedaj samostojne občine San Giorgio (Bila), Gniva (Njiva), Oseacco (Osojane) in Stolvizza (sl. Sòlbica). Posebno hiter demografski razvoj doživi Prato ob koncu prejšnjega stoletja, tudi z imigracijo prebivalstva izven doline.

Poimenovanje posameznih področij znotraj Ràvanca je še vedno živo slovensko/rezijansko: Lipovaz, Pač, Wart, Bork, Koreda, Zakulk, Ràjnini Potok, Tuw Pučlčace,

¹ Paule Merku: Enkratnost Rezije. Navezanost na kulturne korenine in shizoglosija. Jezik in slovstvo (Ljubljana) str. 102–103.

Tuw Ràjnini Potöeö, Tapod Ravanco, Tapod Mäjane, Taza Ràvanco, Ta horö na Rawnih.

Iz zgodovine Ràvance beležimo, da je bila poštna služba vpeljana leta 1874 in zdravstvena služba ob koncu prejšnjega stoletja, šola pa (najprej do 3. in kasneje do 5. razreda) ustanovljena okoli leta 1880. Prvo lekarno so odprli leta 1927; električno napeljavo so dobili leta 1911, v bližnjem zaselku Križaca pa šele leta 1957, oziroma 1959 v zaselkih Ronch in Martignalas. Prvi javni telefon je bil napeljan v tridesetih letih in tako je ostalo še dolgo po drugi vojni. Trenutno je v vasi še 36 privatnih telefonskih priključkov.

Prvi hotel „Alle Alpi“ so zgradili pred prvo svetovno vojno. V šestdesetih letih je bil obnovljen in razširjen, da bi bil v potresu precej poškodovan. Na novo so ga odprli leta 1983. Ima 11 sob. Drugi hotel „Val Resia“ je bil zgrajen 1967; po potresu so ga spet odprli leta 1985. Ima 27 sob.

Ràvanca se sedaj širi predvsem na področju Varcota (sl. Rajnini Potok), kjer je bilo po potresu zgrajenih kakšnih deset novih hiš. Tu se nahaja tudi edina trgovina z živili v Ràvanci (pred potresom sta bili dve); tu je zrasla tudi „slovanska vas“ in Rozajanska kulturna hiša, oboje dar SFRJ po potresu leta 1976. Popis prebivalstva oktobra 1981 je pokazal, da je bilo v Ràvanci (vključno z že omenjenimi okoliškimi zaselki) 207 prebivalcev (85 družin).

Potres je praktično uničil staro stanovanjsko jedro Ràvance. Prebivalstvo je bilo nameščeno v zasilna bivališča na „Pojuh“ (planota med Ràvanco in Bilo), kjer še dandanes živi 25 % vseh prebivalcev. Popotresna obnova še ni končana: od 40 porušenih hiš je bilo na novo zgrajenih 13, 19 zgradb dokončujejo; od 55 poškodovanih stavb je bilo obnovljenih 25, na 20 objektih obnova še traja, medtem ko preostalih 10 še vedno čaka na obnovo. Junija 1985 so pričeli graditi tudi novo občinsko poslopje, kjer bodo imele prostore še pošta, ambulanta in občinska lekarna.

San Giorgio (Bila) je prva vas, ki jo srečamo ob prihodu v Rezijo, obenem pa tudi največja, tako po številu stanovanjskih enot (300 hiš) kot tudi po številu prebivalstva (po popisu leta 1981 je tu živelo 377 ljudi – 152 družin). Bila je, po dokumentih sodeč, najstarejša slovenska naselbina v Reziji. Zgodovinsko ime za to vas je tudi Horinja Bila (da bi se ločila od Dolinje Bile, ki je postala Resiutta). Poimenovanje posameznih področij znotraj Bile je izključno slovensko: Tana Potece, Tana Gurici, Tapar Križo, Won zis Lòpico, Tuw Plazo, Tana Ròbo, Tana Brajde, Tagoré Na Brehu, Tuw Ažile, Tuw Unö, Na Gradišče, Dö Po Lipje, Tuw Trate, Tana Niske Pote, Won Na Brajdo.

V Bili so bile pred potresom tri trgovine z živili in štiri gostilne. Delovala je pekarna, ki je s kruhom oskrbovala celotno dolino. Aktivna je bila tudi mlekarna, ki je predelala približno 400 litrov mleka dnevno. Trenutno poslujeta le dve trgovini in dva bifeja. Električna napeljava je bila napeljana leta 1913, vodovod okoli leta 1880. Prvi telefonski priključek so dobili leta 1959 (trenutno je v vasi 30 zasebnih telefonov). šolsko poslopje je bilo zgrajeno v letih 1928 – 1930; osnovna šola je delovala vse do potresa, ko je bila zgradba močno poškodovana in še vedno čaka na obnovo (in spremembo namembnosti).

Bila je bila nekdanj močan vir emigracije; spreminjale so se le njene smeri: na začetku stoletja so Rezijani odhajali v Francijo, Alžirijo in na Korziko, kasneje v Avstrijo in na Ogrsko, v letih 1922–1926 v Argentino; po drugi svetovni vojni se tok usmeri proti Luxemburgu, Belgiji, Franciji in Švici, kjer se zaposlujejo skoraj izključno v gradbeništvu.

Emigracija je v vas prinesla pomembno spremembo na političnem področju. Predvsem idejo socializma, ki se je v Beli pojavila že pred prvo svetovno vojno, ko tu ustanovijo precej prodorno in učinkovito socialistično celico.

Potres leta 1976 je prizadel okoli 60 % stanovanj. V letih po potresu je bilo na novo zgrajenih 18 hiš, 49 jih še gradijo; od 148 poškodovanih hiš je bilo do sedaj obnovljenih 49, preostale pa obnavljajo. Kljub temu je v zasilnih bivališčih še vedno kakšnih 30 družin.

Zemljepisna lega vasi je prebivalcem omogočila, da so lahko mnogo več „iztržili“ od kmetijstva in živinoreje. Prebivalci Bile so bili lastniki obsežnih planšarskih enot po celi dolini, tako v nižjih kot v višjih predelih. Toda nezadržen propad proizvodnje je mogoče opaziti tudi na tem področju: tako je, na primer, od nekdanjih 45 planšarij na področju Rustije danes v uporabi le 7, od 50 na področju Rasuha pa nobena.

Opazovalec hitro ugotovi, da poteka tudi v tem kraju življenje po vzorcu, ki velja sicer za celotno dolino: ostareli, invalidi in mnoge vdove živijo od pokojnin in s kmetijstvom brez izrazitih tržnih presežkov. Aktivni del pa je predvsem zaposlen v gradbeništvu, ki je posledica popotresne obnove, in v terciarnih dejavnostih.

Kot v drugih krajih je tudi tu demografski padec izredno močan in stalen. Zapišimo samo, da se je v zadnjih petih letih v vasi rodilo le 18 otrok, umrlo pa je 28 vaščanov.

Gniva (Njiwa) je od Ràvance oddaljena 2 km, obsega 65 hiš, v katerih živi trenutno 32 družin, oziroma 97 prebivalcev. Potres je to vas močno prizadel. V popotresni obnovi je bilo zgrajenih 18 hiš, devet so jih obnovili, 23 pa jih še čaka na obnovo. V začasnih bivališčih živi še kakšnih 10 družin. Popotresna obnova je v vas privedla moderne infrastrukturne objekte, vendar je bilo to mnogo premalo za oživitev kraja: iz podatkov popisa kmetijstva razberemo, da je v vasi le 5 krav, 7 koz in 3 ovce; planšarije na področju Njivice, ki jih je bilo ob koncu druge svetovne vojne kakih 40, so v celoti zapuščene in propadajo, poslopje osnovne šole pa ni uporabno že od leta 1968. Po potresu sta v vasi spet zaživela trgovina z jestvinami ter bife. Aktivne delovne sile je malo; sestavljajo jo dnevni migranti, ki so zaposleni predvsem v gradbeništvu. Starostna sestava prebivalstva je močno v „prid“ ostarelim; demografske obnove ni: v zadnjih 5 letih se je v vasi rodilo le 7 otrok.

Oseacco (Osojàne, Osoàne) je imel, ob popisu prebivalstva leta 1981, 398 prebivalcev (156 družin), katerih število, za razliko od drugih vasi, je ostalo do danes praktično isto. Predpotresni Oseacco je imel 270 hiš, ki so bile zgrajene zelo strnjeno, da bi lahko čim več prostora namenili kmetijskim površinam. Hiše so bile zgrajene iz kamna, brez ustreznih temeljev, zato ni nič nenavadnega, da je imel potres katastrofalne posledice. Pred potresom je Oseacco imel 3 trge in 18 ulic – širše so domačini imenovali „pòte“, ožje „jndrùne“. Ledinska imena znotraj vasi pa so: Tapar Križo, Tana Horice, Tapar Cerkve, Tana Klinčico, Tana Potočč, Tuw Rojice, Tohorò na Worte, Tana Dùlo, Taza Partùneu, Tapod Pärtihen.

V vasi so štiri gostilne, dve trgovini z jestvinami in železnina. Pred potresom sta bili v vasi še dve trgovini in mlekarna. Prva telefonska govornica je bila postavljena leta 1959; sedaj je v vasi 23 telefonskih priključkov. Šolsko poslopje je bilo zgrajeno v letih 1928–1930, leta 1959 so ga modernizirali in povečali, vendar ga je potres leta 1976 popolnoma porušil. Po potresu ga niso obnavljali.

Kot drugod v Reziji je bila tudi tukaj najpomembnejša proizvodna dejavnost živinoreja. Planinskih pašnikov je bilo okoli 140; obstajala sta tudi dva planšarska zaselka, v Kališču in Hlivacu, kjer je bilo v vsakem kakšnih dvajset hiš. Danes se je vse

spremenilo: pašniki so opuščeni, planšarije v razpadajočem stanju. Le na področju Klena, Beze in Provala je še kakšen pašnik.

Emigracija se je začela že pred prvo svetovno vojno, ko so ljudje iz teh krajev odhajali najprej v dežele Avstro-ogrske monarhije. Skoraj vsi so se posvečali trgovanju s sadjem in zelenjavo, kakor kažejo zgodovinski podatki, zelo uspešno. V Grazu je bilo kar 200 „trgovinic“, katerih lastniki so prišli iz Oseacca, 50 pa na Dunaju, v Pragi, Budimpešti itd. Iz Oseacca izvirajo tudi lastniki ene največjih italijanskih trgovskih firm s sadjem, tržaška F. Ili Di Lenardo, ki ima 15 poslovalnic v Italiji in 4 v državah srednje Evrope. Na Trbižu je bilo kakšnih 30 trgovin v rokah Rezijanov iz Oseacca, v Vidmu 150.

Visoko po družbeni lestvici so se povzpeli tudi nekateri posamezniki: Antonio Di Lenarno (po domače Tozlov) je dosegel čin armadnega generala, Francesco Madotto (po domače Ciakorinov) pa je maršal karabinjerjev.

Omenimo še, da je bil Oseacco med drugo svetovno vojno (po kapitulaciji Italije) center odporiškega gibanja v Reziji.

Kakor smo že omenili, je potres leta 1976 vas praktično porušil. V času po potresu je bilo zgrajenih 38 novih hiš, 65 jih obnavljajo, vendar jih več deset še čaka na obnovo. Čez 40 družin še vedno živi v zasilnih (začasnih) bivališčih.

Tudi v tej vasi je demografska slika zelo slaba: rojstev je malo (2–3 na leto), umrljivost stalno narašča (7–8 letno), dobršen del populacije predstavljajo ostareli, invalidi in vdove. Aktivni del prebivalstva je zaposlen v gradbeništvu v Reziji, ali pa se kot dnevni migranti zaposlujejo v centrih izven občine.

Stolvizza (Sòlbica, Sùbica) leži v zgornjem delu doline, na nadmorski višini 573 metrov ter jo sestavljajo tri področja: Ves, centralni del imenovan Kikej, in zahodni del—Les; nekoliko naprej so še Rastije, Ladina I. in Ladina II. Popis prebivalstva iz leta 1981 kaže, da je bilo v vasi 290 ljudi (130 družin). Še leta 1951 je bilo v vasi 639 prebivalcev (156 družin). Danes jih je le 277 (110 družin), kar kaže na močan demografski padeč: v zadnjih petih letih se je v vasi rodilo le 7 otrok, umrlo pa je 26 oseb.

Potres je to vas še najmanj poškodoval: od 180 hiš jih je bilo potrebno porušiti 12 (2 sta že zgrajeni, 10 jih še gradijo); nekatere so bile poškodovane, vendar jim jih je že uspelo popraviti. Tako je ta vas le ohranila prvotni, tipično Rezijanski videz. Ledinska imena vasi so: Ves, Presaka, Tapod Kašercen, Tapod Cerkvò, Tuw Wàrbule, Kikej Dolinje, Kikelj Horinje, Tana Skale, Les, Ledina, Ràstije.

Pred potresom sta bili v Sòlbici dve trgovini in dve gostilni; po potresu sta ostali obe gostilni, trgovina pa samo ena. Cesta do Ràvance je bila zgrajena šele leta 1920 (asfaltirana leta 1969), do zaselka Kòryto leta 1959 (asfaltirana 1981); do Ledine je bila zgrajena leta 1969, do Kikeja šele leta 1980. V vasi so asfalt položili leta 1982. Električno energijo je Solbica dobila leta 1914, javni telefon šele leta 1953; trenutno je v vasi 29 telefonskih priključkov. Pokopališče so uredili leta 1928. Pred tem so morali umrle nositi na pokopališče v Ràvanco, in to po precej strmi poti. Na približno polovici poti so pogrebci počivali, krsto pa so medtem postavili na veliko skalo — še danes je v govorici domačinov ta kraj poznan kot „ta mrtva pené“.

Kot v drugih krajih Rezije je primarna produkcijska dejavnost—poljedelstvo in živinoreja — tudi tu močno nazadovala. Poiskus oživitve živinorejskega področja je bila ustanovitev zadruga „Ta Rožina Dolyna“ leta 1982. Zgradili so (predvsem s sredstvi dežele Furlanije—Julijske krajine) zelo moderen hlev za približno 60 glav živine, vendar proizvodnja nikoli ni zaživela. Vzroke je iskati predvsem v površni analizi stanja, še

zlasti v analizi miselnosti ljudi na tem področju. Precej idilično se je namreč verovalo v „zadružno zavest“ kmetov, ne da bi upoštevali naravnost fantastično navezanost kmeta na lastno zemljo. Zato so vsi poskusi arondacij in komasacij travniških ter pašniških površin propadli, s tem pa tudi osnova za rentabilno proizvodnjo.

Uccea (Učja), ki je del občine Rezija postala šele ob popisu prebivalstva leta 1931, je pravzaprav skupno ime za 36 skupin hiš in 165 manjših gospodarskih poslopij, ki stoje ob hribovih Kila, Kal in Banera v dolžini kakšnih 8 km in na nadmorski višini med 600 in 1000 metri. Področje Učje zajema dolino, ki je sporedna z zgornjim delom Rezije od kraja Tamor do državne meje s SFRJ; na začetku doline izvira potok Učja, ki teče po celi dolini in se na naši strani pri vasi Žaga izliva v Sočo.

Prvotno so na tem področju imeli Osojani svoje planšarije, da bi se stalna naselitev pričela okoli leta 1500. Še dolgo potem sta bili obe področji ozko povezani na vseh področjih, kar se pozna še danes: prebivalci Učje, ko govorijo, da gredo v Osojane, uporabljajo izraz „damūw“, in ko uporabljajo izraz „vas“ mislijo s tem prav na Osojane.

Toda kljub temu je bilo to področje skoraj v celoti odrezano od ostale Rezije. Edina cestna povezava do središča občine je potekala skozi Tersko dolino in je dolga kakšnih 70 km. Kakšnih 18 km dolga naravna povezava iz Rezije, preko sedla Karnica do Učje, je bil le kolovoz, ki pa je bil ob vsakem slabem vremenu ter še posebej pozimi nepreghoden. Šele leta 1984 so se pričela dela za obnovo te poti, ki ni pomembna zgolj za Učjo, ampak je njeno dokončanje v letošnjem letu slednjič odprlo tudi pot proti soški dolini celotni Reziji.

Prebivalci teh krajev vedo povedati, da so vse do nekaj let nazaj prihajali na to področje redno le vojaški pozivi in davčne napovedi, vse drugo pa je bilo močno šepajoče. Verjetno je prav ta fizična odrezanost od ostale Rezije vplivala na to, da so se prebivalci tega področja poskušali leta 1969 odcepiti od občine Rezije ter se priključiti k občini Lusevera/Bardo.

V sedanjem času se je položaj sicer precej popravil: na področju sta dve gostilni in trgovina z mešanim blagom, kruh dovažajo vsak dan iz Pradielisa enkrat tedensko vozi avtobus do Tarcenta in nazaj. Osnovna šola je bila zgrajena leta 1960, vendar so jo zaradi pomanjkanja otrok zaprli že leta 1974. Redki dijaki se šolajo v Tarcentu: V vasi je bila tudi mlekarica, ki je prav tako prenehala z delom že pred potresom.

Pred potresom je živelo na tem področju 125 ljudi (leta 1951 še 404) v 93 družinah. Ob popisu prebivalstva je njihovo število padlo na 76 (36 družin). Po potresu se je upad prebivalstva še povečal, tako da je danes na tem področju stalno naseljenih le nekaj deset, po večini ostarelih oseb. Delovno aktivni so se izselili v ravninske predele v okolici mest Magnano in Riviera, Artegna ter Cassacco, koder živi še posebno močna kolonija.

Lischiazze (Liščaca) leži na višini 553 metrov in jo sestavljajo skupine hiš v dolžini enega kilometra ob cesti, ki vodi v Karnico in Učjo. Vas sestavlja (skupaj z bližnjim zaselkom Zabran) 35 stanovanjskih enot, 16 jih je bilo v potresu uničenih, vendar jim je uspelo obnoviti vse.

V vasi je 49 ljudi (15 družin), medtem ko ima bližnji zaselek Longisgie 9 prebivalcev (3 družine). V petdesetih letih so tu zgradili šolo, vendar so jo že po desetih letih zaprli. Električno so dobili leta 1957, javni telefon leto pozneje. Sedaj je v vasi 6 telefonov. Po drugi vojni so v vasi zgradili manjšo vojašnico, leta 1977 tudi cerkev.

Coritis (Koryto) je majhen zaselek pod vznožjem Kanina, na nadmorski višini 640 metrov, oddaljen od Ravance kakšnih 13 km. Pred potresom je bilo v zaselku stalno naseljenih 24 ljudi (kakšnih 10 družin), drugi pa so bili prebivalci Oseacca ter so tu bivali le od pomladi do pozne jeseni. Zaselek je vse do šestdesetih let živel precej na obrobju že tako periferne Rezije: cestno povezavo so dobili leta 1959, električno napeljavo leta 1960, leta 1962 prvi telefon. Potres je ta začetek razvoja povsem zaustavil. Prebivalci so se odselili (nekateri k sorodnikom v Oseacco, drugi so emigrirali, nekateri so bili nameščeni v zasilna bivališča v Oseaccu), da bi z obnovo zaselka pričeli šele v letih 1981/82. Mogoče se obnova sploh ne bi pričela, če se med razseljenimi prebivalci ne bi razširil glas, da nameravajo zaselek povsem porušiti. S tem se je pri prebivalcih spet vzbudil lokalpatriotski čut. Danes v tem zaselku kakšna družina že živi, za zdaj samo v poletnih mesecih.

Gost (Höst) sestavlja nekaj hiš ob vznožju Skarbine, kjer živi 30 ljudi (11 družin).

Podklanec prav tako sestavlja nekaj skupin hiš, ob cesti, ki vodi v Resiutto. Potres je te hiše povsem porušil, tako da njeni prebivalci (kakšnih 20 oseb, 6 družin) še vedno čakajo na obnovo. Za zdaj živijo v zasilnih bivališčih.

Tigo sestavlja manjša skupina hiš pod vasjo Bila, v katerih živita le dve družini, ob izviru reke Rezije/Bila.

Ronch sestavlja 6 hiš, v katerih živi 5 družin (kakšnih 10 ljudi).

Horinge se nahaja ob cesti, ki vodi iz Ravance v Mastignilas ter jo sestavljata dve hiši, v katerih živita dve družini.

Martignilas – 7 hiš, v katerih živijo 3 družine z 8 člani.

Zamlin – 20 hiš, ki jih je potres močno poškodoval; nekatere od njih obnavljajo. Trenutno živita v tem zaselku le dve osebi.

ALI BO REZIJA PREŽIVELA ?

a.

Že ta dokaj natančen posnetek ozemlja kaže na nič kaj zavidljivo stanje v Reziji, saj so zelo omejene možnosti za razvoj populacije na tem področju in je zato položaj zelo kritičen tudi za t.im. „narodnostni“ faktor. Podatki, ki jih bomo navedli v nadaljevanju, gotovo govorijo v prid tej trditvi. Najprej nekaj zbirnih *demografskih podatkov*. Število stalnega prebivalstva se je v Reziji, v obdobju 1871–1986, gibalo takole:

Leto	1871	1881	1901	1911	1921	1931	1936	1951	1961	1971	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986
št.																	
preb.	2537	3703	3952	4671	3695	3114	2994	3350	2830	1805	1571	1547	1529	1501	1497	1487	1477

Rezija je torej v zadnjih 35 letih izgubila kar 1.873 oseb (56 % celotne populacije)! Da bo demografska obnova izredno težavna, nam povedo tudi naslednji podatki: v obdobju 1980–84 se je v celotni občini rodilo 50 otrok, umrlo je 132 oseb, imigriralo 159 in emigriralo 209 ljudi. Samo v letu 1986 pa se je rodilo 16 otrok, umrlo je 29 ljudi, imigriralo 43 in emigriralo 40 oseb; število družin se je skrčilo na 601; tuč. število porok (10 cerkvenih, 2 civilni) nam kaže na demografsko upadanje.

Iz popisa prebivalstva leta 1981 je mogoče razbrati tudi te podatke: v občini je

bilo 754 moških in 793 žensk; družin 609 in 3 „skupnosti“ (enota karabinerjev in dve enoti finančnih stražnikov).

Družin s samo enim članom je bilo 190, z dvema 163. Poročenih moških je bilo 229, žena 294; samskih moških 425, samskih žensk 298; 24 vdovcev in 200 vdov, 5 ločenih moških in 2 ločeni ženi.

Za planiranje ustreznega razvoja je treba vedeti še nekaj drugih podatkov, med katerimi velja omeniti *starostno strukturo*. V tem okviru pa je še posebej pomembna primerjava (razmerje) med najstarejšim in najmlajšim delom populacije. Tabela je ta slika takale:

starostni razredi

razredi nad 65 let (A) % – razredi z manj kot 15 let (B) % v posameznih popisih prebivalstva:

Leto	1951		1961		1971		1981	
	A	B	A	B	A	B	A	B
v %	7,89	26,95	9,22	23,32	15,84	19,72	19,4	13,6

Izobrazbena raven prebivalstva prav tako ni zavidljiva: od celotnega števila prebivalstva jih je imelo visokošolsko izobrazbo le 6, 70 srednjo, 292 nižjo srednjo šolo (stopnja naše osnovne šole), 650 osnovnošolsko izobrazbo (5 razredov osnovne šole), 422 oseb je bilo brez izobrazbe, a pismenih, 31 pa je bilo nepismenih. (Vir: popis prebivalstva 1981.)

Od celotnega števila prebivalstva je sestavljalo njegov *aktivni del* 582 oseb; od teh je bilo 501 zaposlenih, 50 nezaposlenih, 31 pa jih je iskalo prvo zaposlitev. *Neaktivni del* sestavlja ostalih 965 oseb, od katerih je bilo 45 otrok, 114 šoloobveznih otrok, 52 študentov, 273 gospodinje, 408 upokojencev in 73 „ostalih“. Aktivni del prebivalstva je zaposlen v naslednjih *sektorjih* proizvodnje: 208 v gradbeništvu, 104 v trgovini, 93 v administraciji, 76 v industriji, 29 v kmetijstvu, 25 v transportu in komunikacijah, 16 pa v preostalih proizvodnih panogah.

Mnogi pripadniki (istočasno tudi predstavniki) slovenske manjšine v Italiji so pri oblikovanju gospodarskega razvoja manjšine izhajali iz revitalizacije tradicionalnih proizvodnih panog, med katerimi je kmetijstvo igralo skoraj osrednjo vlogo. Žal so bili ti načrti prej plod „teoretičnih“ konstrukcij, kot pa analiza dejanskega stanja. To velja tudi za Rezijo. Najnovejši podatki popisa kmetijstva, ki je bil opravljen 24. oktobra 1982, kažejo, da je kmetijstvo *povsem obrobna dejavnost*, ki še posebej v goratih predelih ne more dajati zadostnih sredstev za preživljanje. Za občino Rezija so zgovorni tile podatki:

	Leto 1982	Leto 1951
Število kmetijskih gospodinjstev	238	2.507
skupna površina, namenjena kmetijski proizvodnji	2.889 ha	
Št. gospodinjstev s površino manj kot 1 ha	4	
Št. gospodinjstev s površino od 1 do 2 ha	46	
Št. gospodinjstev s površino od 2 do 5 ha	12	
Št. gospodinjstev s površino od 5 do 10 ha	78	
Št. gospodinjstev s površino od 10 do 20 ha	15	
Št. gospodinjstev s površino nad 20 ha	6	

Tudi namembnost zemljišč kaže hiter propad kmetijstva. Od celotne površine odpadejo na posamezne kmetijske aktivnosti naslednje površine:

Namembnost v ha	Leta 1982
sejalne površine	33
travniki	2.855
stalno obdelovanje	0
gozd	2.889
površine, zasejane z žiti	0
vrtovi	10
izdelovanje krme	0
vinogradi	0
sadovnjaki	0
Skupaj:	5.787

Temu ustrezno je tudi število živine: goveda 152, drobnice (koze in ovce) 97, prašičev 5. V celotni občini je bilo le 27 traktorjev oziroma motokultivatorjev.

Če opisanemu stanju dodamo še „tradicionalno“ kmečko miselnost, je jasno, zakaj je poizkus kmetijske zadruge „Rožina dolyna“ (kot že omenili) tako hitro propadel.

b.

Iz podatkov, ki smo jih zapisali v eni izmed zgornjih preglednic je razvidno, da je pretežni del prebivalstva zaposlen v gradbeništvu oziroma pri obnovi v potresu poškodovanih objektov; kakšnih dvajset je gozdnih delavcev, prav tolikšno število pa se jih še vedno ukvarja s krošnjarstvom. Turizem je razvit precej rudimentalno, saj ob naravnih možnostih nimajo tudi ustreznih infrastrukturnih objektov. Migracije, kakršne so v Reziji poznali nekoč, ni več, čeprav je dnevnih migrantov precej. Toda poznavalci razmer zagotavljajo, da se bo tok migracij spet povečal takoj po koncu obnove, saj ne obstajajo prav nikakršni načrti zaposlovanja delovne sile v domačem kraju.

Dodajmo še, da znaša povprečni letni dohodek na prebivalca v Reziji le okoli 3 milijone lir, kar je samo 1/3 nacionalnega povprečja! Podatek sam po sebi govori o težkih ekonomskih razmerah te doline in ne potrebuje dodatnega komentarja!

Leta 1986 je v Reziji zrasel industrijski obrat za izdelavo igel, imenovan M.I.R. – Metal Industrija Rozajanska; obrat bo v končni fazi zaposloval okrog 10 delavcev.

Skromno rešitev zaposlovanja domače sile bi veljalo poiskati tudi v razvoju nekaterih terciarnih dejavnosti v občini, saj le-ta *sedaj nima* bencinske črpalke, prodajalne časopisov in revij, brivca, mehanične delavnice, delavnice za popravilo TV in radio sprejemnikov, vodoinštalaterjev, advokata, notarja, banke, mesnice in tudi ne trgovine s tekstilom, čevlji in gospodinjskimi aparati. Izračunali so, da odsotnost vseh teh dejavnikov zvišuje življenjske stroške v Reziji za kakšnih 25 %, v primerjavi z okoliškimi večjimi urbanimi centri.

c.

Po potresu nekaterih vaških šolskih poslopij niso obnavljali, raje so zgradili novo šolsko poslopje v bližini vasi Bila (na ravnici „Poje“); v okviru centra deluje osnovna in srednja šola. Prevoz otrok iz drugih vasi (razen Učje) se opravlja s šolskim avtobusom.

Zdravstvena služba sestoji iz ambulante v Rāvanci, vendar je za nujne primere zunaj „delovnega časa“ treba poiskati pomoč v sosednji občini Risiutta. Najbližje

bolnišnice so v približno 30 km oddaljenem Tolmezzu, oz. Gemoni. Iz sosednje občine prihaja tudi veterinar in (po potrebi) babica. Deluje pa v občini služba za pomoč ostarelim na domu, ki se financira preko Gorske skupnosti.

Na področju lokalnega informiranja gre omeniti trimesečno publikacijo z naslovom „All'Ombra del Canin – Pod Tjaninowo Sinco“, ki jo izdaja župnišče v nakladi 1.500 izvodov; mnogo izvodov pošiljajo na naslove rezijških emigrantov širom po Evropi. Obveščanje širše javnosti o problemih Rezije poteka, resda v precej skromni obliki, preko lokalnih (slovenskih) časnikov in Radia Trst A, kjer je vsakih 14 dni na sporedu oddaja z naslovom „Ta rozajanski glas“.

V občini delujejo tale društva: kulturno društvo „Rozajanski Dum“, Centro della cultura „Rozajanska kulturna Hiša“, Comitato per la conversazione del folklore resiano, folklorna skupina „Val Resia“, pevski zbor „Monte Canin“, športno društvo „Val Resia“, društvo športnih ribičev, lovsko društvo, skupina krvodajalcev, rezijška alpinistična skupina „I Ghiri“, Moto Club, Tenis Club; obstaja tudi nekaj lokalnih nogometnih društev ter ženska odbojarska ekipa.

č.

Potres leta 1976 je bil posebna prelomnica v razvoju Rezije, kar je razvidno že iz dosedanjega zapisa. Posledice so bile takšne: 7 umrlih in 75 ranjenih prebivalcev, 510 porušenih in 723 močno poškodovanih hiš, 131 stanovanjskih enot pa je pretrpelo manjše poškodbe; v zasilna bivališča je bilo nameščenih kar 1390 oseb (85 % vseh prebivalcev).

Danes 11 let po potresu, obnova še ni končana. Italija je na podlagi različnih deželnih zakonov (L. R. 17/76; L. R. 30/77; L. R. 63/77) do sedaj namenila za obnovo zasebnih hiš 16 milijard 122 milijonov lir, s čimer je bilo popravljenih ali na novo zgrajenih 321 hiš. Za javna dela pa je bilo namenjenih 6 milijard 195 milijonov lir. Kljub temu in pomoči, ki je prišla od drugod je v zasilnih bivališčih še vedno približno 400 oseb (30 % populacije), saj kar 226 hiš še čaka na obnovo.

Cinično, vendar absolutno resnično, velja ugotoviti, da je popotresna obnova močno dvignila bivalne razmere, ki so bile pred potresom izredno slabe. Spodnja razpredelnica s podatki za leto 1971 nam to potrjuje:

Občina	bivališč skupno	oprema bivališč			samostojno ogrevanje
		voda v bivališčih	sanitarije v bivališčih	elektrika za vse potrebe	
Rezija	993	469(47,2 %)	218(21,9 %)	189(19,0 %)	17(1,7 %)

(Vir: ISTAT 1971)

Ti podatki, ki kažejo na zapuščenost in nerazvitost Rezije, so upravičeno zastavljali kopico vprašanj, med njimi naslednje: „Je to naključje? Gre to pripisati malomarnosti ljudi? Ali pa določenim političnim izbiram?“²

2 Resia il linguaggio della terra e del pane. Editoriale Stampa Triestina, Trieste, 1981, str. 96.

POLITIČNO DELOVANJE

V *političnem pogledu* (ko pojmuemo politiko v ožjem smislu) velja občino Rezijo opredeliti kot dokaj močno „postojanko“ Krščanske demokracije. To nam kažejo tudi volilni rezultati občinskih volitev v povojnem obdobju, saj se je samo v preteklem mandatnem obdobju (1980–85) dogodilo, da je občino upravljala Lokalna lista (Lista Civica). Na volitvah leta 1985 pa je KD zopet prepričljivo „zmagala“. Podatki za te volitve so naslednji:

Krščanska demokracija (skupaj z neodvisnimi) 456 glasov in 12 odborniških mest, KPI/PCI – 154 glasov in nobeno odborniško mesto,

Unione Democratica Resiana – Indipendisti 231 glasov ter 3 odborniška mesta.

Za primerjavo navedimo še podatke letošnjih volitev v senat in poslansko zbornico, ki gornjo tezo še dopolnjujejo:

Senat:	KPI	MSI	PRI	DP	pop.	Partito		L.	L.	MF	PSDI		št. volil. upravič.
						SsK	Verde				PSI	PLI	
št. glasov	118	45	6	10	3	–	21	10	34	147	5	487	958

Poslanska zbornica:

Stranke	KPI	PRI	DP	MSI	all. pop.	L. Veneta	MF	Partito		PR	PSI	PSDI	PLI	KD	št. volil. upravič.
								SsK	Verde						
št. glasov	123	6	16	61	2	9	23	1	36	24	173	56	3	483	1100

O pogledih KD na razvoj določenih področij, s posebnim ozirom na razvoj slovenske narodnostne manjšine, na tem mestu ne bi govorili, saj je bil le-ta že analiziran v nekaterih poprejšnjih izdelkih INV. Dodajmo le-to, da se na področju Rezije KD *zavestno zavzema za ohranjanje shizoglosije*, kot posebne pojavnosti znotraj „narodnostne identitete“ Rezijanov.

KOLIKO JE REZIJA SLOVENSKA?

Prikaz *slovenskosti Rezije* smo zavestno prihranili za konec tega pregleda. Vzrok gre iskati v izhodišču, da je treba določeno populacijo, v našem primeru pripadnike slovenske manjšine v Reziji, obravnavati v vzročno-posledični zvezi z razvojem teritorija, na katerem živi in ne obrnjeno, kakor smo to pogosto počeli do sedaj. Po tej „stari“ poti, smo problematiko manjšine trgali iz celote, jo obravnavali kot čisti podaljšek slovenskega naroda brez posebnosti in ne kot samostojno razvijajoči se subjekt, pri katerem imajo določena slovenska obeležja prej značilnosti muzejske sle po ohranjanju kot pa značilnosti identitete.

Začetki „odkrivanja“ Rezije spadajo na prehod med 18. in 19. stoletjem, ko sta J. Potocky in A. Pišely obiskala Rezijo in opozorila na zaprto dolino, kjer živi starinsko narečje slovenskega jezika, ki ga Rus z lahkoto razume, „(. . .) (s čimer, op. M. K.) je bila pot „ruski“ teoriji o Rezijanih odprta. Spomladi leta 1841 sta iz dotlej še nedotaknjene rezijske folklorne zakladnice zajela nekaj vzorcev Ismail Sreznevskij in

bilo 754 moških in 793 žensk; družin 609 in 3 „skupnosti“ (enota karabinerjev in dve enoti finančnih stražnikov).

Družin s samo enim članom je bilo 190, z dvema 163. Poročenih mož je bilo 229, žena 294; samskih moških 425, samskih žensk 298; 24 vdovcev in 200 vdov, 5 ločenih mož in 2 ločeni ženi.

Za planiranje ustreznega razvoja je treba vedeti še nekaj drugih podatkov, med katerimi velja omeniti *starostno strukturo*. V tem okviru pa je še posebej pomembna primerjava (razmerje) med najstarejšim in najmlajšim delom populacije. Tabela je ta slika takale:

starostni razredi

razredi nad 65 let (A) % – razredi z manj kot 15 let (B) % v posameznih popisih prebivalstva:

Leto	1951		1961		1971		1981	
	A	B	A	B	A	B	A	B
v %	7,89	26,95	9,22	23,32	15,84	19,72	19,4	13,6

Izobrazbena raven prebivalstva prav tako ni zavidljiva: od celotnega števila prebivalstva jih je imelo visokošolsko izobrazbo le 6, 70 srednjo, 292 nižjo srednjo šolo (stopnja naše osnovne šole), 650 osnovnošolsko izobrazbo (5 razredov osnovne šole), 422 oseb je bilo brez izobrazbe, a pismenih, 31 pa je bilo nepismenih. (Vir: popis prebivalstva 1981.)

Od celotnega števila prebivalstva je sestavljalo njegov *aktivni del* 582 oseb; od teh je bilo 501 zaposlenih, 50 nezaposlenih, 31 pa jih je iskalo prvo zaposlitev. *Neaktivni del* sestavlja ostalih 965 oseb, od katerih je bilo 45 otrok, 114 šoloobveznih otrok, 52 študentov, 273 gospodinj, 408 upokojencev in 73 „ostalih“. Aktivni del prebivalstva je zaposlen v naslednjih *sektorjih* proizvodnje: 208 v gradbeništvu, 104 v trgovini, 93 v administraciji, 76 v industriji, 29 v kmetijstvu, 25 v transportu in komunikacijah, 16 pa v preostalih proizvodnih panogah.

Mnogi pripadniki (istočasno tudi predstavniki) slovenske manjšine v Italiji so pri oblikovanju gospodarskega razvoja manjšine izhajali iz revitalizacije tradicionalnih proizvodnih panog, med katerimi je kmetijstvo igralo skoraj osrednjo vlogo. Žal so bili ti načrti prej plod „teoretičnih“ konstrukcij, kot pa analiza dejanskega stanja. To velja tudi za Režijo. Najnovejši podatki popisa kmetijstva, ki je bil opravljen 24. oktobra 1982, kažejo, da je kmetijstvo *povsem obrobna dejavnost*, ki še posebej v goratih predelih ne more dati zadostnih sredstev za preživljanje. Za občino Režija so zgovorni tile podatki:

	Leto 1982	Leto 1951
Število kmetijskih gospodinjstev	238	2.507
skupna površina, namenjena kmetijski proizvodnji	2.889 ha	
Št. gospodinjstev s površino manj kot 1 ha	4	
Št. gospodinjstev s površino od 1 do 2 ha	46	
Št. gospodinjstev s površino od 2 do 5 ha	12	
Št. gospodinjstev s površino od 5 do 10 ha	78	
Št. gospodinjstev s površino od 10 do 20 ha	15	
Št. gospodinjstev s površino nad 20 ha	6	

odgovora na vprašanje, ali se pripadnik narodnostne manjšine „splača“ biti, in to ne zgolj iz kakih utilitarističnih, ampak tudi (če že ne predvsem) osebnostno-psihološko identifikacijskih, pa tudi etničnih razlogov, katerim gre nedvomno dodati še relevantnost tako pojmovane identitete v medetničnih odnosih na narodnostno mešanem ozemlju.

Iz zapisanega se da razbrati, da je narodnostno identiteto mogoče metodsko razdeliti na sociološki in psihični del. *Sociološko komponento* sestavljajo trije medsebojno se prepletujoči, dopolnjujoči se in soodvisni dejavniki: a) znotrajnarodnostni dejavniki (teritorij, število, jezik, zgodovinski spomin ter dodatno še spol, starost, izobrazba in poklic); b) manjšinskost (temeljni procesi – odnosi med večinskim narodom in manjšino, ki se lahko do določene mere korigirajo z odnosi med matičnim narodom in manjšino); c) mediji socializacije – socialne rasti, ki posamezniku pomagajo, oziroma ga prisiljujejo, da postane in se ohranja kot član takšne in ne drugačne etnične skupine.

Na ta del se navezuje *psihični del* narodnostne identitete, za katerega prav tako ni mogoče trditi, da je homogena celota, saj vsebuje vsaj tri, po principu „gradatio in mains“ razvrščene manifestativne oblike: a) občutek pripadnosti natančno določeni narodnostni skupini, oziroma njenim „objektivnim“ (sociološkim) avtohtonim karakteristikam; b) obseg in globina občutka pripadnosti, morda celo ostrine izražanja občutka pripadnosti, kar bi lahko opredelili kot neke vrste nacionalizem; c) narodnostna zavest.

Preden konkretiziram do sedaj zapisano za področje Rezije, velja zapisati, da je narodnostna identiteta le ena izmed individualnih identitet. Iz mnogih raziskav izhaja spoznanje, da je zelo pogosta in močna navezanost na prostor in kraj, v katerem posameznik živi, na ljudi, ki tu živijo in s katerimi je kaka oseba v stalni ali neposredni interakciji, nadalje na kraj, iz katerega izvira, na razred, ki mu pripada, itd. Posamezne od teh navezanosti bi bile lahko celo močnejše od navezanosti na dokaj nedoločen pojem naroda (narodnostne manjšine). Vendar nedvomno drži, da je narodnostna navezanost za precejšnje število ljudi močna in pomembna navezanost. Na to, da je postala tako pomembna, ni vplivalo samo dejstvo, da identifikacija z narodnostjo omogoča zadovoljevanje mnogih (družbeno zaželenih in nezaželenih) motivov, ampak tudi to, da je bila preko različnih načinov prepričevanja in neprestane indoktrinacije neprestano poudarjena ter vsiljevana kot posebno pomembna in vredna navezanost.

Vprašanje, ki se po tem pregledu, ob primerjavi konkretnega in teoretičnega, zastavlja, je: kako opredeliti identiteto populacije v dolinah ob Bili in Učji? Tovrstna populacija seveda še zdaleč ni brez identitete, kar nam priča mnogokrat ugotovljeno dejstvo, da so Rezijani strašno navezani na svoje izročilo in tovrstno identifikacijo. Nekateri poznavalci razmer v Reziji (Matičeto, Merku) ugotavljajo, da bi težko našli v slovenskih deželah še kakšno področje, katerega prebivalstvo bi izkazalo tako visoko zavestno obliko navezanosti na kulturne korenine določenega področja. Njihovo narečje, njihova kultura, ljubezen do skrbno čuvanega izročila je nedvomno predvsem potreba po ugotovitvi lastne identitete.

Toda, ali je ta identiteta tudi slovenska narodnostna identiteta? Nekateri (temeljni) znanstveno potrjeni elementi (jezikovno izročilo, kultura) sociološkega „dela“ narodnostne identitete gotovo govorijo v prid pozitivnemu odgovoru na to vprašanje. Vendar se določen „dvom“ kaj lahko pojavi, ko kompariramo druge elemente. Konceptcija manjšinskosti, vsaj pri njenem političnem delu kaže, da predstavniki večinskega

naroda zavestno ohranjajo „rusko varijanto“ identiteto Rezijanov, kar ustvarja, za razliko od ostalih narodnostno mešanih območjih, pri večjem delu populacije občutek „eksnotnične identitete“; le-ta pa je lahko precejšnja ovira pri iskanju skupnih identifikacijskih točk z ostalo slovensko populacijo v Italiji. Nedvomno gredo v prid takšnemu počtetju tudi nekateri elementi iz „sociološkega dela“ narodnostne identitete: starostna struktura, relativno nizka izobrazba, poklici brez možnosti zaposlitve v domačem kraju, itd. Iz številnih socioloških antropoloških raziskav je mogoče sklepati, da so te strukture izredno stabilne, in le težko jih je zapisati miselnim transformacijam; vsaj takšnim, ki bi bile izvedljive v kratkem času.

S to zadnjo ugotovitvijo se odpira problematika in problematizacija psihičnega „dela“ narodnostne identitete, ki ima pri tej populaciji precej specifične lastnosti. Močno živa identifikacija z „rusko teorijo“ postavlja zanimivo vprašanje: ali je mogoče določeno populacijo, kljub njenemu nestrinjanju „etnično prekategorizirati“? Toda vprašanje je le navidezno radikalno, na kar nas opozarjajo v prvi vrsti socializacijski procesi, ko posameznik interiorizira družbeni svet in kulturo družbe, v katero je rojen. V tem procesu si ustvari predstave o družbenem svetu, način mišljenja in obliko družbene zavesti, pa tudi način govora in komuniciranja, čustvovanja in vrednotenja. In ta stvarnost je bila v bistvenih koreninah nedvomno slovenska, z vsemi modifikacijami pač, ki so nastopile kot posledica specifičnega razvoja te populacije. Zato je bilo to vprašanje tudi nekoliko provokativno, saj ne gre za nikakršno etnično prekategorizacijo, ampak zgolj in samo za to, da se zgodovinski spomin otrese znanstveno neutemeljenih, vendar politično (nujno potrebnih?) vedno znova promoviranih idej. Pomembno je, da se je rezijanska kulturna „elita“ tega dejstva v celoti zavedala, saj bo primarno prav od njenega delovanja odvisen nivo in globina ohranjanja elementov narodnostne identitete. Shizoglosiji nakljub je to slovenska narodnostna identiteta, pa naj se za Slovence priznavajo ali ne, saj prav z ohranjanjem in razvijanjem svoje kulture izpričujejo, da so Slovenci.

SUMMARY

REZIJA/RESIA

The name Rezija/Resia applies to the marainic valey in the Republic of Italy which is situated southwest from the Kanin mountain and extends over approximately 120 square kilometers. There is no larger urbane center of that name, but the name Rezija/Resia applies also to the administrative county and a river that divides the valley lengthwise. The Rezija/Resia sounty includes also the neighbouring valley, which extends from Karnica through Tanameja/Passo Tanamea to Kanin. The total population amounts to 1.400 persons.

The demographic situation of the area is one of markedly negative trends: demographic decrease (during last 35 years, the population diminished for 1.837 persons or 56%), the age struture constantly growing favour of higher age groups, a large percentage of economically passive population, and unproportionally high percentage of the retired and physically invalid persons.

Employment opportunities are scarce in the area, therefore the economic migration is prominent. Additionally, the importance of agriculture is diminishing; the average income is for these reasons extremely low, amounting to 3 million liras per capita yearly, which is only one third of the national average.

The catastrophic earthquake in 1976 affected not only the material base in the region, which was in the process of sanitation of consequences substantially improved (infrastructure, housing), but also the ethnic identity consciousness of the population. Despite certain specific characteristics, which resulted from the relative isolation of the region, the ethnic identity remains Slovene.

UPORABLJENA LITERATURA

- Aldo Madotto: Resia. Paesi e Località. Udine, 1985
Aldo Madotto: La Val Resia Ed Suoi Abitanti. 1982
Resia il Linguaggio della terra e del pane. Editoriale Stampa Triestina. Trieste, 1981
Pavle Merku: Enkratnost Rezije. Navezanost na kulturne korenine in shizoglosija. Jezik in slovstvo (Ljubljana) XXXI, 1985/86, št. 4 str. 101-107
La Slavia Italiana nella „Guida della Prealpi Giulie“ di Olinto Marinelli. Atesa Editrice, 1978
Le Comunità montane del Friuli-Venezia Giulia. Ufficio Stampa e pubbliche relazioni della Regione Autonoma Friuli-Venezia Giulia, Trieste, 1981
Luigi Paletti: Rezija-Resia. V: Gruppi etnico linguistici della provincia di Udine. Chiandetti Editore, Udine, (1981), str. 315

SALVATORE VENOSI

Načelnik Slovenskega raziskovalnega inštituta (SLORI) v Kanalski dolini

MIRAN KOMAC

Raziskovalni sodelavec Inštituta za narodnostna vprašanja

KANALSKA DOLINA/VAL CANALE

UVODNE UGOTOVITVE

Z geografskim pojmom Kanalska dolina (it. Val Canale) označujemo del italijanskega severovzhodnega ozemlja ob avstrijsko-jugoslovanski meji, ki obsega približno 360 km²; leži med Julijskimi in Karnskimi Alpami ter Karavankami in jo sestavljata dolini rek Ziljice in Bele. Proti Jugu je dolina prek prelaza Predel zvezana z zgornjo Soško dolino, s spodnjo Ziljsko dolino pa jo veže okoli tri kilometre dolga soteska do Ziljice med Trbižem in Vratih. Kanalska dolina je dolga približno 22 km; sega od avstrijske državne meje pri Vratih-Thörl na eni strani in od jugoslovanske meje pri Ratečah-Fusine laghi in Predelu-Passo Predil na drugi strani do Pontablja; točneje, do mostu, ki še danes loči Pontabelj od Pontebbe. Pontabeljski most je bil celih 500 let z manjšimi vmesnimi izjemami mejni prehod in šele po končani prvi svetovni vojni se je državna meja premaknila na Kokovo.

Upravno je Kanalska dolina razdeljena med tri občine Videmske pokrajine: Trbiž (Tarvisio), Naborjet-Ovčja vas (Malborghetto-Valbruna in Pontabelj (Pontebba)-del. Gre za področje, ki je šele leta 1919 pripadlo Italiji; v zgodovini je vedno spadalo k upravnim enotam s središčem v Ljubljanski kotlini; sodni okraj Trbiž pa je spadal v antiki k Noriku, pokrajini, ki je zavzemala Vzhodne Alpe, nato k slovenski Karantaniji, od leta 1077 dalje pa k vojvodini Koroški. K Italiji je spadal pred letom 1919 le trikrat: 623-730 k langobardski državi, 828-1077 k Furlaniji in 1809-1813 h kraljevini Italiji.

Italija je v londonskem paktu zahtevala le zahodni del Kanalske doline (občine Pontabelj, Lipalja vas, Naborjet in Ukve), ne pa tudi Žabnic, Trbiža in Bele peči, ker je železniška zveza Podkloster-Trbiž-Ljubljana morala nujno ostati avstrijski državi, v kateri sta bili Koroška in Ljubljanska kotlina, kot notranja zveza teh dveh pokrajin. V tem času namreč vesile še niso nameravale uničiti habsburške monarhije. Italija svojih teritorialnih zahtev na tem področju ni opirala na narodnostne momente, saj do leta 1918 na tem ozemlju Italijanov sploh ni bilo. Vzvodi za italijansko zahtevo po popravi meja so bili izključno strateški, in to ne obrambni, ampak napadalni. Kanalska dolina je namreč predstavljala pri vseh vojnih operacijah proti Avstriji v zgodovini zaporno črto, čez katero je bilo težko priti v osrčje Celovške kotline. Ko so se južni Slovani ločili od Avstrije in ustanovili samostojno državo, s katero so bili Italijani že ob

njenem nastanku v odkritem sporu zaradi jadranskega vprašanja, so se italijanske zahteve razširile še na vzhodni del Kanalske doline s Trbižem. Njihov novi vojaški načrt je namreč predvideval možnost, da bi Italija v primeru vojne z Jugoslavijo, rokiralna svoje čete preko spodnje Koroške in Štajerske v odprto ozemlje pri Mariboru, kjer bi bil vojaški prodor nekako lažji kakor čez hribe in gorovja na jugoslovansko-italijanski meji.

Na podlagi saintgermainske mirovne pogodbe (1919) in rapalskega dogovora (1920) je Italija dobila vse zahtevano ozemlje. Do leta 1924 je upravna ureditev ostala nespremenjena; leta 1924 je bila občina Pontabelj združena s Pontebbo; 1928 je bila Pontebbi pridružena še Lipalja vas; Naborjet in Ukve sta se združili v novo občino Naborjet-Ovčja vas, Žabnice in Bela peč pa v občino Trbiž. Ta upravna ureditev je, kakor smo že ugotovljali, ostala do danes.

Po pridobitvi tega ozemlja so Italijani uporabili vsa možna sredstva za to, da bi dolino poitalijančili. Vsa uradniška mesta, javne in poldržavne namestitve so bile na voljo samo za Italijane. Polastili so se tudi gospodarskih podjetij (rudnika Rabelj, tovarne verig v Beli peči, rudnik mangana v Ukvah), v Trbižu pa so namestili močno vojaško garnizijo. V šolah so poučevali le italijanski učitelji, samo v šoli v slovenski občini Žabnice so še pustili nemškega učitelja. Slovenskega učitelja ni bilo niti enega. Pri kmečkem prebivalstvu pa je ostalo posestno in narodnostno stanje kljub težki gospodarski krizi po letu 1930 v bistvu nespremenjeno. Za italijanske koloniste ti hriboviti, mrzli predeli niso bili vabljiv cilj. Šele tik pred drugo svetovno vojno so poskusili tudi narodnostno utrditi svojo posest v Kanalski dolini. Leta 1939 so se v juniju sporazumeli z Nemci o preselitvi vsega nemškega prebivalstva na južnem Tirolskem in v Kanalski dolini v Nemčijo. Po tej pogodbi so lahko optirali za selitev v Nemčijo vsi prebivalci neitalijanske narodnosti, ki so bili leta 1918 avstrijski državljani.

Dokončnega „obračuna“ glede opcij v Kanalski dolini zgodovinska znanost prav gotovo še ni naredila. Iz do sedaj opravljenih analiz veje še precej nedorečenosti, začenši s številkami: „Po uradnih podatkih italijanske vlade je v Kanalski dolini optiralo za Nemčijo vseh skupaj 4.576 prebivalcev, za Italijo 337 prebivalcev, ni pa glasovalo 690 upravičencev. Opcija je bila zaključena z 31. decembrom 1939 in nato se je pričelo izseljevanje. Po uradnih nemških podatkih se je do 1. aprila 1940 izselilo 700 prebivalcev, predvsem obrtnikov, delavcev in kmečkih proletarcev (...). Vsekakor so se Nemci v Kanalski dolini, ki so kot pristaši Hitlerjevega režima glasovali za povratek v Nemčijo, skoraj v plebiscitni obliki odrekli svojim kakršnim koli pravicam do Kanalske doline. Po nemških poročilih je glasovalo za povratek v Nemčijo 90 % vseh nemških priseljencev Kanalske doline.

Zaradi fašističnega terorja, pod katerim so živeli pripadniki drugih narodov v Kanalski dolini vsa leta, odkar so bili podrejeni Italiji, so uporabili opcijsko pravico tudi nekateri Slovenci, vendar v mnogo manjšem številu kakor Nemci. V kraju Ukve in obeh drugih slovenskih občinah (Lipalja vas in Žabnice) je optiralo manj kot 15 % Slovencev. Slovenci so v veliki večini v Kanalski dolini ostali¹.

Nekoliko drugačne številke navaja Ernst Steinicke:²

1 Bogo Grafenauer: Kanalska dolina (Etnografski razvoj). V: Slovenci v Italiji po drugi svetovni vojni. Trst 1975, str. 117-118.

2 Ernst Steinicke: Das Kanaltal/Val Canale. Socialgeographic uner alpinen Minderheitenregion. Innsbruck 1984.

Skupine	Stanje 1939	za nem.Reich		za Italijo	
		abs. št.	%	abs. št.	%
Nemško govoreči	6.600	6.530	99	70	1
Slovenci	1.750	1.600	91	150	9
SKUPAJ	8.350	8.130	97	230	3

In ugotavlja dalje: „Po dogovoru za preselitev iz leta 1939 („Option“) so poleg Južnih Tiroincev imeli tudi „Nemško – narodni prebivalci mešanega teritorija Trbiža“ možnost izbire italijanskega ali nemškega državljanstva. Tisti, ki so se odločili za nemško državljanstvo, so se morali naseliti na področju nemškega rajha. Ker manjkajo verodostojni uradni dokumenti, se moramo posluževati cenitve: Veiter meni, da se je odločilo za nemško državljanstvo 99 % Nemcev in 91 % Slovencev. Od skupno 8.000 ljudi, ki so prevzeli nemško državljanstvo, se jih je preselilo 5.700, od tega komaj 100 Slovencev, predvsem na Koroško in Štajersko. Ostalih 2.300 ljudi, ki so bili večinoma večji posestniki, kmetje in gostilničarji, je preselitev zavlačevalo in ostalo po zaključni akciji preseljevanja v Kanalski dolini. Za razliko od Južnih Tiroincev se preseljeno prebivalstvo iz Kanalske doline po vojni ni vrnilo v svojo domovino, temveč je ostalo v Avstriji in dobilo tudi avstrijsko državljanstvo.

Vsa prizadevanja nepreseljenega dela prebivalcev Kanalske doline, da bi domovino zopet priključili k Avstriji, so bila zaman. Vrh tega Kanalska dolina ni dobila nikakršnega statusa avtonomije v italijanski državi. Posedva preseljenega prebivalstva so si razdelili Romani, ki so se priseljevali v velikem številu (predvsem Benečani). Domače prebivalstvo, ki je štelu 2.500 ljudi, je bilo manjšina v svoji lastni domovini.³

Iz obeh zapisov je mogoče razbrati, da se večina Slovencev, kljub temu da se je opredelila za nemški rajh, ni izselila iz Kanalske doline. Odgovor na vprašanje, zakaj se slovensko prebivalstvo ni izselilo, je drugo pomembno področje, o katerem bo v bodoče še treba govoriti. Na tem mestu bi veljalo navesti nekaj novejših ugotovitev (prispevkov) o tem vprašanju, do katerih so se dokopali raziskovalci na raziskovalnem taboru leta 1986. Na temelju sociogospodarskih izhodišč so optante razdelili v dve skupini: a) odvisne delavce, trgovce in uradnike, ter b) kmete in druge posestnike. Prva skupina je „dobila oprijemljivo ponudbo za novo delovno mesto in stanovanje. Zanje je bila izselitev najmanj vprašljiva. Dejansko lahko trdimo, da so si omenjeni optanti v večini primerov izboljšali svoje življenjske razmere. Izselili so se v večja mesta na Koroškem, pa tudi globlje v Nemčijo.“⁴

Veliko bolj problematična je seveda izselitev kmetov prav zaradi socialno antropoloških značilnosti tovrstne populacije: statičnost, navezanost na zemljo, okolje in vaške običaje. Verjetno ne gre zanemariti tudi dejstva, da je Nemčija ponujala zemljo in domačije v Avstriji, predvsem na Koroškem: v Rožu in na Zilji (na posestvih slovenskih izgnancev), s čimer bi lahko določeno vlogo igral narodnostni dejavnik. Ko so raziskovalci na že omenjenem raziskovalnem taboru povzeli vzroke, zakaj se slovensko kmečko prebivalstvo, kljub dokaj sprejemljivim pogojem vendarle ni odločilo za dejansko izselitev, so navedli predvsem te:

„1. Kanalčani so bili navezani na domači kraj, imeli so svoje navade in običaje, živeli so v organizirani vaški skupnosti.

³ Vid., str. 111

⁴ Tabor „Kanalska dolina 86“. SLORI in NSK, Trst 1987, str. 99.

2. Predvsem kmetje se niso hoteli odreči zemlji, ki so jo pridobili z delom svojih prednikov. Poleg tega bi izselitev pomenila korak v neznano, v negotovo bodočnost.
3. Pri ogledih novih posestev v Rožu in Zilji so ugotovili, da bi bili preseljeni na domačije ljudi, ki so jih nemške oblasti nasilno izgnale v notranjost države. V veliki večini primerov je šlo za slovensko govoreče družine na Koroškem, ki so jih Nemci v letu 1942 nasilno izselili.
4. Kmalu se je izkazalo, da izseljeni – optanti – na novih posestvih niso dosegali dobrega gospodarskega učinka, saj so naleteli na slabe pogoje, ki pa so jih že itak imeli prej v Kanalski dolini.
5. S trajanjem in razvojem vojnih dogodkov, ko ni več kazalo na gotovo nemško zmago, se je porajal dvom, ki je postopoma prerasel v gotovost, da se bodo po vojni vrnil na posestva prvotni lastniki in da bodo optanti ob premoženje.
6. Možnost zaposlovanja čez mejo in torej uživanje boljših gospodarskih pogojev Tretjega rajha. Kanalčani so se dnevno vozili na delo v Nemčijo, zvečer pa so se vračali domov.

K vztrajanju na domačih tleh je pripomoglo dejstvo, da s trajanjem vojne Nemčija in Italija nista bili več v stanju, da dosledno izpeljeta vse predpise v zvezi z opcijo. Zadeva je postajala vedno bolj drugotnega pomena za obe strani⁵.

II. KANALSKA DOLINA SKOZI ŠTEVILKE IN GRAFIKONE

Podrobnejši prikaz področja nadaljujemo s pregledom frakcij v okviru posameznih občin na področju Kanalske doline, z italijanskimi in slovenskimi imeni ter gibanjem prebivalstva v teh občinah:
(Glej tabele „Občina Tarvisio-Trbiž“, „Občina Malborghetto-Valbruna – Naborjet-Ovčja vas“ in „Občina Pontebba-Pontabelj“ na naslednjih straneh.)

⁵ Ibid., str. 100

Občina Tarvisio (Trbiž)

geografske frakcije, selišča			stalno prebivalstvo					površina km ²
italijanski naziv	slovenski naziv	nadmorska višina	1951	1961	1971	1981	1986	
Tarvisio	Trbiž	2698/608	6438	6845	6468		6012	205,52
Fusine di Valromana	Bela peč (Fužine)	1775/676						
Fusine di Valromana	Bela peč (Fužine)	773						
Aclete	Ahlete	840						
Poscole	Zagrad	940						
Stazione di Fusine Laghi	Postaja Bela peč	842						
	Samotne hiše							
Laghi	Jezera	1024/926						
Monte Cregnedul	Krenjedol	2003/975						
Monte Mangart	Mangart	2678/917						
Cave del Predil	Rabelj	1646/780	1677	1520	1246	911	840	
Cave del Predil	Rabelj	906						
Muda	Muta	872						
Riofreddo	Mrzla voda	812						
	Samotne hiše							
Monte Rombon	Velika Bavha	1958/1224						
Tarvisio	Trbiž	1694/608	2255	2852	3084	3060	2900	
Rutte di Tarvisio	Rovte	774						
Coccau alto	Gornja Kokova	732	860	894	671	600	566	
Coccau Basso	Dolnja Kokova	709						
Rutte Piccolo	Male Rute	808						
Morocutti	Morocutti	790						
Oltreaacqua	Sv. Anton	775						
Piezzut	Fliči	760						
	Samotne hiše							
Camporosso di Valcanale	Žabnice	1813/782	864	824	783	870	881	
Camporosso di Valcanale	Žabnice	821	750					
	Samotne hiše		114					

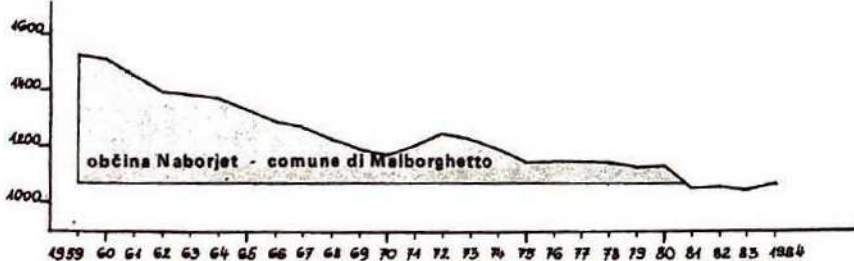
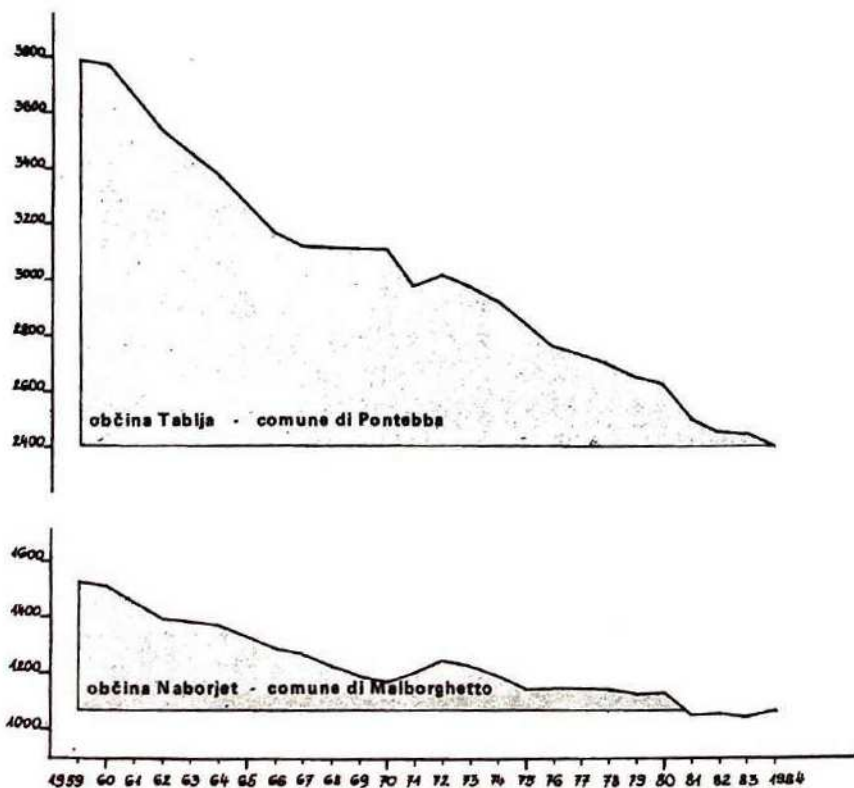
Občina Malborghetto-Valbruna (Naborjet-Ovčja vas)

geografske frakcije, selišča			stalno prebivalstvo					površina km ²
italijanski naziv	slovenski naziv	nadmorska višina	1951	1961	1971	1981	1986	
Malborghetto-Valbruna	Naborjet-Ovčja vas (ves)	2755/615	1512	1436	1212	1066	1073	119,89
Bagni di Lusnizze	Lužnice	1600/615						
Bagni di Lusnizze	Lužnice	632						
Santa Caterina	Šentkatrja	658						
Stazione di Bagni di Lusnizze	Postaja Lužnice	650						
	Samotne hiše							
Malborghetto Naborjet	Naborjet	1628/675						
Malborghetto	Naborjet	721	427	477	325	262	288	
Cucco	Kuk	710	24		24	36		
Valbruna	Ovčja vas	1600/780	259	238	209	178	179	
Valbruna	Ovčja vas	807	252					
	samotne hiše		7					
Monte due Pizzi	Špik nad Policami							
Jof di Montasio (Miezenjot)	Poldnašnja Špica	2755/1000						
Ugovizza	Ukve	2052/755	575	537	469	432	437	
Ugovizza	Ukve	787	586					
	samotne hiše		8					
Monte Acuto	Veliki vrh	1999/950						

Občina Pontebba (Pontabelj)

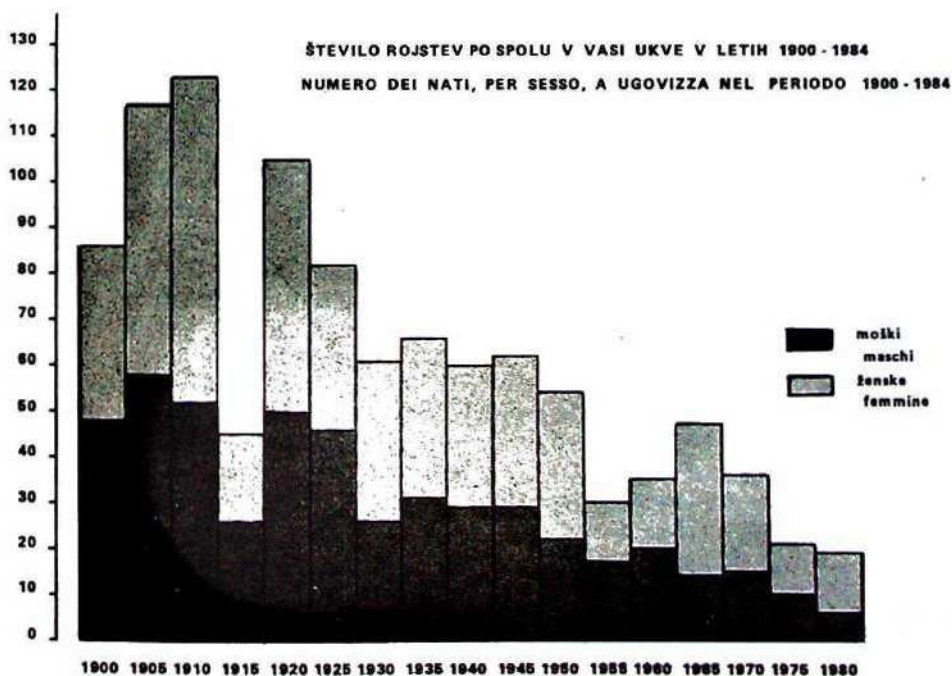
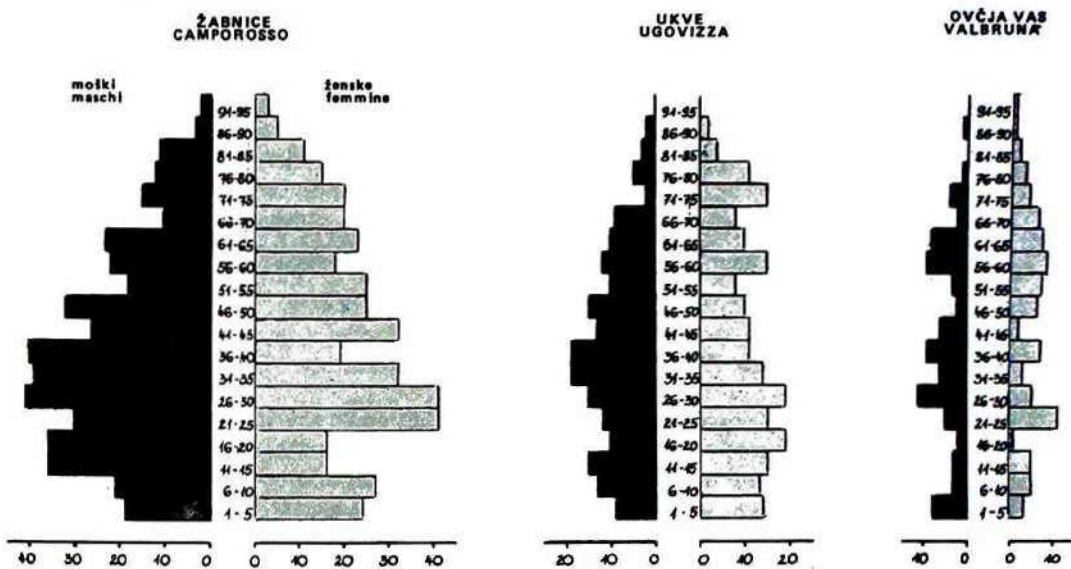
Geografske frakcije, selišča			stalno prebivalstvo					površina km ²
italijanski naziv	slovenski naziv	nadmorska višina	1951	1961	1971	1981	1986	
Pontebba	Pontabelj	2240/490	3391	3561	3013	2629	2403	99,21
Studena bassa	Dolenja Studena	1575/530						
Studena bassa	Dolenja Studena	641						
Casali Rugnui	Rugnui	740						
	Samotne hiše							
Studena alta	Gorenja Studena	1300/560						
Aupa	Avpa	930						
Studena alta	Gorenja Studena	806						
Casali di Costa	Casali di Costa	751						
Laglesie-San	Djepalja vas							
Leopoldo	(Lipalja vas)	1600/587	272	262	202	153	140	
Laglesie-San	Djepalja vas							
Leopoldo	(Lipalja vas)	607						
Monte Cavallo	Konjski špik							
Pontebba	(Rosskopf)	2240/942						
Monte Gleriis	Monte Gleriis	2090/900						
Monte Sechieiz	Monte Sechieiz	1907/1200						
Pietratagliata	Pietratagliata	522						
Case Fusinatis	Fusinatis	520						
	Samotne hiše							
Pontebba	Pontabelj	1400/500						
Pontebba	Pontabelj	568						
Casali del Plan	Casali del Plan	662						
	Samotne hiše							

V Kanalski dolini naj bi torej živel, ob zadnjem uradnem popisu leta 1981, 9.511 ljudi v 3.358 družinah, ki so šteje povprečno po 2,8 članov. Kot za pretežni del narodnostno mešanega območja ob italijanski vzhodni meji, so tudi za to ozemlje značilni demografsko negativni trendi. Grafično je te trende mogoče ponazoriti takole:

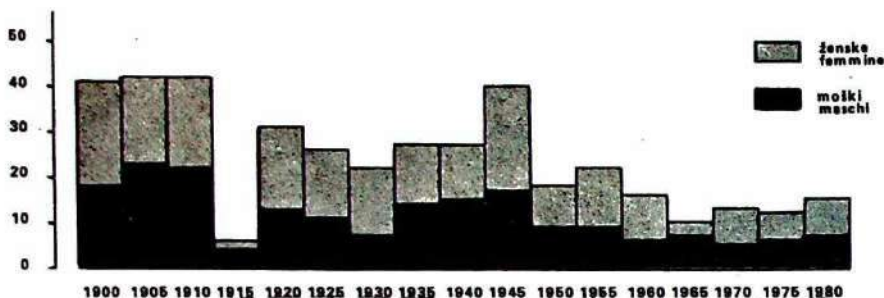
STAROSTNA PIRAMIDA NASELJI ŽABNICE - UKVE - OVČJA VAS 1986

PIRAMIDE DELLE ETA' NEI PAESI DI CAMPOROSSO - VALBRUNA • UGOVIZZA 1986

ŠTEVILO ROJSTEV PO SPOLU V OVČJI VASI V LETIH 1900 - 1984

NUMERO DEI NATI, PER SESSO, A VALBRUNA, NEL PERIODO 1900 - 1984

III. KANALSKA DOLINA KRAJI IN LJUDJE

Nekoliko obsežnejši opis nekaterih narodnostno „najpomembnejših“ krajev v Kanalski dolini pričenjamo s prikazom *Bela peč* (*Fusine in Valromana*). Po prvi svetovni vojni je Bela peč postala kraj, ki mu danes na splošno pravimo Tromeja, saj je na gori Peč (Monte Forno) stikališče jugoslovanske, avstrijske in italijanske meje. Sama Bela peč je manjši kraj, ki leži nekako na sredini poti med Trbižem in Ratečami. Do konca I. svetovne vojne se je kraj uradno imenoval Weissenfels in mu domačini še danes pravijo Vaisenfelž (v Vaisengelžo, pri Vaisenfelži, Vaisenfelžarji). Ime kraja v slovenščini, Bela peč ali Fužine, se med domačim prebivalstvom ni bogve kako uveljavilo in tudi starejši Ratečani pravijo kraju Vaisenfelž. Po priključitvi k Italiji leta 1919 se kraj uradno imenuje Fusine in Valromana. V zamejstvu in v slovenskem časopisu pa se je udomačilo ime Bela peč. Med Črnim in Belim potokom (Rio nero e Rio bianco) je do leta 1919 tekla meja med Koroško in Kranjsko. Bela peč pa je do leta 1919 bila samostojna občina v takratni Vojvodini Kranjski in skrajni zahodni rob Gorenjske. Pod Italijo je občina obstajala do leta 1928, sedaj pa je sestavni del občine Trbiž/Tarvisio.

Zunanje lice vasi že od daleč kaže, da je tod že dolgo bilo fužinarsko naselje. Sedaj ima v Beli peči svoj sedež tovarna verig „Weissenfeld“. V tovarni so zaposleni delavci iz Kanalske doline, iz drugih delov Furlanije, in veliko jih prihaja na delo iz vasi Zgornje savske doline. Že od srednjega veka dalje so v furlanskem kraju Bela peč bili v večini nemški prebivalci, in to prav do leta 1939, ko so se množično odločili za nemški Reich.

Slovenci so bili v Beli peči v manjšini. Ob ljudskem štetju 1910 so sestavljali le 15 % celotnega prebivalstva. Nemški prebivalci Bele peči so leta 1908 ustanovili svojo posojilnico „Weissenfelder Darlehenskassenverein“, ki se je včlanila v ljubljansko katoliško Zadržno zvezo. Posojilnico so razpustili med drugo svetovno vojno, kar je nastopilo kot posledica izselitve domačinov v Nemčijo. Danes je stalno prebivalstvo večinoma furlansko. Velika zanimivost kraja so Belopeška jezera (ljudsko Klanška jezera). Na raznih planinskih kartah so zaznamovana tudi kot Mangartska jezera. Velik del obdelovalnega polja v bližini državne meje na italijanski strani je last Ratečanov, ki ga obdehujejo kot dvolastniki. Le-ti imajo pri Belopeških jezerih tudi svojo planino, kamor v poletnih mesecih ženejo na pašo živino.

Kokova (Coccau) je prvi kraj, s katerim se turist ali navadni popotnik sreča, ko z Avstrije pride v Italijo. Po prvi svetovni vojni je postal eden najpomembnejših mednarodnih mejnih prehodov v alpskem loku. Vasica je večidel gričasta in obsega Zgornjo in Spodnjo Kokovo ter Kokova meja. V slovenskem zamejskem tisku se je razširilo ime Kokovo, kar pa je zgrešeno, kajti domače prebivalstvo imenuje kraj Kokova, na Kokovi, prebivalci pa so Kokovljani. V knjizici „Personal stand“ Krške škofije za leto 1859 je navedeno tudi ime kraja v slovenščini, in sicer Kokova. V obdobju med leti 1819–1900 je število prebivalstva na Kokovi nihalo med 641 in 873. Že zelo zgodaj je kraj imel osnovno šolo z 78 učenci. Sredi 19. stoletja je prebivalstvo na Kokovi še govorilo slovensko, saj je imelo slovensko-nemško utrakvistično šolo. Za to šolo je bil zadnjič zahtevan učitelj z znanjem slovenskega jezika maja 1878. Ko je v šolskem letu 1883/84 nastopil službo učitelj Franz Lassnig, ki je bil na Kokovo prestavljen iz Sachsenburga, je postala ta šola popolnoma nemška. Tudi v cerkvenem oziru velja kraj za nemškega in je v imenikih povsod zapisano, da je jezik v župniji nemški.

Po zloglasni opciji v letih 1939–40 se je večina prebivalcev preselila v nemški rajh. Izpraznjene domačije so zasedli Furlani in so maloštevilni domačini pač ostali v manjšini.

Rabelj (Cave del Predil) je znan predvsem zaradi rudnika svinčeve in cinkove rude. Med turisti in izletniki pa je Rabelj znan po svojem (Rabeljskem) jezeru. Kraj so v obdobju avstroogrške monarhije imeli za nemškega, vendar pa je bilo tu tudi slovensko prebivalstvo. V obdobju med leti 1981–1858 je celo v tem nemškem kraju učitelj Zofran učil otroke slovenskih staršev slovensko, brati in pisati. Od leta 1893 dalje se v cerkvenih dokumentih omenja, da je poleg nemščine v rabi tudi slovenščina, iz česar se da sklepati, da se je v Rabelj preselilo večje število rudarjev iz slovenskih dežel.

Kot je bilo že omenjeno, nakopljejo v rudniku največ cinkove in svinčeve rude. Sam rudnik je znan že iz rimskih časov, vendar je o njegovem izkoriščanju malo znanega. Šele listina iz leta 1006 omenja okrožje okoli Trbiža, ki je bil kot fevd Federau dodeljen na novo ustanovljeni škofiji Bamberg. Tam se omenjajo tudi rudnikovi lastniki. Več podatkov se najde leta 1320, ko je vojvoda Friderik Lepi zapisal pravico do izkoriščanja rudnika nekemu konzorciju. V 15. stoletju so Benečani poznali kraj že kot Cave del Predil. Ime kraja se spet pojavi leta 1456, ko je neki Rabelj prepustil nekaj rudarskih pravic sosesi v Trbižu.

V kraju se vsi prebivalci bavijo (ali so povezani) z rudarstvom. Zemljišč za obdelovanje ni. Smotno so rudnik začeli izkoriščati šele po letu 1919, ko je prišel v last družbe Raibl-Società mineraria del Predil. Takoj po drugi svetovni vojni je imel Rabelj eno tretjino slovenskega prebivalstva, ker so mnogi rudarji po razmejitvi ostali v Italiji. Iz Soške doline je tradicionalno hodilo na delo v Rabelj mnogo ljudi, tako da so leta 1903 prevrtali 5 km dolg tunel, ki je povezoval Rabelj z Logom pod Mandartom. Rudarje iz Soške doline je na delo vozil električni vlak.

Tarvisio (Trbiž). Trbiž je danes obmejno mesto, ki je z letom 1919, ko je z vso Kanalsko dolino pripadel Italiji, postal važno prometno vozlišče. Pred 1. svetovno vojno sta funkciji obmejnih mest imeli Pontebba na italijanski strani in Pontabelj na avstrijski. Po 1. svetovni vojni, še bolj pa po drugi, je Trbiž postal važen kraj zaradi maloobmejne trgovine z Avstrijo in v 60. letih tudi z Jugoslavijo. Takoj po 1. svetovni vojni so na staro Trbiško postajo vozili vlaki iz Avstrije in preko Gorenjske železnice tudi iz Jugoslavije. Gotovo je, da je Trbiž tudi zaradi svoje geografske lege kraj na križišču raznih poti. Preko Predela in Nevejskega sedla je Trbiž povezan s Soško

dolino, z Gorico in Čedadom, čez obmejni prehod pri Beli peči pelje pot na Gorenjsko, preko Kolove s tržiški kraj odpira Koroški, proti jugu skozi Kanalsko dolino pa je Trbiž povezan s Furlanijo. Trbiško vozlišče je važna strateška točka in je zato gotovo, da kdor nadzoruje Trbiž, ima odprto pot v Ljubljansko in Celovško kotlino (preko Predela, Neveljskega sedla), skozi Kanalsko dolino pa v Furlansko nižino. Nič nenavadnega ni torej, da je po 1. svetovni vojni Italija kot „sozmagovalka“ zahtevala zase Kanalsko dolino skupaj s Trbižem.

Etimološki izvor imena kraja: skozi današnji Trbiž teče potok, ki izvira v Vrtinjem logu blizu Žabnic in so ga po starem imenovali Trebiža – danes Rio Bartolo ali v slovenščini Vrtinjeloški potok. Stare fužine so si prebivalci Trbiža postavili ob tem potoku in prav gotovo je kraj prevzel svoje ime prav od Trebiže. V potrditev te teze je treba še dodati, da obstaja nedaleč od Žabniških rut polje, ki mu Žabničani še vedno pravijo, čez trabiža, torej kraj, polje, onkraj potoka Trebiža. Staro slovensko poimenovanje kraja je bilo Trebiž, kajti domačini iz Žabnic, Ukev, Ovčje vasi gredo še danes na Trebiž, v modernejši obliki na Trbiž, in raba na Trbiž je tudi edino pravilna. Popolnoma zgrešena je raba „grem v Trbiž“.

Ime kraja se pojavi prvič v letu 1319 v zvezi s potokom Trevis. Leta 1398 je Trbiž že imel svojo cerkvico, ki je bila podružnica župnije v Žabnicah. Leta 1399 je prišlo do odcepitve od slovenske župnije v Žabnicah z utemeljitvijo „cum propter longam distantiam oab ecclesie matrice (Sv. Egidij–Žabnice) in qua distantia, pluvies, tarrentes ed nives redundare, et transitum consueverunt prenominatae vllle incolis ad parochialem ecclesiam prohibere; tum quia in parochioli ipsorum ecclesia Slavice tantummodo ad populum sermo fiat“, torej tudi zato, ker se je že tedaj v farni cerkvi v Žabnicah pridigalo v slovenščini. Leta 1458 je bil kraj povzdignjen v trg in leta 1919 v mesto.

Iz starejših listin je razvidno, da so v srednjem veku bili na Trbižu tudi Furlani. Pozneje pa je mesto imelo popolnoma nemški značaj. Tudi iz cerkvenih listin in letnih poročil je jasno razvidno, da je Trbiž bil kraj z nemškim prebivalstvom. Trbiž je bil nekako središče nemštva v Kanalski dolini, kamor so težile nemške vasi Kokova, Bela peč in Rabelj. Ko so leta 1939 v Kanalski dolini potekale opcije, se je velika večina nemško govorečega prebivalstva Trbiža izrekla za „povratak“ v Nemčijo in so se tudi izselili.

Nemci, ki so ostali, so čez noč postali manjšina. Izpraznjene hiše so zasedli priseljenci iz raznih krajev Italije. Tako sestavljajo danes Trbiž v ogromni večini Italijani, nemški domačini kot manjšina in nekaj slovenskih družin. Bogoslužje v cerkvi je danes samo v italijanščini. Nemški prebivalci so ohranili samo „čaščenje Božje glave“ v tednu pred cvetno nedeljo. Tudi pouk v šolah raznih stopenj, ki je do 1. svetovne vojne potekal samo v nemščini, so italijanske oblasti odpravile, ga nadaljevale samo v italijanščini in je nemščina bila dopuščena le kot tuj jezik.

Žabnice (Camporosso in Valcanale) so najstarejši kraj v Kanalski dolini, kajti mnoga najdbišča rimskih okopov, kamna in denarja spominjajo na davno rimsko kolonijo, morda je bila prav tu „statio lari“. Še danes imenujejo vaščani zahodni del vasi Filja (Villa). Delitev vaških prebivalcev v Filjarje in Vesarje je ostala do današnjih dni. Prav na robu Filje poteka razvodje med Jadranskim in Črnim morjem. Nedaleč od vasi je vedno poplavljenno obširno polje in v jezeru so spomladi regljale žabe: od tod so Žabnice prav gotovo prejele svoje ime.

V starih dokumentih se bere ime kraja kot Safniz, ki je izpeljanka imena Žabnic, kar jasno izhaja tudi iz nemškega poimenovanja kraja Saifnitz.

Žabnice kot župnija so prafara in župna cerkev je mati vseh cerkva v dolini.

Ustanovljena je bila leta 1106; današnja farna cerkev je izpred leta 1444.

V preteklosti se je število prebivalcev gibalo med 900 in 1100 osebami. Zaradi tega, ker je bilo ljudi preveč, so se mnogi morali izseliti in so hodili na delo celo v Bosno, kot tesarji, gozdarji in navadni delavci. Večinoma so bili Žabničani poljedelci, živinorejci in pastirji, saj so Žabnice do nedavnega bile obdane z mnogimi senožetmi, ki so segale daleč pod vrhove visokih hribov. Veliko je bilo v vasi goveje živine, še več pa ovac. Vsega tega danes ni več. Domačih prebivalcev ki se še aktivno ukvarjajo z živinorejo, je zelo malo. Pravih domačinov je še za dobro tretjino, drugi prebivalci so priseljenci iz različnih krajev Italije. Za zmanjšanje domačega prebivalstva sta bila odločilna dva usodna trenutka: 1. izguba velikega števila fantov v obeh vojnah: 2. nesrečna opcija leta 1939, ko so se mnogi vaščani izselili v tedanji nemški rajh. Ti vzroki so vplivali na stalno upadanje števila prebivalstva, ki se je skrčilo na današnje stanje: približno 800 ljudi. Kar je domačega prebivalstva še ostalo na svoji zemlji je v zadnjih 40 letih pokazalo precejšnjo vitalnost. Mnogi so ostali doma, obdelujejo svojo zemljo, ostali so živinorejci. Precej mladine pa je dobilo svojo zaposlitev v bližnjem Trbižu in v tovarni verig v Beli peči.

Ovčja vas – Valbruna je majhna vasica ob vznožju Zahodnih Julijcev in pod gorami kot so Špik nad policami–Montaž, Višnja gora ali Viš, Poldašnja Špica ali Jof di Mizenjot in Višarje. Ni pa mogoče predstaviti Ovčje vasi, ne da bi omenili znamenito dolino Zajzere, o kateri A. Melik takole pravi: „Zajzera je zadnja od kočev, ki so od severne strani zajedene v Julijske Alpe, toda po svojih prirodnih svojstvih ena najlepših, če ne sploh najveličastnejša“. (Slovenski alpski svet, 1954, str. 301). To, kar dolino Zajzera dela tako privlačno in zanimivo, so številni gorski velikani, ki se vrstijo drug za drugim: Montaž, Veliki Nabojs, Viš, Gamsova mati, itd.

Ime Ovčje vasi se pojavi v zgodovini v začetku XV. stoletja; iz samega imena vasi bi se dalo sklepati, da so bili prvotni naseljenci kraja ovčarji. Ime Ovčja vas ali v narečni obliki Ovčja ves je gotovo slovenskega izvora. Obstaja pa v starih cerkvenih listinah za Ovčjo vas ime Malbruna. Dne 1.1.1806 je kurat v Ovčji vasi dal potrdilo o rednem opravljanju spovedi župnika na Kokovi in na koncu lista pripiše: „Dabam Malbruna die 1. ma Januarij 1806 Mathaus Muschet-curatus,“ zato bi lahko domnevali, da je imelo ime Malbruna-Valbruna svoj samostojni nastanek in razvoj. Obstaja pa za Ovčjo vas tudi nemško ime Wolfsbach, kar v slovenskem prevodu pomeni Volčji potok.

Leta 1880 so našteali 240 Slovencev in le enega Nemca, leta 1900 pa 280 Slovencev in 9 Nemcev. Prva svetovna vojna je bila za vas prava katastrofa, saj je bila zaradi bližine frontne črte skoraj povsem porušena, prebivalci pa so se izselili na Koroško. Po vojni je bila vas obnovljena tudi s sredstvi italijanskih vojaških odškodnin. Še hujše pustošenje je zapustila opcija leta 1939, po kateri je v vasi ostalo le še 70 domačinov, drugi so priseljenci.

V preteklosti je obstajala v Ovčji vasi utrakvistična slovensko-nemška osnovna šola. Vas pa je bila sestavni del občine UKve do obdobja, ko jo je fašizem ukinil in kraj skupaj z Ukvami vred priključil občini Naborjet. Tako je še danes.

Ukve – Ugovizza so poleg Žabnic najstarejše naselje v Kanalski dolini. O izvoru imena se mnenja močno razhajajo; preprosto bi se dalo sklepati, da je kraju dal svoje ime istoimenski potok Ukva. V starih listih je kraj poznan tudi z imenom Coniza. Zanimivo je, da se poimenovanje prebivalcev Ukev razlikuje od slovenskih slovničnih pravil. Po slovnici bi prebivalci Ukev morali biti Ukvanci ali Ukovčani, pa ni tako. Žabničani in Učani jim pravijo Ukljani, v pridevniški rabi pa Ukušče. Izmed vseh

a) Gibanje števila aktivnega prebivalstva v treh občinah Kanalske doline v obdobju 1951–81

OBČINA: MALBORGHETTO-VALBRUNA	POPISNE ABSOLUTNE VREDNOSTI				REL. VREDNOSTI				INDEKS 1951=100			
	51	61	71	81	51	61	71	81	51	61	71	81
PODATKI												
AKTIVNO PREBIVALSTVO: SKUPNO	638	608	543	461						99	85	72
-- -- Y I. SEKT.	266	189	140	81	41,69	31,09	25,78	17,57		71	52	30
-- -- Y II. SEKT.	145	155	141	123	22,73	25,49	25,97	26,68		107	97	85
-- -- Y III. SEKT.	218	255	237	241	34,17	41,94	43,67	52,28		117	109	111
ISCEJO I. ZAPOSLETEV	9	9	25	16						100	278	178
RAZMERJE AKT. PREB. / NEAKT. PREB.	1,10	0,98	1,24	1,11								
ŠT. DELOVNIH MEST	325	292	249	282						90	77	87
RAZMERJE AKT. PREB. / ŠT. DEL. MEST	1,96	2,08	2,18	1,63								

OBČINA: PONTEBBA	POPISNE ABSOLUTNE VREDNOSTI				REL. VREDNOSTI				INDEKS 1951=100			
	51	61	71	81	51	61	71	81	51	61	71	81
PODATKI												
AKTIVNO PREBIVALSTVO: SKUPNO	1.492	1.505	1.119	1.007						101	75	67
-- -- Y I. SEKT.	359	225	70	24	24,06	14,95	6,26	2,37		24	5	7
-- -- Y II. SEKT.	356	428	175	168	23,86	28,44	15,64	16,67		120	49	47
-- -- Y III. SEKT.	711	811	843	777	47,65	53,89	75,34	77,10		114	119	109
ISCEJO I. ZAPOSLETEV	66	41	31	38						62	47	58
RAZMERJE AKT. PREB. / NEAKT. PREB.	0,88	0,97	0,87	0,95								
ŠT. DELOVNIH MEST	899	951	966	1.059						106	107	118
RAZMERJE AKT. PREB. / ŠT. DEL. MEST	1,66	1,58	1,16	0,95								

OBČINA: TARVISIO	POPISNE ABSOLUTNE VREDNOSTI				REL. VREDNOSTI				INDEKS 1951=100			
	51	61	71	81	51	61	71	81	51	61	71	81
PODATKI												
AKTIVNO PREBIVALSTVO: SKUPNO	2.901	2.892	2.730	2.730						100	94	94
-- -- Y I. SEKT.	415	260	120	71	14,31	8,99	4,40	2,60		63	29	17
-- -- Y II. SEKT.	1.237	1.048	813	749	42,64	36,24	29,78	27,44		85	66	61
-- -- Y III. SEKT.	1.160	1.505	1.710	1.813	39,99	52,04	62,64	66,41		130	147	156
ISCEJO I. ZAPOSLETEV	89	79	87	97						89	98	109
RAZMERJE AKT. PREB. / NEAKT. PREB.	1,22	1,01	1,21	1,27								
ŠT. DELOVNIH MEST	3.285	2.591	3.905	2.944						79	113	90
RAZMERJE AKT. PREB. / ŠT. DEL. MEST	0,88	1,12	0,74	0,93								

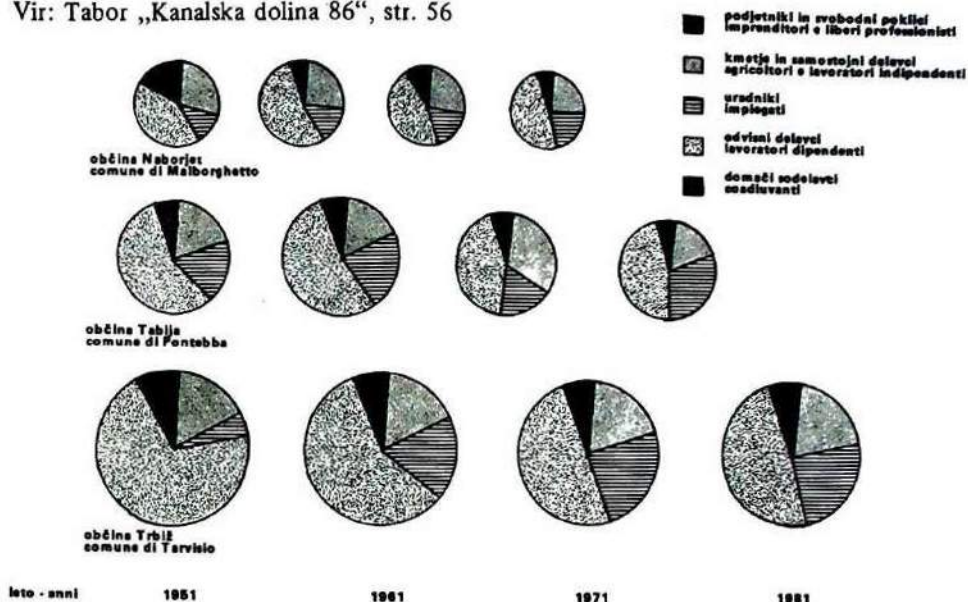
Vir: Tabor „Kanalska dolina 86“, str. 40

naselji v Kanalski dolini so edino Ukve ohranile vse do dandanes svojo prvotno in izvorno podobo. Tudi Ukljani so skozi vsa stoletja do dandanes ohranili svoj način življenja in se še vedno trdovratno držijo svojega značaja in svojih običajev. Ukljani so se večidel ohranili kot kmetje in živinorejci. Še vedno je močno razširjeno planšarstvo, saj se spomladi večina Ukljanov skupaj z družinami preseli na planine in tu ostane do pozne jeseni. Če so drugi kraji postali plen urbanizacije in bujnega turističnega razvoja, so Ukve ostale povsem na njenem obrobju. Ukljani so prav zato lahko ostali zvesti svojemu jeziku in lahko rečemo tudi svoji vaški kulturi. Tako trmasto in samozavestno zvestobo vsemu „domačemu“ je mogoče zaslediti samo še pri Rezijanih.

Za preživetje pa v preteklosti nista zadostovali planšarstvo in kmetovanje. Ker se je število prebivalstva v vasi gibalo med 650 in 800 osebami, so si mnogi morali iskati

b) Poklicna struktura prebivalstva občin Naborjet, Pontabelj in Trbiž v letih 1951–1981

Vir: Tabor „Kanalska dolina 86“, str. 56

sezonski zaslužek, in sicer kot tesarji in gozdarji, na Italijanskem, Madžarskem, Poljskem in celo v Turčiji, ostali pa so doma obdelovali polja in širili senožeti. Iz starih zgodovinskih virov je razvidno, da so imele Ukve kot župnija v svoji upravi tudi Pontabelj in Lipaljo vas. Bile so v preteklosti Ukve samostojna občina z zaselkom Ovčja vas. Občina je imela pravico sprejemati v službo župnike in jih tudi odsloviti, če ji niso ustrezali. Prav to je tudi bil vzrok, da so se župniki tako pogosto menjavali.

Za časa avstroogrške monarhije so že zelo zgodaj Ukljani imeli svojo slovensko šolo, dokler je krajevna cerkev imela še odločujočo besedo. Po letu 1870 pa je tudi za Ukve veljala uredba utrakvistične slovensko-nemške šole, ki pa je postajala vedno bolj nemška zaradi vse večjega poseganja nemškega Schulvereina na Trbižu. Da bi svojo namero kar najbolje uresničili, so ob koncu prejšnjega stoletja ustanovili na Ukvanski planini planinsko šolo. Po priključitvi k Italiji pa o utrakvistični šoli ni bilo več sledu. Svoj materni jezik so se Ukljani učili med stenami domače cerkve pri krščanskem nauku.

Tečaji slovenskega jezika so na novo zaživel v letu 1976 – tudi takrat v okviru župnije – in trajajo neprekinjeno vse do danes. Od leta 1978 deluje v Ukvah tudi glasbena šola. Ukve so nekakšen center kulturnega delovanja Slovencev v Kanalski dolini – najstarejše društvo je Planika, delujeta pa še društvi Lepi Vrh in Ojsternik.

Naborjet – Malborghetto je danes srednje velika vas v Kanalski dolini in se nahaja v spodnjem delu doline. Do Naborjeta pridemo s trbiške strani skozi ozko grlo, kjer je prostora samo za državno cesto, potok Belo in železnico. Podnebje je v Naborjetu močno drugačno od onega v zgornjem delu Kanalske doline, kjer se čuti, da sta zima in mrzav precej hujša, pa tudi snega zapade več. V Naborjetu je namreč že mogoče čutiti bližino juga.

Ime kraja je zabeleženo že v XI. stoletju in baje je prvotno ime bilo posnetek po Bambergu v Bamborghet (Kanalska dolina je bila pod sveto oblastjo Bamberskih škofov od leta 1007 do 1759). Ime Malborghet se pojavi prvič leta 1397. V Naborjetu so prebivali povečini obrtniki in nižji plemiči, ki so se ukvarjali s trgovanjem in z izkoriščanjem krajevnih rudnikov. Škofje so lokalnemu prebivalstvu priznali pravico do paše in sečnje v gozdovih, kasneje so pridobili še dovoljenje za letne sejme. Naborjet je dobil lastnen žig leta 1473. Po letu 1759 je vso dolino z Naborjetom kupila cesarica Marija Terezija.

Pod avstrijsko upravo je kraj imel prebivalstvo nemške narodnosti in je bil Naborjet stara nemška naselbina. Tako so na primer leta 1880 v vasi našli 537 Nemcev in 54 Slovencev, leta 1900 pa 679 Nemcev in 50 Slovencev. Na vseh etnografskih kartah je bil Naborjet označen kot nemški otok v Kanalski dolini.

Naborjet je imel dvorazredno osnovno šolo s približno 95 učencev, ki je bila vse do leta 1919 popolnoma nemška. Po priključitvi tega ozemlja k Italiji pa je naborješka osnovna šola postala italijanska. V obdobju opcij od leta 1939-43 se je večina prebivalstva odločila za izselitev, izpraznjene domačije so zasedli Furlani, ki so se proti koncu II. svetovne vojne priselili v vas. Domači Nemci, ki so bili tedaj v večini, so danes le manjšina. Naborjet je zdaj sicer središče občine, vendar nima niti šole (formalno ukinjena leta 1986) niti karabinjerske postaje, tudi ne stalnega župnika. Vse to je nameščeno v Ukvalh. Sedanji prebivalci vasi-trga so večinoma zaposleni v Trbižu, v tovarni verig v Beli peči, nekaj jih je tudi v rudniku v Rajblju.

Lipalja vas – Laglesie San Leopoldo je zadnja vas v Kanalski dolini, kjer se popotnik še sreča z ljudmi, ki govorijo skoraj isto slovensko narečje kot Žabničani. Ta narečna sorodnost govori v prid trditvi, da je prvi naselitveni val najverjetneje obsegal Žabnice in Lipaljo vas. Poimenovanje vasi ni enotno: nekateri trdijo, da je pravilna oblika Djepalja vas, čeprav se v starejših brošurah in časopisih pogosteje uporablja ime Lipalja vas. Kakorkoli že, eno je gotovo: kraj je bil vse do pričetka II. svetovne vojne strnjena slovenska vas med nemškim Naborjetom na eni ter nemškim Pontabljem na drugi strani. Statistike namreč pravijo, da so leta 1880 v Lipalji vasi našli 366 Slovencev in 21 Nemcev, leta 1900 pa 310 Slovencev in 15 Nemcev. Sedaj pa je stanje močno spremenjeno. Ljudi, ki še govorijo slovensko narečje, ni več kot 25. Zato obstaja velika verjetnost, da bosta čez kakšno desetletje samo spominski plošči na pročelju cerkve in bogat župnijski arhiv pričli, da je tod živel slovenski rod.

Ta prikaz, ki smo ga naslovili „Kanalska dolina – kraji in ljudje“, ne bi bil popolen, če mu ne bi pridali zgoščene slike stanja na gospodarskem področju. Takšna analiza bi seveda zahtevala mnogo prostora, zato si bomo za potrebe tega članka izposodili dva grafična prikaza, ki sta nastala kot plod že omenjenega raziskovalnega tabora „Kanalska dolina 86“.

ORIS NARODNOSTNE STRUKTURE

Ugotavljanje *narodnostne strukture* določenega narodnostno mešanega ozemlja je vedno močno kočljivo, če že ne vprašljivo strokovno početje. Temeljni vzrok gre iskati, poleg močne „politične“ tendence takšnih analiz, predvsem v heterogenosti vsebine „narodne identitete“ – le-ta se ne pojavlja samo kot relacija subjektivno-objektivno, ampak tudi, kot gradacija določenih psihičnih stanj, ki se gibljejo od občutka

pripadnosti pa do narodnostne zavesti. Ob upoštevanju tega dejstva, ob istočasni odsotnosti uradnih popisov prebivalstva, je zato mogoče navesti nekatere ocene, oz. izračune o narodnostni pripadnosti populacije v Kanalski dolini.

Prve ocene sodijo še v sredino prejšnjega stoletja, natančnejše v leto 1846, ko je nastala *Czoernigova*⁶ ocena narodnostne strukture:

Občina	Slovenci	Nemci	Skupaj
Trbiž	300	2.313	2.013
Žabnice	958	958	—
Ukve	1.181	1.181	—
Naborjet	100	748	648
Lipalja vas	419	419	—
Pontabelj	—	520	520
Okraj Trbiž	2.958	3.181	2.958

O številu Slovencev v Kanalski dolini zveemo tudi iz avstrijskih oz. italijanskih popisov, čeprav je treba biti pri ocenjevanju teh popisov nadvse previden:

Uradna štetja

Občina	1880			1890			1900		
	Prisotno prebiv.	Občevalni jezik dom. prebivalstva		Prisotno prebiv.	Občevalni jezik dom. prebivalstva		Prisotno prebiv.	Občevalni jezik dom. prebivalstva	
		nem.	slov.		nem.	slov.		nem.	slov.
Lipalja vas	400	21	366	349	7	340	331	15	310
Naborjet	894	774	66	770	730	6	763	679	50
Pontabelj	684	642	—	734	626	12	804	744	12
Trbiž	2953	2735	137	3147	2759	287	3640	3262	223
Ukve	1023	21	994	985	43	940	903	82	817
Žabnice	913	33	866	859	52	806	856	162	693
Okraj Trbiž	6867	4226	2429	6844	4217	2391	7297	4944	2105
Bela peč	659	606	53	563	470	74	714	618	55
Skupaj	7526	4832	2482	7407	4687	2465	8011	5682	2160

⁶ Povzeto po: Bogo Grafenauer, isti vir, str. 114

Občina	Uradno štetje 1910				1910	
	Prisotno prebivalstvo	Občevalni jezik dom. prebivalstva		Drugi	Slovensko privatno štetje	
		nem.	slov.		Nemci	Slov.
Lipalja ves	367	48	308		5	361
Naborjet	781	695	40	25	319?	96
Pontabelj	917	807	17	10	704	120
Trbiž	3914	3480	93	198	2383	1190
Ukve	844	247	591		17	821
Žabnice	844	345	492		36	801
Okraj Trbiž	7667	5622	1541	233	464	3379
Bela peč	947	775	141	566		
Skupaj	8614	6397	1682			

	Uradno štetje 1921				1931	
	Prisotno prebivalstvo	Italijani	Nemci	Slovenci	Tuji državljani	Prisot. prebival.
Bela peč	866	44	426	27	369	897
Lipalja ves	343	60	203	61	19	288
Naborjet	636	57	488	8	83	965
Pontabelj	702	315	352	6	29	786
Trbiž	4003	654	2917	251	426	4736
Ukve	771	33	179	548	11	771
Žabnice	903	44	525	205	129	912
Skupaj	8224	1207	4185	1106	1726	9355

Po kronološkem vrstnem redu nastanka ocen narodnostne strukture prebivalstva velja omeniti najprej zapis T. Veiterja iz leta 1933 v zborniku *Die Sudostneutsche Volksgrenze*, kjer piše, da je prebivalstvo doline (brez vojaštva) sestavljeno iz: 11 % Italijanov (približno 900 oseb), 63 % Nemcev (približno 5.000 oseb) ter 26 % Slovencev (okrog 2.100 oseb).

Študijski center *Albina* iz Belinzone (Švica) je ob sodelovanju občin ugotovil leta 1975 tole narodnostno sestavo tega območja:

Občina	Italijani	Furlani	Slovenci	Nemci	Skupaj
Trbiž	1.867	1.352	1.739	1.481	6.439
Naborjet	238	476	119	357	1.190
Pontabelj	894	1.995	30	60	2.979

Ernst Steinicke pa v svojem delu *Das Kanaltal/Val Canale* ugotavlja tole: „V sedanjosti se poskuša dognati število nemško in slovensko govorečih ljudi v Kanalski dolini (domačinov) z različnimi poizvedovanji, intervjuji in opazovanji. Ker se Slovenci v Kanalski dolini povečini čutijo kot Nemci in obvladajo nemščino skoraj tako kot svoj slovenski dialekt, je točna ločitev obeh narodnostnih skupin bila oteškočena. Danes živi v Kanalski dolini še 1.650 domačinov – od teh 53 % Slovencev, to je približno 19 % celotnega prebivalstva. Slovenci so tudi danes še v Ukvah (362 domačinov) Ovčji

vasi (103), Žabnicah (528) in Lipalji vasi (52) številčno močnejša narodnostna skupina. Nemško govoreči prebivalci so naseljeni predvsem v Trbižu (204 domačinov), Beli peči (185), Naborjetu (66), Kokovi (32), Rutah (56), Lužnici (26) in pri Sveti Katarini (15). V Rablju (9 domačinov) in Pontablji (12) Slovencev in Nemcev skorajda ni več.⁷

Število pripadnikov slovenske manjšine v Kanalski dolini (naj tovrstne ocene zapisujejo takšne ali drugačne rezultate) morda res ni visoko. Vendar velja takoj dodati, da je za njeno „politično“ priznanje na eni ter možnostmi njenega dejanskega obstoja na drugi strani, število drugotnega pomena; primarna sta vsekakor družbena klima, oziroma odnos večinskega naroda do manjšine in iz tega procesa (odnosa) izvirajoča „vitalnost“ manjšine. Seveda je za manjšino mnogo bolj ugodna okoliščina, ko lahko sama „diktira“ odnos z večino, oziroma realnejše, ko predstavlja večinski populaciji kolikor toliko enakopravnega partnerja. Mnogo elementov je nujnih za realizacijo takšnega odnosa: strnjnost poselitve, (v realnem življenju žal tudi) število, družbeno-ekonomska stratifikacija, politično-kulturna-gospodarska organiziranost.

Za del slovenske narodnostne manjšine, ki živi v Kanalski dolini, velja, da ne „zadovoljuje“ nobenega od opisanih elementov, kar vpliva na dokaj črnogledno sliko o slovenski manjšini na tem prostoru. Podrobnejša analiza te zadnje ugotovitve bi torej terjala analizo tako socioloških kot tudi psihičnih elementov narodnostne identitete. To bi seveda zahtevalo mnogo širši obseg kot je predviden za članek v reviji. Da pa kljub temu tovrstna analiza ne bi izostala, objavljamo v nadaljevanju del prispevka o jezikovni problematiki v Kanalski dolini, ki je nastal kot rezultat študijskega in empiričnega dela neposredno na terenu.⁸

„Jezikovni položaj v Kanalski dolini je zelo zapleten. Njegova temeljna poteza je večjezičnost pripadnikov manjšinskih skupnosti – Slovencev, Nemcev in Furlanov – ter enojezičnost pripadnikov večinske skupnosti – Italijanov. To dejstvo pomeni za rabo manjšinskih jezikov bistvene omejitve, vendar je že med njimi samimi opaziti očitno družbeno hierarhičnost: medtem ko je nemščina uradno priznana in glede na število svojih rodnih govorcev v javnosti razmeroma precej opazna (npr. v napisih na nekaterih gostilnah, trgovinah, gasilskih domovih in drugih javnih stavbah, na nagrobnikih, v šolskem predmetniku), sta slovenščina in furlanščina uradno nepriznani, prva iz političnih vzrokov (okvir Videmske pokrajine), druga mogoče iz bolj praktičnih (šibka razvitost in navzočnost knjižne furlanščine, neobstoj avtohtonega furlanskega izročila v Kanalski dolini do druge svetovne vojne). Najvišji družbeni ugled italijanščine se med drugim vidi prav v tem, da se njenim rodnim govorcem za uspešno družbeno sporazumevanje in uveljavljanje ni treba naučiti nobenega drugega jezika, najnižji ugled slovenščine in furlanščine pa v tem, da morajo njuni nosilci poleg maternega jezika uporabljati vsaj še italijanščino, neredko pa tudi nemščino (npr. pri gasilcih). Slabo znamenje je, da imajo Slovenci neznanje slovenščine pri Italijanih za normalno in samoumevno lastnost, ki se ji je treba čim bolj prilagoditi: ko smo neko mater vprašali, zakaj je minuto poprej vpričo nas govorila s svojim sinom po italijansko – drugače z njim govori po slovensko – je rekla, da se slovensko „ne bi spodobilo“, ker je sina tedaj spremljal italijanski prijatelj in bi se ta mogoče čutil užaljenega, češ kaj skrivamo pred njim.

7 Ernst Stannicke, isti vir.

8 Tekst je objavljen v delu Tabor „Kanalska dolina 86“. SLORI in NSK, Trst, 1987 str. 63-75

Številni Slovenci razumejo furlanščino (govorijo je ne), medtem ko je poznanje slovenščine med Furlani le nekaj izjemnega.

Slovenci torej živijo v diglosiji ali celo v triglosiji: obvladajo in v nekaterih govornih položajih uporabljajo svoje slovensko narečje, v drugih govornih položajih pa knjižno italijanščino (v nekaterih pa še pokrajinsko obarvano nemščino). Priložnosti za rabo knjižne slovenščine je v Kanalski dolini malo pa tudi ljudje, ki jo aktivno obvladajo, so redki. Če želimo razumeti, zakaj se slovenščina v Kanalski dolini kljub svojemu nizkemu družbenemu položaju in omejitvam v rabi vendarle za silo ohranja, moramo upoštevati zgodovino njene rabe v teh krajih in družbenogospodarske razmere, v kakršnih živi danes.

Slovenščina je bila tu od propada karantanske države ves čas jezik kmečkih podložnikov in silno redkih izobražencev, predvsem duhovnikov (to stanje se počasi spreminja šele danes). Najbolj je zakoreninjena tam, kjer so njeni nosilci živeli najbolj odmaknjeno od prometnih tokov in od večjih upravnih ali industrijskih središč v dolini (Ukve oziroma Ukljanska planina). Ker pa tako odmaknjeno in gospodarsko samozadostno življenje ni več mogoče niti v majhnih vaških skupnostih, tega načina življenja danes ne moremo predpisovati kot recept drugim skupnostim, ki bi želele ohraniti svoj jezik; še več — celo v samih Ukvah je danes čutiti prizadevanje za novo bistveno spremenjenim razmeram prilagojeno „strategijo“ pri ohranjanju kulturne identitete.

Kolikor so vplivi iz zunanjega sveta v preteklosti vendarle vdirali tudi v bolj odmaknjene kraje Kanalske doline, so večinoma prihajali iz njenega slovenskega zaledja na severovzhodu, na vzhodu in na jugovzhodu (Koroška, Gorenjska, Posočje) ali vsaj prek njega, zato so v kanalskih Slovencih neredko utrjevali občutek povezanosti s tem zaledjem in njegovo usodo, saj se je vse dogajalo v istem okviru (deželnem, državnem), brez formalnih meja.

Priložnosti za doživljanje povezanosti in skupne usode s slovenskim zaledjem naj ponazorimo z nekaj zgledi.

- a) Višarsko božjepotno središče je bilo do konca prve svetovne vojne brez politično-upravnih ovir dostopno vsem Slovincem v takratni Avstriji in se je razvilo v največjo slovensko romarsko pot. Semkaj so torej leto za letom prihajale množice Slovencev; tukajšnje prebivalstvo je poslušalo njihove pogovore, molitve in pesmi ter se jim bolj ali manj pridruževalo in si krepilo spoznanje, da se zemljepisni in družbeni doseg domačega jezika vendarle ne končuje za prvim ovinkom.
- b) Kanalska dolina je bila tudi cerkvenoupravno odprta na slovensko zaledje, do konca prve svetovne vojne je bila del krške škofije s sedežem v Celovcu. Duhovniki, ki so jih iz tamkajšnjega bogoslovja pošiljali v slovenske župnije Kanalske doline, so večinoma morali znati slovenščino, saj je bil to jezik večine župljanov. V cerkvi so imeli slovenske pridige. Rokopisi pridig iz leta 1839, najdeni v župnišču v Lipalji vasi (kopije nam je preskrbel sodelavec Slorija S. Venosi), nam razkrivajo, da ta slovenščina ni bila kakršna koli, temveč je šlo za skupni knjižni jezik, kakršnega so v prvi polovici 19. stoletja pisali npr. Urban Jarnik, France Prešeren in Anton Martin Slomšek. Nekatere poteze tega jezika (npr. rahla pokrajinska obarvanost, govorniška izdelanost) in čas nastanka rokopisa nas spodbujajo k domnevi, da je bil sestavljalca teh pridig deležen načrtne jezikovne vzgoje Antona Martina Slomška bogoslovca ali kot spirituala⁹ celovškega semenišča v letih 1821-23 oziroma 1829-38. Domneva je zaradi svoje mikavnosti vredna nadaljnega raziskovanja v tej smeri.

9 Gl. Slovenski biografski leksikon III. Ljubljana 1971. 369. 371-75

- c) V Kanalski dolini je bil pred približno 140 leti za kaplana slovenski narodni buditelj Matija Majar Ziljski, eden izmed poglavitnih navdihovalcev programa Združene Slovenije. V Kanalski dolini je tudi zapisoval slovenske ljudske pesmi in deloma poskrbel za njihov natis; pozneje so prišle v Štrekljevo zbirko Slovenske narodne pesmi 1–4 (v tej zbirki je natisnjenih okrog 50 pesmi iz Kanalske doline; poleg Majarja so jih zapisali še drugi zbiralci). Na letošnjem raziskovalnem taboru smo pri anketiranju v Žabnicah naleteli na družino, kjer še zdaj pojejo le malo spremenjeno različico ene izmed pesmi, ki jih je bil zapisal Majar¹⁰. Gre torej za trdoživo izročilo.
- č) Pri vходу v cerkev v Ovčji vasi je vzdana slovenska nagrobna plošča Jurija Prešerna, brata pesnika Franceta Prešerna. Jurij je bil v Ovčji vasi župnik v pokoju; čeprav izročilo ne govori o kaki njegovi posebni zavzetosti za slovenstvo, je njegova nagrobna plošča izrazita priča nekdanje vpetosti Kanalske doline v skupni slovenski jezikovni in sploh kulturni prostor.
- d) Do prve svetovne vojne, v zmanjšanem obsegu pa tudi kasneje, so v Kanalsko dolino prihajale slovenske knjige, revije ipd. Med njigami naj posebej omenimo zbirke Mohorjeve družbe, med revijami pa Ljubljansko zvon. Med drugo svetovno vojno so Nemci po domovih kanalskih Slovencev zasegli za dva vagona knjig in jih blizu žabniškega jezera sežgali.

S prihodom Italijanov po prvi svetovni vojni so Slovenci v Kanalski dolini izgubili še tiste jezikovne pravice, ki so jih imeli pod Avstrijo (npr. odprava utrakvistične šole, ki je vsaj posredno vendarle pomenila uradno priznanje domačega jezika), hkrati pa so bili z državno mejo odrezani od svojega koroškega in gorenjskega jezikovnega zaledja. Posamezniki so sicer nadaljevali stike čez mejo (npr. obiskovanje orglarskih in šiviljskih tečajev v Ljubljani), vendar je to postajalo politično čedalje bolj problematično in slovenščina je postala družbeno popolnoma brezperspektivna. Z zlomom fašistične Italije med drugo svetovno vojno in z obnovitvijo italijanske oblasti po vojni se razmere niso skoraj nič spremenile: za slovensko govorjenje v šoli je bila še več let po drugi svetovni vojni določena posebna kazen. O stališču oblasti do slovenščine v teh krajih lahko sklepamo tudi po hudem odporu šolskih organov, ko so se v Ukvah začeli prostovoljni tečaji slovenščine za šolarje. V javnosti slovenščino prenašajo samo toliko, kolikor je nujno zaradi neposrednih koristi v trgovini in turizmu. Redki in ne posebno skrbno oblikovani slovenski javni napisi na Trbižu niso namenjeni kanalskim Slovence, temveč kupcem iz Jugoslavije.

Kot v preteklosti tudi v sedanosti zasluži posebno pozornost raba slovenščine v cerkvi. Po cerkvah v Žabnicah, Ovčji vasi, Ukvah in na Višarjah najdemo številne slovenske napise, npr. pod podobami Križevega pota, na banderih, križih, zvonovih, oznanilih, spominskih ploščah, v bogoslužnih knjigah idr.

Bogoslužje večinoma poteka dvojezično (v Ovčji vasi samo v okviru ljudskega petja, pa še do tega je pri neslovenski večini prebivalstva, priseljenega po opcijah, čutiti odpor). V prihodnje bo najbrž dosti odvisno od stališča in rzsodnosti slovenskih frančiškanov, ki so letos prevzeli vodenje žabniške župnije in višarske romarske cerkve; ker pa župnik ni italijanski državlján, temveč jugoslovanski, utegne priti do težav.

V ukljanski župniji ima slovenščina razmeroma trden položaj; leta 1975 so celo

10 Gl.K.Strekelj, Slovenske narodne pesmi, 3 zvezek, 99-100 (K temu novemu letu)

izdajali dvojezični župnijski list, ki je pozneje prerasel v nekakšno kulturno in deloma celo v politično tribuno kanalskih Slovencev.

Prav v okviru cerkvenega življenja v Ukvah se je tudi porodila misel in našla možnost za prostovoljni tečaj slovenščine in za glasbeno šolo pod vodstvom slovenskih učiteljev (sodelovanje z jeseniško glasbeno šolo). S tem se dejansko širi in utrjuje funkcijski prostor za slovenščino, tudi knjižno.

Jezikovna podoba pokopališč v Kanalski dolini je manj spodbudna. Na najstarejših nagrobnikih močno prevladuje slovenščina, na novejših pa nemščina in italijanščina. Posebnost je dvojezični nagrobnik na žabniškem pokopališču.

Največji delež slovenskih nagrobnikov je na ukljanskem pokopališču; v Ovcji vasi je slovenski en sam, če ne upoštevamo v cerkveno steno vzdanih plošč, prinesenih z opuščeni starih grobov. številne slovenske družine imajo nagrobnike v nemščini, nekatere tudi v italijanščini. Zavedati se je treba, da izbira slovenščine za nagrobnik pri kanalskih Slovencih danes ni samoumevna, saj pomeni razglašanje naročnikove pripadnosti nečemu, česar v Kanalski dolini pod Italijo uradno sploh ni. Za izbiro slovenščine v opisanih okoliščinah ne zadošča navadna jezikovna oziroma narodna zavest, potrebna sta poseben pogum in neodvisnost.

Vsi slovenski nagrobni napisi so v knjižnem jeziku. Če odmislimo rabo nemškega ali italijanskega črkopisa pri zapisovanju slovenskih imen in priimkov (npr. Rosic za Rožič, Tributsch za Tribuč, Prescheren in Preschern za Prešeren, Scheriau za Žerjav ipd.), se tako po vsebini kakor tudi po obliki ujemajo z napisi, kakršne lahko beremo po pokopališčih drugod na Slovenskem. Vpletanje italijanskih in nemških jezikovnih prvin pri nelastnoimenskih besedah je redko, npr. raba velike začetne pri občnih imenih (Fajtičeva Družina), zapisovanje glasu *j* s črko *i* (npr. *Tukai počiva... Počivaite v miru... Tukai sladko spio...*) ali glasu *c* s črko *z* (npr. roj. 26. dez. 1846), nadpovprečna pogostnost trpnika (npr. *Spomenik postavljen od žalujočih staršev, bratov in sester; Blaga mati tu počiva, obžalovana od več otrok*).

Izredno pomembni javni priči dejanske razširjenosti slovenščine v Žabnicah v polpreteklosti sta spomenika padlim v prvi in drugi svetovni vojni, postavljena ob glavnem vhodu v žabniško cerkev. Na njiju so namreč poleg ponemčeno zapisanih uradnih imen in priimkov padlih zapisana domača (nauradna) hišna imena, večinoma v slovenskem črkopisu (s posebnimi črkami za šumevce idr.). Menimo, da so hišna imena pomembno sociolingvistično gradivo, zato smo jih zbrali¹¹ in na podlagi hišnih števil določali njihov prostorski položaj v Žabnicah.

O temeljni resnici, da gre kljub uradnemu nepriznanju slovenščine za slovensko pokrajino, govorijo tudi številna ledinska imena v Kanalski dolini.

Precej jih je v ponemčeni obliki zapisanih v katastrskih zemljevidih; tu podajamo njihovo narečno podobo z vzporednicami oziroma poskusi razlag v knjižni slovenščini:

<i>Abwaz – Oblaz</i>	<i>(onstran Trviže)</i>
<i>Belca – Belica</i>	<i>Fil'a – Filja (?)</i>
<i>Bogn'a – Bognja (?)</i>	<i>Florjanka – Florijanka</i>
<i>Čez Fil'a – Čez Filjo (onstran Filje)</i>	<i>Gobra – Gobra (?)</i>
<i>Čez Tarbiža – Čez Trvižo</i>	<i>Jastrebl'a – Jastreblje</i>

¹¹ Za imensko gradivo iz Kanalske doline so se že pred nami zanimali drugi raziskovalci, prim. D. Pahor, Imenovanje Kanalske doline, Jadranski koledar 1968; nekaj seznamov smo dobili na sedežu SLORI v Ovcji vasi, nekaj pa pri anketiranju.

<i>Ježera – Jezero</i>	<i>Podpwaz – Podplaz</i>
<i>Kapl'a – Kaplja (?)</i>	<i>Paša – Paša</i>
<i>Kališča – šKališče</i>	<i>Pašuta – Pašuta (?)</i>
<i>Kozarenca – Kozarnica</i>	<i>Rawne – Ravne</i>
<i>Wog – Log</i>	<i>Robaž – Robež</i>
<i>Wom – Lom</i>	<i>Rošta – Rošta (?)</i>
<i>Womek – Lomek</i>	<i>Rutčč – Rovtič (Mali rovt)</i>
<i>Zgorn'a – sedelca – Zgornje sedelce</i>	<i>Spuedn'a (sedelca – Spodnje sedelce)</i>
<i>Mirnik – Mirnik/Mernik (?)</i>	<i>Wasojenca – šOsojnica</i>
<i>Možga – Možga (?)</i>	<i>Za hišame – Za hišami</i>
<i>Nemška riebra – Nemška reber (pobočje)</i>	<i>Za mlina – Za mlina</i>
<i>Nowa frata – Nova frata (poseka)</i>	<i>Žabenca – Žabnica</i>
<i>Obenk – Ovinek</i>	<i>Žawšče krej – Žabniški kraj (?)</i>
<i>Podkrej – Podkraj (Pod robom)</i>	

Nekatera izmed teh imen zbuja posebno pozornost zgodovinarjev in arheologov (npr. *Filja*).

Število govornih položajev, v katerih se je danes tudi zunaj domače družine mogoče pogovarjati po slovensko, povečuje nekaj pevskih zborov oziroma kulturnih društev (čeprav so zadnji čas skoraj vsa v nekaki krizi). Poleg formalno organiziranih društev je treba omeniti še žabniško konto, to je neformalno fantovsko oziroma moško druščino, ki se vsako leto na prvo nedeljo v septembru (cerkveno proščenje v Žabnicah) po dopoldanski maši postavi v krog pod lipo pred cerkvijo in zapoje nekaj ljudskih pesmi. Nekoč so peli samo slovenske, zdaj pa po eno slovensko, nemško, italijansko in furlansko; slovenska je še zmeraj na prvem mestu, vendar je bilo letos opaziti, da v krogu stoječih pevci ne znajo vsi njenega besedila.

S konto je povezana še neka žabniška folklorna posebnost: postavljanje in podiranje mlaja. Podirajo ga na soboto pred proščenjem, zato smo udeleženci tabora to lahko od blizu opazovali. Dogodek omenjamo zato, ker smo opazili, da sodelujoči fantje pri vsem opravi (trajalo je kake pol ure, sodelovalo je deset do petnajst fantov) niso spregovorili niti besedice v slovenščini, temveč samo italijansko. Ob tej ugotovitvi se nadvse ostro postavi vprašanje, kakšna je prihodnost slovenščine v Žabnicah in v Kanalski dolini sploh. K črnogledosti nas po tej plati napeljujejo tudi podatki, zbrani s sondažno sociolingvistično anketo v času raziskovalnega tabora. Z njo smo sicer zajeli samo 13 ljudi, zato sama po sebi nikakor ne bi dopuščala posplošenih trditev, če se te ne bi ujemale z ugotovitvami iz drugih virov in iz našega neposrednega opazovanja vsakdanje resničnosti v Kanalski dolini. Med anketiranci so bili moški in ženske raznih starosti, izobrazbe in poklicev, večinoma zrasli iz kmečkega okolja, po narodnosti Slovenci (in se tudi priznavajo za Slovence). Poglavitno anketno vprašanje je bilo takole:

Število govornih položajev, v katerih razni anketiranci uporabljajo (tudi) slovenščino, je bilo različno – od štiri do šestnajst. Odgovore na to vprašanje smo spravili v računalnik in jih „križali“ z odgovori na vprašanja o starosti, kraju bivanja, izobrazbi, o branju slovenskih in drugih časopisov idr. Iz množice preglednic, ki nam jih je izpisal računalnik, si oglejmo nekaj najzgovornejših:

Leto rojstva	Sporazumevanje z otroki							
	Ø ni	1 sloven.	2 italijan.	3 nem.	4 slov.-lt.	5 sl.-nem.	6 lt.-nem.	7 slov.-lt. nem.
1900-1909	1	1	—	—	—	—	—	—
1910-1919	—	—	—	1	—	—	—	—
1920-1929	—	—	—	—	3	—	—	—
1930-1939	1	1	—	—	—	—	—	—
1940-1949	—	—	—	—	—	—	—	—
1950-1959	2	—	—	—	—	—	—	—
1960-1969	1	—	—	—	—	—	—	—
1970-1979	2	—	—	—	—	—	—	—
1980-1989	—	—	—	—	—	—	—	—

Številke iz preglednice nam povedo, da so se ljudje, rojeni pred drugo svetovno vojno (do leta 1940), s svojimi starši pogovarjali samo slovensko, medtem ko prihaja pri mlajših v poštev tudi italijanščina ali celo samo italijanščina. V sporazumevanju z drugimi domačini v svoji vasi še prevladuje slovenščina samo pri ljudeh, ki so se rodili do leta 1930 (to je današnji starejši rod), medtem ko mlajši in srednji rod v takih govornih položajih uporablja samo italijanščino. Na poštne uradu slovenščine ne uporablja skoraj nihče.

Podatki o jeziku družinske molitve potrjujejo spoznanja o trdnejšem položaju slovenščine v najintimnejšem družinskem krogu in se večinoma skladajo s tistim, kar smo povedali o rabi jezika v cerkvenem oziroma verskem življenju; vendar se tudi tu vidi, da pri mlajših (rojnih po letu 1970) narašča pomen italijanščine. Podatki o sporazumevanju z otroki (pri tistih, ki jih imajo) pa nam vendarle razkrivajo pritiske na jezik: tudi pri Slovencih v Kanalski dolini deluje t.i. „starševska miselnost“, češ, otrokom je treba „prihraniti težave v vrtcu in šoli“ in jim olajšati pot do uspeha v službi s tem, da jih naučiš uradnega oziroma večinskega jezika že doma^{1 2}. Družina tako podpira potujčevalni vpliv šole, namesto da bi ostala zanesljiv „rezervat“ za rabo materne jezika. Skoraj nobene možnosti ni za ohranitev slovenščine v narodnostno mešanih zakonih (teh je čedalje več): najsi bo neslovenske narodnosti mož ali žena, pri otrocih zmeraj prevlada neslovenski jezik^{1 3} (deloma po „naravni“ poti, deloma tudi nasilno; naleteli smo na družino – je izjema ali pravilo? – v kateri je mož Italijan svoji tašči Slovenki, ki v dopoldanskem času v svojem stanovanju varuje njegove otroke, prepovedal govoriti z otroki „v jeziku, ki ga on ne razume“). Vse to seveda pelje v začarani krog: smo anketirance vpraševali, ali obiskujejo slovenske kulturne prireditve, so nam starejši odgovarjali, da poredkoma, češ da je to bolj za mlade ljudi, od mlajših pa smo slišali, da tudi poredkoma, ker slabo razumejo jezik. Podatki o sporazumevanju z domačimi živalmi so najbolj enoumni: tu se pač čuti velika neodvisnost in oddaljenost od uradnega, političnega in sploh javnega sporazumevanja. Seveda

12 T. Korošec, I. Dular, Slovenski jezik 4, Maribor 1985, str. 48

13 S. Venosi, Slovenščina v štirijeziknem okolju, str. 100.

Anketne podatke o zvezi med pogostnostjo rabe slovenščine in starostjo govorcev smo obdelali tudi grafično. Prvi grafikon kaže, da število govornih položajev, v katerih kanalski Slovenci uporabljajo samo svoj materni jezik, pri mlajših ljudeh občutno upada, močno pa pri njih narašča število položajev, v katerih uporabljajo samo italijanščino; pri nemščini ni opaziti tolikšnih vzponov ali padcev, razen pri rodu, ki je bil v času druge svetovne vojne najustreznejše starosti za vojaško službo.

Tudi iz drugega grafikona se vidi, da delež slovenščine pri mlajših upada, delež italijanščine pa narašča. Zdi se, da je črta naraščanja ali upadanja rabe slovenščine po starostnih skupinah v nekakem „faznem zaostanku“ za črtama naraščanja ali upadanja rabe italijanščine oziroma nemščine, vendar si tega za zdaj ne znamo niti ne upamo razlagati (premajhen vzorec).

Iz sociolingvistične ankete smo zvedeli tudi to, katere slovenske časnike berejo v Kanalski dolini. Poleg Primorskega dnevnika (okoli 140 izvodov) so nam omenjali še Novi list (Gorica), Novi Matajur (Čedad), Družino (Ljubljana), Ukve (Ukve), Nedeljo (Celovec), Dêlo (Ljubljana), Slovenski vestnik (Celovec), Železar (Jesenice) in Naš tednik (Celovec). To je razmeroma bogata izbira, seveda pa se ne more meriti z izbiro v italijanščini, posebno zato ne, ker je – razen Primorskega dnevnika in Ukev – posejana precej na redko, skoraj nič med mladimi ljudmi.

Na jezikovno rabo in splošno kulturno usmeritev močno vplivata tudi radio in televizija. V Kanalski dolini je poskrbljeno za dober sprejem italijanskih in avstrijskih postaj, slabo pa za slovenske; kljub (zasebnemu) televizijskemu pretvorniku na Višarjah je sprejem ljubljanskega televizijskega signala zelo nezanesljiv in šibak (menda tudi zaradi slabe in neredne oskrbe slovenskega pretvornika na Peči).

* * *

Večstoletni podložniški položaj ter narodno zatiranje pod Avstrijo in potem še pod Italijo sta javni razmah slovenščine v Kanalski dolini sicer uspešno zadrževala (razen v cerkvi), nista pa mogla ogroziti njene množične ljudske podlage. Šele z opcijami in povojno urbanizacijo sta se družbena podlaga in gospodarsko zaledje slovenščine opazno omajala, tako da moramo imeti današnji položaj slovenščine v Lipalji vasi za popolnoma izgubljen (tam živi samo še kaka desetina starih ljudi, ki znajo slovenščino), v Ovčji vasi pa za močno spodkopanega. V Ukvah in Žabnicah je slovenska sporazumevalna mreža še precej gosta in ima nekaj trdnih vozlišč, vendar jih utegne sodobni način življenja razkrojiti, če ne bo v kratkem prišlo do enotne in načitnejše zasnovane gospodarske, politične in kulturne dejavnosti in samoorganiziranosti Slovencev. Odločilna pridobitev bi bila uradno priznanje slovenščine v Kanalski dolini in s tem vstop v redne šole, k njenemu razmahu pa bi že zdaj lahko bistveno več pripomogla gojitev raznovrstnih stikov s SR Slovenijo. Za slednje sta seveda potrebni odprta državna meja in zdrava gospodarska rast na obeh straneh meje; med potezami, ki so v zadnjih desetletjih najbolj motile tako usmeritev, naj na jugoslovanski strani omenimo odstranitev železniške proge Jesenice–Rateče (in celo delno uničenje njene trase za morebitno obnovo v prihodnosti) in polog za prestop meje, na italijanski pa pripravljajočo se opustitev rabeljskega rudnika (v njem se pri delu srečujejo kanalski Slovenci in Slovenci iz Trente).

SUMMARY

KANALSKA DOLINA/VAL CANALE

The name Kanalska dolina/Val Canale (The Channel Valley) applies to a part of northeastern Italian territory along the tripple Yugoslave–Austrian–Italian border. The area extends over approximately 360 square kilometers and is situated among Julian and Carnian Alps and Karavanke. The area is consisted of two valleys of the rivers Ziljica and Bela. Kanalska dolina/Val Canale measures approximately 22 kilometers in length, from Austrian state border at Vrata/Thörl to Yugoslave state border at Rateče/Fusine Laghi.

The area came under Italy only in 1919, not on basis of its ethnic characteristics, but for political and strategic reasons. Prior to 1919, the population was mixed German (app. 50 %) and Slovene (app. 15 %), while there resided scarcely any Italians. This demographic structure, which was due to well known historic reasons, dramatically changed in the years 1939-43. Italian residents won majority, the „autochthonous“ population thus becoming a minority in their own territory. Slovenes nowadays represent approximately 19 % of total population in Kanalska dolina/Val Canale, with their central urban concentrations in Ukve (Ugovizza), Žabnice (Camporosso) and Ovčja vas (Valbruna). The existence of the Slovene minority in the territory is endangered, since the state of Italy has not up to now introduced any measures to „stimulate“ the process of preserving ethnic identity; thus the preservation is for the time being upon the few individuals who resist assimilative pressures and the ongoing process of numerical decrease of Slovene population in the area.

BORIS JESIH

Raziskovalni sodelavec Inštituta za narodnostna vprašanja

POGLED V SOCIALNO STRUKTURO KOROŠKIH SLOVENCEV

UVOD

Pričujoči sestavek je del širše raziskave,¹ v kateri smo poskušali – zdi se nam prvič doslej – dati odgovore na vprašanja, kakšen je socialni in starostni sestav dela koroških Slovencev, ki nastopa na občinskih volitvah. Prav tako smo ugotovili njihovo razdelitev po spolu. Vzorec, ki smo ga analizirali, smo dobili po kandidatih, ki so nastopali na slovenskih listinah na zadnjih treh občinskih volitvah na Koroškem na slovenskih listah. Skupno smo v obdelavi zajeli 23 občin na dvojezičnem ozemlju².

1 Boris Jesih: Socialna struktura in politična osveščenost med Slovenci na Koroškem po nastopanju na slovenskih listah na občinskih volitvah 1973–1985. INV, Ljubljana 1986

2 Leta 1973 so slovenske liste kandidirale v naslednjih občinah:

1. Bekštajn – Volilna skupnost, 2. Bistrica v Rožu – Občinska volilna skupnost, 3. Borovlje – Volilna skupnost, 4. Djekše – Volilna skupnost, 5. Dobrla vas – Volilna skupnost, 6. Galicija – Volilna skupnost, 7. Globasnica – Volilna skupnost, 8. Hodiše – Gospodarska lista, 9. Kotmara vas – Občinska lista, 10. Pliberk – Enotna lista, 11. Rožek – Socialna skupnost, 12. Sele – Volilna skupnost, 13. Suha – Krščanska volilna skupnost, 14. Škocijan – Gospodarska lista, 15. Škofiče – Volilna skupnost, 16. Šmarjeta – Volilna skupnost, 17. Šentjakob – Socialnogospodarska skupnost, 18. Železna Kapla – Občinska volilna skupnost, 19. Žitara vas – Občinska skupnost.

Leta 1979 so slovenske liste kandidirale v naslednjih občinah:

1. Bekštajn – Enotna lista, 2. Bilčovs – Enotna lista, 3. Bistrica v Rožu – Volilna skupnost, 4. Borovlje – Volilna skupnost, 5. Djekše – Enotna lista, 6. Dobrla vas – Enotna lista, 7. Galicija – Enotna lista, 8. Globasnica – Enotna lista, 9. Hodiše – Enotna lista, 10. Kotmara vas – Enotna lista, 11. Pliberk – Enotna lista, 12. Rožek – Enotna lista, 13. Sele – Enotna lista, 14. Stranja vas – Volilna skupnost, 15. Suha – Enotna lista, 16. Škocijan – Gospodarska lista, 17. Škofiče – Enotna lista, 18. Šmarjeta – Enotna lista, 19. Šentjakob – Socialnogospodarska skupnost, 20. Velikovec – Enotna lista, 21. Vrba – Enotna lista, 22. Železna Kapla – Enotna lista, 23. Žitara vas – Enotna lista.

Leta 1985 so slovenske liste kandidirale v naslednjih občinah:

1. Bekštajn – Enotna lista, 2. Bilčovs – Enotna lista, 3. Bistrica v Rožu – Volilna skupnost, 5. Djekše – Enotna lista, 6. Dobrla vas – Enotna lista, 7. Galicija – Enotna lista, 8. Globasnica – Enotna lista, 9. Hodiše – Enotna lista, 10. Kotmara vas – Enotna lista, 11. Pliberk – Enotna lista, 12. Rožek – Enotna lista, 13. Sele – Enotna lista, 14. Straja vas – Volilna skupnost, 15. Suha – Enotna lista, 16. Škocijan – Gospodarska lista, 17. Škofiče – Enotna lista, 18. Šmarjeta – Enotna lista, 19. Šentjakob – Socialnogospodarska skupnost, 20. Vrba – Enotna lista, 21. Železna Kapla – Enotna lista, 22. Žitara vas – Enotna lista.

Leta 1979 ni bilo slovenskih list v Bilčovsu, Straji vasi, Velikovcu in Vrbi. Leta 1985 pa ni bilo slovenske liste v Velikovcu. Leta 1973 je kandidiralo 282 kandidatov, leta 1979 371 kandidatov in leta 1985 401 kandidat.

Za občinske volitve smo se odločili zato, ker na njih kandidira relativno veliko število kandidatov. Pomanjkljivost je ta, da nismo zajeli tistih občin, v katerih slovenske liste niso kandidirale. Izločene pa so tudi tiste kategorije prebivalstva, ki na volitvah nimajo pravice nastopati. Tukaj gre predvsem za tiste kategorije prebivalstva, ki nimajo pasivne volilne pravice. Vse druge omejitve so zanemarljive.

Najprej smo ugotovili število vseh kandidatov, ki so kandidirali na vseh treh volitvah, potem smo izločili tiste, ki se pojavljajo dvakrat ali trikrat, torej tiste, ki na volitvah nastopajo večkrat. Tako dobljeno število nam je predstavljalo osnovni vzorec za ugotavljanje socialne strukture. Ob analizi posameznih let smo seveda upoštevali tudi tiste kandidate, ki so kandidirali že drugič ali tretjič.

Posebej smo analizirali starostno strukturo kandidatov po posameznih občinah in za vse občine skupaj po letih in za vsa tri leta skupaj. S tem smo poskušali odgovoriti na vprašanje, v katerih starostnih skupinah se posamezniki odločajo za kandidaturu na volitvah.

Nadalje nas je zanimala starostna struktura vseh kandidatov oz. spreminjanje le-te po posameznih letih. Končno pa smo z razvrstitvijo kandidatov v posamezne poklicne skupine *poskušali* ugotoviti tudi njihovo slojno stratifikacijo, lahko bi rekli celo razredno. Vendar se nam zdi, da imamo za ugotovitev razredne delitve premalo podatkov. Posamezne poklice smo razvrstili v različne skupine, pri tem pa smo se zavedali, da bo slika včasih malo izkrivljena, saj podatki, ki so nam bili na voljo, niso bili toliko popolni, da bi nam natančno prikazali npr. število polkmetov ipd. Kljub temu pa menimo, da bo tudi tako dobljen rezultat pomenil zadostno osnovo za oblikovanje odgovorov na zastavljena vprašanja.

Posebej smo opredelili tudi delež žensk, ki smo ga obdelali po vseh zgoraj opisanih kriterijih.

ŠTEVILO KANDIDATOV

Kot smo že ugotovili, je na vseh treh volitvah kandidiralo različno število kandidatov. Tako je leta 1973 kandidiralo 282 kandidatov, leta 1979 371 kandidatov in leta 1985 401 kandidat. Skupno torej kar 1054 kandidatov. Seveda vsako leto niso kandidirali vsi novi kandidati, temveč jih je večji del kandidiral dvakrat oziroma trikrat. Ko smo odšteli tiste kandidate, ki so kandidirali večkrat, smo dobili število 684. To je bil tudi osnovni vzorec za analizo celotne socialne strukture kandidatov na občinskih volitvah.

Po posameznih občinah ugotavljamo, da večina list vsako leto povečuje število kandidatov. Izjeme so v občinah Bekštajn, Kotmara vas, Škofiče in Šentjakob, kjer je po velikem porastu kandidatov leta 1979 njihovo število leta 1985 spet padlo na raven 1973 (podrobneje poglej gibanja vseh kandidatov v preglednici 2). Največ kandidatov v vseh treh letih beležimo v občini Pliberk (54), ki ima tudi največ vseh, ki so kandidirali na občinskih volitvah na slovenski listi (115). Seveda moramo upoštevati, da so Slovenci kandidirali v Bilčovsu samo leta 1979 in 1985, prav tako v Straji vasi in Vrbi, v Velikovcu pa samo leta 1979. Število kandidatov na listah ni bilo vedno odvisno od uspeha liste, saj to ne pomeni tudi enostavnega zvišanja volilcev. To nas tokrat tudi ni toliko zanimalo.

PREGLEDNICA 1

OBČINA	Število kandidatov po občinah					Število mandатов po posameznih letih		
	1973	1979	1985	1973-85	1973-85 ¹	1973	1979	1985
Bekštanj	19	21	18	58	33	1	1	1
Bilčovs	-	13	24	37	27	2	2	2
Bistrica v Rožu	12	12	15	39	21	1	2	2
Borovlje	9	15	18	42	31	1	1	1
Djekše	6	6	8	20	13	1	1	1
Dobrla vas	10	14	23	47	34	1	1	2
Galicija	6	10	11	27	13	1	1	1
Globasnica	22	24	30	76	47	4	4	4
Hodiše	4	9	12	25	15	1	2	1
Kotmara vas	8	9	10	27	14	1	1	1
Pliberk	54	54	54	162	115	7	6	7
Rožek	9	10	12	31	20	2	2	1
Sèle	15	22	22	59	36	4	5	4
Straja vas	-	4	6	10	6	-	1	2
Suha	5	9	10	24	16	1	1	1
Škocijan	21	23	23	67	39	3	2	3
Škofiče	7	10	9	26	14	1	1	1
Šmarjeta	6	6	7	19	14	1	1	1
Šentjakob	27	46	29	102	67	3	3	3
Velikovec	-	6	-	6	6	-	0	-
Vrba	-	7	10	17	12	-	1	-
Železna Kapla	22	17	26	65	45	2	2	2
Žitara vas	20	24	24	68	46	3	3	3
SKUPAJ:	282	371	401	1054	684	40	44	44

1 Samo prve kandidature

KANDIDATI PO STAROSTI

Ob analizi starosti kandidatov smo upoštevali dva vidika. V prvem smo obdelali starostno strukturo po posameznih letih, v drugem pa smo upoštevali samo prve kandidature posameznih kandidatov, to pomeni, da smo upoštevali njihovo starost v trenutku kandidatur. Za vse kandidate po občinah smo izračunali njihovo povprečno starost in jih uvrstili v posamezne starostne razrede. V prvi razred smo uvrstili starosti med 19 in 29 leti, v drugi razred starosti med 30 in 44 leti, v tretji razred starosti med 45 in 59 leti, v četrti razred starosti nad 60 do 74 let in v peti razred starosti nad 75 let.

Po posameznih letih smo dobili naslednjo sliko.

Občinske volitve 1973

Od 282 kandidatov na slovenskih listah leta 1973 nismo imeli rojstnih podatkov za 10 kandidatov, ki jih v analizi nismo upoštevali. Povprečna starost 272 kandidatov v vseh 19 občinah na slovenskih listah je leta 1973 bila 44 let. Povprečne starosti so se po posameznih občinah gibale od 32 let v Škocijanu do 52 let v Hodišah. Vendar sta obe vrednosti nekoliko popačeni, saj v občini Škocijan za 3 kandidate nismo imeli podatkov, v Hodišah pa smo od le štirih kandidatov imeli podatke samo za 3. Nekoliko boljše sliko nam daje pregled kandidatov po posameznih razredih. V prvem starostnem razredu (19 – 29) je bilo skupno 47 kandidatov ali 17,3 %, v drugem starostnem razredu (30 – 44) 110 kandidatov ali 40,4 %, v tretjem starostnem razredu (45 – 59) 81 kandidatov ali 29,8 %, v četrtem razredu (60 – 74) 30 kandidatov ali 11,0 % in v petem starostnem razredu (nad 75 let) 4 kandidati ali 1,5 %. Osnovna ugotovitev je, da velika večina kandidatov sodi v srednje starostne razrede in da je delež tistih v prvem relativno majhen, prav tako je skoraj zanemarljiv najstarejši starostni razred. Podrobnejši pregled po občinah je razviden v preglednicah, ki sledijo.

1973

PREGLEDNICA 2: Kandidati po starosti

OBČINA	19–29		30–44		45–59		60–74		75–		n	\bar{x}
Bekštanj	4	21,0	7	36,8	7	36,8	1	5,3			19	41
Bilčovs												
Bistrica v R.			6	50,0	3	25,0	3	25,0			12	47
Borovlje	2	22,2	2	22,2	2	22,2	3	33,3			9	45
Djekše	1	16,7	2	33,3	2	33,3	1	16,7			6	45
Dobrla vas	2	20,0	3	30,0	4	30,0	1	10,0			10	48
Galicija	1	16,7	3	50,0	1	16,7	1	16,7			6	44
Globasnica	3	16,7	10	55,5	4	22,2	1	5,5			18(22)	40
Hodiše					2	66,7	1	33,3			3(4)	52
Kotmara vas	1	12,5	2	25,0	2	25,0	3	37,5			8	51
Pliberk	6	11,1	29	53,7	19	35,2					54	40
Rožek			3	33,3	4	44,4	1	11,1	1	11,1	9	50
Sele	6	42,8	6	42,8	1	7,1	1	7,1			14(15)	35
Straja vas												
Suha	1	20,0	2	40,0	1	20,0			1	20,0	5	46
Škocijan	7	38,9	6	33,3	5	27,8					18(21)	32
Škofiče			2	28,6	4	57,1	1	14,3			7	47
Šmarjeta	1	16,7	3	50,0			2	33,3			6	44
Šentjakob	2	7,4	9	33,3	10	37,0	5	18,5	1	3,7	27	48
Velikovec												
Vrba												
Železna Kapla	5	23,8	9	42,8	5	23,8	2	9,5			21(22)	39
Žitara vas	5	25,0	6	30,0	5	25,0	3	15,0	1	5,0	20	43
SKUPAJ:	47	17,3	110	40,4	81	29,8	30	11,0	4	1,5	272	44

n = število kandidatov

\bar{x} = povprečna starost

Občinske volitve 1979

Čeprav je leta 1979 kandidiralo največje število slovenskih list, ne beležimo največjega števila kandidatov. Od skupaj 371 kandidatov na slovenskih listah smo imeli podatke za 362 kandidatov. Povprečna starost vseh kandidatov je bila nekoliko nižja kot 1973 in je znašala 42 let. Povprečne starosti so bile po občinah nekoliko bolj zgoščene, saj so se gibale od 35 let v Straji vasi do 51 let v Djekšah, vendar tudi za ti dve ugotavljamo, da sta nekoliko nereprezentativni, saj v obeh občinah beležimo relativno majhno število kandidatov. Ko smo primerjali razvrstitev po razredih z letom 1973, pa smo prišli do nekaterih bistvenih premikov. Čeprav povprečna starost ne kaže bistvenega pomlajevanja kandidatov, nam razdelitev v razrede to očitno dokazuje, saj se je delež kandidatov spremenil v korist tistih, ki sodijo v najnižji razred, torej v mlajše starostne skupine. Tako je bilo v prvem starostnem razredu (19 – 29) 87 kandidatov ali 24,0 % (+ 6,7), v drugem starostnem razredu (30 – 44) 108 kandidatov ali 29,8 % (– 10,6), v tretjem starostnem razredu (45 – 59) 133 kandidatov ali 36,7 % (+ 6,9), v četrtem starostnem razredu (60 – 74) 31 kandidatov ali 8,6 % (– 2,4) in najvišjem starostnem razredu (nad 75) 3 kandidati ali 0,8 % (– 0,7). Analiza nam jasno kaže, da se je število kandidatov največ povečalo na račun mlajših kandidatov, zmanjšanje števila v drugem razredu pa si lahko razlagamo tudi s prehodom teh kandidatov v višji razred. Tudi za to leto smo podrobnejši pregled po občinah upodobili v preglednicah, ki sledijo.

1979
PREGLEDNICA 3: Kandidati po starosti

OBČINA	19-29		30-44		45-59		60-74		75-		n	\bar{x}
Bekštajn	2	9,5	5	23,8	10	47,6	4	19,0	-	-	21	49
Bilčovs	4	30,8	5	38,5	4	30,8	-	-	-	-	13	36
Bistrica v R.	1	8,3	6	50,0	4	33,3	1	8,3	-	-	12	44
Borovlje	1	6,7	6	40,0	6	40,0	2	13,3	-	-	15	46
Djerkše			2	38,3	3	50,0	1	16,7	-	-	6	51
Dobrla vas	4	28,6	4	28,6	3	21,4	3	21,4	-	-	14	41
Galicija	2	20,0	2	20,0	5	50,0	1	10,0	-	-	10	47
Globasnica	5	25,0	7	35,0	7	35,0	1	5,0	-	-	20(24)	40
Hodiše	3	33,3	1	11,1	4	44,4	1	11,1	-	-	9	43
Kotmara vas	1	11,1	3	33,3	3	33,3	1	11,1	1	11,1	9	49
Pliberk	17	31,5	18	33,3	18	33,3	1	1,9	-	-	54	37
Rožek					7	70,0	3	30,0	-	-	10	48
Sele	8	36,4	7	31,8	5	27,7	2	9,1	-	-	22	36
Straja vas	1	25,0	2	50,0	1	25,0	-	-	-	-	4	35
Suha	1	11,1	3	33,3	3	33,3	2	22,2	-	-	9	46
Škocijan	4	21,0	7	36,8	8	42,1	-	-	-	-	19(23)	37
Škofiče			4	40,0	6	60,0	-	-	-	-	10	47
Šmarjeta	1	16,7	2	33,3	3	50,0	-	-	-	-	6	40
Šentjakob	15	33,3	7	15,5	18	40,0	4	8,9	1	2,2	45(46)	42
Velikovec			4	66,7	1	16,7	1	16,7	-	-	6	44
Vrba	3	42,8	1	14,3	3	42,8	-	-	-	-	7	37
Železna Kapla	4	23,5	5	29,4	6	35,3	2	11,8	-	-	17	42
Žitara vas	10	41,7	7	29,2	5	20,8	1	42,0	1	4,2	24	36
SKUPAJ:	87	24,0	108	29,8	133	36,7	31	8,6	3	0,8	362	42

n = število kandidatov

\bar{x} = povprečna starost

Občinske volitve 1985

Leta 1985 je kandidirala ena slovenska lista manj kot 1979, izpadla je lista v Velikovcu, kjer so Slovenci podprli Zeleno alternativno listo. Število kandidatov je bilo do takrat največje, saj je na slovenskih listah kandidiral kar 401 kandidat. Povprečna starost vseh kandidatov je bila 42 let. Povprečne starosti po občinah se niso bistveno razlikovale od prejšnjih volitev, bile pa so tokrat še bolj očitno zgoščene v prvih treh razredih. Po primerjavi uvrstitev po razredih v letu 1979, lahko ugotovimo, da se je delež v prvih treh razredih skoraj popolnoma izenačil. Tako smo po posameznih razredih dobili naslednje rezultate: v prvem starostnem razredu je bilo 117 kandidatov ali 29,2 % (+ 5,2 %), v drugem starostnem razredu (30 – 44) 122 kandidatov ali 30,4 % (+ 0,6 %), v tretjem starostnem razredu (45 – 59) 118 kandidatov ali 29,4 % (– 5,1 %), v četrtem starostnem razredu (60 – 74) 38 kandidatov ali 9,5 % (+ 0,9 %) v petem razredu (75 in več) 6 kandidatov ali 1,5 %. Pregled po posameznih občinah je podan v preglednicah, ki sledijo.

1985

PREGLEDNICA 4: Kandidati po starosti

OBČINA	19-29		30-44		45-59		60-74		75-		n	\bar{x}
Bekštajn	1	5,5	3	16,7	9	50,0	4	22,2	1	5,5	18	51
Bilčovs	11	45,8	9	37,5	2	8,3	2	8,3	-	-	24	34
Bistrica v R.	1	6,7	5	33,3	7	46,7	2	13,3	-	-	15	47
Borovlje	5	27,8	6	33,3	5	27,8	2	11,1	-	-	18	40
Djekše	2	25,0	2	25,0	2	25,0	2	25,0	-	-	8	43
Dobrla vas	7	30,4	7	30,4	6	26,1	2	8,7	1	4,3	23	42
Galicija	1	9,1	2	18,2	6	54,5	1	9,1	1	9,1	11	51
Globasnica	18	60,0	5	16,7	7	23,3	-	-	-	-	30	33
Hodiše	5	41,7	3	25,0	1	8,3	3	25,0	-	-	12	40
Kotmara vas	-	-	2	20,0	5	50,0	1	10,0	2	20,0	10	55
Pliberk	17	31,5	24	44,4	11	20,4	2	3,7	-	-	54	39
Rožek	3	25,0	3	25,0	5	41,7	1	8,3	-	-	12	43
Sele	4	18,2	10	45,4	8	36,4	-	-	-	-	22	39
Straja vas	1	16,7	2	33,3	3	50,0	-	-	-	-	6	40
Suha	6	60,0	4	40,0	2	20,0	-	-	-	-	10	33
Škocijan	3	13,0	8	34,8	8	34,8	3	13,0	1	4,3	23	45
Škofiče	-	-	3	39,8	6	66,7	-	-	-	-	9	47
Šmarjeta	1	14,3	1	14,3	4	57,1	1	14,3	-	-	7	48
Šentjakob	8	27,6	7	24,1	10	34,5	4	13,8	-	-	29	46
Velikovec	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Vrba	3	30,0	2	20,0	3	30,0	2	20,0	-	-	10	42
Železna Kapla	9	34,6	7	26,9	3	11,5	7	26,9	-	-	26	39
Žitara vas	11	45,8	7	29,2	5	20,8	1	4,2	-	-	24	36
SKUPAJ:	117	29,2	122	30,4	118	29,4	38	9,5	6	1,5	401	42

n = število kandidatov

 \bar{x} = povprečna starost

Občinske volitve skupaj

Za vse kandidate smo analizirali tudi njihovo starost v času prve kandidature. Za 16 kandidatov nismo imeli rojstnih podatkov. Tako smo v naši analizi upoštevali 668 kandidatov. Povprečna starost vseh kandidatov je bila precej nižja kot po posameznih letih in je znašala 38 let. To si lahko razlagamo predvsem z dotokom novih kandidatov v letih 1979 in 1985, torej tistih, ki so v teh letih prvič kandidirali. To nam je pokazala že analiza za obe leti. Povprečna starost po občinah se je gibala od 28 let v Globasnici do 46 let v Galiciji. Po posameznih starostnih razredih pa je slika naslednja: v prvi starostni razred (19 – 29) se je uvrstilo 221 kandidatov ali 33,1 %, v drugi starostni razred (30 – 44) 231 kandidatov ali 34,6 %, v tretji starostni razred (45 – 59) 160 kandidatov ali 23,9 %, v četrti starostni razred (60 – 74) 50 kandidatov ali 7,5 % in v šesti starostni razred (nad 75) pa 6 kandidatov.

Starostna struktura kandidatov nam je pokazala, da se večina kandidatov zavestno vključuje v aktivno politično dejavnost v prvih treh starostnih razredih. Izredno pomemben se nam zdi velik delež v prvem starostnem razredu, saj kaže, da večina slovenskih list uspešno pomlajuje strukturo svojih kandidatov. To se je še posebej pokazalo na zadnjih volitvah leta 1985. Podrobnejši prikaz starosti po občinah in povprečne starosti smo prikazali v preglednicah, ki sledijo.

1973, 1979, 1985

PREGLEDNICA 5: Kandidati po starosti (prve kandidature)

OBCINA	19-29		30-44		45-59		60-74		75-		n	\bar{x}
Bekštajn	7	21,2	12	36,4	10	30,3	3	9,1	1	3,0	33	43
Bilčovs	13	48,1	9	33,3	4	14,8	1	3,7	-	-	27	29
Bistrica v R.	1	4,8	12	57,1	5	23,8	3	14,3	-	-	21	41
Borovlje	7	22,6	10	32,5	4	12,9	-	-	31	41		
Djekše	3	23,1	4	30,8	2	15,4	-	-	13	41		
Dobrla vas	12	35,3	10	29,4	9	26,5	3	8,8	-	-	34	38
Galicija	2	15,4	5	38,5	4	30,8	2	15,4	-	-	13	46
Globasnica	20	50,0	14	35,0	5	12,5	1	2,5	-	-	40(47)	28
Hodiše	7	50,0	2	14,3	4	28,6	1	7,1	-	-	14(15)	34
Kotmara vas	2	14,3	5	35,7	4	28,6	3	21,4	-	-	14	43
Pliberk	37	32,2	50	43,5	28	24,3	-	-	-	-	115	32
Rožek	3	15,0	7	35,0	6	30,0	3	15,0	1	5,0	20	42
Sele	16	45,7	12	34,3	6	17,1	1	2,8	-	-	35(36)	32
Straja vas	2	33,3	3	50,0	1	16,7	-	-	-	-	6	32
Suha	7	45,7	5	31,2	1	6,2	2	12,5	1	6,2	16	35
Škocijan	14	41,2	11	32,5	7	20,6	1	2,9	1	2,9	34(39)	36
Škofiče	-	-	6	42,8	7	50,0	1	7,1	-	-	14	42
Šmarjeta	3	21,4	6	42,8	3	21,4	2	14,3	-	-	14	39
Šentjakob	22	33,3	15	22,7	22	33,3	6	9,1	1	1,5	66(67)	42
Velikovec	-	-	4	66,7	1	16,7	1	16,7	-	-	6	44
Vrba	5	41,7	2	16,7	4	33,3	1	14,3	-	-	12	39
Železna Kapla	17	38,6	13	29,2	8	18,2	6	13,6	-	-	44(45)	37
Žitara vas	21	45,6	14	30,4	7	15,2	3	6,5	1	2,2	46	36
SKUPAJ:	221	33,1	251	34,6	160	23,9	50	7,5	6	0,9	668	8

n = število kandidatov

 \bar{x} = povprečna starost

PREGLEDNICA 6: Povprečna starost po letih

OBCINA / LETO 1973	1979	1985	1973– 1985	1973– 1985 ¹	
Bekštajn	41	49	51	47	43
Bilčovs	–	36	34	35	29
Bistrica v R.	47	44	47	46	41
Borovlje	45	46	40	44	41
Djekše	45	51	43	46	41
Dobrla vas	48	41	42	44	38
Galicija	44	47	51	47	46
Globasnica	40	40	33	38	28
Hodiše	52	43	40	45	34
Kotmara vas	51	49	55	52	43
Pliberk	40	37	39	39	32
Rožek	50	48	43	47	42
Sele	35	36	39	37	32
Straja vas	–	35	40	37	32
Suha	46	46	33	42	35
Škocijan	32	37	45	38	36
Škofiće	47	47	47	47	42
Šmarjeta	44	40	48	44	39
Šentjakob	48	42	46	45	42
Velikovec	–	44	–	44	44
Vrba	–	37	42	39	39
Železna Kapla	39	42	39	40	37
Žitara vas	43	36	36	38	36
SKUPAJ:	44	42	42	43	38

1. samo prve kandidature

SOCIALNA (POKLICNA) STRUKTURA KANDIDATOV

Kandidate smo po navedbah o njihovem poklicu razdelili v enajst poklicnih skupin. V prvo skupino smo uvrstili tiste, ki so navedli, da so kmetje. Ker smo predvidevali, da gre večinoma za lastnike kmetij, smo v to skupino uvrstili tudi kategorijo kmečki sin. V drugo skupino smo uvrstili tiste, ki so zaposleni v kmetijstvu in gozdarstvu. V tretji skupini so tisti, ki so zaposleni v trgovini in prometu. V četrti starostni skupini, za katero se je pokazalo, da je najširša, saj zajema zelo široko paleto poklicev, smo uvrstili vse, ki so navedli poklice v industriji, poklice v gradbeništvu in obrti; v tej skupini smo verjetno najmanj natančno uvrščali kandidate po poklicu, saj bi ob natančnejših podatkih nekaj kandidatov uvrstili v druge skupine (npr., če je kandidat pri poklicu navedel samo označbo delavec, je lahko to tudi v kateri drugi skupini). V peto skupino smo uvrstili tiste, ki so zaposleni v zdravstvu. V šesti skupini so zaposleni v vzgoji in izobraževanju; tukaj smo upoštevali vse stopnje izobraževanja, razen visokošolskih. V sedmo skupino so prišli tisti, ki so navedli, da opravljajo samostojno dejavnost, oziroma so lastniki podjetij, prav tako kategorijo lastnikov gostinskih in trgovskih obratov. V osmi skupini so vsi uslužbenci in tisti, ki opravljajo razne intelektualne poklice, kot so pravnik, prevajalec, univerzitetni delavec in podobno. V deveti skupini so gospodinje. V deseto skupino smo uvrstili študente. V enajsto skupino smo uvrstili upokojeince in tiste, ki so navedli, da so rentniki, preživitkarji in podobno.

Kot je razvidno že iz zapisanega, smo skupine nekoliko priredili našim potrebam, saj se nekoliko razlikujejo od tistih kategorij, ki jih uporablja avstrijska statistika. K temu nas vodila specifičnost našega vzorca. V začetku smo nameravali uvesti tudi skupino zaposlenih v uslužnostnih dejavnostih, vendar na naše presenečenje v tej kategoriji, ob vsej razširjenosti raznih turističnih obratov na Koroškem, kandidatov, razen enega ali dveh ni bilo, zato smo jo tudi izpustili. To si lahko razlagamo z dejstvom, da je v večini teh obratov zaposlena samo domača delovna sila. Prav tako smo posebej grupirali zdravstvene delavce, kar se v drugih statističnih pregledih ne dogaja.

Socialno strukturo moramo v našem primeru imenovati tudi poklicna, saj podatki o poklicu, ki ga kandidati opravljajo, niso vedno zadosti tudi za opredelitev njihovega socialnega statusa.

Podatke smo analizirali po vseh občinah za vsa tri leta ločeno, posebej pa še podatke za prve nastope na volitvah. Poglejmo si najprej rezultate po posameznih letih.

Občinske volitve 1973

Prva ugotovitev, ki velja za občinske volitve 1973, je, da je daleč največ kandidatov uvrščenih v prvo poklicno skupino (kmetje), bilo jih je 116 ali 41,1 %. V drugi skupini (kmetijstvo, gozdarstvo) je bilo 6 kandidatov ali 2,1 %, v tretji skupini (trgovina, promet) 18 kandidatov ali 6,4 %, v četrti skupini (industrija, gradbeništvo, obrt) 18 kandidatov ali 21,6 %, v peti skupini (zdravstvo) 2 kandidata ali 0,7 %, v šesti skupini (vzgoja in izobraževanje) 16 kandidatov ali 5,7 %, v sedmi skupini (samostojni podjetniki) 10 kandidatov ali 3,5 %, v osmi skupini (uslužbenci, intelektualni poklici) 22 kandidatov ali 7,8 %, v deveti skupini (gospodinje) 12 kandidatov ali 4,3 %, v deseti skupini (študentje) 1 kandidat ali 0,3 % in v enajsti skupini (upokojeinci) 18 kandidatov ali 6,4 %. Sumarni pregled za vse občine kaže, da so bili kandidati prav iz vseh poklicnih skupin, vendar sta skupini zdravstvo in študentje tokrat zastopani še zelo

minimalno. Po nekaterih občinah je to seveda že zaradi premajhnega števila kandidatov bilo nemogoče. Vendar lahko ugotovimo, da so v občinah z malo večjim številom kandidatov (na primer Bekštajn, Globasnica, Pliberk, Škocijan) kandidati bili v več kot polovici skupin. Najširšo socialno bazo, če to tako imenujemo, sta imeli občini Šentjakob in Žitara vas, ki sta imeli kandidate kar v devetih skupinah. Zanimivo je, da je občina Pliberk z največ kandidati na slovenski listi (54), imela kandidate samo v sedmih skupinah. Podrobnejši pregled po drugih občinah podajamo v preglednicah, ki sledijo.

1973

PREGLEDNICA 7: Kandidati po poklicnih skupina

OBČINA	Kmetje		Kmetijstvo in gozd.		Trgovina in promet		Industrija grad., obrt		Zdravstvo		Vzgoja in izob.	
	š.	%	š.	%	š.	%	š.	%	š.	%	š.	%
Bekštajn	9	47,7	—	—	1	5,3	2	10,5	—	—	2	10,5
Bilčovs	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Bistrica v R.	5	41,7	—	—	—	—	3	8,3	—	—	2	16,7
Borovlje	4	44,4	1	8,3	—	—	1	11,1	—	—	—	—
Djeklje	4	66,7	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Dobrla vas	3	30,0	1	11,1	—	—	2	20,0	—	—	1	10,0
Galicija	4	66,7	—	—	—	—	1	16,7	—	—	—	—
Globasnica	12	54,5	—	—	2	9,1	4	18,2	—	—	1	4,5
Hodriše	2	50,0	—	—	1	25,0	—	—	—	—	—	—
Kotmara vas	3	37,5	—	—	—	—	3	37,5	—	—	2	3,7
Pliberk	26	48,1	1	1,8	4	7,4	16	29,6	—	—	—	—
Rožek	5	55,5	—	—	—	—	2	22,2	—	—	—	—
Sele	3	20,0	—	—	2	13,3	6	40,0	—	—	—	—
Straja vas	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	20,0
Suha	—	—	—	—	—	—	1	20,0	—	—	3	14,3
Škocijan	6	28,6	—	—	2	9,5	3	14,3	—	—	—	—
Škofiče	3	42,8	—	—	1	14,3	2	28,6	—	—	—	—
Smarjeta	3	50,0	—	—	—	—	2	33,3	—	—	—	—
Šentjakob	11	40,7	1	3,7	1	3,7	5	18,5	2	7,4	2	7,4
Velikovec	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Vrba	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	4,5
Zelezna Kapla	7	31,8	1	4,5	3	13,6	5	22,7	—	—	1	5,0
Žitara vas	6	30,0	1	5,0	1	5,0	3	15,0	—	—	1	5,0
SKUPAJ:	116	41,1	6	2,1	18	6,4	61	21,6	2	0,7	16	5,7

OBČINA	Samostojni podjetniki		Uslužbenci int. poklici		Gospodinjje		Študentje		Upokojenci		Skupaj	
	š.	%	š.	%	š.	%	š.	%	š.	%	š.	%
Bekštajn	—	—	3	15,8	1	5,3	—	—	1	5,3	19	—
Bilčovs	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Bistrica v R.	1	8,3	—	—	—	—	—	—	1	8,3	12	—
Borovlje	—	—	1	11,1	—	—	—	—	2	22,2	9	—
Djeklje	—	—	1	16,7	1	16,7	—	—	—	—	6	—
Dobrla vas	—	—	2	20,0	—	—	—	—	1	10,0	10	—
Galicija	—	—	—	—	—	—	—	—	1	16,7	6	—
Globasnica	1	4,5	—	—	2	9,1	—	—	—	—	22	—
Hodriše	—	—	1	25,0	—	—	—	—	—	—	4	—
Kotmara vas	—	—	—	—	—	—	—	—	2	25,0	8	—
Pliberk	2	3,7	—	—	3	5,5	—	—	—	—	54	—
Rožek	1	11,1	—	—	1	11,1	—	—	—	—	9	—
Sele	—	—	2	13,3	—	—	—	—	2	13,3	15	—
Straja vas	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Suha	—	—	1	20,0	1	20,0	—	—	1	20,0	5	—
Škocijan	1	4,8	5	23,8	1	4,8	—	—	—	—	21	—
Škofiče	—	—	—	—	—	—	—	—	1	14,3	7	—
Smarjeta	—	—	1	16,7	—	—	—	—	—	—	6	—
Šentjakob	2	7,4	1	3,7	—	—	—	—	2	7,4	27	—
Velikovec	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Vrba	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Zelezna Kapla	1	4,5	3	13,6	—	—	1	4,5	—	—	22	—
Žitara vas	1	5,0	1	5,0	2	10,0	—	—	4	20,0	20	—
SKUPAJ:	10	3,5	22	7,8	12	4,3	1	0,3	18	6,4	282	100

Občinske volitve 1979

Ob večjem številu kandidatov (371) je normalno, da se je spremenilo tudi razmerje med posameznimi poklicnimi skupinami. Vendar bi bilo napak, če bi sklepali, da je to samo zaradi tega. Po posameznih poklicnih skupinah smo dobili naslednjo sliko: v prvi skupini (kmetje) je bilo 119 kandidatov ali 32,4 % (− 8,7 %), v drugi skupini (kmetijstvo, gozdarstvo) 8 kandidatov ali 2,1 % (0), v tretji skupini (trgovina, promet) 29 kandidatov ali 7,8 % (+ 1,4 %), v četrti skupini (industrija, gradbeništvo, obrt) 69 kandidatov ali 18,5 % (− 3,1 %), v peti skupini (zdravstvo) 3 kandidati ali 0,8 % (+ 0,1 %), v šesti skupini (vzgoja in izobraževanje) 23 kandidatov ali 6,2 % (+ 0,5 %), v sedmi skupini (samostojni podjetniki) 14 kandidatov ali 3,7 % (− 0,2 %), v osmi skupini (uslužbenci, intelektualni poklici) 51 kandidatov ali 13,7 % (+ 5,9 %), v deveti skupini (gospodinje) 23 kandidatkinj ali 6,2 % (+ 1,9 %), v deseti skupini (študentje) 12 kandidatov ali 3,2 % (+ 2,9 %) in v enajsti skupini (upokojenci) 20 kandidatov ali 5,4 % (− 1 %). Kot smo že na začetku ugotovili, je prišlo do nekaterih bistvenih premikov med poklicnimi skupinami. Najbolj je nazadovala prva skupina kmetje, kar si lahko razlagamo po eni strani s splošno spremembo socialne strukture prebivalstva, po drugi strani pa je to nedvomno tudi rezultat povečane politične aktivnosti list med nekaterimi skupinami, saj so nastopile v štirih občinah več in z večjim številom vseh kandidatov. Kljub temu so kmetje še vedno najmočnejša poklicna skupina. Najbolj pa se je povečala skupina uslužbenci, intelektualni poklici. Zelo pomembno se nam zdi tudi povečanje pri študentih, saj gre za pomemben del celotne populacije, je pa tudi odsev organiziranega delovanja študentske mladine v sedemdesetih letih (kluba na Dunaju in v Gradcu). Porast skupine gospodinj si moramo razlagati predvsem s povečanjem števila kandidatkinj, saj kot smo ugotovili v posebnem poglavju, večji del kandidatkinj sodi v to skupino. Vsekakor je enakomernejša razporeditev med skupinami osnovna značilnost poklicne strukture kandidatov leta 1979. K temu je vodilo verjetno več razlogov, prvi je vsekakor uspeh na volitvah 1973, s katerim so samostojni nastopi na občinskih postali spet aktualni. Drugi je nedvomno po eni strani povečana politizacija manjšinskega vprašanja na Koroškem in v Avstriji nasploh, po drugi strani pa tudi splošno povečano politično delovanje manjšinskih organizacij. Tretji izredno pomemben razlog pa vidimo v volilno političnem organiziranju koroških Slovencev, v prvi vrsti ustanovitev Koroške etnotne liste leta 1975 in njen uspešni nastop na deželnozborskih volitvah 1975 ter povečano aktivnost Kluba slovenskih občinskih odbornikov, ki je postala solidna strokovna podpora tako slovenskim odbornikom, kot tudi listam pri njihovem političnem delovanju in nastopanju na volitvah.

Sumarni rezultati se ugodno kažejo tudi po posameznih občinah. Tako beležimo v dveh občinah kandidate v desetih skupinah (Šentjakob, Žitara vas), v treh občinah v devetih poklicnih skupinah (Bekštajn, Borovlje, Sele), v eni občini v osmih poklicnih skupinah (Suha), v petih občinah v sedmih poklicnih skupinah (Bilčovs, Dobrla vas, Škocijan, Pliberk, Železna Kapla) itd. Podrobnejši pregled po posameznih občinah podajamo v preglednicah, ki sledijo.

1979

PREGLEDNICA 8: Kandidati po poklicnih skupinah

OBCINA	Kmetije		Kmetijstvo in gozd.		Trgovina in promet		Industrija grad., obrt		Zdravstvo		Vzgoja in izob.	
		%		%		%		%		%		%
Bekštajn	4	19,0	—	—	1	4,8	4	19,0	—	—	3	14,3
Bilčovs	3	23,1	—	—	1	7,7	4	30,8	—	—	1	7,7
Bistrica v R.	4	33,3	—	—	—	—	1	8,3	1	8,3	4	33,3
Borovlje	4	26,7	2	13,3	1	6,7	1	6,7	—	—	1	6,7
Djekše	2	33,3	—	—	1	16,7	1	16,7	—	—	—	—
Dobriča vas	4	28,8	1	7,1	—	—	1	7,1	—	—	1	7,1
Galicija	5	50,0	—	—	1	10,0	2	20,0	—	—	—	—
Globasnica	10	41,7	—	—	1	4,2	5	20,8	—	—	—	—
Hodiše	3	33,3	—	—	—	—	2	22,2	—	—	—	—
Kotmara vas	3	33,3	—	—	—	—	2	22,1	—	—	1	11,1
Pižberk	21	38,9	—	—	10	18,5	11	20,4	—	—	3	5,5
Rožek	5	50,0	—	—	—	—	2	20,0	—	—	—	—
Sele	4	18,2	3	13,6	2	9,1	7	18,2	—	—	1	4,5
Straja vas	2	50,0	—	—	—	—	1	25,0	—	—	—	—
Suha	2	22,2	—	—	1	11,1	1	11,1	—	—	1	11,1
Škocijan	7	30,4	—	—	3	13,0	4	17,4	1	4,3	—	—
Škofiče	4	40,0	1	10,0	1	10,0	3	30,0	—	—	—	—
Šmarjeta	2	33,3	—	—	1	16,7	2	33,3	—	—	—	—
Šentjakob	16	34,8	1	2,2	1	2,2	7	15,2	—	—	1	2,2
Velikovec	1	16,7	—	—	—	—	—	—	—	—	1	16,7
Vrba	2	28,6	—	—	1	14,3	—	—	—	—	1	14,3
Železna Kapla	6	35,3	—	—	1	5,9	3	17,6	—	—	1	5,9
Žitara vas	4	16,7	—	—	2	8,3	5	20,8	1	4,2	3	12,5
SKUPAJ:	119	32,4	8	2,1	29	7,8	69	18,5	3	0,8	23	6,2

OBCINA	Samostojni podjetniki		Uslužbenci int. poklici		Gospodinjje		Študentje		Upokoјenci		Skupaj
		%		%		%		%		%	
Bekštajn	2	9,5	1	4,8	3	14,3	1	4,8	2	9,5	21
Bilčovs	—	—	1	7,7	1	7,7	2	15,4	—	—	13
Bistrica v R.	—	—	2	16,6	—	—	—	—	—	—	12
Borovlje	—	—	3	20,0	1	6,7	1	6,7	1	6,7	15
Djekše	—	—	1	16,7	1	16,7	—	—	—	—	6
Dobriča vas	1	7,2	4	28,8	—	—	1	7,1	1	7,1	14
Galicija	—	—	—	—	—	—	—	—	2	20,0	10
Globasnica	1	4,2	6	25,0	1	4,2	—	—	—	—	24
Hodiše	2	22,2	2	22,2	—	—	—	—	—	—	9
Kotmara vas	—	—	1	11,1	—	—	—	—	2	22,1	9
Pižberk	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	54
Rožek	2	3,7	5	5,5	1	1,8	—	—	2	20,0	10
Sele	—	—	—	—	1	10,8	—	—	—	—	10
Straja vas	1	4,5	1	4,5	—	—	1	4,5	2	9,0	22
Suha	—	—	—	—	—	—	1	25,0	—	—	4
Škocijan	1	11,1	1	11,1	2	22,1	—	—	1	11,1	9
Škofiče	—	—	4	17,4	3	13,0	—	—	1	4,3	23
Šmarjeta	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	10
Šentjakob	—	—	—	—	1	16,7	—	—	—	—	6
Velikovec	2	4,4	7	15,2	4	8,8	3	6,5	4	8,8	46
Vrba	—	—	3	33,3	—	—	—	—	1	16,7	6
Železna Kapla	—	—	1	14,3	1	14,3	1	14,3	—	—	7
Žitara vas	1	5,9	4	23,5	1	5,9	—	—	—	—	17
SKUPAJ:	14	3,7	51	13,7	23	6,2	12	3,2	20	5,4	371

Občinske volitve 1985

Leta 1985 je nastopila ena slovenska lista manj, vendar je bilo število kandidatov do tedaj najvišje (401). Tokrat je prišlo do še večjih sprememb razmerij med posameznimi poklicnimi skupinami. V prvi poklicni skupini (kmetje) je bilo 113 kandidatov ali 27,9 % (- 4,5 %), v drugi skupini (kmetijstvo, gozdarstvo) 8 kandidatov ali 2,0 % (- 0,1 %), v tretji skupini (promet, trgovina) 27 kandidatov ali 6,7 % (+ 1,1 %), v četrti skupini (industrija, gradbeništvo, obrt) 70 kandidatov ali 17,5 % (- 1,0 %), v peti skupini (zdravstvo) 4 kandidati ali 1,0 % (+ 0,2 %), v šesti skupini (vzgoja in izobraževanje) 25 kandidatov ali 6,2 % (0), v sedmi skupini (samostojni podjetniki) 9 kandidatov ali 2,2 % (- 1,5 %), v osmi skupini (uslužbenci, intelektualni poklici) 73 kandidatov ali 18,2 % (+ 4,6 %), v deveti skupini (gospodinje) 24 kandidatkinj ali 6,0 % (- 0,3 %), v deseti skupini (študentje) 21 kandidatov ali 5,2 % (+ 2,0 %) in v enajsti skupini (upokojenci) 27 kandidatov ali 6,7 % (+ 1,3 %). Lahko ugotovimo, da so se osnovni trendi iz leta 1979 leta 1985 nadaljevali. Tako je še vedno očiten padec deleža kmetov, razlogi so verjetno isti kot leta 1979, prav tako pa je najbolj naraslo število kandidatov v skupini uslužbenci, intelektualni poklici. Glede na zaostreno vprašanje manjšinskega šolstva nas nekoliko preseneča zastoj v skupini vzgoja in izobraževanje. To si moramo razlagati samo z dejstvom, da je okrepljen pritisk nemškonnacionalnih sil na Koroškem na slovenske učitelje, negativno vplival na njihovo odločitev glede nastopanja na slovenskih listah na volitvah.

Po posameznih občinah se tokrat kaže predvsem to, da se je povečalo število občin z večjim številom poklicnih skupin, čeprav ne beležimo občin z desetimi skupinami kot leta 1979. Podroben pregled po posameznih občinah podajamo v preglednicah, ki sledijo.

1985

PREGLEDNICA 9: Kandidati po poklicnih skupinah

OBCINA	Kmetje		Kmetijstvo in gozd.		Trgovina in promet		Industrija grad., obrt		Zdravstvo		Vzgoja in izob.	
		%		%		%		%		%		%
Bekštajn	7	38,9	—	—	1	5,5	2	11,1	—	—	1	5,5
Bilčovs	7	29,2	—	—	—	—	5	20,8	—	—	1	4,2
Bistrica v R.	3	20,0	—	—	—	—	2	13,3	1	6,7	5	33,3
Borovlje	2	11,1	1	5,5	—	—	4	22,2	—	—	2	11,1
Djekše	3	37,5	—	—	1	12,5	1	12,5	—	—	—	—
Dobrla vas	6	26,1	—	—	1	4,3	4	17,4	—	—	—	—
Galicija	5	45,4	—	—	1	9,1	2	18,2	—	—	—	—
Globasnica	9	30,0	1	3,3	5	16,7	6	20,0	—	—	—	—
Hodiše	2	16,7	—	—	—	—	3	25,0	—	—	—	—
Kotmara vas	3	30,8	—	—	—	—	2	20,0	—	—	1	10,0
Pliberk	15	27,8	—	—	4	7,4	16	29,6	—	—	1	1,8
Rožek	5	41,7	—	—	—	—	1	8,3	—	—	1	8,3
Sele	7	32,6	2	9,1	4	18,2	5	22,7	—	—	1	4,5
Straja vas	3	50,0	—	—	—	—	1	16,7	—	—	1	16,7
Suha	2	20,0	—	—	—	—	—	—	—	—	3	30,0
Škocijan	7	30,4	1	4,3	2	8,7	1	4,3	—	—	2	8,7
Škofiče	4	44,4	—	—	—	—	1	11,1	—	—	1	11,1
Šmarjeta	2	28,6	—	—	—	—	1	14,3	—	—	—	—
Šentjakob	8	27,6	—	—	3	10,3	6	20,7	—	—	1	3,4
Velikovec	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Vrba	2	20,0	—	—	2	20,0	—	—	—	—	1	10,0
Železna Kapl.	8	30,8	2	7,7	—	—	3	11,5	1	3,8	—	—
Žitara vas	3	12,5	1	4,2	3	12,5	4	16,7	2	8,3	3	12,5
SKUPAJ:	113	27,9	8	2,0	27	6,7	70	17,5	4	1,0	25	6,2

OBCINA	Samostojni podjetniki		Uslužbenci int. poklici		Gospodinjje		Študentje		Upokojeanci		Skupaj
		%		%		%		%		%	
Bekštajn	2	11,1	—	—	2	11,1	—	—	3	16,7	18
Bilčovs	—	—	6	25,0	1	4,2	4	16,7	—	—	24
Bistrica v R.	—	—	3	20,0	—	—	—	—	1	6,7	15
Borovlje	2	11,1	2	11,1	1	5,5	3	16,7	1	5,5	18
Djekše	—	—	1	12,5	—	—	—	—	2	25,0	8
Dobrla vas	—	—	7	30,4	—	—	2	8,7	3	13,0	23
Galicija	—	—	—	—	—	—	—	—	3	27,3	1
Globasnica	—	—	5	16,7	1	3,3	3	10,0	—	—	30
Hodiše	1	8,3	4	33,3	—	—	—	—	2	16,7	12
Kotmara vas	—	—	1	10,0	1	10,0	—	—	2	20,0	10
Pliberk	1	1,8	11	28,4	4	7,4	—	—	2	3,8	54
Rožek	—	—	4	33,3	1	8,3	—	—	—	—	12
Sele	—	—	3	13,6	—	—	—	—	—	—	22
Straja vas	—	—	1	16,7	—	—	—	—	—	—	6
Suha	—	—	3	30,0	—	—	—	—	—	—	10
Škocijan	1	4,3	3	13,0	6	26,1	—	—	—	—	23
Škofiče	1	11,1	1	11,1	—	—	—	—	1	11,1	9
Šmarjeta	—	—	1	14,3	1	14,3	1	14,3	1	14,3	7
Šentjakob	—	—	5	17,2	2	6,9	2	6,9	2	6,9	29
Velikovec	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Vrba	—	—	2	20,0	—	—	1	10,0	2	20,0	10
Železna Kapla	1	3,8	4	15,4	3	11,5	3	11,5	1	3,8	26
Žitara vas	—	—	6	25,0	1	4,2	—	—	1	4,2	24
SKUPAJ:	9	2,2	73	18,2	24	6,0	21	5,2	27	6,7	401

Občinske volitve skupaj

Sumarni pregled za vsa tri leta nam je razumljivo dal nekoliko drugačno sliko kot rezultati po posameznih letih. Pri tem, ko smo izločili tiste kandidate, ki so kandidirali več kot enkrat, smo dobili vzorec 684 kandidatov, ki je lahko solidna osnova za analizo socialne (poklicne) strukture populacije Slovencev v primerjanih občinah. Seveda moramo upoštevati tudi nekatere poklicne in statusne spremembe, ki so se med posameznimi volitvami zgodile, vendar menimo, da le niso tako velike, da bi bistveno pokvarile sliko.

Po posameznih skupinah so bili kandidati na teh primerjanih občinskih volitvah razvrščeni takole: v prvi skupini (kmetje) je bilo 197 kandidatov ali 28,8 %, v drugi skupini (kmetijstvo, gozdarstvo) 16 kandidatov ali 2,3 %, v tretji skupini (trgovina, promet) 53 kandidatov ali 7,7 %, v četrti skupini (industrija, gradbeništvo, obrt) 132 kandidatov ali 19,3 %, v peti skupini (zdravstvo) 6 kandidatov ali 0,9 %, v šesti skupini (vzgoja in izobraževanje) 45 kandidatov ali 6,6 %, v sedmi skupini (samostojni obrtniki) 22 kandidatov ali 3,2 %, v osmi skupini (uslužbenci, intelektualni poklici) 102 kandidata ali 14,9 %, v deveti skupini (gospodinje) 44 kandidatkinj ali 6,4 %, v deseti skupini (študentje) 28 kandidatov ali 5,7 %. Pregled nam nedvomno delno podaja tudi socialno strukturo koroških Slovencev, daje nam pa tudi odgovor na vprašanje, katere kategorije prebivalstva se zavestno vključujejo v politično delovanje in koliko. Kmetje so kljub nazadovanju po posameznih letih tudi v sumarnem pregledu za vsa tri leta najmočnejša skupina, sledijo jim zaposleni v industriji, gradbeništvu in obrti, za katere pa smo že v uvodu ugotovili, da so v tej skupini razlike zelo verjetne. Zelo močna je tudi skupina uslužbenci in intelektualni poklici, k čemur je znatno pripomogla humanistično usmerjena srednja slovenska šola. To se kaže verjetno tudi v drugih poklicnih skupinah.

Pregled po posameznih občinah nam kaže, da so liste kandidatov črpale iz sorazmerno velikega števila poklicnih skupin. V dveh občinah so bili kandidati prav iz vseh enajst skupin (Šentjakob, Železna kapla), iz desetih skupin so bili kandidati v dveh občinah (Žitara vas, Borovlje), iz devetih skupin so bili kandidati v štirih občinah (Bekštajn, Dobrla vas, Globasnica, Sele), iz osmih skupin kandidati v štirih občinah (Bilčovs, Pliberk, Škocijan, Škofiče) itd. Podroben pregled po posameznih občinah podajamo v preglednicah, ki sledijo.

1973, 1979, 1985

PREGLEDNICA 10: Kandidati po poklicnih skupinah

OBČINA	Kmetje		Kmetijstvo in gozd.		Trgovina in promet		Industrija grad., obrt		Zdravstvo		Vzgoja in izob.	
		%		%		%		%		%		%
Bekštajn	12	36,4	—	—	1	3,0	4	12,1	—	—	4	12,1
Bilčovs	7	25,9	—	—	1	3,7	7	25,9	—	—	1	3,7
Bistrica v R.	6	28,6	—	—	—	—	4	19,0	1	4,8	5	23,8
Borovlje	6	19,3	3	9,7	1	3,2	6	19,3	—	—	3	8,7
Djekše	6	46,1	—	—	1	7,7	2	15,4	—	—	—	—
Dobrla vas	7	20,6	1	2,9	1	2,9	6	17,6	—	—	1	2,9
Galicija	6	46,1	—	—	1	7,7	3	23,0	—	—	—	—
Globasnica	19	19,1	1	2,1	5	10,6	8	17,0	—	—	1	2,1
Hodiše	4	26,7	—	—	1	6,6	1	6,6	—	—	—	—
Kotmara vas	4	28,6	—	—	—	—	5	35,7	—	—	1	7,1
Pliberk	42	36,5	1	0,9	17	14,8	32	27,8	—	—	4	3,6
Rožek	8	40,0	—	—	—	—	2	10,0	—	—	1	5,0
Sele	7	19,4	3	8,3	5	13,9	11	30,5	—	—	1	2,8
Straja vas	2	33,3	—	—	—	—	1	16,6	—	—	—	—
Suha	3	18,8	—	—	—	—	1	6,2	—	—	3	18,8
Škocijan	9	23,1	—	—	2	5,1	6	15,4	1	2,6	5	13,0
Škofiče	4	28,6	1	7,1	2	14,3	3	21,4	—	—	1	7,1
Šmarjeta	4	28,6	—	—	1	7,1	4	28,6	—	—	—	—
Šentjakob	20	29,8	1	1,5	5	7,5	9	13,4	2	3,0	4	6,0
Velikovec	1	16,6	—	—	—	—	—	—	—	—	1	16,6
Vrba	3	25,0	—	—	2	16,6	—	—	—	—	2	16,6
Železna Kapla	12	26,6	3	6,7	4	8,8	7	15,5	1	2,2	1	2,2
Žitara vas	5	10,9	2	4,3	3	6,5	10	21,7	1	2,2	6	13,0
SKUPAJ:	197	28,8	16	2,3	53	7,7	132	19,3	6	0,9	45	6,6

OBČINA	Samostojni podjetniki		Uslužbenici int. poklici		Gospodinjje		Študentje		Upokojenci		Skupaj
		%		%		%		%		%	
Bekštajn	2	6,1	3	9,1	3	9,1	1	3,0	3	9,1	33
Bilčovs	—	—	4	14,8	1	3,7	5	18,5	1	3,7	27
Bistrica v R.	1	4,8	3	14,3	—	—	—	—	1	4,8	21
Borovlje	2	6,4	4	12,9	1	3,2	3	8,7	2	6,4	31
Djekše	—	—	1	7,7	2	15,4	—	—	1	5,4	13
Dobrla vas	1	2,9	11	32,3	—	—	3	8,8	3	8,8	34
Galicija	—	—	—	—	—	—	—	—	3	23,0	13
Globasnica	1	2,1	5	10,6	4	8,5	3	6,4	—	—	47
Hodiše	3	20,0	5	33,3	—	—	—	—	1	6,6	15
Kotmara vas	—	—	1	7,1	1	7,1	—	—	2	14,3	14
Pliberk	3	2,6	10	8,7	6	5,2	—	—	—	—	115
Rožek	1	5,0	4	20,0	2	10,0	—	—	2	10,0	20
Sele	1	2,8	6	16,6	—	—	—	—	1	2,8	36
Straja vas	—	—	1	16,6	—	—	1	16,6	—	—	6
Suha	—	—	4	25,0	2	12,5	2	12,5	2	12,5	16
Škocijan	1	2,6	8	20,5	7	17,9	—	—	—	—	39
Škofiče	1	7,1	1	7,1	—	—	—	—	1	7,1	14
Šmarjeta	—	—	2	14,3	2	14,3	1	7,1	—	—	14
Šentjakob	3	4,5	6	8,9	5	7,5	3	4,5	9	13,4	67
Velikovec	—	—	3	50,0	—	—	—	—	1	16,6	6
Vrba	—	—	2	16,6	1	8,3	1	8,3	1	8,3	12
Železna Kapla	2	4,4	9	20,0	2	4,4	3	6,7	1	2,2	45
Žitara vas	—	—	7	15,2	5	10,9	1	2,2	4	8,7	46
SKUPAJ:	22	3,2	102	14,9	44	6,4	28	4,1	39	5,7	684

DELEŽ ŽENSK

Na vsakih volitvah so bile tudi kandidatkinje. Leta 1973 je kandidiralo 18 žensk v devetih občinah ali 6,4 %. Povprečna starost je bila 38 let, kar je precej nižje od povprečne starosti vseh kandidatov (44). Značilno je tudi, da so vse ženske uvrščene v prvih treh starostnih razredih. Po poklicnih skupinah je največ žensk sodilo v skupino gospodinje, in sicer 12 ali 61,2 %, kandidatkinje beležimo še v skupinah kmetje 1 ali 5,5 %, kmetijstvo in gozdarstvo 1 ali 5,5 %, vzgoja in izobraževanje 1 ali 5,5 %, uslužbenci 1 ali 5,5 %, in samostojni podjetniki 2 ali 11,1 %.

Leta 1979 je kandidiralo 44 žensk ali 11,8 % v 18 občinah. Povprečna starost je bila enaka kot leta 1973. Po starostnih razredih je značilno, da se je težišče preselilo v prvi starostni razred (19 – 29). V zadnjih dveh starostnih razredih tokrat nismo beležili nobene kandidatkinje. Po poklicnih skupinah je bilo še vedno največ gospodinj 23 ali 52,3 % (– 8,8 %), v kmetijstvu in gozdarstvu 1 ali 2,3 % (– 3,2 %) v trgovini in prometu 3 ali 6,8 % (+ 3,3 %), v industriji gradbeništvu in obrti 3 ali 6,8 % (0 %), v zdravstvu 2 ali 4,5 % (0 %), v vzgoji in izobraževanju 3 ali 6,8 % (+ 1,3 %), samostojni podjetniki 2 ali 4,5 % (– 7,6 %), uslužbenci 5 ali 11,4 % (+ 5,9 %), in študentje 2 ali 4,5 %.

Leta 1985 je kandidiralo 71 kandidatkinj ali 7,7 %. Povprečna starost je bila 35 let, kar je za 3 manj kot prejšnji volilni leti. Trend povečanja kandidatkinj v prvem starostnem razredu se je leta 1985 še nadaljeval, saj je bilo v tem razredu kar 43,7 % vseh kandidatkinj. Razdelitev v poklicne skupine je pokazala, da se je izjemno povečalo število v skupini uslužbenci, intelektualni poklici, še vedno pa je visok tudi delež gospodinj.

SKLEP

Glede na relativno dobro obdelan politični vidik samostojnega slovenskega nastopanja na občinskih volitvah na Koroškem, kar velja tudi za obdobje pred primerjanim, je bil vidik, ki smo se ga lotili v naši analizi, vedno nekoliko zapostavljen. Menimo, da so dobljeni rezultati pomembni ne samo za dopolnitev analize občinskih volitev in slovenskih nastopov na njih, ampak tudi dajejo del odgovorov na nekatera druga bistvena vprašanja, kot sta starostna in poklicna struktura. V tej nalogi smo zaradi njene časovne omejitve večkrat ostali pri statističnih analizah, ki so dovolj zgovorne in nam dajejo zadosti podatkov za širše sklepe. Sama analiza je nakazala tudi vrsto novih poti za nadaljevanje. Rezultate, ki smo jih dobili, bi nujno kazalo primerjati s splošnimi podatki za celotno ozemlje, ki je bilo zajeto v naši analizi. Glede na specifičnost vzorca teh podatkov nismo mogli v takem obsegu izluščiti iz dosegljivih avstrijskih statističnih virov. Nujno potrebna bi bila posebna obdelava podatkov z anketami, česar pa nismo mogli opraviti zaradi časovne omejenosti trajanja dela pri nalogi. Menimo, da bo tudi statistično opravljena analiza pomemben pripomoček pri vseh drugih socialnih in ekonomskih analizah slovenske narodne skupnosti na Koroškem. Kljub temu, da je osnovna analiza podatkov prikazana v tabelah, smo povzeli tudi osnovne vsebinske značilnosti, ki se lahko iz tabel tudi razberejo. Na kratko jih v sklepu tudi opredelimo.

1. *Vzorec.* Četudi je število kandidatov 684 manjše od enostavne vsote kandidatov na vseh treh volitvah, menimo, da predstavlja izredno širok vzorec iz populacije koroških Slovencev. Število kandidatov se je iz leta v leto povečevalo, kar dokazuje, da

imajo samostojne slovenske liste vse širši odziv med celotno populacijo Slovencev. V večini občin je ta trend izrazit.

2. *Starost.* Čeprav se je povprečna starost kandidatov ustalila na zadnjih volitvah na 42 let, nam pravo sliko pokažejo šele starostni razredi. Analiza jasno kaže, da je v začetku primerjanja oziroma v prvem letu bila še opazna razlika med številom kandidatov, ki so bili v drugem in tretjem starostnem razredu. V letih 1979 in 1985 pa beležimo izrazito težnjo premikanja starosti kandidatov v prve tri starostne razrede. To se je zelo dobro pokazalo že pri analizi samo prvih kandidatur. Lahko rečemo, da je starostna struktura kandidatov izredno ugodna, saj je večji del kandidatov skoncentriran v obdobje, ki ga štejemo za najbolj ustvarjalnega. Delež mladih kandidatov (do 30 let) pa kaže tudi na dejstvo, da slovenske liste nimajo problema s pridobivanjem mladih za nastopanje na volitvah.

3. *Socialna (poklicna) struktura.* Prav poklicna struktura in njena sprememba med posameznimi leti nam je pokazala socialno mobilnost kandidatov, ki jo do neke meje lahko prenesemo tudi na celotno populacijo Slovencev na Koroškem, saj je posebej v zadnjih letih zajela prav vse sloje prebivalstva. Če smo leta 1973 ugotovili še pretežno kandidate iz skupine kmetov, se je struktura v naslednjih dveh letih enakomerneje porazdelila tudi na druge poklicne skupine. Posebno je opazen porast skupine uslužbenci, intelektualni poklici, kar kaže tudi na neke vrste nesorazmerje med poklicnimi skupinami. Kaže pa se tudi prestrukturiranje kandidatov iz kmečkih v nekmečke poklice, ki se uveljavljajo z družbenoekonomskim razvojem. Lahko torej rečemo, da manjšina sledi družbenoekonomskemu razvoju celotne družbe, vendar le na področjih, kjer ima za to tudi izobrazbene možnosti.

4. *Delež žensk.* Lahko rečemo, da se delež žensk med kandidati giblje tako, kot to opažamo tudi pri drugih političnih strankah. Ugotavljamo, da gre v večini primerov za kandidatkinje, ki sodijo v nižje starostne razrede. Pri poklicnih skupinah smo imeli v prvih dveh volilnih letih izrazito pomoč v skupini gospodinje, zanimivo pa je, da je leta 1985 večje število kandidatkinj v skupini uslužbenci, intelektualni poklici.

Seveda z opravljenimi analizami nismo izčrpali vseh možnosti, ki nam jih zbrani podatki dajejo, prav tako pa so, podatki obdelani v naši nalogi, lahko tudi solidna osnova pri vseh bodočih socialno ekonomskih analizah strukture slovenskega prebivalstva na Koroškem.

SUMMARY

THE SOCIAL STRUCTURE OF THE SLOVENES IN CARINTHIA (THE CASE OF COUNTY ELECTIONS CANDIDATES)

The author analyzes the social, age and sex structure of the Slovenes in Koroško (Austria), who participated as candidates in three county votings in 1973, 1979, and 1985 respectively. From the whole of 23 counties in the ethnically mixed region of Carinthia, he was able to include 684 candidates. His results are as follows: The number of the candidates increased at each elections, which is an evidence of the increased influence of the independent Slovene electoral groups. The average age of the candidates is 42 in the last two elections, whereby the obvious trend is one of further lowering. The social structure of the included candidates shows increased social mobility, which can be to a certain extent projected to the whole Slovene ethnic group in region, according

to the existing data on social mobility. In 1973, the majority of candidates originated from peasantry, whereby in the following elections the social structure included an increased share of other professional groups. It is important to note the increase of the group of employees with intellectual professions, which is indicative for both the disproportionality of the professional groups and the ongoing process of profession transformation in the region, the latter due to the socio-economic development of the society as a whole; not unconditionally, but where proper educational means exist. The share of women among the candidates is proportional to the one in non-Slovene political parties. The majority of female candidates ranks low in age classes, whereby the professional structure is distinctively in favour of the housewife group. The increase of intellectual professions group was notable in the 1985 elections.

MARIJA JURIC

Sodelavka Slovenskega znanstvenega inštituta v Celovcu

IMPLIKACIJE VEČINSKO-MANJŠINSKE PROBLEMATIKE NA KOROŠKEM GLEDE NA SPECIFIČNOST PO SPOLU

Pričujoči prispevek se naslanja na del spoznanj in rezultatov projekta „Dvojezičnost in identiteta“, pri katerem so poleg avtorice sodelovali še Klaus-Börge Boeckmann, Karl-Michael Brunner, Mariola Egger, Georg Gombos ter Dietmar Larcher. Kot nosilca projekta, ki ga je podprlo Zvezno ministrstvo za znanost in raziskave v Avstriji, nastopata Inštitut za nadaljnje izobraževanje na celovski univerzi ter Slovenski znanstveni inštitut.

Raziskava, ki je potekala od junija 1986 do julija 1987, izhaja iz predhodne pilotne faze projekta (potekala je od julija 1985 do februarja 1986) na isto tematiko, kjer je večina omenjenih avtorjev razvila teoretične in metodološke nastavke svojemu nadaljnjemu delu. Osredotočena je na vprašanja, kako ljudje, ki živijo oziroma izhajajo iz dvojezičnega ozemlja na Koroškem, doživljajo socialno resničnost te regije. S tega vidika proučuje procese identitetnega razvoja ter njihovo povezavo med družbenim položajem ter etnično-jezikovno pripadnostjo.

Študija sloni na 52 globinskih intervjujih s posamezniki slovenskega rodu, ki jih – glede na stopnjo vztrajanja pri etničnih tradicijah – lahko razdelimo v pet skupin: politično aktivni zavedni Slovenci; zavedni Slovenci; nihanci med kulturama (Kulturpendler); asimiliranci; radikalni asimilanti. To tipizacijo so razvili avtorji na podlagi proučevanja (stereotipnega) zaznavanja samega sebe in drugih. Poleg tega se v socialno-zgodovinskemu delu soočajo z vprašanjem, kako je moglo priti do tega, da je v teku enega stoletja večina prebivalstva te regije menjala svojo etnično identiteto. V tem sklopu posvečajo posebno pozornost sociogenezi mita „prastrahu“. Pri tem pridejo do sklepa, da le-ta poleg strahu pred odcepitvijo južne Koroške obsega predvsem tudi panični strah pred povratkom v preživele poznofedvalne, z izkoriščanjem in siromaštvom zaznamovane družbene razmere. V točnih posameznih študijah nato proučujejo odnosne in komunikacijske vzorce tega območja: stereotipe, priznavalne pritiske pri vprašanju o jeziku otroštva, prepletenost manjšinske problematike z žensko ter nacionalno samoopredelitev. Analiza zadnjega dela je zanimiva predvsem zaradi tega, ker raznim klišejnim predstavam navkljub ugotavlja, da se posamezniki, ki se sami prištevajo k zavednim Slovincem, čutijo bolj povezani z Avstrijo kot asimiliranci oziroma asimilanti.

V naslednjem se želimo osredotočiti na nekatere spolnospecifične vidike subjektivnih oblik predelave življenjskih razmer na dvojezičnem ozemlju Koroške. Mnenja smo, da se ta vidik pri obravnavanju večinsko-manjšinske problematike vse preveč zanemar-

ja, čeprav se njegove razsežnosti, tudi če se kažejo v navidezno oziroma očitno nasprotujočih si oblikah, nikakor ne dajo prezreti: ženske so namreč slej ko prej tiste, ki nosijo glavno skrb za ohranitev narodne identitete svojih otrok¹, so pa tudi tiste, ki se prej asimilirajo kot moški,² ženske so tiste, ki se jih dviga v abstraktne višine (n.př. tipično slovenski lik svetnice-mučenice, mati kot posebljena domovina)³, so pa tudi tiste, ki se jih pahne v najhujši „pekel“ (narod izdajajoče „mačeha“, nenasitne vlačuge)⁴. . . Te namige hočemo poglobiti in se soočiti z naslednjimi vprašanji: Kako doživljajo ženske in v primerjavi z njimi moški svoj (dvojezični) življenjski položaj? Kako vidijo v tem sklopu samega/samo sebe? Kakšen odnos imajo do slovenskega oziroma nemškega jezika? Pri zasledovanju teh vprašanj se poslužujemo širšega interpretacijskega okvira, znotraj katerega zavzema pojem identitete važno in posebno mesto.

INTERPRETACIJSKA IZHODIŠČA: IDENTITETA–SPOL–NARODNOST

Že v pilotnem projektu smo ob soočanju s teoretiki simboličnega interakcionizma (Mead, Goffmann, Habermas, Krappmann) ter na podlagi konkretnih analiz ugotovili tole: Koncept identitete, ki temelji na abstraktnih sposobnostih jaza (n.př. zmožnost refleksivnega soočanja z družbo in s samim seboj, sposobnost za prenašanje ambivalentnih definicij vlog) in se meri na idealu racionalnosti, sicer omogoča splošno nakazovanje uspešnosti oziroma neuspešnosti branjenja stališč posameznikov, ne more pa zajeti in razumeti konkretnih protislovij, konfliktov in kriz, skozi katere se prebija posameznik, če se sooča z drugimi ljudmi, če skuša usklajevati svoje namere in dejanja z vladajočimi predstavami, če hoče izraziti svoje interese, želje in občutja. Ta koncept identitete, ki za nemoten razvoj identitete predpostavlja enakopravne in nerepresivne interakcijske razmere, omogoča tudi analizo patoloških komunikacijskih razmer, ne more pa razložiti njihove družbeno-zgodovinske pogojenosti, ki se pravtako spet kaže v notranji strukturi ljudi. Zato smo v kritiki na formalnem modelu „jaz-identitete“ izhajali iz tega, da vprašanje razvoja identitete ne moremo zreducirati zgolj na raven komunikativnega delovanja, ne da bi pri tem upoštevali ideološko in družbeno dejanskost. Izhajali pa smo tudi iz tega, da identiteta ne more pomeniti enotnosti in skladnosti subjekta s samim seboj, če pa je njen temeljni problem prav ta, da se človek v svojem vsakdanjem življenju spoprijema z vedno večjimi problemi in konflikti, ki se nujno prenašajo v njegov odnos do sebe. Nadaljnje koristne napotke smo našli pri Rosenfeldu⁵, ki v smislu Althusserja in Lacana pojmuje identiteto kot ideološki efekt. Izhaja iz tega, da se razvoj identitete bistveno odigrava v ideologijah, ki s pomočjo

- 1 Prim. DERMUTZ, Susanne; JURIČ, Marija: *Minderheiten-Frauen*. V: *Slowenische Jahrbücher*, Celovec 1987 (izšlo naj bi letos), str. 200–244
- 2 Na podlagi analize popisa prebivalstva leta 1971–1981 ugotovil REITERER, Albert F.: *Doktor und Bauer. Ethnischer Konflikt und sozialer Wandel: Die Sozialstruktur der slowenischen Minderheit in Kärnten*. Klagenfurt/Celovec 1986
- 3 O mitu trepeče ter žrtvujoče se matere oziroma o „cankarjanskem mitu matere“ iz psihoanalitskega zornega kota, glej ŽIŽEK, Slavoj: *Jezik, ideologija, Slovenci*, Ljubljana 1987
- 4 O raznih dihotomijah in ambivalentnostih glede podobe slovenske matere (lik svetnice mučenice versus lik nasilne, dušeče, zatiralne matere) ter o funkcijah le-teh obravnava z zgodovinskega in psihološkega vidika PUHAR, Alenka: *Mit matere*, v: *koroško Mladje* 64, Celovec, maja 1987
- 5 ROSENFELD, Uwe: *Der Mangel an Sein. Identität als ideologischer Effekt*, Giessen 1984

številnih „aparatorov“ kot so to šola, družina, cerkev, politični sistemi, mediji itd. določajo miselne in delovne strukture ljudi. Učinkujejo nezavedno, torej tako „samoumevno“, da v vsakdanjem delovanju skorajda niso zavestno prisotne. Odgovarjajo tudi, da se ljudje „prostovoljno“ podajo svojim eksistenčnim možnostim. Prostovoljno zaradi tega, ker se v svoji podanosti domišljajo kot avtonomni in sami s seboj identični.

Kako ideologijam uspe sugerirati posameznikom enotnost in suverenost, s katero v resnici nikoli ne morejo razpolagati, predvsem pa ne v pričo družbenih razmer, za katere so značilne vedno večja brezperspektivnost, atomizacija in raztrganost z vsemi svojimi psihičnimi posledicami? Odgovor na to vprašanje je po Rosenbergu pa tudi po nekaterih avtoricah novega ženskega gibanja (U. Beer, B. Nölleke, F. Haug/K. Hauser, Irigaray, J. Mitchell . . .) ta, da si meščanska družba (ideologija) namerno prizadeva omejiti kompleksne družbene razmere na dvopolne evidence. To se potem izraža v navidezno nasprotujočih si parih kot zdrav/bolan, normalen/zmešan, blazen/razumen, moški/ženska, prenešeno na koroške razmere tudi: slovensko govoreči Korošec/nemško govoreči Korošec. Ti dihotomni „pari“ predstavljajo zgodovinsko pogojeno, radikalno in hierarhično strukturirano oblastniško razmerje, ki se ga cementira in kultivira v ideologiji, ki pa ima svojo materialno bazo v meščanski družbi in njenih proizvodnih razmerah. Prenešeno na problematiko med spoloma je v tem praktična posledica dvojne podrejenosti ženske, se pravi njene neudeležbe na konstituciji vladajočega simbolnega reda. Ta ima svoj izvor v zgodovini patriarhalnega kulturnega razvoja, v katerem ženska ni mogla dobiti niti pravic niti priznanja in se je temu ustrezno lahko razvijala le kot antipod moškemu. Ursula Beer n.pr. označuje model zgodovinsko pogojene dihotomije med spoloma kot „proces medsebojnega priznavanja na dvojni ravni: moški in ženska se označujeta kot par, kot tujca – medsebojno se priznavata v svoji skozi ideologijo in realnost spolnega razmerja pogojeni neenakosti, označujeta se kot neenaka“⁶. Čeprav bi to označbo lahko prenesli tudi na razmerje med slovensko in nemško govorečimi Korošci, je razlika med obema prav ta, da služi princip spolne polarnosti hkrati vzdrževanju moško orientiranega gospodstva. Kajti: kljub temu, da se ženske v vedno večji meri zaposlujejo zunaj svojega doma in sodelujejo pri proizvodnji blaga, v številnih primerih nimajo objektivnih možnosti in/ali tudi ne subjektivnega interesa, da bi se tako kot moški uveljavile v poklicnem in javnem življenju. Čeprav so ženske prav tako kot moški družbeno opredeljene kot proizvajalke, ki morajo biti koristne celotnemu sistemu, je ženska produktivnost le nekaj drugega kot moška. Neglede na to, da to, kar običajno delajo (gospodinjstvo, osebne storitve), nima tržne vrednosti, so tudi tiste zaposlitve, ki so jim na voljo zunaj doma, z nekaj izjemami splošno na nižji lestvici, slabo plačane, brez statusa ter mnogokrat prikrojene „ženskim“ vsebinam (kar se med drugim kaže v močni težnji k feminizaciji določenih poklicnih panog).

Spolna delitev dela, nadrejeni ekonomski položaj moškega ter patriarhalna miselnost določajo tudi ustrezna dvojna spolna značaja. Potemtakem je za moške značilno, da so „trdi“, „odločni“, „močni“, „razumni“, medtem ko so ženske nasprotno „mehke“, „pristrčne“, „čustvene“, „popustljive“. Taka dihotomija pa je tudi naravnana

6 BEER, Ursula: Wie stützt weibliche Produktivität bestehende Herrschaftsverhältnisse? Versuch einer Begründung im Anschluß an die Marx'sche Theorie; v: Schaeffer-Hegel, Barbara (izd.): Frauen und Macht. Der alltägliche Beitrag der Frauen zur Politik des Patriarchats, Berlin 1984 str. 88–94.

k neki nenehni in trajni infantilizaciji žensk. To se na primer izraža v tem, da se ženske nenehno trudijo, da bi kar se da optimalno ugodile potrebam drugih, kar spet gre na račun lastnega jaza. V tem smislu v prvi vrsti razvijajo „identiteto za druge“ in zanemarjajo „identiteto za sebe“.

Ulrike Prokop označuje ta fenomen s pojmom „normalne ženskosti“, ki vsebuje naslednje elemente: stalno potrebo po posebnem priznavanju s strani drugih. To priznavanje velja tako njenemu telesu, njeni lepoti, njeni osebnosti, načinu življenja, obnašanju. Kolikor je „normalna“ ženska razvila podobo ideala, ki presega te lastnosti, teži k temu, da si išče zadovoljstvo prek moža. Lastno spremembo nadomešča prek identifikacije z objektom, ki ima lastnosti, po katerih kopirni. Narcistično sebstvo tako doseže neko labilno izposojlo popolnosti.⁷

Tak način zadržanja „normalne ženskosti“ najdemo neglede na njen spolnospecifični značaj tudi pri koroških Slovencih. Tudi ti želijo biti objekti posebnega priznavanja in se nagibajo k prevzemu njim pripisanih karakteristik v podobo o samemu sebi. Slovenci so mnogo bolj prilagodljivi, kot jim to pristaja. To sta ugotovila tudi Flaschberger in Reiterer v svoji empirični raziskavi na primeru okraja Velikovec, kjer živi velik del koroških Slovencev: „Slovenci se čutijo v ocenjevanju s strani koroških Nemcev (Deutschkärntner) in vindišarjev napak razumljeni. Identifikacija vindišarjev s koroškim Nemcem (Deutschkärntner) je tako močna, da pri opisovanju točno „zadenejo“ njegovo sliko o samem sebi. Sorodnost ni obojestranska. Za koroškega Nemca je vindišar bolj podoben Slovincu kot samemu sebi“^{7a}.

V bistvu tragika, ki jo vsebuje ta trditev: Slovenci oziroma vindišarji se „prostovoljno“ odpovedujejo lastnim poskusom aktivnosti in avtonomije, projicirajo te potrebe na koroškega Nemca in pri tem voljno žrtvujejo velike dele svojega sebstva. Nemški Korošci pa tega ne honorirajo. Nasprotno, odvrčajo jih in težijo k temu, da razglašajo celo najmanjše nastavke upora proti njihovi kontroli kot ekscelzivne zahteve po oblasti. Ta odvrnitev je posebno očitna, če se Slovenci v gospodarskih, kulturnih in političnih zahtevah obračajo za pomoč na Jugoslavijo, ker je v Avstriji skorajda ne dobijo in ker jih povezujeta s Slovenijo tudi jezik in skupna kultura. Tako se šibkost slovensko govorečih Korošcev sistematično pridružuje manipulaciji močnejših nemško govorečih Korošcev, kar spet vodi k pripisovanju in dejanski pridobitvi manjvredno ovrednotenih načinov zadržanj: neljalni, pohlepni po oblasti, protikoroški, protiavtrijski. Pri tem se seveda zamolčuje, da so bili predvsem Slovenci tisti, ki so omogočili obstoj koroške enotnosti (plebiscit 1920). V tem smislu ugotavlja tudi zgodovinar Kreissler, da se mora človek v Avstriji odpovedati slovenstvu, če hoče postati pravi avstrijski državljani.⁸

Takšno stanje nujno povzroča nesoglasja. Izraža se podobno kot pri ženskah – le delno v zavestnem protestu, večinoma pa v prikritih konfliktih, ki so polni rušilne, vase obrnjene energije. V številnih primerih so nespoštovanje, v katerem jih zadržujejo, ponotranjili/ponotranjajo tako močno, da prezirajo sami sebe in drugega – in to predvsem znotraj lastne skupine. Le malokaterim uspe ohraniti zavedno slovensko

7 PROKOP, Ulrike: *Weiblicher Lebenszusammenhang. Von der Beschränktheit der Strategien und der Unangemessenheit der Wünsche*, Frankfurt am Main 1980³ (1. izdaja 1976)

7a FLASCHBERGER, Ludwig; REITERER, Albert F.: *Der tägliche Abwehrkampf. Kärntens Slowenen*. Wien 1980, str. 98

8 KREISSLER, Felix: *Nationswerdung und Trauerarbeit*. In: PELINKA, Anton; WEINZIERL, Erika (izd.): *Das große Tabu. Österreichische Umgang mit seiner Vergangenheit*, Wien 1987, str. 127–144

identiteto, in še ti se pri tem srečujejo z različnimi težavami, saj se morajo kar dosti truditi, če hočejo ekonomsko in politično v prevladujoči kulturi preživeti ali na njej participirati.

Za ženske prinaša položaj neenakega oblastniškega razmerja med obema narodnima skupnostima v primerjavi z moškimi še dodatne obremenitve. Ker so v šibkejšem položaju, tudi nasproti moško orientirani družbi, še močnejše čutijo njegove neposredne posledice. Tako slovensko kot nemško govoreče ženske trpijo pod skupnim, zgodovinsko in strukturalno povzročenim zapostavljanjem, ki ga, kot smo že nakazali, utemeljuje močna vez z reprodukcijskim delom. Polarizacija med moškim in žensko je potemtakem po vsej verjetnosti izrazitejša kot med slovensko in nemško govorečimi Korošci. Značilen za poseben položaj Slovenke je zaradi njene spolne in etnične pripadnosti njen dvojni manjšinski status. Slovenke se srečujejo z zahtevami dveh narodnih skupnosti: eno, ki vlada, in druga, ki je obvladana. Iz tega se da sklepati tudi večja pripravljenost žensk za asimilacijo, njihova zavestna in nezavestna odpoved materinemu jeziku.

In kljub temu so ženske tiste, ki igrajo pri posredovanju jezika in jezikovne zavesti osrednjo vlogo. Koroški Slovenci se tega prav dobro zavedajo. Najkasneje od začetka modernizacijskega procesa ter nacionalnopolitičnih vrenj jih še bolj kot nemško govoreče ženske pribijajo na njihovo tradicionalno vlogo: „pravo“ poslanstvo Slovenke, pravica do identitete v narodni skupnosti, bodi materinstvo. To se izraža tudi v različnih mitih, ki jih v velikem številu najdemo v literaturi, medijih, šolskih učbenikih, na materinskih proslavah . . .⁹ Posebno priljubljena je pri tem predstava brezsebne matere, ki se nemo in brez ugovorov žrtvuje za druge in pri tem postavlja svoj lastni „jaz“ popolnoma v ozadje. V tem mitu se najde ženska v neki nenavadni poziciji moči in šibkosti: njena moč je v tem, da so njeno podrejanje, njena zmožnost vživljanja in njeno brezsebstvo tako za moškega kot za narodno skupnost nepogrešljive funkcije, ki jih rabijo in od katerih so odvisni; njena šibkost pa v tem, da zasebna moč čez druge izvira prav iz njene javne in zasebne podvrženosti.

Če vidimo na eni strani v materinstvu izrazito važno nalogo, ki je za preživetje narodne skupnosti neobhodno potrebna, moramo tudi videti, da izključno pribijanje na to vlogo pomeni skrajno omejitve človeških razvojnih zmožnosti. Idealu materinstva ženske dejansko nikoli niso mogle in ne morejo ustreči. V tem smislu ima s stvarnostjo žensk le zelo neposredno povezavo.

Pri razglabljanju o pojmu identitete smo izhajali tudi iz tega, da se identiteta odvisno od vsakokratnih okoliščin, v katerih se nahajamo (družina, delovno mesto, javno življenje), menja. Človek se v svojem vsakdanu giblje v celi vrsti življenjskih svetov, ki se križajo oziroma obstajajo drug poleg drugega in ki se pokažejo v raznih procesih diferenciacije v identitetnem razvoju. Zato tudi ne govorimo o tako imenovani „etnični identiteti“ zase ali o t. im. „ženski identiteti“ zase. Oba pojma sta mnogo bolj kompleksna in večpomenska in ne dovoljujeta, da bi ljudi izločevali samo na podlagi enega samega kriterija, v tem primeru etnične oziroma spolne pripadnosti. S tem seveda nikakor ni rečeno, da etnična oziroma spolna pripadnost ne bi bili važen konstitucijski del identitete. Nasprotno: omogoča določene vrste solidarnostnega in skupinskega občutka, ki močno sloni na afektivnih in čustvenih odnosih. Kljub temu

⁹ Prim. EINSPIELER, Marjeta; HRIBERNIK, Marica; JURIČ, Marija; KERNJAK, Mira; PINTER, Marica; VELIK, Eda; ZEICHEN, Monika: Vloga moških in žensk v slovenskih šolskih učbenikih, v: Mladje 49, Celovec 1983, str. 66–75

pa nista vzrok za etnično oziroma žensko povezanost. Kajti tudi pri isti narodni oziroma spolni pripadnosti se soočenje z vsakodnevno situacijo lahko prikazuje čisto različno. Tako je n. pr. slovensko govoreča delavka, ki jo hkrati zapostavljajo kapitalizem, seksizem in etnocentrizem, prizadeta tako v razredni, ženski kot etnični identiteti, medtem ko se npr. slovensko govoreči manager v industriji s temi situacijami srečuje na čisto drug način, z nekaterimi pa sploh ne.

Etnična oziroma ženska identiteta je „funkcionalna“¹⁰ samo tedaj, če se ne precenjuje, se pravi, če dopušča tudi druge identitete oziroma različnosti. Tega pa, kot vemo, na Koroškem ni. Predvsem na primeru etnične identitete lahko vedno spet opazujemo, da se prevrednoti, da mnoge ljudi skorajda „požre“ v različnih občutkih sovraštva, napadalnosti, pa tudi onemoglosti. To prevrednotenje se mnogokrat izraža v močni etnocentristični drži. Politična, ekonomska in socialna moč sta pri tem bistvenega pomena. Od njih je odvisna uresničitev etnične identitete. Taka uresničitev pa je, kot smo delno že nakazali in kot kažejo izkušnje, mnogokrat povezana s težkimi identitetnimi spopadi in krizami, ki privedejo do tega, da se nemaloštevilni posamezniki odpovejo svoji prvotni etnični identiteti.

Ob teh protislovnih in z mnogimi konflikti prežetimi družbenimi odnosi se postavlja vprašanje, če je zavestna sinteza identitete, ki predpostavlja relativno avtonomno delovanje jaza (v smislu simboličnega interakcionizma) sploh mogoča? Mislimo, da. Pri tem izhajamo iz predpostavke, da je človek — čeprav je v veliki meri družbeni in ideološki proizvod, ki deluje le po zunanjih mehanizmih — tudi samodejavno bitje, torej subjekt, ki zahtevam in predstavam ne sledi slepo, temveč jih zavestno oblikuje oziroma usklaja po lastnih vidikih. Prav naraščajoča težnja za (etnično) identiteto priča o tem, da človek pod pritiskom družbe (narodnostnopolitičnih razmer) zgublja prav to, kar išče; priča pa tudi o tem, da se človek zaveda potrebe po osveščeni identiteti tudi tedaj, kadar se ne zna upreti razdiralnim vplivom družbe in prestaja proces razkrajanja svojega jaza.

ANALIZA IN IZSLEDKI INTERVJUJEV

Ob upoštevanju interpretacijskih izhodišč smo v naslednjem zajeli intervjuje, in sicer z vidika vprašanj, ki smo jih oblikovali uvodoma. Interpretirali smo jih tako glede na svoje manifestne (faktična raven) kot na svoje latentne, v zavesti posameznikov nereprezentirane pomene (=skrita raven in globlja problematika pogovorov). Da smo mogli zajeti tisto, kar je v naših intervjujih specifično „žensko“ oziroma „moško“, smo ravnali takole: skrbno smo prebrali transkripte (včasih kar večkrat) in skušali izslediti, kako ženske oziroma moški sporočajo svoj življenjski položaj oziroma svoj odnos do slovenščine/nemščine. Iz tega vidika smo pozorno spremljali način pripovedovanja kot tudi pozicijo (jaz-centrirano; ne-jaz-centrirano; aktivno, pasivno . . .), ki jo zavzemajo moški in ženske v kontekstu svojih pripovedi. Te aspekte smo nato osvetlili pred ozadjem individualno-biografskih kot objektivno-strukturnih elementov življenjskega položaja. Preden bomo predstavili izsledke interpretacije celotnega intervjuvskega gradiva, želimo iz ilustrativnih in prostorskih vzrokov eksemplarično izpostaviti interpretacijo le enega intervjuja, ki pa na svoj način prav tipično ponazarja koroške razmere.

10 O „funkcionalnosti“ oziroma „nefunkcionalnosti“ etnične identitete prim. DEVEREUX, Georges: *Ethnopsychanalyse: Die komplementaristische Methode in den Wissenschaften vom Menschen*, Frankfurt am Main 1978

Primer Sonja

Sonjo prištevamo v kategorijo „asimiliranke“. Na uvodno vprašanje o njenem otroštvu in mladosti odgovori:

S.: (. . .) jaz sem bolj ali manj doživljala mladost, ki je bolj – kako bi rekla – šla v nemščino kot v slovenščino, ja.

I.: Doraščali ste v K.?

S.: Ja, ampak, kaj naj jaz k temu rečem, jaz kot taka (ich an und für sich), torej jaz kot oseba (zadnje tri besede spregovori v poudarjeno pisмени nemščini) sem bila že vedno bolj naklonjena slovenščini. Imam sicer nemškega očeta, čisto nemškega očeta in . . . vindišarsko rojeno . . . mater in mi smo, kot se reče, doraščali vindišarsko, ja. Ampak jaz sem prej znala slovensko kot nemško. Ampak meni je slovenščina že vedno kaj dala, ne vem zakaj. Prej sem bila v pevskem društvu pri slovenskem, eh/zunaj tudi pri nas in sem se vedno k, k, k jeziku blizu/mislím, jaz sem, jaz to enostavno rada slišim, jaz rada govorim slovensko, zdaj sploh, ampak večinoma, ker se tiče drugega, politično, tu sem sploh totalno proti, jaz mislim, je zdaj ta politika ali druga, za to jaz nisem“.

Oglejmo si to izjavo zaradi njenih različnih in nasprotujočih si elementov, korak za korakom:

Sonja pravi, da je doživljala mladost, ki je bolj „šla v nemščino kot v slovenščino“, skoraj hkrati pa izjavi, da je doraščala „vindišarsko“, da je znala najprej slovensko, šele potem nemško. Prvi pokazatelj, da Sonja povezuje svoj jezik otroštva in mladosti bolj z nemščino kot s slovenščino, je nedvomno ta – kot pravi sama – da je imela „nemškega, čisto nemškega očeta“. Besedica „čisto“ pri tem očitno izraža, da ni bil več slovenščine. Torej je morala Sonja z njim govoriti nemško, z mamo pa po vsej verjetnosti slovensko; uporabljala je tako rekoč oba jezika. Ostaja vprašanje, zakaj podoživlja nemščino močneje od slovenščine? To vprašanje postaja še bolj očitno, ko med intervjujem zvemo: da Sonjin oče dejansko nikdar ni živel pri svoji družini; da se je pri njej doma, pa tudi v sosesčini takrat govorilo skoraj izključno slovensko; da je tudi pozneje, v ljudski šoli, obiskovala tedaj še za vse šolarje obvezni dvojezični pouk; da se je udeleževala pri slovenskem pevskem zboru. O prevladi nemščine kot jeziku otroštva in mladosti torej v resnici ni mogoče govoriti. Vsiljuje se domneva, da Sonja zaznava nemščino zaradi tega tako močno, ker v njeni zavesti tudi oče zavzema pomembnejše in dominantnejše mesto. Oglejmo si pod tem vidikom točneje naslednji odlomek:

„Imam sicer nemškega očeta, čisto nemškega očeta in . . . vindišarsko rojeno . . . mater in mi smo v, kot se reče, doraščali vindišarsko, ja. Ampak jaz sem prej znala slovensko kot nemško. Ampak meni je slovenščina že vedno kaj dala, ne vem zakaj.“

Najprej opazimo, da je oče tisti, ki ga Sonja omenja na prvem mestu, ne mati. Zvemo tudi, da njen oče ni le oče, temveč *nemški*, ja, celo *čisto nemški oče*. Mama pa je temu nasprotno „vindišarsko rojena“ *mama*. Toda prej ko Sonja vzame besedo vindišarsko¹¹ v usta, se obotavlja, pravtako se obotavlja, ko jo spregovori. Pavze (označene z dvema oziroma trema pikama) to nakazujejo. Ali Sonja besedo „vindišarsko“ zaradi tega spregovori tako obotavljivo, ker čuti njeno družbeno omalovaževanje (čeprav tega na nobenem mestu intervjuja ne pove iskreno)? . Toda tu je še besedica „sicer“. V

11 Sonja pojmuje „vindišarsčino“ kot slovenski dialekt, čeprav nezavestno čuti njeno ideološko obremenjenost

določenem smislu relativira pomen očeta, ki ni samo oče, temveč tudi Nemeč. V ospredje stopita mati in „vindišarščina“. Sonja korigira svojo že storjeno izjavo: ne nemško, temveč „vindišarsko“ je doraščala, kar z besedico „ja“, ki potem sledi, samo še poudari. Nadalje opazimo, da „vindišarščino“ hipoma spremeni v slovenščino. Dalo bi se sklepati, da se intuitivno zaveda njene negativne konotacije in jo zaradi tega želi pokazati v pozitivnejši luči: ne „vindišarsko“, temveč slovensko je prej govorila kot nemško, ampak *slovenščina* ji je „že vedno kaj dala“, jo je že vedno privlačila, rada jo čuje, pa tudi govori, celo, kot pravi sama, da ne ve zakaj. Prav izrazito se kaže ta ambivalenca tudi v naslednji izjavi: „Jaz imam (...) čisto nemško kri, hočem pa govoriti samo slovensko.“ Neglede na to, da Sonja pri tem materinski, slovenski del svoje „krvi“ enostavno izključuje in izpostavlja edinole očetovo, vsebuje ta izjava še drugo protislovje:

Če Sonja trdi, da je doživljala bolj „nemško“ mladost in da ima v sebi „čisto nemško kri“, zakaj hkrati poudarja, da le raje govori slovensko?

Domneva, da Sonja to dela, ker ima za intervjujsko partnerico Slovenko, in to povzruha v lokalno, ki je slovenski narodni skupnosti zelo naklonjen (in v katerem Sonja tudi dela, op. M. J.), je sicer upravičena, toda ni zadostna oziroma je sploh neutemeljena. To pa zaradi tega, ker je bila prav Sonja tista, ki je od intervjuvanke želela nemški pogovor, čeprav sta obedve pred pričetkom pogovora med sabo komunicirali v slovenskem dialektu. Sklep, da imamo opravka z globljimi emocionalnimi in čustvenimi odnosi do slovenskega jezika, potemtakem prej ustreza. Namig, ki ta sklep podkrepuje, se najde tudi v dejstvu, da Sonja med pogovorom vedno spet preide v slovenščino, predvsem tedaj, kadar se dotika osebnejših in intimnejših dogodkov svojega življenja.

Iz Sonjine biografije razberemo, da je njen čustveni odnos do slovenščine ozko povezan s konkretnimi izkustvi in odnosi do določenih oseb. Predvsem pa do matere in stare matere. Bili sta tisti, ki sta se z njo vedno pogovarjali slovensko in jo tudi zagovarjali, če je bila v težavah. N. pr. ko je spoznala svojega sedanjega življenjskega soproga, po rodu Jugoslavana, in ga predstavila svoji družini. Njen stric ji je tedaj rekel: „No, a boš tega partizana vzeva?“ (ta stavek pove Sonja v slovenščini, o.p. M.J.). Tudi stari oče se je zaradi te navidezne „predrznosti“ svoje vnukinje jezil: „Imaš druge možnosti, je rekel: morš pa Kranjca pobrat“ (besede „morš pa Kranjca pobrat“ pove spet v slovenščini, M.J.) Sonjo je ta dogodek zelo prizadel. Takega posega v njen ljubezenski odnos ni razumela: „ta mladi fant (...) ja ne more kaj za to, da je bila vojna. Kaj ima ta fant zdaj s tem opraviti, ali jaz s tem opraviti, če jaz njega spoznam kot Jugoslavana.“ Toda ne samo Sonja, tudi njen sedanji življenjski soprog je bil zaradi tega zelo „šokiran“. Na naravnost defenziven način ga je skušala Sonja pomirjevati, češ da naj le vztrajata, saj se bo položaj gotovo izboljšal (kar se je nenazadnje tudi uresničilo, predvsem zaradi tega, ker se je Sonjin mož tudi jezikovno prilagodil vladajoči manjšini sovražni klimi).

Čeprav Sonja svojo jezo na starega očeta in strica izraža tudi z glasnejšim in emocionalnim govorjenjem in jih poleg tega apostrofira kot „naciste“, „fanatike“ in „ekstremiste“, je svoje izpade prej obračala navznoter kot navzven, ali pa jih je obravnavala z mamo oziroma staro mamo, ki sta ji pri tem pomagali in jo tudi razumeli. Med drugim zaradi tega, ker sta – nasprotno staremu očetu in stricu – tudi le-ti imeli ozek odnos do Jugoslavije, bodisi ker sta se tam rodili ali vsaj nekaj časa tam živeli (to iz intervjujskega zapisa ni jasno razvidno). Poleg tega ima tudi Sonjina mama (kot Sonja sama) otroka z Jugoslavanom – Sonjinega polbrata.

Sonja torej zaznava slovenščino zelo močno skozi prizmo družinskih oblastniških razmer. Stari oče in stric, s katerima kljub svoji nemškonalni miselnosti govori slovensko, pa tudi oče, ki sicer v družinskem življenju nima besede, ker je odsoten, so tisti, ki zavzemajo v njeni zavesti višjo socialno vrednoto. Oni kot moški imajo pravico posegati v njeno življenje, in sicer po njihovih in ne po njenih predstavah. Tudi glede jezika je Sonja njihove vrednote tako močno ponotranjila, da se zaznava kot „čista Nemka“, čeprav slovenskega deleža v sebi ne more in tudi ne želi zatajiti. To je norma, ki se zdi Sonji nespremenljiva in nepopravljiva celo tedaj, ko ugotovi: „moja mama in moja stara mama, ti dve sta bili že vedno bolj naklonjeni slovenščini“. (Sonjina identifikacija z moškim delom družine se je po vsej verjetnosti poglobila tudi zaradi tega, ker je bila njena mama kot neporočena ženska in kot pomožna delavka z dvema nezakonskima otrokoma v tedaj še izrazito patriarhalni družbi izpostavljena družbenemu preziranju, kar je njeno avtoriteto, če jo je bila sploh kdajkoli deležna, samo še zmanjšalo).

Prav ta fenomen, ki na eni strani ponazoruje Sonjino popolno identifikacijo s „(staro) očetovsko in stričevsko oblastjo“ na drugi strani pa hkratno distanco od le-te, prav jasno ponazoruje, kako močno so sama čustva podrejena neki „višji“ patriarhalni logiki. In prav to logiko izraža tudi naslednji primer: Sonja se je v svoji mladosti udeleževala v slovenskem pevskem društvu. Čeprav rada poje, izstopi: „Ampak zdaj ja nikamor ne morem več iti; če greš ven sam, on (mož, M.J.) to ne vidi rad. On namreč ne prepeva rad . . .“.

Nadaljnji primer: Sonja je bila zaposlena v gostinstvu. Svoje delo prekine, ko rodi prvega otroka. Šele čez nekaj let gre spet delat. Ne samo zaradi denarja, kot pravi sama, temveč tudi zaradi tega, ker težko prenaša osamitev v lastnih štirih stenah. Toda slej ko prej je mnenja, da se pri tem družinsko življenje ne sme zapostavljati.

Poteze patriarhalne logike oblastniških razmer najdemo tudi v Sonjini biografiji: Sonja se po končani ljudski šoli uči za šiviljo. Ker ji ta poklic ne ugaja, vaješko dobo prekine in se zaposli v gostinstvu. Tam opravlja razne pomožne službe, dokler ne rodi svojega prvega otroka, kateremu sledita še dva. Šele po desetih letih se spet zaposli.

Oglejmo si zadevno logiko tudi na primeru njenega odnosa do slovenščine: „Meni še nihče ni rekel: zakaj pa govoriš slovensko? Ali pa, da bi me nekdo neumno pogledal ali kaj, ne bi mogla reči, še enkrat ne.“ To stališče do slovenskega jezika med pogovorom večkrat poudari. Sonja se glede tega ne zaveda nobenih problemov. S svojimi otroci govori tako nemško kot tudi slovensko. Meni pa, da njeni otroci danes nočejo več govoriti slovensko. Njej osebno je to bolj ali manj vseeno: „O tem, mislim, mi o tej stvari doma splòh ne govorimo, o tem nemško-slovensko.“ Določene disonance, kot omenjene negativne izkušnje, pri njej niso povzročile nobene konfliktno zavesti. Toda nekje pa le dremljejo v njeni podzavesti, kot izraža naslednji intervjujski prehod :

„Moje mnenje je takšno: vsak je človek, če zdaj govori ta ali drugi jezik. Človek mora biti in karakter mora imeti.“

V tem smislu je Sonja tako za slovenščino kot tudi za nemščino, ampak nikdar za ekstreme. Ker „ekstremno“ je preveč povezano s političnim. In politika je Sonji tuja, skorajda ogrožajoča in nečloveška. Predstavlja ne le moški svet, temveč tudi nemški svet, ki sta v njenem starem očetu in stricu naravnost simbiotično spojena. Čeprav se Sonja s tem svetom navidezno identificira („sem čista Nemka“), je ta identifikacija zgolj zunanja, kajti notranje se čuti Sonja svetu matere in stare matere, ki hkrati predstavljata slovenski svet, še vedno bliže. V tem smislu Sonjin ženski svet ni

politični svet, kar potrjuje med drugim naslednja, v uvodnem citatu navedena izjava:

„Jaz to enostavno rada slišim, jaz rada govorim slovensko, zdaj sploh (odkar dela v lokalno, kjer se veliko govori slovensko, M.J.), ampak večinoma, kar se tiče drugega, politično, tu sem sploh totalno proti“.

Iz povedanega je jasno razvidno, da se Sonja v okviru svojega intervjuja sooča s predstavami o sebi in odnosih, v katere je vpletena, v veliki meri s perspektive objekta. Njen način pripovedovanja izraža šibko jazcentriranost ter minimalno refleksivno zavest. Zahtev in pritiskov, ki jih prinašajo realni odnosi, se skorajda ne zaveda in/ali jim sledi zgolj pasivno in brez lastne volje.

Povzetek primera Sonje:

Sonja črpa svojo identiteto tako iz svojih družinskih kot iz njenih zunajdružinskih dejavnosti. Zaposlitev zunaj doma se ji zdi zelo važna, vse dokler ne gre na račun družinskega življenja. Jezik je v tem sklopu le drugotnega pomena. Ni bistveno, kako kdo govori, ali nemško ali slovensko, le: „Človek mora biti in karakter mora imeti.“ Njeno etnično samoprikazovanje je dokaj nerefleksivno in protislovno. Čeprav tematizira konflikte, ki so neposredno povezani z oblastniškimi razmerami med obema narodnostnima skupnostima in med spoloma, jih ne zaznava kot takih. To se izraža tudi v njenem načinu pripovedovanja, ki ga označuje šibka jaz-centriranost. Svoj odnos do materinščine zaznava prek specifično ženskih socializacijskih izkustev. Po prevladujočem moškem delu svoje družine (stari oče, stric, pa tudi oče, ki sicer nikdar ni živel pri svoji družini) se Sonja predstavlja kot „Nemka“, ki pa kljub temu raje govori slovensko. Slovenščina pri tem pooseblja neprevladujoči, čustveni ženski del (mati, stara mati) njene družine.

V nadaljevanju želimo izpostaviti najvažnejše povzetke rezultatov našega raziskovalnega dela. Poudariti velja, da se le-ti nanašajo zgolj na interpretacije intervjujskega gradiva (skupno 52 intervjujev).

Kljub temu pa smo mnenja, da predstavljajo verodostojen poskus opisa identitetne problematike med spoloma v neenakih narodnostnih in družbenih razmerah. Povzetke rezultatov bomo ponazorili z različnimi primeri (npr. Roza, Jožef A. . . .), ki smo jih v projektu sicer obravnavali precej izčrpno, ki pa jih bomo tu iz prostorskih razlogov podali zgolj v odlomkih. Važnejše se nam zdi nakazati nekaj najznačilnejših potez subjektivne predelave manjšinsko/večinske problematike med spoloma, tudi če grejo na račun kompleksnejšega in globljega prikaza problematike.

POVZETKI DRUGIH INTERVJUJEV:

Življenjske razmere, socializacija, identiteta

Intervjuvanci/intervjuvanke (predvsem starejši/e) izhajajo večinoma iz kmečkih in vaških strukturnih zvez, za katere so kljub nagnjenosti k spremembam slej ko prej značilni specifični vzorci predindustrijskih življenjskih – in produkcijskih razmer. Ta ugotovitev se nanaša predvsem na dano enotnost med delom in gospodinjstvom (predvsem pri kmetih) ter na specifične oblastniške in odvisnostne odnose, ki so prikrojeni prevladujočemu položaju moškega: Njemu (in naprej sinu oziroma hčerki, če ni sina) običajno pripada zemljiška posest; on je v večini primerov tisti, ki nastopa navzven kot pravnomočna osebnost; pa tudi tisti, ki je tako v družinskem kot javnem življenju slej ko prej na vrhu oblastne lestvice, medtem ko so mu ženske in otroci običajno podrejeni. Predvsem iz intervjujskih protokolov starejših ljudi je jasno razvidno, da so bile v njihovi mladosti ženske skoraj izključno omejene na ozek krog družine

in da niso imele skoraj nikakršnega „javnega“ pomena. Kot samostojne osebnosti se niso mogle pojavljati brez moža ali očeta, skratka, brez skrbnika niso pomenile skorajda nič. Če s tega vidika zasledujemo protokole mlajših ljudi, razberemo, da se je ta položaj medtem nekoliko spremenil. Ženske se, čeprav cagavo, tako v poklicu kot v javnosti vedno bolj uveljavljajo. Slej ko prej pa so v zavesti posameznikov močno zasidrana tradicionalna pojmovanja delitve vlog med spoloma. Le-ta pa hote ali nehoti zanikajo potrebo žensk po tem, da se uveljavljajo kot subjekt svojega razvoja.

Domnevamo, da so se tradicionalistični in patriarhalni miselni vzorci na južnem Koroškem sploh močneje ohranili kot v drugih predelih Koroške oziroma Avstrije. Dokaze za to smo našli v intervjujskem gradivu in še posebej v statistično evidentni nadpovprečno močni zastopanosti slovenskega prebivalstva v kmetijstvu in gozdarstvu, pri čemer pripada družini še posebna funkcija: „V perifernih gospodarskih območjih – kot je to dvojezično ozemlje Koroške, op. M.J.) – ni samo center socialnega življenja, temveč bistvena (die eigentliche) gospodarska temeljna enota“.¹²

Glede na močno povezanost s patriarhalnimi in kmečkimi tradicijami je bila socializacija intervjuvancev usmerjena v to, da so se od vsega začetka učili sprejemati družbeno dano delitev dela po socialni definiciji ženskosti in moškosti. Značilno za to je bila enostranska priprava deklic na njihovo „glavno vlogo“ kot zakonska žena, mati in gospodinja, medtem ko se je fante usmerjalo na svoj bodoči poklic in na vlogo bodočega „hranilca“. Poleg tega so se dekleta v teku svojega socializacijskega procesa soočala z večjimi ovirami kot fantje. Tako je morala na primer gospa B. po smrti svoje matere prekiniti svojo izobraževalno in poklicno pot, ker je od tega trenutka naprej morala voditi gospodinjstvo za svojega očeta in staro mamo, medtem ko je npr. Jožef A. relativno neodvisno od „družinskih prisil“ lahko nadaljeval svojo poklicno kariero. Ta osnovni moment spolnospecifične socializacije seveda ni posamičen primer. Ustreza pogojem, ki jih predvideva družbena delitev dela za doraščajoča dekleta in fante. Če beremo protokole, pride prav jasno do izraza, da usmerjajo tako starejše kot mlajše ženske svoj življenjski cilj močno na moškem/možu in otrocih. Pri tem postavljajo v ozadje tudi etnične kriterije, celo tedaj, če jih imajo za izredno važne. Na primer Magdalena, ki predstavlja kot izobraženka tako po spolu kot po letih (roj. 1927) med koroškimi Slovenci pravo redkost. Magdalena svojega izvora tako v poklicnem kot zasebnem življenju zavestno ne prikriva. Kljub temu se je s svojim možem (od katerega zdaj že pet let živi ločeno) od vsega začetka, kar ga je spoznala, pogovarjala nemško. Prilagodila se mu je, ker je *on* tako želel. In to čeprav je bil večč slovenskega jezika (izhaja pa iz nemško govoreče družine v Mariboru). Magdaleno je to „notranje“ že motilo, toda različno pojmovanje vloge jezika ni povzročalo kakih večjih neskladij, temveč bolj stvari, ki so se odigravale na osebni oziroma zasebni ravni.

Veliko vlogo pri socializaciji deklet in fantov je igrala katoliška cerkev. Neglede na to, da je ostala do danes eden glavnih stebrov slovensko govorečega prebivalstva, se njen cerkveno-konzervativni vpliv tudi v intervjujskih protokolih močno kaže. Predvsem starejši ljudje so bili deležni vzgoje, ki je močno temeljila na tradicionalno religioznih vrednotah, kot so pasivnost, požrtvovalnost, podrejanje ter poslušnost „božji oblasti“. Praviloma to ni pomenilo le še globljega cementiranja tradicionalnih spolnih vlog, temveč tudi pospeševanje nezmožnosti uveljavljanja lastne osveščenosti, avtonomi-

12 REITERER, Albert F.: Doktor und Bauer. Ethnischer Konflikt und sozialer Wandel: Die Sozialstruktur der slowenischen Minderheit in Kärnten. Klagenfurt/Celovec 1986

je, odpornosti ter samozavesti. Ženske so posledice take vzgoje še posebno čutile. Kajti: Izrazito močno so jih opredeljevali kot matere in vzgojiteljice, katerih dolžnost je, „stati na svojem mestu“, češ, ne samo družinska sreča, temveč tudi Slovenci so bolj ali manj odvisni od načina, kako ženski spol izpolnjuje svojo „naravno in narodnostno poslanstvo“.

Takšno podrejanje „višjemu“ cilju družinskih in narodnostnih interesov vsebuje seveda protislovja in nesoglasja. Tako npr. Roza kot zavedna Slovenka hote ali nehoite izrazi misli, ki zanikajo določene predstave o ženskem bitju. Ko se mora na višji stopnji gimnazije odločiti za ali proti svojemu slovenskemu rodu, stoji neobhodno pred vprašanjem, ki bi ga lahko opisali takole: Kako se morem uveljaviti kot Slovenka, če pa je moja vzgoja sistematično šla v smer, ki samozavesti, potrebne za tako uveljavljanje, niti ni dopuščala. Kljub svoji kritiki ustaljenih predstav o ženskosti, pa se sama močno identificira s tradicionalno vlogo ženske: v prvi vrsti kot žrtvujoča se mati—Slovenka, ki se „bori“ za lepši jutri svojih otrok, šele v drugi vrsti kot ženski subjekt z lastnimi potrebami in interesi. V tem smislu skorajda ne zaznava, da jo kot pripadnico ženskega spola obravnavajo na drug način kot moške, medtem ko se nasprotno prav dobro zaveda svoje zapostavljenosti kot pripadnica slovenske narodne skupnosti.

Ta primer jasno ponazoruje, kako se je zgodovinsko pogojeno hierarhično razmerje med spoloma ustalilo v zavesti ljudi kot nekaj povsem naravnega. Izraža pa se prav v tem, kako posamezniki, torej tako ženske kot moški vedno spet obnavljajo utečene nezavedne interakcijske vzorce. Tako na primer pri gospe B. nastopa kot posredovalec etnične identitete oče, čeprav je bila pravzaprav mati tista, ki jo je vzgajala in s katero se je pogovarjala slovensko, ker je bil oče doma samo ob vikendih. Podobne težnje se najdejo tudi pri Jožefu A., ko prav plastično opisuje obremenjenost svoje matere, ki opravlja večino del na kmetiji in v gospodinjstvu. Kljub temu v njegovi zavesti ni ona tista, na kateri sloni glavno breme kmetijstva, temveč oče. Ta isti intervjuvanec pripoveduje tudi o nekem kmetu ki „živi sam s svojo ženo“, se pravi, ki nima otrok.

Iz intervjujskih poročil je jasno razvidno, da črpajo ženske svojo identiteto zelo močno iz družinskih in partnerskih odnosov, in to večinoma tudi tedaj, če so zaposlene. V nasprotju z moškimi je ne vežejo na to, kar so in kar ustvarijo (npr. v poklicu, narodnostnem angažmaju), temveč bolj na to, kar so za druge in po drugih. Temu ustrezno usmerjajo svoj življenjski plan večinoma po ambicijah in potrebah prisotnega ali še neznanega moža — kot zavedne Slovenske hkrati tudi po potrebah narodnosti — kot po lastnih hotenjih. Samo zavedne in/ali politično aktivne Slovenke pripisujejo etnični identiteti isti pomen kot identiteti, ki jo najdejo v svojem zasebnem življenju. Zavedni in/ali politično aktivni moški pa temu nasproti močno poudarjajo identiteto, ki jo dobivajo iz svoje javne zavzetosti za narodnostno skupino (predvsem politični oziroma kulturni funkcionarji) ali pa identiteti, ki jo hkrati dobivajo iz svoje poklicne dejavnosti. Značilno je, da nismo našli niti enega intervjujca, kjer bi moški vezali svojo identiteto na vlogo „reprodukcijskega delavca“.

Ko so se ženske že od zgodnjega otroštva naprej privajale postavljeni svoj jaz v ozadje, skrbeti za druge in se ozirati po vladajočih normah, so razvile specifičen odnos do svojega maternege jezika. Njihova čustvena usmerjenost in naravnost na drugega ter vzvičljanje vanj igrajo pri tem bistveno vlogo. Tako je Sonja, čeprav se razglša za Nemko, močnejše povezana s svojo slovensko materinščino. To pa zaradi tega, ker se čuti bližja čustvenejšemu, zasebnejšemu in občutljivejšemu ženskemu delu svoje družine kot moškemu, ki ponazarja pravo nasprotje. Tudi Rozin odnos do

slovenskega jezika se močno usmerja na osebe in občutke. Čeprav v svojem zavzemanju za slovensko narodno skupnost razvija „tipične“, moškimi pripisane lastnosti, kot so samozavest, odpornost, moč, se to njeno prizadevanje v „pravi“ ženski maniri izčrpava v delu za druge: kot mati, učiteljica in voditeljica otroškega zbora se potrpežljivo in življajoče posveča potrebam otrok, s ciljem, da zgubijo strah pred slovenskim jezikom. Ti specifično ženski vedenjski vzorci se razlikujejo od moških v tem, da slednji ne kažejo tako močne čustvene in osebnostne odvisnosti, temveč so bolj predmetno in razumsko usmerjeni. Temu ustrezno pa razvijajo tudi bolj instrumentalen odnos do svojega maternega jezika. Tako je na primer Jožefu A. kljub njegovi močni povezanosti s slovensko materinščino trgovski dobiček važnejši kot lastni materni jezik, ki ga v racionalnem planiranju svojih profitnih in samopotrjevalnih interesov samo ovira.

Tudi kadar ženske in moški na različne načine izražajo svoj odnos do slovenske materinščine, so obem skupne velike težave pri usklajevanju etnične identitete oziroma jaza. Kajti: „Jaz sem sam s seboj identičen, če si ostanem v jedru vedno enak, neglede na poseben položaj v katerem se nahajam, neodvisno od vsakokratnih odnosov, s katerimi se soočam. Jaz se tako rekoč ne menim za posebnosti, omejujem se od tega, kar je zunaj moje kože, ne pustim se „preplaviti“ ne od situacij, ne od nekontrolirano menjajočih se občutkov“.¹³

Značilno je, da ni intervjujskega partnerja, kateremu bi se posrečilo vzpostaviti take vrste jaz-identitete. Kajti logika regresije, s katero se srečavajo posamezniki korak za korakom, onemogoča oziroma otežkoča vzdrževanje stabilnih identitetnih zvez. Pri opisovanju svojega odnosa do materinščine so se nemaloštevilni intervjuvanci vedno spet zapletali v konkretno občutena protislovja in konflikte, ki so se med drugim kazali v miselni in čustveni vzburjenosti. To je šlo včasih celo tako daleč, da so nekateri izmed njih pri temah, ki so zadevale najbolj občutljivo raven „notranjih“ nesoglasij, začeli jecljati. Med drugim tudi Jožef A., ki se je sicer kot uspešni poslovodja prikazoval kot precej uravnovešenega, kot Slovenec pa se kljub mnogoterim poskusom in notranjim željam ni mogel uveljaviti. Med drugim zaradi tega, ker se mu je zdel poklicni uspeh še vedno važnejši. Materinščina bi ga pri tem samo ovirala. Prav značilen je tudi primer Roze, politično aktivne in zavedne Slovenke. Čeprav velja za močno osebnost, trpi zaradi nemoči v odnosu do močnejše narodne skupnosti. V tem smislu se ne more uveljaviti kot identična sama s seboj. Konflikte in nesoglasja doživlja v vsej njihovi intenzivnosti, ki je razumljiva le spričo ženskega življenjskega sklopa. Kajti kot večina intervjuvank je od vsega začetka izhajala iz izhodišč, ki so jo ovirale pri uveljavljanju svoje samozavesti in samogotovosti. Moški intervjuvanci so pri tem imeli boljše možnosti.

Iz intervjujskega gradiva tudi jasno izhaja, da se ženske v večini primerov bolj občutljivo odzivajo na različna protislovja, konflikte ter pritiske v mednarodnostnih odnosih. Opazili smo tudi, da jih ženske zaznavajo manj osveščeno kot moški, kar je bilo razvidno predvsem iz načina pripovedovanja. Tudi tu se kažejo družbeno in ideološko pogojeni socializacijski učinki, ki ženskam še v mnogo manjši meri kot moškim omogočajo potrditve njihove individualnosti oziroma osebnosti. Če s tega vidika primerjamo način pripovedovanja gospe B. in gospoda B., opazimo, da gospa B.

13 NÖLLEKE, Brigitte: In allen Richtungen zugleich. Denkstrukturen von Frauen, München 1985

prepušča odgovore na vprašanja vpraševalca skorajda izključno pristojnosti svojega moža. Vseeno, o kateri temi se ravno govori, on beseduje, medtem ko ona pritruje. Celo tiste malo bolj odsevne izjave k jezikovni problematiki (kaka zadevna osveščenost pri obema ni prisotna) pridejo izključno iz njegovih ust.

Ta primer, ki je za razmere med spoloma prav prototipičen, dobro ponazoruje, kako se vzorci za govorjenje in razmišljanje o samem sebi oziroma o določenih problemih (npr. etničnih) še ustvarjajo skozi ugodne oziroma neugodne objektivno-družbene in subjektivno-biografske zveze. Ženske so pri tem slej ko prej v močno zapostavljenem položaju. Kajti: še manj kot moški izhajajo iz razmer, da bi spregledale svojo nemoč nasproti zunanjim in notranjim pritiskom, ki jih silijo prav v to, da bi se odpovedale osveščanju. To pa je prav pogoj za to, da bi prenašala in reflektirala konflikte in boleča protislovja, ki jih v neenakih oblastniških razmerah med obema narodnostma čutijo še toliko močneje.

ZAKLJUČEK

Intervjuvanci na različne načine prikazujejo same sebe. Glede na socializacijo, namesto v kontekstu družbene delitve dela ter vedenjskih pričakovanj, razvijajo podobo o sebi na specifičen način izražanja življenjskega položaja ter odnosa do slovenskega oziroma nemškega jezika. Neenako oblastniško razmerje med obema narodnostnima skupinama igra v tem sklopu bistveno vlogo. V številnih primerih onemogoča identifikacijo s slovenskim rodod. Ženske kot pripadnice ženskega spola in slovenske narodnostne skupnosti to bolj prizadene kot moške. Dejstvo, da se nahajajo v dvojnem zapostavljenem položaju, se kaže tudi v samoprikazovanjih naših intervjuvank. Ženske potemtakem zaznavajo večinsko-manjšinski položaj na način, ki opozarja na mnogoterost specifično ženske odvisnosti in ovir, s katerimi se moški soočajo znatno manj.

LITERATURA

- BEER, Ursula: Wie stützt weibliche Produktivität bestehende Herrschaftsverhältnisse? Versuch einer Begründung im Anschluß an die Marxsche Theorie. V. SCHAEFFER-HEFEL, Barbara (izd.): Frauen und Macht. der alltägliche Beitrag der Frauen zur Politik des Patriarchats. Berlin 1984, str. 88-94
- BOECKMANN, Klaus-Börge; BRUNNER, Karl-Michael; GOMBOS, Georg; JURIC, Marija; LARCHER, DIETMAR:
Projekt „Zweisprachigkeit und Identität“. Endbericht. Celovec, avgust 1987
- BRUNNER, Karl-Michael; GOMBOS, Georg; JURIC, Marija; LARCHER, Dietmar: Pilot-Projekt: Zweisprachigkeit und Identität. Endbericht. Klagenfurt/Celovec, februarja 1986
- DERMUTZ, Susanne; JURIC, Marija: Minderheiten-Frauen. V: Slowenische Jahrbücher, Celovec 1987 (naj izide v teku leta), str. 200-244
- DEVEREUX, Georges: Ethnopschoanalyse: Die komplementaristische Methode in den Wissenschaften vom Menschen. Frankfurt am Main 1978
- EINSPIELER, Marjeta; HRIBERNIK, Marica; JURIC, Marija; KERNJAK, Mira; PINTER, Marica; VELIK, Eda; ZEICHEN, Monika: Vloga moških in žensk v slovenskih šolskih učbenikih. V: Mladje 49, Celovec 1983, str. 66-75
- FLASCHBERGER, Ludwig; REITERER, Albert F.: Der tägliche Abwehrkampf. Kärntens Slowenen. Wien 1980

- KREISSLER, Felix: Nationswerdung und Trauerarbeit. V: PELINKA, Anton; WEINZIERL, Erika (izd.): Das große Tabu. Österreichs Umgang mit seiner Vergangenheit. Wien 1987, S. 127–144
- NÖLLEKE, Brigitte: In alle Richtungen zugleich. Denkstrukturen von Frauen, München 1985
- PROKOP, Ulrike: Weiblicher Lebenszusammenhang. Von der Beschränktheit der Strategien und der Unangemessenheit der Wünsche. Frankfurt am Main 1980² (1. izdaja 1976)
- REITERER, Albert F.: Doktor und Bauer. Ethnischer Konflikt und sozialer Wandel: Die Sozialstruktur der slowenischen Minderheit in Kärnten. Klagenfurt/Celovec 1986
- ROSENFELD, Uwe: Der Mangel an Sein. Identität als ideologischer Effekt, Giessen 1984
- ŽIŽEK, Slavoj: Jezik, ideologija, Slovenci. Ljubljana 1987

SUMMARY

SOME SPECIFIC IMPLICATIONS OF THE MAJORITY-MINORITY PROBLEMATICS IN CARINTHIA*

The authoress deals with certain aspects of bilingualism in the Carinthia region, its subjective forms as are specific for the there living women. Here findings presented in this article are derived from the results of 52 interviews with individuals of Slovene ethnic background in Carinthia.

In the process of socialization, and within the established social division of labour, men and women develop their attitudes towards Slovene and German language respectively as a part of their living situation. Unequal position of the Slovene and German ethnic groups prevent especially women of Slovene ethnic background to accordingly develop their identity. As the patriarchal social setting is still very prominent especially in the southern part of Carinthia, the whole pattern of socialization of women is characteristic for its traditionalism in the sense of subordination to „living for and through others“ lifestyle. Therefore their attitude towards their mother tongue, the language of their childhood, is extremely emotionally determined, and is felt as an intimate rather than social question. They experience difficulties with the ambivalence and discrepancies of their situation. The established stereotypes as regards their sex force the women to either reject their position of twice an object of subordination, or to ignore the problem entirely.

* The article refers to the study titled Bilingualism and Identity (June 1986–July 1987), authored by Marija Jurič, Klaus-Borge Boeckmann, Karl-Michael Brunner, Mariola Egger, Georg Gombos, Dietmar Larcher.

SAMO KRISTEN

Raziskovalni asistent Inštituta za narodnostna vprašanja

TRST SPOMLADI 1945 V LUČI ITALIJANSKIH PRICEVANJ*

Trst, mesto na severnem Jadranu, v katerem je predsednik francoske vlade Leon Blum v pogovoru s Pietrom Nennijem julija 1946 uzrl središčno točko italijanskih notranjih in evropskih težav, v dnevniku bodočega italijanskega zunanjega ministra spomladi 1945 skorajda ni bil omenjen. Italijanski socialistični voditelj ki je z vestnostjo kronista dan za dnem beležil pomembnejše dogodke, je Trstu v svojem dnevniku „Tempo di guerra fredda“ odmeril kratko notico šele 14. maja 1945, nato pa je nastopil molk, ki je trajal vse do 14. avgusta 1945.

Simetrija datumov je v sebi skrivala zanimivo vzporednost vsebin. 14. maja 1945 se je iz Londona vrnil Franco Malfatti in Nenniju sporočil stališča britanskega zunanjega ministra Bevina glede Trsta in ozemelj Brige in Tende, ki so jih ob koncu vojne zasedli Francozi. Sporočilo je bilo kratko: "... 2) Glede Trsta nas podpirajo, vendar niso sami. 3) Na francosko premikanje meja v Londonu gledajo kot na nesrečno nezgodo, ki jo bodo skušali odpraviti."¹

Dva meseca kasneje, 14. avgusta 1945, je Nennija v francoskem vojnem ministrstvu na pariški rue Saint Dominique sprejel povzročitelj omenjene nezgode. Visok, suh, vojaške drže in asketskega videza je general De Gaulle italijanskemu politiku zagotovil francosko podporo glede Trsta („Mieux vous que Tito!"²), nato pa vztrajal pri upravičenosti Francije do spornih ozemelj Brige in Tende. Argumentu etnične pripadnosti, ki ga je poleg gospodarskih, zgodovinskih in geografskih v svojih zahtevah po Trstu – mutatis mutandis – uveljavljala tudi jugoslovanska stran, je francoski državnik pridružil še razlog, s katerim je posegel na področje moralnih imponderabilij. Spomnil je na dogodke pred petimi leti, ko je fašistična Italija, izkoriščajoč nemško zmago, prek ozemlja Brige in Tende smrtno ranjeni Franciji zadala poslednji, zahrbtni udarec: „Moralno povračilo. Od tod ste krenili v Francijo“.³

Nekaj mesecev pred omenjenim srečanjem so enote jugoslovanske IV. armade in IX. korpusa zlomile srdit odpor nemških branilcev in vkorakale v središče mesta, ki mu je Ruggero Fauro-Timeus leta 1914 namenil vlogo vrat, skozi katera bo Italija krenila

* Pričujoči sestavek nadaljuje avtorjev prikaz spominskih in dnevniških pričevanj o tržaški akciji maja in junija 1945, objavljen v Razpravah in gradiva, 19, 1986, z naslovom „Tržaška kriza maja in junija 1945 v pričevanjih ameriških in britanskih sodobnikov.“

1 Nenni, Pietro: Tempo di guerra fredda. Diari 1943-1956, Milano, str. 115

2 „Bolje vi, kot Tito!“ Op.cit., str. 138

3 Op.cit., str. 139

na pot bodočih osvajanj; napoved, ki se je s prihodom fašistične Italije na Jugoslavijo aprila 1941 zlovesče uresničila. Osvobodile so mesto, ki je o njem urednik „Il Piccola“ Rino Alessi ob Mussolinijevem obisku 17. septembra 1938 zapisal: „V Evropi, katere usoda je že jasna, Trst predstavlja silo, ki je pripravljena udariti. Na konici priostrelega rezila, ki ga je Sredozemlje porinilo v srce staremu kontinentu, bo novi evropski red imel enega svojih strahovitih ganglijev. Trst je pripravljen izpolniti svojo nalogo z gotovostjo, da tako jutri kot danes predstavlja Mussolinijevo stvaritev“.⁴

Z osvoboditvijo Trsta 1. maja 1945 je dve desetletji trajajoča politika vsiljenega in ekspanzivnega italijanstva v narodnostno raznoteri, a večinsko slovenski in hrvaški Julijski krajini doživela zgodovinski poraz, v katerem so nekateri videli skorajda apokaliptični odsev univerzalnega „Nereda“, drugi pa zmagovito uresničitev dolgo zatiranih upov po socialni in nacionalni emancipaciji. Prihod jugoslovanskih enot, ki se je tržaškim Slovincem in tudi večini tržaškega proletariata zdel kot triumfalna uresničitev dolgo napovedane epifanije, je v očeh iredentističnega Trsta zadobil grozeče dimenzije nacionalne katastrofe. 1. maja 1945 naj bi po kapitulaciji Italije strmo padajoča krivulja „Italicae Res“ v Julijski krajini dosegla tisto najnižjo točko, na kateri naj bi bil, po mnenju lokalne historiografije, ogrožen „celoten patrimonij nacionalnih, moralnih in gospodarskih interesov, ki si jih je Nacija tako težavno zagotovila z zmago leta 1918“.⁵

Skladno s tem je kratko, a dramatično obdobje „štiridesetih dni“ na različnih straneh vzbudilo na moč sporne in nasprotujoče si odzive. Tako je italijansko-tržaška stran že kmalu po koncu vojne nastopila s svojo inačico dogodkov, ki je bila bolj ali manj na liniji znanega domovinskega imperativa „My country, right or wrong“. Z izjemo Cusinove „La liberazione di Trieste“, kritično tudi do „nacionalističnih resnic“ italijanskega tabora, tržaška historiografija v letih po vojni ni bistveno presegla interpretacijskega modela, ki so ga že v dvajsetih letih razvili predstavniki iredentističnega zgodovinopisja, zanj pa je bilo značilno virulentno in agresivno protislovanstvo, v obdobju hladne vojne še posebej poudarjeno s protikomunističnimi predsodki, ter evforično poudarjanje lokalnega italijanstva in njegove zgodovinske naloge na izpostavljenem, večno ogroženem limesu zahodne civilizacije.

Ta militantna usmeritev, povezana z apologijo lastnega ravnanja, je znatno zaznamovala tudi najpomembnejše izpovedi tamkajšnjih piscev spominov. Če je spominska pričevanja britanskih in ameriških protagonistov označevala umirjenost, podprta s skeptično distanco, je bilo v reminiscencah vidnejših „homines tergestinae civitatis“ veliko afektivne razvnetosti, d'annunzijanske retorike in bimilenarijske vzvišenosti, slednje pač v skladu z razglašenim tonom o dvatisočletni latinski nadvladi nad barbar-skimi Slovani, ki so si - o tempora, o mores - drznili seči po mestu, „najdražjem srcu slehernega Italijana“. Nekoliko dvomljivo italijanstvo Trsta, „največjega slovenskega mesta“, kot ga je v „Historiografskih spoznanjih nekega Tržačana“ imenoval Carlo Schiffre⁶, je bilo v nekaterih izmed teh del licitirano na način, ki je obujal najhujše stereotipe polpretekle fašistične dobe. Če je Vittorio Vidali v svojem kominternskem eksilu Trst imenoval „nesrečno mesto, brez narodnosti, odrezano od sveta“⁷ in tako smiselno ponovil definicijo italijanskega znanstvenika, izrečeno na beneškem kongresu

4 Un secolo, un giornale. Il Piccolo 1881-1981, str. 29

5 Maserati Ennio: L'occupazione jugoslava di Trieste (maggio-giugno 1945), Udine 1963, str. 137

6 Schiffre, Carlo: Historiografische eines Triestiners, Wien, 1967, str. 42

7 Vidali, Vittorio: Dal Messico a Murmansk, Milano, 1975, str. 213

skoraj stoletje prej („polutansko mesto nesrečne narave“)⁸, je bila njegova podoba v kasnejših delih tržaških piscev že povsem italijanska, presežnik „citta italianissima“ pa je pri nekaterih zadobil tudi pomen, ki ga je na raven ideološkega ekvivalenta prevedel nacistični prefekt Trsta, Bruno Coceani, ko je v svojih spominih Trst označil za „večinsko fašistično mesto“.⁹

V tako monolitni shemi tistih, katerih moralni in zgodovinski status je „Il Popolo d'Italia“ septembra 1930 primerjal s položajem stenic, ki so prodrle v hišo, ni smelo biti ali pa so obstajali na akcidentalni, nehistorični ravni kot „turba anonima“ (anonimna množica) iz časov Francesca Giunte ali kot tujerodni presadek, ki naj bi ga „intra muros“ naselila šele protiiitalijanska politika francjožefovske Avstrije. Velikanske manifestacije za priključitev Trsta Jugoslaviji, ki so maja in junija 1945 preplavile mestne ulice in trge, so bile v tej optiki proglašene za veliko prevaro, gigantski „Rus in urbe“, s kmečkimi statisti, ki naj bi se od avtohtonih Tržčanov ločili že kot vrstno drugačen in vsekakor manjvreden tip človeštva. „Kje je slovanska manjšina, o kateri smo toliko slišali . . . kje tako imenovani tržaški „Slavi“, ki jih nihče izmed nas ne pozna“¹⁰, se je 3. maja 1945 v svojem dnevniku spraševal znani tržaški pisatelj Pier Antonio Quarantotti-Gambini, da bi naslednjega dne takole opisal rasni habitus „tujerodcev“: „Majhni so na splošno tile Slovenci, precej nižji od povprečne višine Tržčanov in Istranov. Opazujem jih in nato mimoidoče meščane; razlika v rasti, poleg somatske in konstitutivne preseneča. Vedno se mi je zdelo, da so Jugoslovani višji, a sem imel očitno opraviti le s Hrvati, Dalmatinci in intelektualci. Ti Slovenci z dežele in to zdaj lahko ugotovim, saj jih imamo prvič nekaj sto pred očmi - enotno majhnih in koščatih, svetlih in okornih - so kot da ne bi zrasli tu v bližini, ampak v čisto drugih deželah . . .“¹¹

Uvodno poglavje iz Quarantotti-Gambinijevega dnevnika majskih dni je še pred koncem leta 1945 natisnila tržaška revija „Mercurio“. V posebni septembrski številki je pisatelj v sestavku, naslovljenem „L'Orà di Trieste“, opisal ozadje in potek vstaje, ki jo je tržaški „Comitato di Liberazione Nazionale“ (CNL) 30. aprila 1945 sprožil zoper nemško posadko-a po avtorjevem izrecnem (in zato toliko bolj zanimivem) priznanju s temeljnim namenom upočasniti ali celo zaustaviti hitri prodor jugoslovanskih sil proti Trstu. To podjetje bi moralo biti prava taktična in strateška mojstrovina, če bi se hotelo uveljaviti, tako, kot je bilo zastavljeno in kot ga je 29. aprila 1945 v svojem dnevniku predvidel s CNL povezani pisec: „Naš položaj je najtežji v Italiji, morda pa tudi v Evropi. Delovati moramo tako, da bo presledek med nemškim padcem in prihodom angloameriških čet (za katere moramo verjeti, da bodo prišli) čim krajši, ali da ga sploh ne bo; pri tem pa se ne moremo odpovedati vstaji kajti mi, in ne Titovi možje ali Angloameričani, moramo začeti akcijo zoper naciste.“

Če hočemo uspeti, mora biti vse izračunano na milimeter. Preprečiti moramo, kolikor je to v naši moči, приход jugoslovanskih čet v mesto (sic!) ali ukrepati tako, da bodo vkorakale čim kasneje, ko bi že prišli Angloameričani. Torej je potrebno upočasniti vstaje, kolikor bi ta, ko bi odstranila Nemce, odprla mesto Jugoslovanom, ki pa jim glede na to, da prihajajo v podobi prijateljev in celo osvoboditeljev, ne moremo nuditi odpora.“¹²

8 Oko Trsta, Beograd 1945, str. 316

9 Coceani, Bruno: Mussolini, Hitler, Tito alle porte orientali d'Italia, Bologna 1948, str. 330

10 Quarantotti Gambini, Pier Antonio: Primavera a Trieste, Milano 1951, str. 107

11 Op.cit., str. 134

12 Op.cit., str. 30

Tržaški CLN tako zastavljenim dilemam niti vojaško niti politično ni bil kos in po kratki, že na samem začetku izjalovljeni vstaji, sproženi v zmotnem prepričanju, da Trstu bližajoče se brodovje napoveduje zavezniški desant, Quarantotti Gambiniju ni preostalo drugega, kot da je z resignirano gesto „telefonske priče zgodovine“ opisal prihod tankovske predhodnice jugoslovanske IV. armade v središče mesta.

„Prvi maj 1945, kaj nam bo prinesel ta dan? Svetlo je že, bitka se razvema; pomislim, da je danes torek . . . Pozimi se je širil glas, da se bo v skladu s Stalinovo napovedjo vojna končala prvega maja, In vztrajno se je širila prerokba, ki so jo v obtok vrgli slovanski agenti, po kateri naj bi na prvomajski dan Titovi možje vkorakali v Trst. In glej, danes je prvi maj.

Vstajamo, tesnobni, v pričakovanju dogodkov . . . Medtem, ko slišimo vedno gostejše in glasnejše ropotanje mitraljezov, detonacije in zamoklo bučanje vse naokrog . . . nenadoma zazvoni telefon.

„Čisto zares so v Trziču“, nam pravijo. „Novozelandci in bersaljeri. Vsak čas bodo v Trstu“ . . . Telefoniram prijatelju Vattovaniju.

„Ne vem, kaj se dogaja v Trziču“, slišim njegov resnobni, vznemirjeni glas, „a lahko ti povem kaj vidim tu. Prvi Titov tank se je ta trenutek spustil po ulici Fabio Severo. Glej, zdaj prihajata še dva. . .“

To je kot hladen sunek bodala v srce. Ne vem, kaj odgovorim in kot da bi kaj iskal, se z rokami primem telefona. Titovi tanki v Trstu tako kmalu. Razvrščajo se, mi pripoveduje, pred sodno palačo (kjer so utrjeni nemški funkcionarji Vrhovnega komisariata) in že pričenjajo streljati v zidove, po oknih in portonih.

To je torej edina preverjena, resnična vest; to nam je prihranil prvi maj. Obsedim ob telefonu, brez besed; brez moči, da bi se dvignil. Ne morem opisati občutka popolnega izničenja, ki ga občutim ob misli: Slovani so v Trstu.¹³

Šok, ki ga je ob edini preverjeni in resnični novici prvomajškega jutra doživel Pier Antonio Quarantotti Gambini, povzdignjen na raven kolektivnega doživetja nikakor ni bil izjemen. Podobno kot ravnatelj Mestne biblioteke je tega dne čustvoval dobršen del meščanskega Trsta. Za tržaško buržoazijo je bil 1. maj 1945 travmatično doživetje: „dvajset let je zaklinjala prikazen slavo-komunizma in zdaj so slavo-komunisti vkorakali v mesto kot zmagovalci“. (Jože Pirjevec)¹⁴

Dolgo ustaljene zgodovinske vloge so se tako rekoč čez noč preobrnil; „Slovan“ s Krasa naj bi končno segel po mestu ob morju in tako uresničil pesniško vizijo Scipija Slataperja. V obupanih apelih, ki jih je tiste dni meščanski Trst pošiljal zahodnemu svetu, je bilo - kot ugotavlja avstrijski publicist Claus Gatterer - razločno čutiti „pritajen in neizrečen strah“, da bi se „sciavo“, suženj tržaške zgodovine, utegnil maščevati za desetletja socialnih in nacionalnih krivic.¹⁵

V dnevniku tržaškega pisatelja Quarantotti Gambinija, ki je sedem let po delni objavi v „Mercuriu“ izšel tudi v integralni knjižni izdaji z naslovom „Primavera a Trieste“, omenjeni strah ni ostal „pritajen“ ali „neizrečen“, pisec pa je v njem izražal tudi bojevitejše emocije. Delo, ki naj bi protestiralo zoper balkansko barbarstvo, je po mnenju slovenskega profesorja Jeana Baptista Durosella zanimivo predvsem zaradi tega, ker „dobro opiše čustva proitalijanov in njihovo divje sovraštvo do partizanov“.¹⁶

Sodba je zgovorna. V tej kratki označitvi je nepristranski Francoz začrtal inte-

13 Op.cit., str. 58-59

14 Gli Sloveni a Trieste 1945-1947, predavanje, Trst 1986

15 Gatterer, Claus: Im Kampf gegen Rom, Wien 1968, str. 901

16 Duroselle, Jean Baptiste: Le Conflit de Trieste, Bruxelles 1966, str. 167

intelektualni in afektivni doseg literarizirane izpovedi, ki jo je v Pazinu rojeni pisec zaključil z militantnim klicem istrskega iredentizma: „Istra čaka in bo čakala. Do kdaj?“¹⁷

Protislovenske občutke je dve leti po vojni v delu „Contemplazione del Disordine“ nekakšnem otožnem slovesu od minulega sveta, izražal tudi znani tržaški književnik in publicist Silvio Benco. Temu kulturnemu predstavniku italijanstva Julijske krajine, čigar ime zveni vsaj toliko slovansko kot ime Slataperja in obeh Stuparichev, je jugoslovanska osvoboditev pomenila neznošno oskrumbo Trsta, bogokletno žalitev njegove latinske duše. Ranjeni ponos mestnega patričiata je sedeminsedemdesetletni patriarh tržaške književnosti izpovedal v bibličnega gneva polnih stavkih, ki so jih nekateri navajali kot glas „pravega Trsta“, a so v pluralni resničnosti tega mesta predstavljali le enega izmed njegovih številnih glasov:

„Po vsem svetu je tiste dni zavladal mir, v Trstu sta zavladala teror in bolečina. Po radiu smo prisluškovali veselju tolikih narodov, bučnemu prekipevanju osvobojenih mest, ob molku topov so si oddahnile celo sovražne prestolnice; nad nas pa se je spustila potlačенost tistih, ki jih je usoda prevarala. Vse tisto, kar je mesto najbolj ljubilo, je ležalo na tleh, zavrženo in poteptano, pokrito z mrtvaškim prtom tujih letakov; nacionalno trobojnico so prelučnjali strelji, spomenike so oskrunili, ob podstavku kipa Giuseppea Verdija so postavili bivake, meščanom je bilo naloženo prebiranje enega samega lista, katerega sleherna beseda je bila udarec zvestobi, zapriseženi Italiji; osvojitve so proslavljali sprevodi kraških kmetov in kmetic, pojočih slovansko... Nikoli, nikoli, ne v dvajsetih letih fašizma in ne v petsto letih avstrijskega gospodarstva, in ne v treh tiranskih letih umirajoče Avstrije, Trst ni doživel hujšega izmaličenja svojega obraza, hujše žalitve svojih čustev...“¹⁸ „Potlačенost tistih, ki jih je prevarala usoda“, kot je temeljno občutje italijanskega Trsta maja 1945 poimenoval Silvio Benco, je nekoliko manj silovito na zadnji strani svojih leta 1948 izdanih spominov „Trieste nei miei Ricordi“ izrazil tudi njegov literarni tovariš, Gianni Stuparich.

A če sta Silvio Benco in Gianni Stuparich spregovorila v imenu starejše generacije liberalne iredentistične buržoazije, ki je fašistična ideologija vendarle ni oblikovala toliko, da bi postala osnovni del njene „forme mentis“, je Bruno Coceani v svojih leta 1948 izdanih spominih „Mussolini, Hitler, Tito alle porte orientali d'Italia“ že povsem odkrito izrekal tistega nefastnega duha fašističnega „ventennia“, zaradi katerega je britanski zgodovinar A.J.P. Taylor upravičeno zapisal: „Italiji, pa naj bo liberalna ali fašistična, ne gre zaupati usode neitalijanskih ljudstev“. V vzdušju vsesplošne oslabitve italijanskih levih sil, po izključitvi komunistov in socialistov iz vlade in po radikalnem razcepu komunističnega gibanja na področju STT, je izid Coceanijevih spominov predstavljal svojevrsten „signum temporis“, znamenje časa pa je bil tudi odmev, ki jo je v Bologni izdana knjiga doživela na straneh tržaškega tiska. Tako je še pred koncem leta 1948 tržaški „Il Messagero Veneto“ v kar štirinajstih nadaljevanjih objavil izdaten del Coceanijevih spominov, izidu pa je sledil pravi val polemik.

Nekdanji nacistični prefekt je v svojih memoarih zastopal tezo o nekakšnem „legalnem odporu“ vodilnih predstavnikov tržaškega kolaboracionizma in velikih interesnih skupin tržaške buržoazije; stališče, ki ga je kljub številnim polemičnim odzivom s strani tržaškega CLN z nezmanjšano silovitostjo zagovarjal tudi v leta 1953/54

¹⁷ Quarantotti Gambini, Op.cit., str. 320

¹⁸ Benco, Silvio, Contemplazione del Disordine, Trieste 1946, str. 7-8

izdanih dnevnikih („La tragedia della Venezia Giulia“). Tržaškemu CLN, ki se v poslednjih mesecih vojne ni želel spustiti v kompromitirajočo avanturo „brutalnega prijateljstva“ s fašisti, je Bruno Coceani očital napačno politiko glede obrambe italijanskih vzhodnih meja- te naj bi bilo mogoče rešiti, če bi CLN sprejel avtorjevo zamisel o zlitju vseh sil v enoten nadstrankarski „nacionalni blok“. Prihod jugoslovanske armade naj bi bil tako logična posledica zavrnitve njegovega predloga, potem ko je z argumentacijo, ki jih ne gre odrekati utemeljenosti, predhodno že sam zavrnil ponudbo četniško-ljotičevskih sil za obrambo Trsta pred skupno „boljševistično nevarnostjo“: „Le katera italijanska oblast bi lahko vladala s pomočjo srbskih bajonetov“? ²⁰

Jugoslovansko osvoboditev Trsta je nacistični prefekt preživel v skrivališču blizu železniške postaje, kamor se je zatekel v noči od 30. aprila na 1. maj, vznemirjen zaradi „navala Slovanov in komunistov“. Od tod je tudi opazoval zavzetje kolodvorske zgradbe, njegov srd pa je veljal zlasti italijanskim prostovoljcem, ki so, kot pravi, „sledječ varljivi podobi svobode bratsko sprejeli jugoslovanske vojake, ne sluteč, da ti na konicah svojih bajonetov prinašajo Smodlakin program“.²¹ Po treh tednih skrivanja je Coceani v prikolicci zavezniškega vozila prešel Sočo, z njim pa je iredentistični „Rubikon“ prekoračil tudi fašistični župan Cesare Pagnini, bodoči avtor „Sentimentalnega vodiča po Trstu“.

Nekoliko manj uspeha kot „plemenita moža“ - tako je povsem brez ironije Coceanija in Pagninija v svojih spominih nagovoril Gianni Stuparich - je v svojih poskusih bega imel vrhovni poveljnik fašističnih sil na Tržaškem, general Giovanni Esposito. Kot poroča v leta 1952 izdanih spominih „Trieste e la sua odisea“, se je dan pred jugoslovanskim zavzetjem Trsta znašel v zaporu „Coroneo“, kamor so ga privedli agenti tržaškega CLN. Njegova trditev, da je šele tedaj zvedel za obstoj osrednje tržaške jetnišnice, zveni nekoliko neprepričljivo. 1. maja 1945 zjutraj je fašistični general izkoristil zmedo, ki je nastala zaradi obleganja sodne palače, in skupaj s soprogo v toči izstrelkov zapustil zgradbo jetnišnice. Odpravila sta se po ulici „Fabio Severo“, ki jo je kot piše „kakah sto metrov pred nama zaprl tank, pomikajoč se v najini smeri s pol ducata vojakov. Nekateri med njimi so nam s prstom pokazali zid, ki bi ga bilo treba preplezati (kake tri metre visok), da bi se oddaljila in umaknila nevarnosti. Ta težavni problem sva rešila s pomočjo samih slovanskih vojakov in uniformirane partizanke, ki so mislili na vse kaj drugega kot na to, da imajo opraviti z generalom Espositom . . .“²²

Pobegu je sledilo obdobje skrivanja pri bolj ali manj prestrašenih znancih, dokler se general 14. junija 1945 ni predal zavezniškim vojnim oblastem in nato tudi prestal manjši del izrečene zaporne kazni. V svojih spominih, ki so tako kot Coceanijevi predvsem „apologia pro vita sua“, je najvišji vojaški predstavnik republike „Saló“ na Tržaškem zlasti zavračal očitke glede sodelovanja z Nemci. Prihod jugoslovanske vojske v Trst je skušal tako kot predhodnik prikazati kot logično posledico neuspelega sporazuma med italijanskimi silami, ki naj bi se sicer lahko uspešno upirale „Slovanom“, vse do prihoda Novozelancev z generalom Freybergom na čelu.

Espositivo spominsko pričevanje, ki je z Grassijevo tendenciozno „Zgodovino

19 Autori inglesi parlano sul problema della Regione Giulia, Fiume 1946, str. 50

20 Coceani Bruno: Op.cit., str. 256

21 Op.cit., str. 311

22 Esposito, Giovanni: Trieste e la sua odisea-Contributo alla Storia di Trieste e del „Litorale Adriatico“ (dal 25-luglio 1943 al maggio 1945). Roma 1952, str. 206-207

Venezie-Giulie“ zgolj nadaljevalo z neofašistično interpretativno tezo, inaugurirano v spominskih Bruna Coceanija, je bilo hkrati tudi poslednje spominsko delo, natisnjeno v času pred mednarodnim razpletom vprašanja oktobra 1954. Spomini talijanskega veleposlanika v ZDA Alberta Tarchianija „Dieci anni tra Roma e Washington“ so tako izšli že leto dni po podpisu Londonskega memoranduma, potek tržaške krize pa je bil v njih prikazan v širšem kontekstu italijanske zunanjepolitične dejavnosti in v nasprotju z dotedanjimi pričevanji, tudi v njenem celotnem časovnem obsegu, vse od prvih nastavkov leta 1944 pa do njene mednarodno konsakrirane razrešitve.

Prva znamenja so bila, sodeč po Tarchianijevem pričevanju, za Italijo neugodna: Trst je bil od Rima oddaljen tako „vojaško kot psihološko“²³, še konec 1944 pa je akcionistični prvak Feruccio Parri piscu zatrjeval, da bo Italija zadovoljna, če bo dobila mejo na Soči. V Washingtonu je Tarchiani kmalu opazil, da že samo omenjanje Trsta pri ameriških sogovornikih vzbuja pomisel na še nepokopanega „fašistično-nacionalističnega duha“ Italijanov, kar se je, kot psihološko subtilno pripominja poslanik, „videlo v očeh in čutilo v kratkem molku, ki je izviral iz zadrege“²⁴. Vsekakor naj bi prva vest, da so partizani vkorakali v Trst, ameriško prestolnico dosegla že 20. aprila 1945. Šest dni kasneje je Tarchiani v dramatičnem pogovoru s podsekretarjem State Departmenta W. Phillipsom od Američanov zahteval, naj general Marc Clark z 8. armado zasede Trst in celotno Julijsko krajino. Na Phillipsovo zgroženo vprašanje „In če se bodo Jugoslovani uprli? Če bodo streljali na nas?“ je Tarchiani odgovoril v slogu „mourir pour Trieste“: „Ne bodo se branili. . . A če bi streljali, streljajte tudi vi; gotovo se bodo umaknili.“ Po tem odgovoru se je Philips Italijanu zdel „pretresen, a omahujoč“.²⁵

Phillipsov odziv je posebej ameriško stališče do Trsta; Washington je očitno omahoval, boječ se zapletov na nepredvidljivem balkanskem prizorišču. Omahoval je pravkar ustoličeni Truman, z nji pa tudi republikanski obrambni minister Stimson, ki je v primeru uporabe zavezniških sil v Istri „skupaj s Pentagonom predvideval najprej spopad s Titom, nato pa še z Rusi“.²⁶ Tako kljub vztrajnim prizadevanjem italijanski veleposlanik vse do 12. maja 1945 Rimu ni mogel sporočiti nič vzpodbudnega, po tem datumu pa so se izrazi ameriške odločnosti pričeli stopnjevati. 12. maja je Tarchiani telegrafiral, da „najvišje sfere vodstva kažejo polno razumevanje za naša stališča“.²⁷ 17. maja je obvestil Rim o „angloameriški odločnosti ustaviti Tita v Julijski krajini, v Celovcu in v njegovih premikih proti Makedoniji in Solunu“²⁸, 21. maja pa je najavil „odločilni preokret položaja“.²⁹

A tarnanju vseeno ni bilo konca: „Kljub vsem našim akcijam, kljub najbolj odločnemu vztrajanju pri Phillipsu in Departmentu, do sporazuma s Titom ni prišlo pred 9. junijem.“³⁰

Zasluge za Italiji ugoden razplet je pisec spominov dovolj značilno pripisal izključno dejavnosti treh mož: Trumana, Grewa in Philipsa. Churchill, ki je omahujoče Ameri-

23 Tarchiani Alberto: Dieci anni tra Roma e Washington, Milano 1955, str. 52

24 Op.cit., str. 53

25 Op.cit., str. 56-57

26 Op.cit., str. 59

27 Op.cit., str. 61

28 Op.cit., str. 62

29 Op.cit., str. 63

30 Ibid

čane v začetku naravnost priganjal k odločilnemu nastopu je Tarchiani velikodušno kondenciral „popolno podporo“. Odveč je pripomniti, da je Alberto Tarchiani s takšno oceno, ki dovolj očitno zapostavlja odločilno britansko vlogo, tudi sebi zvišal pomen, saj je bil on tisti, ki je v kritičnem obdobju z vso diplomatsko spretnostjo obdeloval Phillipsa in Grewa, ta dva pa sta ustrezno vplivala na Trumana. Ko bi Tarchiani na to opozoril „expressis verbis“ bi bil vsekakor manj prepričljiv, tako pa je skušal z arbitrarno razvrstitvijo „rešiteljev“ pred takoimenovanim „zanamstvom“ tudi sebi zagotoviti položaj nekakšnega diskretnega rešitelja Trsta.

Po izidu Tarchianijevih spominov je nastopilo nekajletno zatišje, nova spominska pričevanja so se pojavila šele v začetku šestdesetih let. Leta 1959 sta reviji „Trieste“ in „La porta orientale d'Italia“ pričeli objavljati odlomke iz dnevnika tržaškega škofa Antonia Santina, leto dni kasneje pa je njegovo spominsko pričevanje izšlo tudi v spominskem zborniku „I cattolici triestini nella resistenza“. Tem objavam je nato leta 1963 sledil zbornik škofovih spisov, govorov, beležk in pisem „Trieste 1943-1945“. V delu, opremljenem z zvočnim škofovega govora po tržaškem radiu z dne 29. aprila 1945, so bili objavljeni tudi dnevniški zapiski, ki jih je Santin petnajst let kasneje povzel v nekako krepuskularno nasloveljenih spominih „Al tramonto. Ricordi autobiografici di un vescovo“. Tako se je na firmamentu tržaške memoaristike v šestdesetih in konec sedemdesetih letih polagoma zarisovala kontrovezna silhueta visokega cerkvenega dostojanstvenika, predstavnika lokalne „Ecclesiae militans“.

Med posvetitvijo v duhovnika 1. maja 1918 v Stični na Dolenjskem in prihodom jugoslovanskih tankov pred tržaško cerkev Svetega Antona 1. maja 1945, je v Rovinju rojeni Santin preživel obdobje sedemindvajsetih let, v katerem se je od novica, šolanega v Kopru, Mariboru in Stični, povzpел do škofa na Reki in v Trstu. V letih njegovega vzpona sta se morala pred pritiskom italijanskega fašizma drug za drugim umakniti tržaški škof, mons. Andrej Karlin in goriški nadškof, mons. Frančišek Borgija Sedej: prvi je Santina posvetil v duhovnika, drugi imenoval za diakona. V tem „curriculu“ je povedanega marsikaj, prav tako v Mussolinijevi izjavi, z dne 17. septembra 1938, dva tedna po Santinovem imenovanju, ko je vodja italijanskega fašizma v Trstu pomenljivo dejal, da je Santina cenil kot škofa na Reki, še bolj pa ga ceni kot škofa v Trstu.

Spomladi, aprila in maja 1945, je bojeviti cerkveni knez, ki bi zanj z besedami Disraelija lahko dejali, da je bilo njegovo krščanstvo mišičasto, kot nekakšen lokalni kardinal Schuster posredoval med nasprotnimi stranmi: med CLN in nemškim poveljstvom, med nemškim poveljstvom in delegatom XI. korpusa, med Nemci, stisnjenimi v trdnjavi na Svetem Justu in predstavniki jugoslovanske IV. armade. Zaključna pogajanja v zakristiji Svetega Justa in lastno vlogo v njih je tržaški škof opisal v strogo odsekanem ritmu vojaškega poročila, ki kljub prozaičnemu in stvarnemu slogu izdaja skorajda naklonjenost do nemških branilcev in komajda prikrit odpor do nasprotne strani: „Z belo zastavo (od nekd žvižgajo izstrelki) se pojavim na vogalu kapele Sv. Jožefa, nasproti grajskih vrat, z menoj tajnik. Počasi do kraja spustijo most. Odprejo vrata; tik ob zidu, morda po brvi, odideta poveljnik in mlad oficir. Od zgoraj, z zidov, mornarji kažejo, naj se približava. Najdem se pred poveljnikom, ki mi dostojanstveno prihaja nasproti, mu stisnem roko in mu rečem po nemško: Gospod komandant pristanišča, pozdravljam vas v trenutku, ki je težak za vas in zame. Vi ste hraber vojak. Riegele je globoko ganjen, zdi se da ima solze v očeh. Ganjen sem tudi jaz. Pospremim ga do katedrale, kjer mu predstavim oficirja, politkomisarja Štoko in druge. Vse povabim v kanoniško zakristijo. Tu okrog velike mize posedemo; jaz na škofovskem

sedežu nasproti Riegeleju, na njegovi desnici nemški podoficir, na obeh straneh, drug proti drugemu, jugoslovanski oficir in gospod Štoka. Riegele govori malce italijansko in kako slovensko besedo. Prevajati je potrebno iz nemščine v italijansko in iz italijanščine v hrvatski jezik za jugoslovanskega oficirja, kajti nikogar ni, ki bi razumel nemško in hkrati dobro govoril hrvaško. Riegele izjavi, da je v njegovi pristojnosti pogajanje o grajski trdnjavi, pristanišču in baterijah. Hoče premirje. Jugoslovanski oficir ponovi, da premirja ne bo, da je potrebna predaja jugoslovanski armadi, pogoji pa so: obravnavanje ujetnikov po mednarodnem pravu. (Predhodno sem predložil, naj razoroženi ujetniki ostanejo v gradu; to je bilo povsem sprejeto).

Riegele postavi vprašanje, ali gre za redne enote ali za partizanska krdela („bande di partigiani“). Oficir se skupaj s Štoko nevezgajeno („poco educatamente“) smeji in odgovori, da gre za redne enote. Riegele me vpraša ali sem pripravljen podpisati dokument o predaji. „Hoče mojo varščino. Odgovorim pritrdilno. Podoficirju narekuje telegram za Lankeja: V navzočnosti škofa na Sv. Justu, se on pogaja z jugoslovanskim oficirjem. Pogoji so: predaja z obravnavanjem vojnih ujetnikov po mednarodnem pravu.“ Prosi za avtorizacijo podpisa.

Podoficir se odpravi na grad. Riegele, ki bi si rad sprostil živce, me zdaj zaprosi za izhod iz katedrale, da bi kadil. Vsi gredo ven, ostaneva le jaz in tajnik. In to kar sem pričakoval, se uresniči.

Čez nekaj časa vstopi grof Franco z obvestilom, da so na trg Sv. Justa prispeli novozelandski tanki in da se Riegele pogaja z njimi. Za trenutek stopim na plano. Riegeleja vidim govoriti angleško z oficirjem, ki vodi prvi tank in ima ob sebi oficirja nemške mornarice kot prevajalca. Angleški oficir zdaj govori po radiu. Riegele me obvesti, da govori z angleškim generalom, ki bo vsak trenutek prispel na trg Sv. Justa. On hoče podpisati z njimi. Vrnem se v zakristijo. Tam sta tudi grof Franco in prof. Rutteri. Odideta.

Vrneta se in mi sporočita, da je prispel novozelandski general in se skupaj z Riegelejem in jugoslovanskim oficirjem odpravil v grad. Zaprosim prof. Rutterija, naj telefonira v grad in izve, ali lahko odidem. Komandant se opraviči, ker me ne more priti pozdravit in naznani, da bo vdajo podpisal samo z angleškim generalom. Zapustim cerkev. Zunaj čakajo ljudje. Zvoniti hočejo, odgovorim: zvonite, Sv. Just in polovica mesta sta obvarovani pred ruševinami. . . .³¹

Ob tem omenimo, da se Santinova verzija nekoliko razlikuje od Štokinega pričevanja o vdaji. France Štoka je v spominskem sestavku, objavljenem 1. maja 1952 v Primorskem dnevniku, zatrjeval, da se je Navec najprej predal Jugoslovanom³². Tudi v Santinovem pričevanju, objavljenem petnajst let kasneje, lahko zasledimo stavek, ki se nekoliko razlikuje od citirane predloge. Tam preberemo: „... Riegele me obvesti, da govori z angleškim generalom, ki bo vsak trenutek prispel na trg Sv. Justa. On hoče

31 Santin Antonio: Trieste 1943-1945, Udine 1963, str. 80-82

32 Štoka se je predaje spominjal takole: „... Odšli smo v zakristijo katedrale Sv. Justa, kjer nas je pričakoval Santin. Takoj je stopil v zvezo s poveljnikom gradu, ki je prišle v katedralo, kjer smo, ko je nemški poveljnik končno le spoznal, da bi bilo vsako nadaljnje upiranje brez pomena, dosegli brezpogojno vdajo po mednarodnem pravu. Vdaja jugoslovanski vojski se je izvršila. Škof Santin in njegovo spremstvo in Antonio Savio Fonda so bili pri vdaji priče.“ Vdaje Novozelandscem Štoka ne omenja in le zapiše: „Ko smo skupaj šli iz katedrale sta se pojavila na trgu pred cerkvijo dva novozelandska tanka. Še isto noč je poveljstvo IV armade uredilo vse za prevzem postojanke, ki se je vdala.“ („Nekaj spominov iz osvoboditve Trsta“ Primorski dnevnik, Trst, 1. maja 1952, str. 3)

podpisati *tudi* z njimi (Egli vuole firmare *anche* con loro)³³ Pomena besede „anche“ seveda nočemo preveličevati, a dejstvo je, da tako zapisana inačica bolj ustreza pričevanju politkomisarja Štoke. Kakorkoli že, Antonio Santin je imel v naslednjih tednih opraviti predvsem z jugoslovanskimi oblastmi, te pa mu očitno niso povzročile nepotrebni težavi. Kljub bojznim britanskega pisatelja Evelynna Waugha, izraženim v londnoskem „Times-u“ dne 28. maja 1945 in v ponovnem pismu „Timesu“ z dne 5. junija 1945,³⁴ verska svoboda v Trstu ni bila ogrožena. Škof je to izrecno potrdil v pismeni izjavi z dne 30. maja, ki jo je 4. junija 1945 objavila beograjska „Borba“. Sam se je te izjave spomnil tudi v spominih. „30. maja – praznik Rešnjega telesa – sta zjutraj k meni prišli dve vodilni osebnosti: Uršič in Gustincich. . . . Prosil sem ju, naj se tiska „Vita Nuova“, in dovolila sta. Spraševala sta me, ali sem imel kakšne težave in ali je bila v Trstu mōtena verska svoboda. Odgovoril sem, da ne. To je bila čista resnica. Zaprošila sta me, naj napišem ustrezno izjavo, in storil sem to.“³⁵

V začetku junija je tržaški škof v zavezniškem vojaškem letalu odletel v Rim in na avdienci pri papežu poročal o koncu vojne v Trstu in aktualnem položaju. 12. junija 1945, ko je v Trstu prišlo do zamenjave oblasti, je obiskal tudi ameriškega in angleškega ambasadorja v Kvirinalu ter angleškega ambasadorja v Vatikanu in se jim zahvalil za izvršeno dejstvo, hkrati pa jih je opozoril na vprašanje istrskih „sidrišč“ (ancoraggi), ki naj bi jih zavezniki zasedli. Francoski pisec Jean Baptiste Duroselle v svojem delu „Le conflit de Trieste“ navaja tudi obisk pri ameriškem predstavniku pri Svetem Sedežu, Myronu Taylorju, kjer naj bi Santin zagovarjal Wilsonovo linijo ali, če bi do nje ne prišlo, avtonomno državo (un Etat autonome),³⁶ a do tega srečanja sodeč po kasnejših Santinovih spominih ni prišlo. On naj bi papežu izročil zgolj noto, naslovljeno na Myrona Tylorja, in v njej predstavil politične in narodnostne razmere v Julijski krajini, s prošnjo, da se takšna predstavitev upošteva na bližnji mirovni konferenci.³⁷

Tako v svojih spominih Antonio Santin, „škof z ostrogami“, ki bi bil po patetičnih besedah Quarantotti Gambija „pripravljen skočiti tudi na konja, če bi bilo to potrebno“ in bi se, „če bi mu Bog namesto pastoralnega križa naklonil meč, povzpel – o tem sem prepričan – s svojo vojsko na hribe iz ljubezni do Italije za rešitev vzhodnih meja“³⁸

Nekaj strani spominov, ki so izšli leta 1965 v Vidmu pod naslovom „Abbiamo lottato insieme. Partigiani italiani e sloveni al confine orientale“, je v Trstu v maju 1945 namenil tudi nekdanji politični komisar divizije „Garibaldi-Natisone“, Giovanni Padoan-Vanni. V njih je opisal svoj prihod v Trst „9. ali 10. maja“³⁹ in nekoliko kasnejše vkorakanje glavnine garibaldinskih čet, ki so prišle v Trst iz Ljubljane 20. maja 1945 – dejstvo, zaradi katerega pisec izraža prizadetost.⁴⁰ Vannijevo razmerje do

33 Santin, Antonio: *Al tramonto. Ricordi autobiografici di un vescovo*, Trieste 1978, str. 153

34 Objavljena tudi v „The Essays, Articles and Reviews of Evelyn Waugh“, Harmondsworth 1986, str. 282-285

35 Santin Antonio: *Op.cit.*, str. 166. Tekst izjave je objavljen tudi v delu J.B.Durosella „Le conflit de Trieste 1953-1954“, Bruxelles 1966, str. 171

36 *Ibid*

37 *Op.cit.*, str. 168

38 *Op.cit.*, str. 213

39 Padoan-Vanni Giovanni: *Abbiamo lottato insieme. Partigiani sloveni e italiani al confine orientale*, Udine 1965, str. 291

40 Po pričevanjih Quarantotti-Gambinija in Guida Miglie je meščanski Trst garibaldince sprejel hladno. Miglia v svojem dnevniku, ki je sicer posvečen dogajanjem v Pulju in Istri, poroča da sta na dan prihoda garibaldincev s Quarantotti-Gambijem opazovala njihov mimohod po skoraj povsem opustelem Korzu.

(Guido Miglia: *Dentro l'Istria. Diario 1945-47*, Trieste 1973, str. 28)

nekaterih vodilnih ljudi slovenske revolucije (Boris Kraigher, Dušan Kveder), sodeč po opisih pogovorov z njimi ni bilo povsem brezkonfliktno. Šlo je seveda za vprašanja bodoče razmejitve, pri čemer Giovanni Padoan-Vanni ni vedno soglašal s stališči jugoslovanske strani. Kljub omenjenim nesoglasjem je Padoan-Vanni v svojih spominih ostro obsodil kampanjo difamiranja, ki se je na Tržaškem z vso silo razvnela po odhodu jugoslovanskih čet. Garibaldinski komisar je v svojem delu načel tudi odnos z „Osoppom“, protikomunističnim odporniškim gibanjem v Furlaniji in mu očital zlasti protijugoslovanski in nacionalistični značaj.

Petnajst let po Vannijevih garibaldinskih spominih so pod dokaj samozavestnim naslovom „La verità su Trieste“ izšli spomini njegovega aristokratskega antipoda, poveljnika vrhovnega štaba „Osoppo Friuli“, grofa Alvisa Savorganana di Brazza. V knjigi, ki hoče biti, kot se glasi podnaslov, „una cronistoria, una denuncia, una proposta“, je spominjanju na Trst v letu 1945 odmerjenih pravzaprav le šestnajst strani petega poglavja. „Tekma med dvema vojskama“ („La corsa fra due eserciti“) je tema omenjenega poglavja, ki tako zajema tisto posebno gledišče tedanjega dogajanja, ki ga je do sedaj najpopolneje v svojih spominih „The Race of Trieste“ obdelal Geoffrey Cox.

Novozelandski obveščevalni oficir je v svojem prvem spominskem delu „The Road to Trieste“, izdanem leta 1947, v resnici omenil moža v uniformi, ki je bila nekako na sredi med opravo skavtskega voditelja in kostumom Robina Hooda in tega moža v „The Race for Trieste“ leta 1977 tudi imenoval, nikjer pa ni podprl njegovih daljnosežnih sklepov. Grof namreč v tej poslednji izmed italijanskih „resnic o Trstu“ trdi, da je bil Trst rešen za Italijo po njegovi zaslugi in da je bil on tisti, ki je odločilno pospešil tempo zavezniškega napredovanja čez Sočo. Poglejmo si, v koliko Coxovo pričevanje potrjuje piščeve navedbe. Vsekakor drži, da je Cox 1. maja 1945 živopisno oblečenega Italijana privedel do poveljnika 2. novozelandske divizije generala Freyberga, ki je v kraju San Giorgio di Nogara, kakih 20 kilometrov pred Sočo, čakal na izvidniško poročilo o stanju mostov.⁴¹ Tu naj bi se štabni poveljnik Osoppa po lastnem pričevanju spustil z novozelandskim generalom v vroče razpravljanje o tem, ali bi bilo smotno napredovati proti Trstu ali ne. Ko naj bi že kazalo, da je Trst za Italijo izgubljen, general Freyberg naj bi namreč odločno vztrajal pri odločitvi, da se vsi premiki ustavijo ob 18 uri - se je razpravljajočemu paru pridružil poveljnik korpusa, sir John Harding. Italijanski grof naj bi angleškega sira zasul z družabnimi referencami in tako ustvarjeno vzdušje izrabil še za prepričevanje prišleka o nujnosti nadaljnega napredovanja; po nepoškodovanih telefonskih linijah naj bi namreč izvedel, da nemški odpor v Trstu še traja, a da so mu ure štete. Pod vplivom tako prepričljivih dokazov naj bi Harding Freybergu povsem neformalno dejal: „Veš Bernard, mislim, da ima ta, hm, general prav, bolje bi bilo prodirati naprej.“⁴² Trst naj bi bil rešen na anekdotičen način.

Cox v svojih spominih, nasprotno, odločilen pomen pripisuje vrnitvi izvidnikov, ki naj bi se sredi pogovora obeh generalov vrnili z vestjo, da „Lancersi“ držijo nedotaknjen most čez Sočo. Novici naj bi sledila tako rekoč trenutna odločitev poveljnika korpusa, sira Johna Hardinga: „General je nenadoma izdal povelje, naj se napredovanje nadaljuje.“⁴³

41 Cox, Geoffrey: *The Race for Trieste*, London 1977, str. 165-166

42 Savorganan di Brazza, Alrise: *La verità su Trieste. Una cronistoria, una denuncia, una proposta*. Trieste 1980, str. 63

43 Cox, Geoffrey: *Op.cit.*, str. 167

Koliko je pisec „Resnice o Trstu“ v resnici vplival na potek dogodkov, je seveda težko reči, a dejstvo ostaja, da v svojem prvem, leta 1946 izdanem pričevanju „Fazzoletto verde“ Alvis Savorgnan di Brazzà nikakor ni bil tako prepričan o verziji, ki jo leta 1980 „urbi et orbi“ razglaša. Takrat je brez omenjanja družabnih in telefonskih zvez skromno in negotovo zapisal. „Morda sem podal tudi kak drug argument in morda je general razumel več, kot mu je bilo rečeno; dejstvo je, da se je odločil prodirati naprej. Le malo je manjkalo, da se niso ustavili, in prispeli so v poslednjem trenutku, a prispeli so...“⁴⁴ Vidimo, torej, da se je v spominski perspektivi štirih desetletij virtualno nakazana možnost spremenila v trdno gotovost.

Kljub navezavi Savorgnanove „Resnice o Trstu“ na Coxovo „Tekmo za Trst“ tako nekateri segmenti kompleksne „resnice o tekmi za Trst“ ostajajo nerazjasnjeni in odprti kritični presoji. V tem smislu Savorgnanovo delo paradigmatično sklepa krog italijanske memoaristike in njenih pričevanj o Trstu spomladi 1945.

SUMMARY

THE EVENT OF SPRING 1945 IN TRIESTE AS REFLECTED IN ITALIAN MEMOIRES AND DIARY WRITTINGS

The author in his article to chronologically and critically present the echos of the so called „Fourty Days“ of Yugoslav administration of Trieste (May 1 - June 12, 1945) as found in published memoires and diaries of Italian authors, especially Trieste Italians. The said period, which really lasted for 43 days, and was ended by retreat of Yugoslave army forces after the Belgrade Agreement of June 12, 1945, produced impressions on authors in question. The interpretations vary according to their respective political and ideological views. All the accounts are markedly pro-Italian, but certain gradations are to be distinguished.

The author considered ten most prominent memoires and diaries, published as books. The presentation gives the reader the opportunity to become acquainted with all basic views of Italian authors on the question of Yugoslav administration of Trieste.

44 Savorgnan di Brazzà, Alvis: Fazzoletto verde, Venezia 1946, str. 187

VERA KLOPČIČ

Raziskovalna sodelavka Inštituta za narodnostna vprašanja

JUGOSLOVANSTVO IN »JUGOSLOVANSTVO«

PRISTOPI V AKTUALNI STROKOVNI PUBLICISTIKI

Različna tolmačenja pri opredeljevanju pojma jugoslovanstvo oz. opredelitvi kot Jugoslovan v pomenu narodnostne pripadnosti se pojavljajo zlasti tedaj, kadar se ugotavljajo elementi oz. vsebina tega pojma, v pomenu, ki presega označitev državne pripadnosti.

V tem sestavku bomo poskušali prikazati, kako obravnavajo „jugoslovanstvo“ posamezni avtorji v Jugoslaviji v najnovejšem obdobju, to je po letu 1981, ko so zlasti objave izidov popisa iz leta 1981 sprožile različne razlage izkazanih podatkov o narodnostni opredelitvi prebivalstva.

Že na začetku je treba poudariti, da teh del ni mogoče ločiti od proučevanj in razmišljanj o narodu (naciji), mednacionalnih odnosih oz. razmerjih med razrednim in nacionalnim, saj so sestavni del teoretične misli o teh temah. V tem prikazu smo zajeli dela, ki izražajo najbolj značilne teze v teoretičnih razpravah v Jugoslaviji ter obravnavajo posamezna izhodišča „jugoslovanstva“ z zgodovinskega, sociološkega, politološkega, kulturološkega, ideološkega in razredno-nacionalnega zornega kota.

Glede na to, da so avtorji priznani strokovnjaki in znanstveni delavci, so zlasti zanimiva tista vprašanja, ki jih izpostavljajo kot področja, ki jih bo treba podrobneje raziskati.

V predstavitvi besedil bomo predvsem skušali prikazati:

- a) Kako avtor obravnava opredelitev „jugoslovanstva“ s stališča pozitivnih prvin tega pojma, kot tudi s stališča nevarnosti, da se pojem „jugoslovanstvo“ uporabi za prikrivanje unitarističnih, centralističnih, birokratsko etatističnih teženj.
- b) Na kaj avtor opira svoje sklepanje – ali se poslužuje zgodovinske metode, ali gradi sodbe na rezultatih novejših politoloških oz. socioloških raziskav oz. na ugotavljanju dejstev, ali pa zastopa in razlaga ideološko-politične teze.

Ob prikazu bistvenih misli, sem poudarila zlasti tiste, ki pojasnjujejo vsebino pojma „jugoslovanstvo“. Zato so nekatera poglavja prikazana obširneje.

„Jugoslovenstvo od ideje do ostvarenja“ – dr. Ibrahim Bakić, Beograd 1985, 223 str.

Delo je sestavljeno iz šestih vsebinskih enot:

- Nastanek in razvoj ideje jugoslovanstva
- Jugoslovanstvo v koncepciji delavskega gibanja
- Jugoslovanstvo v meščanski koncepciji
- Dialektika nacionalnega in jugoslovanskega
- „Jugoslovanstvo“ s stališča teorij o „socialistični naciji“
- „Jugoslovanstvo“ v sodobnih razmerah.

Posebno vrednost daje knjigi dokumentarni del – prikaz demografskih podatkov iz popisov v Jugoslaviji po drugi svetovni vojni oz. števila oseb, ki so se izjasnile kot „Jugoslovani“. Iz celotne knjige je tudi iz opomb mogoče izluščiti vrsto podatkov, ki po izčrpnosti in temeljitosti presegajo običajno raven. Zlasti zanimivi so podatki o popisih prebivalstva v stari Jugoslaviji. Razprave ob sedanjih popisih namreč večkrat kažejo, da ta dejstva niso dovolj znana.

Bibliografija obsega 563 enot, domačih in tujih avtorjev. Poleg tega pa obravnavani avtor navaja periodiko in drugi tisk, ob čemer je upošteval tudi predvojne publikacije.

V tem prikazu bomo zajeli zlasti ugotovitve treh poglavij, in sicer:

- o dialektiki nacionalnega in jugoslovanskega,
- o „jugoslovanstvu“ s stališča teorije o „socialistični“ naciji ter
- o „jugoslovanstvu“ v sodobnih razmerah (četrto, peto in šesto poglavje).

a) Dialektika nacionalnega in jugoslovanskega

Po mnenju avtorja se „nacionalno“ in „jugoslovansko“ medsebojno ne izključujeta, temveč sta v medsebojni dialektični povezavi.

Ob razmišljanju o „jugoslovanstvu v procesu odmiranja narodov“, avtor navaja, da so v literaturi zastopana štiri osnovna stališča o razmerju med jugoslovanstvom in narodom (nacijo):

- identifikacija jugoslovanstva in nacije – jugoslovanstvo kot „sublimator“ nacionalnih vrednot – nacije ne negira neposredno, vendar izhaja iz njene asimilacije v novo jugoslovansko entiteto;
- jugoslovanstvo kot „nacionalni mihilizem“, kot nacija nacionalnih posebnosti;
- enačenje jugoslovanstva in nacije brez odklonilnega stališča do nacije, torej nova nacija, enakopravna z obstoječimi nacijami, oziroma nacija, ki je nad obstoječimi nacijami, vendar jih ne negira, marveč dopušča možnost, da se same stopijo v to višjo nacijo, ob upoštevanju obstoječih nacij kot bolj ali manj prehodnih kategorij;
- jugoslovanstvo kot nova „socialistična“ nacija, v kateri je treba gledati „nacionalno bodočnost“ jugoslovanskih narodov in narodnosti ter izhod iz obstoječe nacionalne raznoličnosti kot „nujnega zla“ in, ki na sedanji stopnji prerašča v novo etnično, oz. nacionalno enovitost, torej nadomestilo za nacijo kot buržoazno kategorijo.

Avtor zavrača navedena stališča, ter ugotavlja da „jugoslovanstvo kot družbena kategorija v socialistični samoupravni Jugoslaviji ni v nasprotju z nacijo, temveč jo afirmira kot realno družbeno-zgodovinsko kategorijo, ki odмира šele z odpravo razredne strukture družbe in z oblikovanjem splošno-človeške skupnosti združenih proizvajalcev“.

b) Jugoslovanstvo s stališča teorij o socialistični naciji

Poglavje o „socialistični“ naciji je zanimivo tudi zato, ker jo nekateri avtorji

- poudarjeno izražanje potrebe in patriotske zavesti o enotnosti Jugoslavije po Titovi smrti.

Po Bakićevem mnenju, so ti dejavniki objektivno vplivali na določeno število ljudi, „ki iz socialnih, patriotskih in emotivno-psiholoških nagibov tudi na ta način izražajo lastno privrženost jugoslovanski opredelitvi“. Temu avtor dodaja tudi možnost, da so se posamezniki opredelili kot „Jugoslavlani“ tudi zato, da bi se na ta način „distancirali od partikularizma in nacionalizma“. Gotovo obstajajo še drugi motivi, ki pa jih ni mogoče ugotoviti brez širšega empiričnega raziskovanja.

Ob tem se postavlja zanimivo vprašanje, na podlagi kakšnih raziskovanj oz. podatkov je avtor ugotovil zgornje motive oz. izoblikoval hipoteze.

Predrag Matvejević: „Jugoslovenstvo danas“, Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd, 1984

Pristop k pojasnjevanju posameznih točk v dosegednjih obravnavah mednacionalnih odnosov v Jugoslaviji kaže na to, da je avtorju uspelo dvigniti se nad običajno raven opazovanja in razlage teh pojavov. Zdi se, da poskuša predstaviti pozitivne prvine jugoslovanstva na način, kot bi jih vrednotili z zornega kota naprednih gibanj v svetu. S tega pogleda od zunaj (pa ne kot klic pred nevarnostjo zunanjih vplivov in sovražnikov) postane očitno, kako pomembno je ohraniti in negovati doseženo samostojnost in nedotakljivost Jugoslavije.

Glede na razmere, v katerih se hitro etiketira razpravljalce o jugoslovanstvu, zlasti za unitariste (ki so „za“) in separatiste (ki so proti), avtor že v uvodu pojasni, da ni imel namena podajati dokončne sodbe.

O svojem pojmovanju „jugoslovanstva“ je Predrag Matvejević v uvodu zapisal: „Izhajal sem iz tega,“ da jugoslovanstvo ni le stališče, označba ali pripadnost, temveč tudi dejansko stanje, medsebojni odnosi, oblike skupnega življenja v Jugoslaviji.“

Odpira vrsto vprašanj, ki so pomembna za razumevanje širine pojma „jugoslovanstvo“, pa čeprav izhaja predvsem iz kulturnega aspekta. Kritično se izraža o „neki vrsti frazeologije, ki bi bila rada teorija nacije in nacionalnih odnosov, ali pa politična misel, ki se je izčrpala v ponavljanjih, citatih in banalnostih.“

Ko navaja možne oblike „jugoslovanstva“ (vsebinske opredelitve), se zavzema tudi za bolj kritično in sodobno opredelitev pojmov „jugoslovanski duh, jugoslovanski patriotizem.“

Kot možne oblike oz. razlage za to, da se kdo opredeli za Jugoslavlana, navaja:

- jugoslovanstvo, ki želi navkljub vsem notranjim in zunanjim skušnjavam, ohraniti jugoslovansko skupnost in dostojanstvo življenja v njej: individualnega, socialnega in nacionalnega;
- jugoslovanstvo, ki ni razširjena nacionalnost, iz katere izhajamo (srbstvo, hrvaštvo itd.) in, ki se ne izraža le kot državljanstvo, ki nam je skupno;
- jugoslovanstvo, ki mu je tuj ne samo državni in zvezni centralizem, temveč tudi republiško-pokrajinski ali nacionalni;
- jugoslovanstvo, osvobojeno lokalizma, ki ne more preseči svoje lokalistične omejenosti, od regionalizma, ki ne more postati pozitivna nacionalna opredelitev;
- jugoslovanstvo, ki zavrača patetičen govor v imenu nacije, spoštuječ pravice narodnosti (nacionalnosti);
- jugoslovanstvo brez dvoumnosti: z druge strani stališč in izrazov, ki se menjajo po tem, ali smo obkroženi s pripadniki lastnega naroda (nacije) ali drugega, s svojim ali tujim;

- jugoslovanstvo kot posebno internacionalistično stališče, ki v naših okoliščinah ne zahteva ne prevlade, ne prvenstva;
- nato, položaj tistih med nami, ki izhajajo iz različnih (jugoslovanskih) narodov, a svoje pripadnosti v sebi ne morejo trgati in ločevati;
- ne pozablja niti ne na jugoslovanstvo kot poseben manjšinski status, strast duhov, ki pristajajo in želijo-nasproti nacionalnim nasprotjem in omejitvam – ostati in biti v manjšini.

Po mnenju Matvejevića so možne skupine prebivalstva, ki se opredeljujejo za „Jugoslovane“:

- 1) tisti, ki se narodnostno počutijo predvsem kot Hrvati, Makedonci, Slovenci, Srbi itd. in obenem kot Jugoslovani (kar je najpogosteje);
- 2) tisti, ki so najprej Jugoslovani in nato Srbi, Slovenci, Makedonci ali Hrvati (poudarjanje prednosti nacionalne ali jugoslovanske opredelitve je lahko odvisno tudi od okoliščin oz. same zadeve, za katero se v danem primeru opredeljujemo);
- 3) tisti, ki se počutijo samo kot Jugoslovani (ta del prebivalstva se je močno povečal v popisu iz leta 1981; nekateri med njimi spadajo tudi v zgornjo kategorijo);
- 4) vsakdan nam je pokazal (in zgodovina tudi), da med nami ni majhno število tistih, ki so samo Srbi (Srbi–Srbi) samo Hrvati (Hrvati–Hrvati) samo Slovenci, Albanci itd.

Avtor odpre vprašanje socioloških raziskovanj, ki bi z empiričnimi podatki preverila postavljene hipoteze. Ob tem ugotavlja, da „številni praktično-politični razlogi“ ne spodbujajo takih raziskav.

V drugem delu knjige avtor pod naslovom „vprašanja iz vsakdanjega življenja“ v obliki intervjuja odgovarja na nekatera najbolj pogosto postavljena vprašanja. Del tega nagovora je bil objavljen v NIN-u že leta 1981, manjši del pa v dnevniku „La liberacion“ v letu 1984.

Med vprašanji oz. odgovori so tudi teme: „jugoslovanstvo neslovanskih narodnosti“, „Srbija in Albanija“, „mitske kategorije“. . . odgovori, ki se nanašajo na zgodovinske teme, so razmišljanja o znanih in nekaterih manj znanih dejstvih.

Avtorjevo stališče o vplivu teh dogodkov oz. dejstev na sedanost pa je: „Toda ne more se vsa prtljaga preteklosti prenesti v sedanost: v večnacionalni skupnosti še posebej, vsaka mora nekje pustiti del prtljage, to je odvečnega bremena, predvsem tisto, kar je najbolj napoti njemu ali drugim. To ne pomeni žrtvovanje posebnosti, temveč enostavno biti član ustrezne skupnosti, uskladiti svoje odnose v njej in z njo“. Tudi v sklepnem delu, „o dialogu“, se nadaljuje v uvodu izražena misel, da bi se tudi o vprašanih, ki se pojavljajo na področju mednacionalnih odnosov, spregovorilo svobodneje.

V večnacionalni skupnosti, kot je Jugoslavija, pa je dialog enakopravnih subjektov, ob spoštovanju različnosti, tudi edina mogoča pot za usklajevanje interesov in medsebojnih odnosov.

„Jugoslovanstvo izmedju stvarnosti i iluzija“, Dragomir Gajević, Prosveta, Beograd, 1985

Podnaslov knjige „Ideja jugoslovenstva u književnosti početkom XX. veka“ kaže na ožje področje obravnave. V predgovoru avtor pojasni, da obravnava in proučuje zlasti razmerja med jugoslovanstvom in kulturo – točneje med jugoslovanstvom in književnostmi v prvih desetletjih XX. stoletja. Uvodoma ugotavlja, da se je doslej o

tem malo pisalo. Do sedaj je bil obravnavan predvsem splošno in politično zgodovinski vidik.

Namen Dragomira Gajevića pa je analizirati pojmovanje jugoslovanstva pri nekaterih vidnih hrvaških in srbskih pisateljih (Matoš, Skerlić, Ujević, Mitrović in Krleža) in poskušati najti odgovor na vprašanje, kakšen je smisel jugoslovanstva v duhovnem in moralnem življenju Južnih Slovanov. Posebej pa je izpostavljeno vprašanje pomena jugoslovanstva in južnoslovanke solidarnosti za Bosno in Hercegovino kot multinacionalno in multikonfesionalno skupnost.

Misel oz. vizijo jugoslovanstva so v začetku XX. stoletja sprejeli skoraj vsi najboljši jugoslovanski pisatelji. Po avtorjevem mnenju je ta vizija še vedno aktualna v nekaterih svojih vidikih, med drugim tudi zato, ker se nenehno iščejo odgovori na vprašanja o smislu in pomenu jugoslovanske enotnosti in skupnosti – duhovne, politične in družbene.

V variacijah na temo „Jugoslovanstvo in kultura“ se avtor sprašuje, odkod paradoksalni obrat – namreč v preteklosti so se ravno ustvarjalci na področju kulture, predvsem pisatelji bolj od vseh drugih udeleževali pri propagiranju, širjenju in utrjevanju jugoslovanstva na našem duhovnem obzorju, pa je zato težko razumeti, da se ravno oni pojavljajo v vlogi njegovega zanikovalca oz. zavračalca.

Podrobneje prikaže razvoj misli o jugoslovanstvu pri posameznih pisateljih (Tinu Ujeviću, Jovanu Skerliću in Miroslavu Krleži) in družbene razsežnosti vsebine jugoslovanstva v posameznih obdobjih. V tem pogledu je zanimiva usoda časopisa „Književni jug“, ki ga je izdajala skupina mladih pisateljev s ciljem uresničevanja koncepcije o enotni jugoslovanski književnosti. Ta časopis je bil v začetku leta 1918 navdušeno sprejet, a so ga pozneje zapustili vsi, tako da je prenehal izhajati že v letu 1919.

Usodo ideje jugoslovanstva v na novo nastali državi Srbov, Hrvatov in Slovencev avtor vidi tako, „da se je spremenila v deklo autokratskega režima in jabolko razdora med medsebojno sprtimi nacionalnimi idejami, namesto da bi iskala poti za njihovo sožitje, če jih ni mogla združiti v skladno celoto“.

Pri tem je zanimivo, da daje avtor „iskanju poti za sožitje“ podrejen pomen. Ideja multikulturene družbe, kot jo pojmuje danes, pa temelji ravno na obstoju in sožitju (koegzistenci) različnih kultur.

V času svetovne vojne pa je zopet vzklila ideja jugoslovanstva („kot ptič feniks“), da pomiri in zedini krvaveče narode. Sedaj je bila prerrojena in ideološko spreobrnjena v rokah politične levice, toda ohranjena je njena bit – posrednice med antagonističnimi nacionalnimi idejami in ideologijami.

Po mnenju avtorja je ideja jugoslovanstva nepogrešljiv medij jugoslovanske zgodovine. Ona je... „realna duhovna in moralna moč, od katere je močno odvisna bodočnost Jugoslavije“. Avtor si ob idealizirani viziji jugoslovanstva zastavlja zanimivo vprašanje, ali niso bile vse mesijanske ideje (družbene, religijske in politične) idealizirane, da bi lahko bile sprejete? Na koncu tega eseja (knjiga je sestavljena iz samostojnih vsebinskih celot – esejev) si Gajević zastavi vprašanje: „ali je in koliko je ideja jugoslovanstva prisostna v sodobni jugoslovanski kulturi“? Po njegovem mnenju se ta kultura, čeprav razdeljena na več posebnih nacionalnih celot, hkrati, celo neodvisno od hotenj njenih nosilcev kaže kot enoten fenomen. Prvo dejstvo, ki na to vpliva, je prepletanje teh kultur. In kot drugo, vse so napojene z enako, to je jugoslovansko zgodovinsko zavestjo. Od take predstave o homogenosti jugoslovanske kulture pa po Gajevićevem mnenju še najbolj izstopa književno ustvarjanje, ki v prvem planu izraža nacionalne značilnosti in potiska ob stran jugoslovanske.

V zvezi s to ugotovitvijo avtor spet opozori „na malo paradoksalno dejstvo, da so bili nekdanj ravn pisatelji najbolj goreči protagonisti jugoslovanstva, a so se v novejšem času ravn med njimi začeli odpori temu istemu jugoslovanstvu.“

Ob tem stavku je avtor v bistvu že sam dal odgovor, ko je napisal ... „temu istemu jugoslovanstvu“. Po mojem mnenju gre namreč za bistveno drugačno vsebino pojma „jugoslovanstvo“, kot so ga razumeli pisatelji „goreči protagonisti“, kot jo sprejema današnji čas. Na prejšnjih straneh je avtor pisal o vsebin časopisa „Književni jug“, ki so ga morali v letu 1919 ukiniti, ker so ga vsi zapustili (tudi pisatelji), vendar tega ne ocenjuje kot paradoks. Nemogoče je vsekakor gledati na pisatelje kot na monolitno skupino v preteklem ali pa sedanjem obdobju. Še manj pa je mogoče primerjati družbeno politično zavzemanje pisateljev kot celote v posameznih obdobjih.

Naprej avtor ugotavlja, da je treba razmerja med jugoslovanstvom in kulturo raziskovati, ker jim znanost do sedaj ni posvetila dovolj pozornosti, mogoče tudi zato, ker je bilo jugoslovanstvo preveč obremenjeno s hipoteko političnih sporov.

Gotovo je res, da je ideja jugoslovanstva bila in je še obremenjena z hipoteko političnih in ideoloških kontroverz. V bistvu bi bila velika napaka enačiti odnos do „jugoslovanstva“ kot ideje oz. ocenjevati določena razhajanja v ocenjevanju posameznih elementov tega pojma kot bolj ali manj patriotične.

V drugem poglavju o „Duhovni enotnosti Jugoslovanov v ogledalu književnosti v začetku XX. stoletja, avtor sam ugotavlja, da ta izraz („jugoslovansko duhovno jedinstvo“) lahko izzove določeno nezaupanje, glede na nekatere izkušnje iz novejše zgodovine. Pod tem pojmom avtor razume „sorodnosti na področju duhovnega in moralnega, tiste prvinske skupne lastnosti njihove notranje narave, ki jih niso mogla zatrei nobena verska in politična nasprotja“... „V tem se, v določenem smislu združujejo in izravnava, vendar ne zatirajo vse te različne pripadnosti, in tako nastaja glavno ogrodje duhovne enotnosti Jugoslovanov, brez katerega njihovo skupno življenje ne bi bilo mogoče, ker vsaka, še tako heterogena skupnost mora za svoj obstanek oblikovati določena stališča, menja in občutke, ki jih bodo sprejeli vsi njeni člani“.

V kratkem zgodovinskem orisu da avtor velik pomen podpisovanju „Dunajskega književnega dogovora (1850) o srbohrvaški jezikovni in duhovni enotnosti“. Po njegovem mnenju, je bilo s tem dogovorom omogočeno, da „novoštokavski dialekt srbohrvaškega jezika postane knjižni jezik obeh narodov, porušili so največje ovire oblikovanju enotnosti v književnosti in s tem tudi širjenju ideje o duhovni enotnosti Jugoslovanov“.

Glede razmerja med dvema poloma jugoslovanstva – duhovnim in političnim, avtor navaja nekaj tez:

- ideja o duhovni enotnosti Jugoslovanov ima daljšo tradicijo in globlje korenine od ideje o politični enotnosti. Duhovna enotnost se kaže v jeziku, (!) običajih, kulturi in literaturi Južnih Slovanov, ki so jih zastopali največji pisatelji;
- za politično enotnost razdeljenih in pogosto sprtih južnoslovanskih narodov pa se je zavzemal malokdo.

Neuspeh nekaterih poskusov (npr. leta 1848) za doseg politične enotnosti pripelje avtorja do ugotovitve, da je „politična zavest Jugoslovanov zaostajala za njihovo kulturno zavestjo. Mnogi med njimi, vse do najnovejšega obdobja niso zmogli razumeti in sprejeti koncepcije o jugoslovanski politični enotnosti, celo ko so brezrezervno sprejemali idejo o duhovni enotnosti. Ta protisloven odnos do posameznih vidikov taistega fenomena (kar bi bilo treba posebej raziskati) se je izrazil tudi pri samih pisateljih“...

Avtor navaja najpomembnejše nosilce ideje o „jugoslovanski duhovni enotnosti“. Prikaz začne s predstavitvijo hrvatskih književnikov, ki so bili začetniki te ideje. Meni, da bi bilo zanimivo raziskati odnos do jugoslovanstva nekaterih najvidnejših predstavnikov posameznih tokov in obdobji Antuna Gustava Matoša, Milana Marjanovića in Avgustina Tina Ujevića.

Matoš je bil, predvsem zagovornik „političnega pluralizma in duhovne enotnosti Jugoslovanov, oz. Srbov in Hrvatov“... „kljub vsemu bi Srbi in Hrvati morali imeti enake politične cilje, ko imajo že enotno kulturo...“

Milan Marjanović je globoko verjel v t.i. „sintetično jugoslovanstvo, oz. duhovno in politično enotnost Južnih Slovanov, v katerem bodo zajeti, ne pa tudi zatrti hrvaški, srbski in slovenski nacionalizem, ker so le-ti medsebojno ne izključujejo, temveč dopolnjujejo in bogatijo v novi sintezi...“

Avtor navaja citate iz dela Milana Marjanovića „Savremena Hrvatska“ Beograd, 1913, (str. 314–319, 346–349, 359). V enem izmed njih Marjanović z očitnim zadovoljstvom ugotavlja, „da se je začela oblikovati ena literatura, ena umetnost ena kultura“.

Misli Tina Ujevića, navaja Gajević kot značilne za t.i. „jugoslovansko nacionalistično mladino“, katerih ideal je bil osvoboditev in združitev jugoslovanskih narodov. Bil je zagovornik t.i. „integralnega jugoslovanstva“, oz. popolne duhovne, politične in etnične združitve Jugoslovanov, predvsem Srbov in Hrvatov. Zaradi propagiranja ideje jugoslovanstva so ga avstroogrške oblasti večkrat zaprle.

V srbski književnosti „ni bil tako močno poudarjen pomen duhovne enotnosti Jugoslovanov“. Menda zato, ker srbska književnost ni bila tako ogrožena od tujih vplivov in se je lahko normalno razvijala v samostojni srbski državi tudi brez združevanja z drugimi književnostmi. Vendar so s simpatijo sprejeli idejo o duhovni enotnosti Jugoslovanov. Med razlogi, zakaj so sprejeli to idejo, Gajević, poleg „prirojenega čuta slovanske solidarnosti in vzajemnosti“ navaja: „manjvrednostni kompleks zaradi pripadnosti majhni kulturi ter občutek moralnega dolga do sonarodnjakov v drugih južnoslovanskih deželah, zlasti tistim v sestavi Avstroogrške. S kulturnim združevanjem Jugoslovanov v večjo duhovno skupnost bi se manjvrednostni kompleks premagal brez bolečin, istočasno pa bi se uresničila bolj čvrsta duhovna integracija teritorialno zelo razpršenega srbskega naroda.“ Med zagovorniki jugoslovanstva v Srbiji so se posebej trudili kritiki in literarni zgodovinarji: Jovan Skerlić, Pavle Popović in Stojan Novaković.

Bosansko-hercegovska književnost je bila bolj kot vse druge eksistenčno odvisna od jugoslovanske duhovne enotnosti. Brez tega...“ je bila obsojena na zapiranje v ozke, šovinistične konfesionalno-nacionalne okvire, ki so ogrozili njen obstoj in smisel obstoja“. Po mnenju Dimitrija Mitrinovića, sodelavca in urednika „Bosanske vile“, mora postati „Bosna dežela najbolj bratskega in najsilovitejšega jugoslovanskega dela“. Poleg njega je bila med zagovorniki jugoslovanske in zlasti srbohrvaške enotnosti tudi večina drugih pisateljev Mlade Bosne (Ivo Andrić, Borivoje Jevtić, Miloš Vidaković in Pero Slijepčević).

Ko Gajević piše o pristopu slovenskih pisateljev do ideje jugoslovanstva, ugotavlja, da se ta ideja ni mogla tako spontano širiti v Sloveniji, kot se je v drugih deželah, predvsem zaradi tega, ker ta ideja razumeva med drugim „književno in jezikovno unifikacijo“. To pomeni, da bi se Slovenci morali odpovedati svojemu jeziku in sprejeti srbohrvaški jezik. Zato je Slovence ideja o „jugoslovanski književni enotnosti napolnjevala z nelagodjem, odporom in celo z nekakšno jezo“. V anketi, ki jo je leta 1913

organizirala slovenska kulturna revija „Veda“, je bilo zastavljeno tudi vprašanje, ali je treba zahtevati od Slovencev, da se v imenu jugoslovanske književne enotnosti odpovedo svojemu jeziku. Najbolj znani pisatelji niso niti odgovorili na to vprašanje, nekaj manj znanih pa se je v odgovorih odločno uprlo takemu stališču. Zavzemali so se za književno in kulturno zблиževanje, vendar ob upoštevanju obstoječih jezikovnih razlik.

Prav ta prikaz pa nam kaže, da ni mogoče govoriti posplošeno ne o zgodovinskih ne o sodobnih vidikih jugoslovanstva.

Gajević pravilno ugotavlja, da so Slovenci za politično enotnost južnoslovanskih narodov, ne pa tudi za njihovo jezikovno in kulturno poenotenje.

Dr. Dušan Ičević „Nacionalna kultura i kultura nacije“, Beograd 1984, str. 160

V zanimivi študiji se avtor loteva vprašanj: „Kultura in nacija“, „Lastnosti nacionalne kulture“, „Slojevitost nacionalne kulture“, „Množična in nacionalna kultura“, „Kulturne samodejavnosti“, „Duhovnost nacionalne kulture“, „Nacionalizem v kulturi“, „Nacionalno-kulturni pluralizem“ ter „Enakopravnost in skupnost kultur narodov in narodnosti“. Izhaja iz različnosti objektivnih danosti v svetu in podaja specifičnosti nastajanja posameznih narodov oz. nacij v regionalnem in zgodovinskem merilu. Glede na našo ožjo temo bomo prikazali temeljna razmišljanja iz sklopa o enakopravnosti in skupnosti kultur narodov in narodnosti v pluralistični večnacionalni Jugoslaviji. Izpostavil je naslednje teme, ki kažejo na način obravnave:

- Temelji enakopravnosti in skupnosti nacionalnih kultur.
- Republiško-pokrajinsko sodelovanje v kulturi
- Jugoslovanska „nacionalna“ kultura in skupnost kultur narodov in narodnosti
- Kulturno „skupništvo“ in samoupravna jugoslovanska kultura.

Med drugim pravi, da se v „jugoslovanskem prostoru uresničuje poseben internacionalizem kulturnega življenja. . . Vsaka nacionalna kultura obstaja kot samostojna kultura, obenem pa se stalno dotika in vzajemno oplaja s kulturami drugih nacij. . .“

Ičević ugotavlja, da o „značilnostih in namenu kulturnega sodelovanja in integriranja ni enotnih stališč. Razlike so v tolmačenju jugoslovanstva ter enotne jugoslovanske kulture“.

Četudi je bila med socialistično izgradnjo zlasti še po uvedbi samoupravljanja, zavržena ideja o unitarističnem integralnem jugoslovanstvu, „še vedno niso – niti v teoretičnem niti v dnevno-političnem življenju zamrle – konstrukcije o jugoslovanski naciji in integralni jugoslovanski kulturi“. Meni, da je o jugoslovanstvu, jugoslovanskem skupništvu ter jugoslovanski kulturi, vsaj konceptualno-metodološko možno govoriti na treh ravneh:

- a) razredno-družbeni,
 - b) nacionalno-etnični,
 - c) ter državno-pravni ravni.
- a) V razredno-družbenem smislu je „jugoslovanstvo eminentna pripadnost jugoslovanski socialistični skupnosti, katere osnovne značilnosti so samoupravljanje, narodnostna enakopravnost, neodvisnost in neuvrščenost“. Navaja misel Veljka Vlahovića, da je jugoslovanstvo samoupravljanje, ne izhajajoč pri tem iz nacionalnosti samoupravljanja, temveč iz družbenega bistva jugoslovanstva.
 - b) Na nacionalno-etnični ravni se, čeprav nacija ni samo etnična kategorija, postavlja vprašanje: „zakaj ne obstaja jugoslovanska nacija?“. Pri tem meni, da ni pravično vsako izjavljanje za „Jugoslovana“ imeti za unitarizem, še manj pa vsak „beg“ iz

„lastne“ nacije razglasiti skoraj za nacionalno izdajstvo. Nagnjen je k misli, da „so zares dobronamerni motivi večine, zlasti mladih, ki se želijo tudi nacionalno opredeliti kot Jugoslovani.

...Nesporazumi nastajajo, tedaj in toliko, kadar se jugoslovanstvo enači s posebno nacijo, objektivno nadnacijo, ne glede na to, koliko se to želi“.

- c) Na pravno-politični ravni ima jugoslovanstvo tudi oznako državljanstva. Vsi občani SFRJ so hkrati tudi jugoslovanski državljani, ne glede na narodnostno-etnično pripadnost. V tem sklopu avtor nakaže večpomenskost posameznih pojmov (etnično, nacionalno, država-nacija) ter omeri obliko dvojnega državljanstva v Jugoslaviji-republiškega in jugoslovanskega. Ob tem ugotovi, da se „nacionalnost ne more enačiti z državnostjo, še zlasti ne v mnogonacionalnih federacijah. ... Sicer pa smo vsi Jugoslovani, ne glede na narodnostno pripadnost, toda kot pripadniki socialistične, samoupravne, večnacionalne, enakopravne, federativne, neuvrščene, jugoslovanske skupnosti“.

Nikola Dugandžija „Religija i nacija“, Istraživanja u zagrebačkoj regiji, Zagreb 1986

V odlični študiji o religiji in naciji v zagrebški regiji, avtor na podlagi podatkov, pridobljenih z empirično raziskavo v okviru projekta „Religijska situacija na področju zagrebske regije“, ob podajanju strne tudi pomembne teoretične misli. Glavna odlika je jednatost jezika, brez ponavljanj že ugotovljenih in podanih misli in citatov.

Podatki so bili pridobljeni z anketno raziskavo o religioznosti prebivalstva, ki je bila izvedena v letu 1982. Od anketiranih občanov (1504) jih je bilo po narodnostni strukturi:

- Hrvati – 81,4%
- Srbi – 5,1 %
- Jugoslovani – 8,3 %

Druge narodnosti so bile procentualno tako maloštevilne, da se njihova mnenja niso mogla upoštevati pri interpretaciji podatkov, kot značilna. Zato so v tabelah izkazani kot „drugi“.

V tekstualnem delu se med splošnimi opombami nahaja tudi misel o religioznosti in ateizmu v Jugoslaviji danes. „Če je v kakem okolju ateizem zaželeno stališče, potem se iz različne religioznosti posameznih nacij lahko tendenciozno vrednotijo nacije po njihovem odnosu do religije, kar je z znanstvenega stališča nedopustno. Za znanost je pomembno ugotavljanje resnice, ne pa presojanje razliknosti. . . Poleg tega pa je znano, da se ob zapuščanju religijskih avtoritet lahko gradijo nekatere druge avtoritete, katerih upoštevanje ima lahko v življenju posameznika enake posledice kot upoštevanje religijskih avtoritet.“

Pri obdelavi posameznih skupin odgovorov se je pokazala podobnost med odgovori na posamezna vprašanja o izražanju oz. neizražanju verskih čustev med anketiranci, ki so se opredelili kot „Srbi“ ali „Jugoslovani“, ki se številčno v visokem odstotku izražajo kot neverujoči. Hrvati pa so na tem območju bolj verni, bolj redno hodijo v cerkev, več molijo itd.

Žal v tem sestavku ne moremo povzeti ugotovitev raziskave kot celote. Glede na našo ožjo temo se bomo osredotočili le na tista področja, ki dopuščajo sklepanje o identiteti skupine, ki se je opredelila kot „Jugoslovani“. Glede na to, da je omenjena raziskava zajela le določeno geografsko območje, bi bilo zanimivo ugotoviti, ali obstajajo podobnosti med tem vzorcem in populacijo „Jugoslovanov“ v celi državi. Na

podlagi splošnih do sedaj dosegljivih podatkov se tudi pri tej populaciji, ki se je opredelila kot „Jugoslovani“ na tem območju kaže, da je to razmeroma mlada populacija.

Na kratko bomo povzeli le nekaj podatkov omenjene raziskave. Iz njih izhaja, da je med Hrvati 51,4 % vernih, med Srbi 7,9 % in med Jugoslovani 7,3 %. Med ateisti pa je slika taka: 12,3 % Hrvatov, 42,1 % Srbov in 45,2 % Jugoslovanov.

V obrazložitvi teh različnih opredeljevanj glede na narodnost se pri „Jugoslovanih“ in njihovem odnosu do religije ugotavlja: „Z opredelitvijo za „Jugoslovane“ so že pretrgali eno pomembno družbeno vez – s staro nacijo, iz katere so izšli. Nekatere raziskave namreč kažejo, da „Jugoslovani“ to nastajajo po lastni odločitvi... Iz podatkov je razvidno, da očetje in matere tistih, ki so se opredelili kot Jugoslovani v razmeroma največjem številu ne pripadajo nobeni veroizpovedi, ali pa pripadajo pravoslavju“.

Zelo zanimivo sliko dajejo podatki o članstvu v družbeno političnih organizacijah in društvih. Tako Srbi zase izjavljajo, da so v 33,8 % aktivni člani ZK; Jugoslovani v 22 % in Hrvati v 8,3 %. (razpredelnica ima tri možne odgovore: ni član, član, aktivni član). Na splošno avtor ugotavlja, da Srbi in Jugoslovani bolj sodelujejo v različnih družbenih ustanovah. „To, kar Hrvati večinoma najdejo v verskih institucijah, najdejo oni v posvetnih. Tako se lahko ugotovi da je aktivnost v teh dveh vrstah institucij obratno sorazmerna“.

Najpomembnejši za perspektivo razvoja odnosov v Jugoslaviji pa so odgovori na vprašanja o tem, kaj nas v Jugoslaviji druži ali ločuje. Odgovori so pokazali, da sta tako religija kot nacija zelo pomembni v družbenem in individualnem življenju. Toda šele ko jih primerjamo z drugimi vrednotami, dobita realnejše mesto.

Tako anketiranci menijo, da jih številne druge aktivnosti bolj povezujejo kot religija in nacija, najbolj pa skupni družbeni cilj in reševanje skupnih problemov. Za skupnost so jim najpomembnejši humanizem ter bratstvo in enotnost, mnogo manj verska in nacionalna pripadnost. Med dejavniki, ki zavirajo razvoj, navajajo številne druge vzroke pred religijo ali nacijo. Neenakopravnost, ugotavljajo anketiranci, ni velika zaradi pripadnosti različnim religijam in nacijam, temveč predvsem zaradi nesoglasij med proizvodnjo in administracijo, med mladimi in starimi ter med fizičnimi in intelektualnimi poklici.

SUMMARY

„YUGOSLAVES“ – NATIONAL OR STATE AFFILIATION? AN OVERVIEW OF THE UP-TO-DATE SCIENTIFIC WRITTINGS

The article is based on the research work „Up-to-date Views on the „Yugoslavs“ Problematics in the Scientific Writtings“, Ljubljana 1986, of the same authoress.

The 1981 census stirred various comments and analyses on the phenomenon of persons claiming to be Yugoslavs by nationality. A variety of explanations were offered in the scientific literature. In dealing with the phenomenon, several questions arise. Can the contents of the term be determined at all, or is the term supposed to mean all that Yugoslave citizens have in common? Scientific curiosity chiefly concentrated on the interpretations of the census data that predicted increased numbers of „Yugoslavs“ in future. The reactions to these interpretations were diverse, some approving of the supposed strengthening of unity and brotherhood, some skeptical of the a-national or above-national connotations of the term within a multi-national society.

The authoress attempted in this article to define the phenomenon of „Yugoslave nationality“

for both its positive contents and the danger of possible manipulation with the phenomenon for unitarian, centralistic or etatistic ends. Presented are some of the most prominent these of Yugoslave theorists, who dealt with the „Yugoslave nationality“ problematics from historical, sociological, politological, culturological, ideological, national and class point of view.

JANEZ STERGAR

Višji raziskovalni sodelavec Inštituta za narodnostna vprašanja, Ljubljana

NARODNOSTNA PROBLEMATIKA V OSNOVNOŠOLSKIH UČBENIKIH SPOZNAVANJA DRUŽBE IN ZEMLJEPISA V SR SLOVENIJI

Uvodno pojasnilo

V zadnjih letih se je močno okrepila zavest o pomenu znanja za naš nadaljnji obstoj in razvoj. Vsaj od uvedbe usmerjenega izobraževanja je v Sloveniji znova jasno prisotno veliko in prizadeto zanimanje široke javnosti za „šolska“ vprašanja, med katera sodi tudi prenova učbenikov. Družbenopolitična in strokovna razprava je k temu prispevala že težko pregledno vrsto predlogov za spremembe in izboljšave.

Sam sem se – upoštevaje tudi novejša priporočila glede izvajanja politike skupnega slovenskega kulturnega prostora – vključil v razpravljanja s pregledom upoštevanja slovenskega zamejstva in širše narodnostne problematike v osnovnošolskih učbenikih v SRS¹. Učbeniško pisanje sem si izbral zaradi njegovega tradicionalnega pomena ne le v učnovzgojnem procesu, ampak tudi v razvoju posameznih znanstvenih strok in v splošnem informiranju. Ob tem sem vsebino učbenikov in nekaterih drugih sestavin didaktičnega kompleta za posamezne predmete ponekod primerjal tudi z zahtevami učnega načrta. V objavljenih analizah sem našel malo elementov za oceno dela učiteljev, ki v marsičem lahko obogatijo ali osiromašijo po učnem načrtu predvideno in v učbenikih obdelano vsebino. Razmeroma malo je mogoče prebrati tudi o empiričnih raziskavah tega, kako učenci narodnostno problematiko razumejo, katera dejstva si zapomnijo, s katerimi cilji učnega načrta se identificirajo in kaj od tovrstnega znanja in čustvenega dožemanja bodo prenesli v svojo življenjsko prakso.

Iz omenjenega obsežnega pregleda učbeniškega pisanja o narodnostnih vprašanjih sem za pričujočo objavo izbral samo učbenike za spoznavanje (narave in) družbe ter za zemljepis. Kljub temu upam, da to trganje iz celote za bralca ne bo preveč moteče. Učbenike analiziram po vrstnem redu razredov. Kritične pripombe in predloge izboljšav nizam ob posameznih učbenikih, nekatera splošna opažanja pa sem dodal na koncu pregleda, saj je bila raziskava že zasnovana kot aplikativna in ne temeljno-teoretična.

¹ Janez Stergar: Predstavitev slovenskega zamejstva (in narodnostne problematike) v osnovnošolskih učbenikih. INV, Ljubljana 1987, 51 + 7 strani.

Učbeniki razredne stopnje

Z osnovnimi podatki o jugoslovanski skupnosti se učenci prvič srečajo v drugem razredu v delovnem zvezku za spoznavanje narave in družbe *Moje delo je učenje*².

Ob zemljevidu SFRJ z vrisano SRS in ob slovenski in jugoslovanski zastavi (str. 85, 99) se seznanijo s pojmom „ožje“ in „širše“ domovine. Med sklepi iz Jajca je naveden tudi „c) Vsi ljudje naše domovine bodo živeli v miru in prijateljstvu“ (86); sklep pa nujno potrebuje dodatne učiteljeve razlage. Ob ustanovitvi OF (92) je očitno, da šolska praksa že zaradi uradnega praznovanja še dolgo ne bo sprejela v znanosti uveljavljenega datuma 26. april 1941 kot najbolj verjetnega ustanovnega dne Osvobodilne (oziroma Protiimperialistične) fronte.

V delovnem zvezku za spoznavanje narave in družbe v tretjem razredu *Učenje je moje veselje*³ je več iztočnic za obravnavo mednacionalnih odnosov v Jugoslaviji (38, 63, 70), posebej še ob 29. novembru (63). Ob republikah so sicer izpuščena imena avtonomnih pokrajin, ob naštevanju (večinskih) narodov po republikah pa sta postavljeni tudi pomembni vprašanji „Ali je ta trditev povsem točna? Kako bi jo dopolnili?“ Zamejstvo je tudi pri tem predmetu še zapostavljeno: na skici občine Nova Gorica (58) je za državno mejo le „Italija“, potovanje v zamejstvo pa je povezano samo s pojmom potnega lista in urada, ki ga izdaja (60).

Delno popravljena izdaja učbenika za spoznavanje družbe za 4. razred *Slovenija, moja ožja domovina*⁴ kar na prvih straneh še z nekoliko večjim poudarkom seznanja učence z razlikami med narodnostnim ozemljem Slovencev in mejami SR Slovenije ter z narodnostno sestavo Slovenije; sledi še obravnavna povezanosti z Jugoslavijo. Učenci se tu seveda seznanjajo šele z osnovnimi pojmi in zato niti ni mogoče pričakovati kakih statističnih podrobnosti.

Zemljevid naselitvenega področja Slovencev izpušča nekaj slovenskega oziroma dvojezičnega ozemlja v Kanalski in Ziljski dolini, kraje južno od Vrbskega jezera in Radgonski trikotnik. Hkrati opušča priložnost, da bi učencem geografsko predstavili tudi z Italijani in Madžari poseljeno območje v SR Sloveniji. Med mesti je Koper brez predpisane dvojezične krajevne oznake, Lendava pa sploh ni označena; podobno velja za zamejske centre Trst, Gorico, Beljak, Celovec in Monošter (slednji pa je prikazan na fotografiji). Dvomim, da bi bili že na tej starostni stopnji učenci še zadovoljni z ugotovitvijo, da so se Slovenci naselili „pred davnimi časi“. Prav tako ni točna definicija, da je republiška meja „Sporazumno določena črta med posameznimi narodi in narodnostmi Jugoslavije“. Iz navedbe, da tudi v SRS „žive pripadniki drugih narodnosti“, ni povsem razvidno, da gre tako za avtohtone Madžare, Italijane (in Rome), kot tudi za večje število priseljenih pripadnikov drugih jugoslovanskih narodov in narodnosti (vse str. 3 in 4).

2 Cencič, Mira: *Moje delo je učenje*. Delovni zvezek za spoznavanje narave in družbe za 2. razred osnovne šole. 10. natis, Ljubljana 1986.

3 Cencič, Mira: *Učenje je moje veselje*. Delovni zvezek za spoznavanje narave in družbe za 3. razred osnovne šole. Ljubljana 1980.

4 Košak, Marija – Tomaž Weber: *Slovenija, moja ožja domovina*. Spoznavanje družbe za 4. razred osnovne šole. 7. delno popravljeno natis, Ljubljana 1987. – Z grafičnega stališča učbenik, ki je celo nekoliko tanjši od prejšnjih izdaj, vsekakor zasluži pohvalo. Otroci, starši in šolski zdravniki bi si verjetno želeli le, da bi bil lažji (morda z nekoliko racionalnejšim formatom).

Preveč poenostavljena je tudi trditev, da je v Jugoslaviji posamezna socialistična republika „navadno strnjeno naseljena z enim narodom“. Ne vem, zakaj je ob zemljevidu treba še posebej poudarjati, da je SR Slovenija „ena izmed manjših republik v Jugoslaviji“. Ali je datum znanega Titovega govora v Ljubljani res 27. maj 1945 (večkrat najdemo tudi 26. maj)? V zvezi s 15. in 16. majem 1945 je pretirano trditi, da je šlo za „poslednje rafale . . . v 2. svetovni vojni v Sloveniji, Jugoslaviji in Evropi“; rafale je bilo slišati še nekaj pozneje, le večjih bitk ni bilo več (str. 5 in 6).

Na straneh 14 in 15 se mi zdi skoraj nepotrebno ponavljanje zemljevida mejnih Karavank in Kamniških Alp; raje bi na enem zemljevidu jasno označil geološko-geografsko ločnico med obema pogorjema. Ob Borovljah si tudi Železna Kapla zasluži označbo na tem zemljevidu. V učbeniku se učenci s sosednjimi državami srečajo še nekajkrat. Pripominjam, da najbolj znan izvir Drave ni v „sosedni Avstriji pod velikimi ledeniki“, ampak na Toblaškem polju v Italiji (42). Za Trst in Gorico bi bilo bolje reči, da sta ponovno pripadla Italiji ali kar ostala v Italiji, kot pa samo, da sta po drugi vojni „pripadla sosednji Italiji“ (96 in 105). Všeč mi je bilo več dodanih sodobnih podatkov in celo nekaterih planskih elementov. Ne vem pa, koliko še drži trditev o graditvi prostega industrijskega območja pri Sežani (82); na drugi strani nisem našel ničesar o živahni gradnji karavanskega predora.

Da so vsi tematski zemljevidi omejeni le na ozemlje SRS, ni le šolska posebnost. Žal!

Poluradna odločitev za poimenovanje obalnega področja s „Koprskim primorjem“ še ni prodrla v učbenik (od str. 89 dalje), pač pa je „Tržaško primorje“ že tu (96). Italijanska narodnost je posebej obravnavana (103), a niti na tem mestu dvojezično poimenovanje krajev ni upoštevano v tekstu. Vprašanje torej načelno ni razrešeno. Nisem primerjal, kako je z imeni krajev v dvojezičnih slovensko-madžarskih učbenikih in kako v učbenikih, ki jih uporabljajo šole z italijanskim učnim jezikom na Obali. Žal so Madžari v letos deloma prenovljenem učbeniku izginili iz obravnave Panonskega sveta; omenjeni so v uvodu in pri Ptujju (str. 120: „obrambno mesto pred napadi pastirskih Madžarov, Mongolov in Turkov“ . . .).

Zgodovinsko-geografski atlas *Moj prvi atlas*⁵, ki ga učenci uporabljajo že tudi v 3. razredu, se po vsebini omejuje na Slovenijo (in mejni del Hrvaške). Tudi v njem ni dosledno razrešena dilema glede dvojezičnega poimenovanja krajev v slovenskem zamejstvu in na narodnostno mešanem ozemlju v SRS (in SRH). Pri enem zemljevidu je tako nekaj krajevnih imen celo v istem delu zamejstva le v slovenščini, druga pa so v obeh jezikih (str. 9). Znotraj meja Jugoslavije so vsa imena dosledno le slovenska oziroma hrvaška (8, 9, 13, 15, 22/23, 28, 32/33). Samo slovenska imena nosijo reke, jezera, gore in pokrajine v slovenskem zamejstvu (npr. 16/17). Na strani 14 sta predstavljeni naseljevanje Slovencev in obdobje Karantanije. Pripomniti velja, da današnja slovenska imena (npr. Ljubljana) ne sodijo na historični zemljevid skupaj z antičnimi, če tega posebej ne označimo ali pojasnimo. Predvsem pa tu Tržaško nima rumene barve, ki je na zemljevidu barva današnjega slovenskega zamejstva. Zanimiva ilustracija in izhodišče za nadaljnje učiteljeve razlage sta dokumenta o dvojezičnosti v okupirani Ljubljani (18). Izjemoma sega vsebina tematskega zemljevida tudi preko današnjih meja SRS na strani 20, kjer so označene tudi štiri hidroelektrarne na Dravi

⁵ Oblak, Tone (et al.): *Moj prvi atlas*. Učbenik za 3. in 4. razred osnovne šole. 8. ponatis, Ljubljana 1980 (1981).

na zamejskem Koroškem. Na isti strani ob Novi Gorici ni vrisana tudi stara Gorica. Za Porabje ni bilo prostora na zemljevidu slovenskega panonskega sveta, tako da se na ta del zamejstva spomnimo le ob dvojezično poimenovani fotografiji Monoštra (33). Posebej velja pohvaliti, da avtorji niso pozabili na dvojezične kraje na avstrijskem Štajerskem. Na historično mišljenje ne navaja prav posrečeno zemljevid kmečkih uporov, ki ima vrisane le sedanje državne in republiške meje (29). Pri podatkih o številu prebivalstva po republikah in pokrajinah bi bilo nujno potrebno dodati letnico popisa, saj je sicer že nekaj let prav anahronistično in zavajajoče za Kosovo navajati le 1,3 milijona prebivalcev (30).

Predmet spoznavanje družbe se zaključuje s petim razredom. Učbenik *Naša domovina SFR Jugoslavija*⁶ je novejšega datuma, kar se mu pozna po grafični opremi, manj pa po upoštevanju sodobnih vsebin in opuščanju deklarativnosti. Kako sestaviti kratek in v vseh pogledih ustrezen učbenik za prebrisane petošolske glave, ki se naj bi prvič sistematično seznanile s svojo širšo domovino, pa je prav gotovo težka in nevhvaležna naloga. Med manjšimi spodrseljaji naj omenim, da kratica SFR in SFRJ z ovitka, z naslovnice, s strani 2, 3, 4, 5 itd. ni nikjer izpisana, ne razložena. Podobno velja za nekatere druge kratice (npr. SHS, SR BiH), ki jih je skoraj preveč. Bliže programu kot dobesedni resnici je trditve: „S svojimi sosedi smo prijatelji. Pomagamo si ob nesrečah...”. Težko si razložim dejstvo, da je zgodovinski lok od skupne slovenske pradomovine do nastanka Kraljevine SHS vpjet v komaj osem vrstic teksta (str. 5) in v nekaj podnapisov h kulturnoumetniškim spomenikom Jugoslavije.

Jugoslovanska narodnostna problematika je v učbeniku omenjena na več mestih, vendar predvsem s splošnimi idealiziranimi trditvami o „svobodni skupnosti enakopravnih narodov in narodnosti”; to seveda ni nobena posebnost le obravnavanega učbenika. Učenci sicer zvedo, da je bil v stari Jugoslaviji priznan „le en jugoslovanski narod” (6–7), zvedo za imena jugoslovanskih narodov in narodnosti (8) in za osnove avnojske ureditve (11). Samostojno poglavje „Nekatere posebnosti narodov in narodnosti Jugoslavije” na straneh 12–17 je izpolnjeno predvsem s slikami in podnapisi, kar je verjetno premalo. Učbenik se k narodnostni problematiki vrne še pri prikazu primorskega in panonskega sveta. Pri prvem ni točna formulacija o predelih, „ki jih je 1918. leta s krivičnim mirom dobila tedanja italijanska država” (29).

Na zemljevidih panonskega sveta (70 in 73) so enojezične oznake krajev, kar velja tudi za „Timisoaro” v Romuniji. Srbi bi verjetno opuščanje „Temišvara” enačili z opuščanjem slovenskega „Celovca” za „Klagenfurt”. Narodnostno pester panonski svet poseljujejo: „Hrvati, Srbi, Madžari, Čehi, Slovaki, Rusini, Nemci, Romi idr. V socialistični Jugoslaviji živijo enakopravno v skupnih naseljih in mestih. Vzroki za tako narodnostno sestavo so zgodovinski”. Noví Saq „je tudi politično kulturno-prosvetno pomemben, je središče narodnosti, ki žive v Vojvodini in izven nje.” Tako na straneh 78 in 98. Pri naštevanju prebivalcev panonskega sveta zlasti ne bi mogli izpustiti Romunov in tudi (zvečine po vojni naseljenih) Črnogorcev; po številu in ustavno-zakonskem statusu bi oboji morali biti uvrščeni pred nekatere druge našete narodnosti. Za manifestiranje narodnostne enakopravnosti bi bilo nedvomno dobro navesti vsaj ime glavnega mesta SAP Vojvodine tudi v jezikih narodnosti in morda to ilustrirati s fotografijo večjezičnega javnega napisa. Hujša nerodnost se je primerila z Albanci, ki niso omenjeni pri Prištini (98–99), njihova narodna posebnost pa je ilustrirana le s

⁶ Košak, Marija – Tomaž Weber: *Naša domovina SFRJ Jugoslavija. Spoznavanje družbe za 5. razred. Drugi natis, Ljubljana 1984.*

fotografijo albanske hiše (15). Zamolčevanje težav v medetničnih odnosih po drugi svetovni vojni v učbeniku ne more biti primerno, in to niti za petošolce, saj jim dostopna sredstva javnega obveščanja skoraj dnevno poročajo tudi o tem segmentu nekajletne jugoslovanske družbenoekonomske krize.

6. razred

*Učbenik za zemljepis*⁷ je kolektivno delo iz novejšega časa. Pri obravnavi Evrope brez Sovjetske zveze dosledno opozarja tudi na jezikovno in narodnostno raznoličnost posameznih obravnavanih regij. Žal se prevečkrat pojavlja presplošna formulacija o pestrosti; tako npr. pri srednji Evropi, Panonski nižini, Karpatih, pri ponavljanju značilnosti zahodne Evrope, pri medmorski Evropi kot celoti. Bolj konkretne so informacije o etnogenezi prebivalstva južne Evrope (71–72). Le šest vrstic je namenjenih narodom srednje Evrope, njihovi zgodovini, iztreljanju Judov in povojnim selitvam (88–89). Posebej so omenjene manjšine (92), niso pa naštetih narodi, s čimer so se avtorji izognili dilemi okoli Avstrijcev in Švicarjev kot narodov. Vendar se k temu vprašanju vrnejo ob obravnavi Alp: „V Švici prebivajo Nemci, Francozi, Italijani, Retoromani. V Avstriji pa Nemci, ob južni meji Koroški Slovenci in na vzhodu Gradiščanski Hrvati” (108). Pravilneje bi bilo: V Švici prebivajo Švicarji nemškega, francoskega, italijanskega in retoromanskega jezika. V Avstriji pa Avstrijci nemškega jezika, koroški in štajerski Slovenci, Gradiščanski Hrvati, Madžari, Čehi, Slovaki in Romi.

Ob slovenski obliki imen nekaterih znanih krajev v evropski sosesčini je vsaj pri prvi omembi dodano tudi izvorno ime.

Učbenik omenja v zahodni Evropi odprt problem severne Irske, ob narodnostni sestavi zahodnoevropskih držav pa opomni na izseljevanje v kolonije in na doseljivanje zdomcev „predvsem iz južne Evrope, med njimi tudi iz Jugoslavije” (145). Ob predstavitvi prebivalstva severne Evrope (158–159) se zdi zelo vprašljivo enostransko poudarjanje pozitivnih lastnosti nordijskih narodov, kot npr. da imajo „izredno visoko kulturno raven . . . So poštene, vztrajni in delavni. Že dolgo ne poznajo nepismenosti . . . Imajo izredno visoko življenjsko raven . . .” Takih oznak namreč pri prebivalstvu drugih predelov Evrope avtorji učbenika niso zapisali. Narodnostni in jezikovni sestavi celotne medmorske Evrope sta posvečeni strani 165 in 166 učbenika; vsebujeta tudi zemljevid narodnostne sestave Evrope in uporabe besede 'mati' v različnih evropskih jezikih. Posebej učbenik opozarja na zemljevid jezikov v Evropi iz šolskega atlasa (o njem pozneje) in na problematiko narodnih manjšin ter zahteva od učencev ponovitev znanja o naših narodnostih in zamejskih Slovencih: „Povej, kje v naši državi živijo pripadniki drugih narodnosti! Kakšne pravice imajo? Kje živijo Slovenci onstran naših državnih meja? Kaj si prizadevamo Slovenci, da bi dosegli za naše rojake v sosednjih državah?”

Mimogrede naj v tem našem kramljanju omenimo še tri spodrsrljaje v učbeniku: prikaza naraščanja števila evropskega prebivalstva ne gre zaključiti s podatkom za že zelo odmaknjeno leto 1972 (165); kratica na zemljevidu „SRF Jugoslavija” je lapsus (60), povežemo pa ga lahko tudi s povedanim o kraticah v učbeniku za spoznavanje družbe v petem razredu; na zemljevidu evropskih predorov je izostal zelo pomemben in tehnično popoln cestni predor Arlberg v sosednji Avstriji (111).

⁷ Brinovec, Slavko (et. al.): *Zemljepis za 6. razred osnovnih šol*. (2. natis), Ljubljana 1986.

7. razred

Predstaviti fizične in družbene značilnosti sveta (razen medmorske Evrope) v razmeroma tankem učbeniku je prav gotovo zahtevna naloga. Če *Zemljepis za 7. razred osnovne šole*⁸, ki sodi med novejšje učbenike, ocenjujemo po upoštevanju narodnostne, verske in rasne problematike, lahko zapišemo, da sta se avtorja pri vseh kontinentih ustavila tudi ob teh vprašanih. Razumljivo je, da sta večkrat opozorila še na tematske karte v šolskem atlasu.

Med podrobnostmi bi pripomnil, da že nekaj časa ne drži več trditev: „Slovanskim narodom pripada v Sovjetski zvezi nad tri četrtine vsega prebivalstva” (19). Leta 1971 jih je bilo namreč 74 %, kljub poskusom rusifikacije in ustvarjanja enega „sovjetskega naroda” pa smo lahko že veliko brali zlasti o naraščanju neslovanskega muslimanskega prebivalstva. K podatku, da na Kitajskem ob različnih manjšinah živi „več kot 91 % Kitajcev” (34), bi veljalo povedati, da se pripadniki večinskega „kitajskega” naroda imenujejo Hani. O odprtih narodnostnih problemih učbenik strnjeno, a korektno poroča še posebej pri obravnavi Indijske podceline (51), položaja Palestincev, Kurdov in Armencev (54). Morda je nekoliko ohlapna formulacija o tem, da Jugoslovani zaradi svoje neuvrščenosti v narodnostnih (in teritorialnih) sporih „vsem priznavamo svobodo in enakopravnost” (58). Prav tako je preveč poenostavljena definicija: „judovstvo (židovstvo) – narodnostna in verska skupnost, ki temelji na svetem pismu stare zaveze” (59).

Učbenik seznanja učence z glavnimi značilnostmi rasne, jezikovne in narodnostne sestave Afrike in opozarja na to, da zaradi kolonialne preteklosti državne meje ne tečejo skladno z narodnostnimi. Posebej se ustavlja pri sistemu apartheida v Južnoafriški republiki (72–74, 77, 86–89). Pri Avstraliji so ob narodnostni strukturi omenjeni tudi slovenski in drugi jugoslovanski izseljenci (93), pri Novi Zelandiji tudi vprašanje preporeda Maorov (96). Pri obeh Amerikah so obdelane vse „klasične” teme iz demografske zgodovine, nekaj manj iz sodobne problematike (99, 100, 109, 110, 114, 115, 123, 126, 130, 131, 136, 137). Nekaj več bi veljalo reči o novejšem naseljevanju Portoričanov, Mehičanov in Azijcev v ZDA. Za osnovno informacijo o naših izseljencih v ZDA in v Kanadi je zapisanega dovolj, o naših izseljencih v Južni Ameriki pa nisem našel ničesar.

8. razred

V letos prvič natisnjem učbeniku *Zemljepis za 8. razred osnovne šole*⁹ Marije Košak in Metoda Vojvode je narodnostna problematika ustrezno predstavljena tako po vsebini kot po obsegu informacij, ki jih lahko skupaj z učencem pričakujemo pri pouku zemljepisa. Seveda pa lahko v prvem natisu najdemo nekaj podrobnosti, ki motijo. Leta 1954 naša zahodna meja ni bila izoblikovana le s pripojitvijo cone B STO, ampak tudi dela cone A (str. 7). Na zemljevidu razvoja jugoslovansko-italijanske meje (na isti strani) je Gorica vrisana na naši strani sedanje meje, Nova Gorica ni označena. Gorica, Trst in Reka imajo samo slovenska imena, Pulj pa je poimenovan nrvaško Pula (pozneje, na str. 25 imamo par Pula – Rijeka). Da bi bilo bolj razvidno,

8 Olaš, Ludvik – Franc Marič: *Zemljepis za 7. razred osnovne šole*. 2. natis, Ljubljana 1987.

9 Košak, Marija – Metod Vojvoda: *Zemljepis za 8. razred osnovne šole*. Prvi natis, Ljubljana 1987.

kako je potekala meja po I. svetovni vojni, bi kazalo vrisati Bohinjsko jezero, Žiri, Planino in Rakek (ali vsaj kaj od tega). Od treh mest ob današnji slovenski obali je vrisan le Piran; sam bi se prej odločil za Koper, ki je bliže meji. Železnica se ne konča v Podbrdu in ni brez odcepov proti Italiji in Istri. Ob mejah avtorja učbenika opozorita na narodne manjšine in na sosedske odnose (str. 8–9). Na zemljevidu mednarodnih prehodov v Jugoslavijo je od imen sosednih držav izpadla Italija. Poimenovanje cestnih prehodov v Sloveniji se ne sklada s poimenovanjem na podrobnejšem zemljevidu (isti strani: npr. Kozina – Krvavi potok, Sežana – Fernetiči, Gorica – Nova Gorica itd.).

Ob eksplozivnem demografskem razvoju v nekaterih predelih SFRJ bi bilo pri zemljevidu števila in gostote prebivalstva (10) potrebno povedati, da gre za podatke iz leta 1981. Hkrati bi lahko uskladili skupno število jugoslovanskega prebivalstva s podatkom na strani 68. (Podobno najdemo na straneh 83 in 132 različna podatka o lastništvu obdelovalne površine in letu 1984.) Avtorja učbenika pojasnita razloge za različno gostoto prebivalstva po posameznih delih Jugoslavije (68). Pri sestavi prebivalstva najprej predstavita narodnostno pestrost, pri čemer ni prav povsem in izrecno odpisovati Bolgare od našega prebivalstva (73), saj jih bodo učenci sami našli v statističnem koledarju, h kateremu jih učbenik napoti (marsikje bo za to treba učiteljeve pomoči, sicer pa je navajanje na uporabo statističnega koledarčka umestno). Grafikon aktivnega prebivalstva leta 1981 zahteva novo legendo barv, saj bi sicer glede na barve s predhodnega grafikona (str. 73 in 74) prebivalstvo BiH enačili z Muslimani, Kosova z Albanci in Vojvodine z Madžari. Podnapis k starostnim piramidam prebivalstva napačno navaja leto 1948 namesto 1931 (75). Glede na odstotek zajetega prebivalstva nisem prepričan, da povsem drži trditev, da so se pri nas „ljudje največ selili po drugi svetovni vojni: iz gorskih in kraških predelov so se selili v Vojvodino in Slavonijo na posesti izseljenih Nemcev“ (77).

Pri sliki dvojezičnih napisov na trgovinah v Lendavi (78) bi bili bolj prepričljivi, če bi podnapisu dodali tudi madžarsko obliko krajevnega imena, sliki (iz prospekta?) pa odrezali nepripadajoči del drugega posnetka. Pri naštevanju naših manjšin v sosednjih državah ne bi smeli izpasti Slovenci na avstrijskem Štajerskem, Hrvati (in Srbi) na Madžarskem ter Makedonci v Albaniji (79). Premalo konkretnega je v učbeniku povedanega o Muslimanih, Romih in drugih narodnostih v SFRJ, še zlasti ni praktično ničesar o odprti narodnostni problematiki. Posredno lahko povežemo z narodnostno problematiko tudi pripombo, da na dveh zemljevidih ni vrisana železniška povezava z Albanijo (31 in 111).

Posebej naj opozorim na neuresničeno možnost, da bi se učenci pri osnovnošolskem pouku zemljepisa seznanili vsaj z osnovnimi fizično in družbenografskimi značilnostmi posameznih delov slovenskega zamejstva. Sistematična obravnava slovenskega ozemlja se tako omeji le na SRS.

Pri pouku zemljepisa v osnovnih in srednjih šolah je prepotrebno pomagalo *Atlas sveta*¹⁰. Ta sodobno zasnovan in grafično izvrsten pripomoček sta pred osemimi leti s številnimi sodelavci oskrbela Borut Ingolič in (zdaj že pokojni) prof. dr. Jakob Medved. Atlas ima tudi nekaj tematskih zemljevidov o narodnostnih vprašanjih.

Predvsem smo bili pozorni na pisanje krajevnih imen. V uvodnem delu najdemo pojasnilo o podomačevanju imen voda, vrhov, gorovij, pokrajin ipd. Po priporočilu

¹⁰ Atlas sveta za osnovne in srednje šole. Uredila Borut Ingolič in Jakob Medved. Prvi ponatis, Ljubljana 1984.

OZN atlas piše krajevna imena v uradni (poštno pečatni) obliki. Atlas uporablja poleg uradnih imen še tradicionalno slovensko poimenovanje krajev kot so npr. Dunaj, Benetke, Rim ipd. Pojasnilo načelno lepo reši pisanje krajevnih imen na narodnostno mešanih ozemljih: „Pri nas v Jugoslaviji je ta problem rešen. Znana so nacionalno mešana ozemlja, npr. v Sloveniji v delu Prekmurja in v delu Kopršćine. V teh krajih pišemo dvojna imena, najprej slovensko, nato italijansko, oziroma madžarsko. Podobno smo v šolskem atlasu pisali dvojna imena tudi povsod drugod, kjer je uradno priznana dvojezičnost (npr. v Švici, Južni Tirolski, Belgiji itd.). Ta kriterij pa ni bilo mogoče dosledno uveljaviti pri sosednih državah, kajti vse naše manjšine v zamejstvu še vedno nimajo priznanih pravic do dvojezičnosti. Zaradi tega smo pisali dvojezična imena tudi v tistih območjih sosednjih držav, kjer žive naše manjšine, ne glede na to ali imajo priznane te osnovne pravice”.

Pri izvedbi pa ni šlo vse gladko. Na zemljevidu 9–1 so dvojezični Celovec, Trst, Benetke, Gradec, ne pa tudi Subotica in Timișoara; za Rijeko ni slovenskega eksonima Reka. Na naslednjem zemljevidu sta dvojezično poimenovana Trst in Benetke, enojezično pa Rijeka, Raša, Rovinj, Piran, Lendava, Cave del Predil, Bleiberg-Kreuth, St. Andrä, Nagykanizsa, vsi kraji in SAP Vojvodini in SAP Kosovu ter morda še kaj, kar bi po uvodnem pojasnilu moralo imeti dvojezično oznako. Na zemljevidu 9–3 je nekaj dvojnih imen v sosedni Italiji in Avstriji, enojezične ostajajo Benetke, Pula (tudi sicer nikjer nisem opazil italijanske Pole in slovenskega Pulja), Rijeka, Szentgotthard, vsi kraji v Vojvodini, na Madžarskem in v Romuniji. „Podkloster/Zila (Arnoldstein/Gailitz)” obuja že opuščeno „Zilo” brez „j”; Gailitz je tako ali tako Ziljica. Za nameček v krajevnem kazalu na koncu atlasa najdemo kraj le pod „Arnoldstein (Podkloster)” in ne tudi pod črko „p”. Zemljevid 10-11 upošteva dvojezičnost zunaj naših državnih meja (tudi Skadar je Shkodër), pri nas pa so le enojezični Koper, Rovinj itd. Na zemljevidu zahodnega dela Jugoslavije je slovensko zamejstvo lepo dvojezično (razen nekaterih obrobnih krajev na Koroškem), dvojezična je tudi naša obala, a le do „Novigrad (Citanova)”, ki je v italijanščini izgubil en „t”. Južno je vse le hrvaško, kakor je tudi Lendava le slovenska. Na zemljevidu vzhodne Jugoslavije sem našel dvojezično poimenovan le Skadar. Tudi tu prav gotovo ni šlo za kakšno prostorsko stisko pri grafični izdelavi zemljevidov, ampak za očitno nedoslednost in odstopanje od lepo zapisanih uvodnih načel.

Za našo temo so pomembni zemljevidi z nekaterimi demografskimi podatki za Evropo in Jugoslavijo (30–33). Sprašujem se, od kdaj so podatki o gostoti prebivalstva, če ima vse Kosovo označenih še pod 50 prebivalcev na km². V novih izdajah bi za naraščanje prebivalstva lahko uporabili podatke iz leta 1981 (str. 18), saj atlas že zajema podatke o narodnostni sestavi SFRJ po popisih iz let 1971 in 1981. Zemljevid jezikov v Evropi je premajhen, da bi iz njega lahko razbrali obstoj nekaterih narodnih manjšin; tako so se skoraj izgubili Makedonci v Grčiji, povsem pa v Albaniji.

Pri evropskih zemljevidih sta dosledno podomačeni npr. tudi imeni Milan in Turin, nikjer pa ne najdemo starega (povednega) Solnograda za Salzburg in Monakovega za München. Dvojezičnost na južnem Tirolskem je dosledna, žal pa je dvojezično oziroma trojezično krajevno poimenovanje popolnoma prezrto na avstrijskem Gradiščanskem (62–63). Pri imenih avstrijskih dežel ni uveljavljenih imen Predalško in Solnograško za Vorarlberg in Salzburg. Slovensko zamejstvo je dvojezično z redkimi izjemami (samo Mureck, Spielfeld in St. Veit) in napakami (Rosenbach ni Področje ampak Področca, Eberndorf ni Sinča vas ampak Dobrla vas). Dvojezične so v Istri tokrat tudi Buje

(Buie), Lendava kot kraj sploh ni označena, Nova Gorica pa je imenovana, a brez krožca za lokacijo kraja. Nekoliko neprofesionalno se zdi, da je dunajska Votivkirche prevedena kar v „cerkev Votiv“, Burgtheater pa v „mestno gledališče“ (64); pri Grossglocknerju (včasih je imel tudi slovensko ime) Maut in Mauthaus nista krajevni imeni, ampak mitnici oziroma cestninski postaji.

Poleg verske, rasne in jezikovne sestave svetovnega prebivalstva (163–165) posebni zemljevidi predstavljajo še sestavo prebivalcev Singapura (102), Kaapstada (112), Witwatersranda (113, z nejasno legendo), ZDA (124), New Yorka (128, z zadnjimi podatki še iz 1960), Trinidada (131) in Severne ter Južne Amerike (136). Imensko kazalo povečuje uporabnost atlasa. Pri pregledu na preskok smo ob nizu dvojezičnih krajevnih imen našli enojezične Buje in Izolo, Lendavo pa sploh samo kot reko.

Vprašanje učbenikov za spoznavanje družbe

Pred dobrim letom je v naši javnosti precej prahu dvignila s svojim kritičnim zapisom o kompletu učbenikov za spoznavanje (narave in) družbe publicistka Alenka Puhar¹¹; pospešene priprave na prenovo tega učbeniškega kompleta prav gotovo lahko pripišemo tudi njenemu prizadetemu razpravljanju. Probleme razvoja učbeniške literature za spoznavanje družbe je v posebni razpravi osvetlil eden izmed piscev učbenika za ta predmet Tomaž Weber¹². Reformo učnega načrta za SD (1973) so uresničili šele delovno zasnovani učbeniki iz začetka osemdesetih let. Weber sam zanje pravi: „Nova doba je povzročila v svoji učbeniški zasnovi pravi šok med izvajalci vzgojno-izobraževalnega procesa, pa tudi med starši. Nenadoma se določenega pojma namreč ni bilo mogoče več na pamet naučiti, treba je bilo opazovati, brskati, iskati, zbirati, delati“ (51). Dalje ugotavlja, da je nov način dela res veliko zahtevnejši za učence in tudi za (pogosto premalo usposobljene) učitelje. V metodičnem pogledu „torej učni cilji SD očitno niso dovolj jasni“.

Na nekatere čeri pri pisanju in uporabi učbenikov za spoznavanje narave in družbe na začetni stopnji šolanja je opozorila že pred časom ena od avtoric Mira Cenčič. Med drugim je glede večkrat kritiziranega ponavljanja iste učne snovi v zaporednih razredih zapisala: „Obravnava prazničnih dni ima res izreden vzgojni značaj, nevarno pa je, da brez jasne opredelitve prvega in drugega koncentričnega kroga pride v praksi do ponavljanje dejstev brez poglobljanja in širjenja vsebine.“¹³ Spet je torej (pre)veliko odvisnega od znanja in vneme učitelja, ki dela z učbenikom.

Sam bi ob primerjavi učnega načrta in učbenikov SD opozoril le še na to, da v učbeniku za 5. razred nisem zasledil izrecne obdelave naslednjih predpisanih tem: „Odnosi naše družbene skupnosti do pripadnikov naših narodov v zamejstvu ter izseljencev in začasno zaposlenih v tujini. – Z učenci se pogovorimo o naših ljudeh v

11 Alenka Puhar: Neznosna puhlost šolanja. – Nova revija, Ljubljana 1986, št. 52–53, str. 1474–1487. Ponatis v: *Otrok in družina*, Ljubljana, oktober in november 1986. Avtorica se sicer ne ustavlja posebej ob vprašanih, ki nas tu zanimajo.

12 Tomaž Weber: Problemi razvoja učbeniške literature spoznavanja družbe v osnovni šoli in dela z njo. Od domoznanstva do spoznavanja družbe. – *Vzgoja in izobraževanje*, Ljubljana, 17/1986, št. 6, str. 33–35. – Isto tudi (z obrnjenim naslovom) v: *Sodobna pedagogika*, Ljubljana, 38/1987, št. 1–2, str. 49–54.

13 Mira Cenčič: Nekaj misli o vsebini spoznavanja narave in družbe v prvem in drugem razredu. – *Vzgoja in izobraževanje*, Ljubljana 14/1983, št. 3, str. 35–37.

tujini in o skrbi matične domovine. – Seznanimo jih z razvojnimi načrti in nalogami SFRJ¹⁴.

Učbeniki za zemljepis : znanje učencev

Skupna pripomba k osnovnošolskim učbenikom zemljepisa je nedoslednost pri pisanju krajevnih imen na dvojezičnih ozemljih. Čeprav učbeniki v skladu z učnim načrtom obravnavajo veliko vidikov narodnostne problematike, na osnovnošolski stopnji med slovenskimi regijami niso celostno predstavljene zamejske pokrajine. Novi srednješolski učbenik to pomanjkljivost odpravlja in vsebuje posebno poglavje Zamejska Slovenija.

Da bo obravnava slovenskega zamejstva še naprej nadvse pomembna geografska tema, kaže tudi veliko zanimanje, ki ga osnovnošolski, srednješolski, višješolski in fakultetni učitelji geografije posvečajo tej tematiki. V „Geografskem obzorniku“, ki je namenjen predvsem geografskim pedagogom, je v zadnjih petih pregledanih letnikih izjemno veliko člankov, ki obravnavajo novosti v didaktičnem kompletu za pouk zemljepisa v osnovnih in srednjih šolah. Tako nas Mira Verbič med drugim seznanja z jugoslovanskimi geografskimi „skupnimi jedri“¹⁵ in opozarja na znani problem, da ob geografskih „programih ni mogoče zagotoviti časovno usklajene obravnave posameznih vzgojnoizobraževalnih vsebin pri predmetih STM in zgodovina“¹⁶. Milan Orožen-Adamič in Bibijana Mihevc poročata, da za pouk in za preizkušanje znanja geografije v osnovni šoli že od leta 1985 obstoje računalniški programi¹⁷, ki bi jih bilo ob priliki zanimivo pregledati tudi z našega vidika.

„Geografski obzornik“ ob nekaterih rutinskih poročilih o učbenikih objavlja tudi tematske recenzije vrhunskih strokovnjakov, ki analizirajo predstavitev svojega specialnega področja v njih.¹⁸ Posebna dvojna številka pa je bila lani posvečena prav geografski obravnavi narodnostnih manjšin,¹⁹ večina prispevkov je izhajala iz delavnice prof. dr. Vladimirja Klemenčiča in iz njegovega seminarja. Maja Umek je v omenjeni številki objavila razpravo „Narodnostne manjšine kot učna vsebina“²⁰; za poglobitev teme našega razpravljanja si jo velja v celoti prebrati. Predvsem naj povzamem uvodno avtoričino opažanje (ki se mu po analizi učbeniške vsebine pridružujem), in sicer, da je poznavanje našega zamejstva pri učencih po končani osnovni šoli „zelo splošno in nenatančno. Zaradi pogoste obravnave manjšin v šoli, pogostih vesti iz zamejstva v dnevnih časopisih, na radiu in televiziji imajo občutek, da o manjšinah dovolj vedo,

14 Program življenja in dela osnovne šole. 3. zvezek: družbenoekonomsko vzgojno-izobraževalno področje. Zavod SRS za šolstvo, Ljubljana 1984, str. 11 dalje.

15 Mira Verbič: Koncept geografije v učnih načrtih v SR Sloveniji in predlog programskih jeder v SFR Jugoslaviji. – Geografski obzornik, Ljubljana, 30/1983, št. 3–4.

16 Mira Verbič: Rezultati spremljanja in vrednotenja geografije v srednjem usmerjenem izobraževanju. – Geografski obzornik, Ljubljana, 32/1985, št. 1, str. 25–28. Ista: Ugotovitve spremljanja in vrednotenja učnega načrta in učbeniškega gradiva za geografijo v programih srednjega izobraževanja. – Geografski obzornik, Ljubljana, 32/1985, št. 4, str. 25–28.

17 Milan Orožen-Adamič – Bibijana Mihevc: Pregled računalniških programov za geografijo. – Geografski obzornik, Ljubljana, 33/1986, št. 1, str. 25–28.

18 Tako npr. Jurij Kunaver: Kras v slovenskih geografskih učbenikih. – Geografski obzornik, Ljubljana, 34/1987, št. 2, str. 16–23.

19 Geografski obzornik, Ljubljana, 33/1986, št. 2–3.

20 prav tam, str. 119–130.

celo da se tem vsebinam posveča preveč časa. Razdrobljenost učne snovi o manjšinah med različne predmete in na različne stopnje verjetno povzroča občutek nasičenosti, po drugi strani pa se zaradi razdrobljenosti nivo pouka ne more bistveno spreminjati, kljub različnim pristopom učnih predmetov" (str.120).

Umekova je do svojih spoznanj prišla med drugim tudi z anketo med 61 ljubljanskimi srednješolci (pred obravnavo poglavja o zamejski Sloveniji pri pouku geografije v 3. letniku). Rezultate anketiranja komentira takole: „Odgovori kažejo, da učenci seveda vedo, da žive Slovenci tudi v Italiji in Avstriji, le četrtnina pa jih je navedla Porabje na Madžarskem. Tudi natančnejše poimenovanje slovenskih pokrajin jim dela precejšnje težave." Nekaj učencev je menilo, „da žive Slovenci tudi na Gradiščanskem". Nihče pa se ni spomnil na Slovence na avstrijskem Štajerskem; kaže, da tudi avtorica razprave ne. Pri naštevanju problemov Slovencev v Italiji in Avstriji (za Madžarsko anketa raje ni spraševala) so zopet značilni „zelo splošni odgovori ter pozornost na kulturno, tj. predvsem zunanje izkazovanje slovenstva". Podobni so bili (presplošni) odgovori na vprašanje o pravicah manjšin (narodnosti) v Jugoslaviji.

Anketiranci so se morali izreči tudi o potrebnosti tega, „da večinski narod na narodnostno mešanem ozemlju govori ali vsaj razume jezik manjšine". Kar 8 učencev je menilo, da je učenje drugega jezika samo dolžnost manjšine, ki se mora prilagajati tudi glede na svojo številčno majhnost; dodatnih 9 učencev se ni opredelilo glede vprašanja. Pri podrobnejšem spraševanju je kar četrtnina do polovice učencev menila, da narodnostna manjšina za večinski narod lahko pomeni „stalno politično nevarnost", „probleme zaradi različnih vrednot, navad obeh narodov" in „oviro za skladnejši razvoj države".

Maja Umek je v istem prispevku objavila tudi podrobno metodično pripravo učne teme Zamejska Slovenija za 4–5 šolskih ur. Čeprav je napotek namenjen srednješolskim učiteljem, ga bodo s pridom lahko uporabili tudi osnovnošolski.

Čeprav s tem presegamo tokratni „osnovnošolski" okvir, naj opozorimo na že uveljavljeno prakso občasnega preverjanja geografskega znanja slovenskih srednješolcev in maturantov. V samostojni razpravi Maja Umek med drugim navaja²¹ odgovore na dve za nas zanimivi vprašanji. V letih 1962/63, 1977/78, 1978/79 in 1983/84 je bilo glede glavnih jezikov v Južni Ameriki pozitivnih odgovorov 60, 86, 63 oziroma 87, pomanjkljivih 37, 12, 11 oziroma 13, negativnih 0, 0, 21 oziroma 0, manjkajočih pa 3, 2, 5 oziroma 0. Samo ob zadnjih dveh anketiranjih so spraševali po pravicah narodnosti v SFRJ, število odgovorov pa je bilo 23 oziroma 40 pozitivnih, 18 oziroma 27 pomanjkljivih, 50 oziroma 24 negativnih in obkraj 9 brez odgovora. V splošnem je pri tem opazen pozitiven premik v znanju maturantov – brucov.

Ne glede na morda nekoliko vprašljivo reprezentativnost statističnega vzorca naj navedemo še rezultate, ki jih je za znanje gorenjskih srednješolcev objavil Bojan Ančik. Med desetimi dijaki sta na vprašanje „Naštev po velikosti tri najštevilnejše nacionalne manjšine" (v SFRJ) pravilno odgovorila dva, napačno eden, „kar sedem pa je navedlo le prvi dve najštevilnejši manjšini, tretje, precej manj številne, pa ne".²² Za novejšo in obsežnejšo anketo (230 dijakov iz desetih šol) pa avtor pravi: „Pri naštevanju Jugoslo-

21 Maja Umek: Raven znanja geografije pri študentih na začetku visokošolskega študija geografije v šolskem letu 1983/84. Primerjava z rezultati preizkusov v šolskih letih 1962/63, 1977/78 in 1978/79. – Geografski obzornik, Ljubljana, 31/1984, št. 2–3, str. 104–113.

22 Bojan Ančik: Nekaj misli o znanju in vlogi geografije po štirih letih usmerjenega izobraževanja v srednjih šolah. – Geografski obzornik, Ljubljana 32/1985, št. 4, str. 33–36.

vanskih narodov je 70 % pravih odgovorov, med nepravilnostmi se kaže, da učencem niso jasni pojmi narod – narodnost, saj naštevajo zraven še Albance in Madžare, precej napak pa je tudi v zvezi z muslimani kot narodom. Pri naštevanju, kje žive zamejci, so odgovori precej pomanjkljivi. Za Slovence v zamejstvu ni bilo problemov, veliko pa jih je pozabilo na Makedonce. Pri navajanju števila narodnosti, ki žive v SFRJ, je dobra polovica navedla pravo število – nad 10⁷.²³

Zaključki in predlogi

Na 55. seji predsedstva RK SZDL Slovenije 1.7.1986 je v razpravi o nalogah SZDL pri uresničevanju politike skupnega kulturnega prostora Marjan Tavčar izrekel tudi naslednjo oceno: „Glede preverjanja programov mislim, da je stvar toliko evidentna, da naši šolski programi dajejo premalo, ponekod pa tudi nič informacij o zamejcih, o zamejski situaciji, zamejski ustvarjalnosti.”²⁴ Iz našega pregleda nasprotno izhaja, da osnovni problem ni učni program, ampak različne faze njegove izvedbe. Če bi želeli, da naši učenci v šolah dobe boljše znanje o zamejstvu (in narodnostni problematiki nasploh), bi iz učnega načrta resda lahko izpustili kakšno ponavljajočo se in perspektivno manj družbeno pomembno tematiko (in s tem prihranili manjkajoči čas), sicer pa sam učni načrt ni ovira, ampak že v sedanji obliki kar ustrezna spodbuda za obravnavo zamejstva.

Pripombe k učbenikom kot delu izpeljave učnega načrta razumemo kot del javne strokovne razprave o izgrajevanju našega šolstva, hkrati pa tudi kot sodelovanje v družbenopolitični akciji, ki jo je lani poživila RK SZDL s sklepi o uresničevanju politike skupnega slovenskega kulturnega prostora, ko je sklenila tudi, da „je potrebno takoj preveriti, če učni načrt v zadovoljivi meri zagotavlja medsebojno spoznavanje in temu ustrezno zavest o skupnem slovenskem kulturnem prostoru, njegovi zgodovini in sedanjosti”.²⁵

Med konkretnimi pripombami sem v tem pregledu omenjal občasno (večinoma nehoteno, z razpoložljivimi podatki pogojeno) omejevanje slovenstva in Slovenije na ozemlje SRS brez zamejstva, zdomstva in izseljenstva. Jasni pojmi o državnih, deželnih in narodnostnih mejah v zgodovini in sedanjosti niso le stvar zgodovine in geografije, vendar pri njih – kot smo videli – prepogosto prihaja do nedoslednosti in napak. Madžarska in italijanska narodnost v SRS, avtohtoni Romi in veliko število priseljencev iz drugih jugoslovanskih republik so prevečkrat spregledani pri obravnavi značilnosti prebivalstva SRS. Deklarativnost in idealiziranje glede mednacionalnih odnosov v SFRJ in glede enakopravnega položaja narodnosti v SRS ne more nadomestiti stvarnih in po potrebi tudi problematiziranih informacij.

V zadnjem času je splošna problematika nastajanja učbenikov našla ustrezen odmev ne le med pedagogi, ampak tudi v širši javnosti²⁶. V kompletu 85 osnovnošol-

23 Bojan Ančik: Vloga geografije v šoli in življenju. – Geografski obzornik, Ljubljana, 34/1987, št. 2, str. 33–36.

24 Zapisnik 55. seje predsedstva RK SZDL Slovenije 1.7.1986; v dokumentaciji INV.

25 Usmeritve pri izvajanju politike skupnega slovenskega kulturnega prostora, s 56. seje predsedstva RK SZDL Slovenije, v dokumentaciji INV.

26 Peter Kolšek: Aktualen pogovor z Majdo Zavašnik. Študijski dopust za pisanje učbenikov? – Delo, Ljubljana 29.8.1987; odmevi v pisnih bralcev vsaj še do 31. 10. 1987. Tudi: „Studio ob sedemnajstih” Radia Ljubljana 5.10.1987. Mislim še na vsakoletne jesenske preglede Tineta Logarja v Prosvetnem delavcu.

skih učbenikov je seveda v 34 obveznih fazah pri nastajanju vsakega-izmed njih možnih skoraj nešteto različnih napak, težav in zapletov. Tudi glede na včasih romantično ali arhaično predstavitev zamejstva in narodnostne tematike v posameznih učbenikih bi zato podprl že uporabljeno prakso večjega števila recenzentov za pregled rokopisov učbenikov. Ni namreč vedno res, da veliko število babic rodi le kilavo dete. Ker očitno še nekaj časa osnovnošolskih in srednješolskih učbenikov ne bodo pisali univerzitetni učitelji in sami vrhunski raziskovalci, bi bilo prav, ko bi vsaj vedno pridobili čimveč njihovih strokovnih recenzij in tako pospešili pretok novih spoznanj iz znanosti v pedagoško prakso.

Zlasti pri učbenikih, ki so doživeli že deset ali več ponatisov, se mi zdi prav neverjetno, da v njih še vedno ostajajo nekateri spodrsaljaji in tiskovne napake (na katere prav dosledno nisem mogel opozarjati, sem si jih pa več zabeležil). Take napake ne mečejo slabe luči le na izdajatelje učbenikov, ampak tudi na njihove poklicne uporabnike – učitelje, ki svojih opažanj in kritičnih pripomb ne uveljavljajo na pravem mestu.²⁷ Kot je pokazal tudi najnovejši primer zgodovinskega atlasa, so odzivi na argumentirano kritiko učbenika lahko zelo hitri in – upajmo – uspešni.²⁸

SUMMARY

ETHNIC PROBLEMATICS AS TREATED IN PRIMARY SCHOOL TEXTBOOKS FOR SOCIAL SCIENCE AND GEOGRAPHY SUBJECTS IN SOCIALIST REPUBLIC SLOVENIA

Textbooks represent an influential factor not only in educational process, but in the process of development of respective scientific disciplines and, nevertheless, in general informational field as well. The author this time dealt with primary school textbooks treatment of ethnic problematics as a whole, and Slovene national minorities problematics especially. Nine volumes were analyzed that are dedicated to social science and geography subject. Concrete criticisms and suggestions are presented for each volume, while some general remarks are given at the end, according to the applicative nature of the study.

In treating Slovene minorities in Italy, Austria and Hungary, the main shortcoming seems to be the atomization of the problematics into various school subjects. Thus, unnecessary duplications are inevitable, but the knowledge of the pupils is bound to remain superficial. The studies done about the problem confirm the stated facts; moreover, they indicate weak knowledge of interethnic relations in Yugoslavia, and certain degree of xenophobia on the part of the pupils.

The author stresses the following shortcomings of the textbooks reviewed: Frequent limited use of the terms Slovene nation, slovenhood and Slovenia (geographical term) to apply exclusively to the territory of Socialist Republic Slovenia, and to exclusion of Slovene national minorities, and Slovene emigration, both economic and permanent. This sort of omissions are the result of unprecise formulations, or are conditioned by available statistic datas, thematic maps etc. Inconsistencies in presenting state, regional and ethnic boundaries are all too frequent in dealing with both historic and modern times. Hungarian and Italian minorities, autochthonous Romas (Gypsies), and numerous immigrants from other Yugoslav republics are too often neglected as characteristics of modern demographic situation in SR Slovenia. Declarative and idealized statements about interethnic relations in Socialist Federative Republic of Yugoslavia cannot substitute realistic and problematized informations.

27 Zaradi specifične zasnove tega pregleda sam nisem preučil vsebine in rezultatov strokovnega spremljanja uporabnosti novih učbenikov, ki ga kontinuirano opravlja Zavod SRS za šolstvo. Za poglobitev razpravljanja pa bo nedvomno potrebno v nadaljevanju pritegniti tudi to pomembno gradivo, ki javnosti kaj bolj sicer ni poznano.

28 Vladimir Jerman: Muke po Janezku. – Teleks, Ljubljana 24. 9. 1987, št. 39, str. 17–18. – Odgovor glej v: Teleks, Ljubljana 29. 10. 1987, št. 44, str. 4 in 50.

Furthermore, Slovenes abroad are frequently treated with a measure of nationalistic romanticism. Citing geographical names in ethnically mixed regions is also inconsistent, as bilingualistic (or even multilingualistic) principle is often neglected.

As the authors of primary school textbooks are not as a matter of rule university professors or top scientists, the author suggests further developing of scientific reviewing the manuscripts, which would substantially contribute to the advancement of pedagogic praxis, in accord with updated scholarly developments.

MARINKA LAZIĆ

Višji knjižničar na Inštitutu za narodnostna vprašanja

BIBLIOGRAFIJE IN BIOGRAFIJE DELAVCEV INV V LETU 1987

Na predlog uredništva, da vsako leto objavimo bibliografijo sodelavcev INV, predstavlja le-ta prvi enoletni prikaz opravljenega dela.

Biografije smo vključili le pri novih sodelavcih INV, medtem ko so bile ostale objavljene v prejšnji številki.

Bibliografijo smo razvrstili v 2 sklopa in sicer v *objavljena* in *neobjavljena* dela. Med neobjavljenimi so na prvem mestu raziskovalne naloge, v okviru posameznega sklopa pa so dela razvrščena po abecedi. Pri opisu objavljenih del smo uporabili skrajšan bibliografski opis. Tako razvrstitev smo sprejeli predvsem zato, ker bibliografija obsega le eno leto in je kljub temu dovolj pregledna.

Naslovi objavljenih del so natisnjeni v polkrepkem tisku, raziskovalne naloge so v kurzivnem tisku, v opombah pa so ostali podatki, ki pojasnjujejo posamezno enoto.

SILVO DEVETAK

Objavljena dela

- Are contacts with the „mother nation“ a prerequisite for the free linguistic and cultural development of ethnic minorities? A special view of the Yugoslav situation. – Journal of multilingual and multicultural development (Avon), 9, 1987, 4, str. 1–9.
- Aspects of linguistic equality in Slovenia. – Journal of the society for Slovene studies (Canada) 8, 1986, 2, str. 53–63
- Delo Inštituta za narodnostna vprašanja. – Razprave in gradivo (Ljubljana) 1986, 19, str. 15–23
- Delovanje krajevne samouprave, organizacij, društev, medetnični odnosi.–V: Madžari in Slovenci – sodelovanje in sožitje ob jugoslovansko–madžarski meji. – Ljubljana, 1987, – str. 320–383
- Družbenopolitične in gospodarske razmere za institucionalno rabo obeh jezikov.–V: Madžari in Slovenci – sodelovanje in sožitje ob jugoslovansko–madžarski meji. – Ljubljana, 1987. – str. 221–244
- Enakopravnost jezikov in pisav pri poslovanju organov jugoslovanske federacije. – Razprave in gradivo (Ljubljana), 1986, 19, str. 25–43

- Enakopravnost narodov in narodnosti – uspešen razvoj Jugoslavije.** – Teorija in praksa (Ljubljana), 24, 1987, 5–6, str. 532–540
- Equal language rights in Yugoslav federal agencies.** – Macedonian review (Skopje), 1987, 1, str. 59–68
- Equal rights of languages and scripts in the Yugoslav Federal agencies.** – V: Minority languages and mass communication. – Ljubljana, 1987, str. 141–153
- The equality of languages and alphabets in the function of the Yugoslav federation.**–V: Hommage a Guy Heraud = Festschrift fur Guy Heraud: federalisme, regionalisme, et droit des groupes ethniques en Europa. – Wien, 1987
- Etatizem i birokratizam – dva globalna društvena izvora nacionalizma.** Sveske (Sarajevo), 5, 1987, 20, str. 267–275
- Etnični vidiki jugoslovanske krizne situacije.**–V: Slovenija v jugoslovanski federaciji: zbornik: „Ziherlovi dnevi '87. – Ljubljana, 1987, str. 97–112
- Etnos kot dejavnik v mednarodnih odnosih.** – Razprave in gradivo (Ljubljana), 1986, 19, str. 45–54
- Evropski regionalizem : deseta konferenca „Evropskih regij“ – priložnost za sintezo.** – Naši razgledi (Ljubljana), 14. 8. 1987, str. 446–447
- Igualdad de derechos de los idiomas en el funcionamiento de los organos de la federacion.** – Guestiones actuales del socialismo (Beograd), 37, 1987, 3–4, str. 91–109
Objavljeno tudi v: nemščini, francoščini, angleščini, ruščini, arabščini, italijanščini
- Jezikovna enakopravnost ni kriva za zamudo vlakov : nedoslednosti v uporabi jezikov narodov in narodnosti v organih federacije.** – Nedeljski dnevnik (Ljubljana), 22.3.1987, str. 7–8
- Kako vzpostaviti kar najboljše stike z našimi izobraženci na tujem: razmišljanja o intelektualnem povezovanju Slovencev, izziv za kreativno preobrazbo naših razmer.** – Delo (Ljubljana), 10. 1. 1987, str. 28
Anketa Dela „O tretji slovenski univerzi“. – (Soavtorji)
Korak k tretji slovenski univerzi. – Delo (Ljubljana), 27. 11. 1987, str. 3
- Legal and political aspects of linguistic equality in Slovenia.** – Der Donauraum (Wien), 29, 1987
- Narodne manjine kao akter u medunarodnim odnosima.** – Sveske (Sarajevo), 5, 1987, 18–19, str. 475–482
- Nedemokratičnost je razlog za krizo : birokracija in nacionalno vprašanje.** – Delo (Ljubljana), 6.6.1987, str. 28
- Nekateri ustavno-pravni in politični vidiki uresničevanja koncepta skupnega slovenskega kulturnega prostora.** – INV, 1987, 4 str.
Teze za razpravo na Dnevu zamejskih pravnikov, Portorož, 16. 10. 1987
Ciklostirano gradivo
- Odpraviti družbene korenine nacionalizma.** – Dnevnik (Ljubljana), 30. 4. 1987, str. 13
- Pogled s ove strane obale.** – Vjesnik (Zagreb), 12.12. 1986, str. 2.
Objavlja tudi: Primorski dnevnik (Trst), 12. 12. 1986, str. 2; Delo (Ljubljana), 12. 12. 1986, str. 4. – Odgovor na tekst „Pogled na drugo obalu“, Vjesnik (Zagreb)

- Prikaz narodnostno mešanega ozemlja, kjer živi madžarska narodnost, v luči politike družbeno-gospodarskega razvoja SR Slovenije in regionalnih okoliščin.**—V: Madžari in Slovenci — sodelovanje in sožitje ob jugoslovansko-madžarski meji. — Ljubljana, 1987. — str. 47–131
Soavtorja: Nada Vilhar, Vladimir Klemenčič
- Primež etničnega problema.** — Delo (Ljubljana), 18.7. 1987, str. 23
Soavtor: Irena Šumi
- Raziskovanje narodnostne problematike : sodelovanje ljubljanskega inštituta v dveh mednarodnih študijah.** — Primorski dnevnik (Trst), 9. 5. 1987, str. 7
Intervju
- Razmišljanja o odnosu između političkog sistema i nacionalna pitanja.** — Sveske (Sarajevo), 1986, 16–17, str. 85–95
- S kulturo čez meje v korist narodnih manjšin: evropski regionalizem.** — Delo (Ljubljana), 25.4.1987, str. 24
- Sindrom dahauskih procesa : da li je Slovenija „ekscena republika?“** — Politikin Svet (Beograd), 8, 1987, 129, str. 12–13
Soavtor: Ernest Petrič
- Slovenska širša in ožja domovina** — V: Univerza pod Peco. — Ljubljana, 1987, str. 79–82
- Štirje predlogi za jezikovno enakopravnost v federaciji.** — Delo (Ljubljana), 3.6.1987, str. 5
Intervju
- Transfrontier regional cooperation between Austria, Italy, Yugoslavia and Hungary** — a starting point in east–west european regional contact and exchange. — AS/CPL/FRONT (87)7
Referat na 4 Evropski konferenci obmejnih področij“, Saragossa, 1987; Objavlja tudi Razprave in gradivo (Ljubljana), 1987, 19, 155–171
- Ulogata na malcinstvata vo megunarodnite odnosi so poseben osvrt na kulturnata sorabotka.**—V: Naciiite, malcinstva i balkanskata sorabotka : „Gočevi deni“. — Delčevo, 1987, str. 66–80
- Ustavnopravni položaj madžarske narodnosti v luči jugoslovanske nacionalne politike.**
V: Madžari in Slovenci — sodelovanje in sožitje ob jugoslovansko-madžarski meji. — Ljubljana, 1987, str. 23–45
- Uvod k raziskavi.** V: Madžari in Slovenci — sodelovanje in sožitje ob jugoslovansko-madžarski meji, Ljubljana, 1987, str. 11–16.
Soavtor: Rudolf Joo
- Vzajemno spoštovanje vrednot : etnične vrednote in socialistična družba.** — Delo (Ljubljana), 14. 11. 1987. str. 21

Neobjavljena dela:

- Diskusija, o mednacionalnih odnosih v Jugoslaviji*, na 12. mednarodni okrogli mizi „Socializam, nacije, mednarodno sodelovanj“, Cavtat, 22. — 25. 11. 1987; Oddaja III. programa Radia Ljubljana, 25. 11. 1987
- Diritti (e doveri) delle minoranze nelle societa pluriculturali: (appunti per riflessione).*
— INV, 1987, 17 str.

- Referat na 20. simpoziju „Narodi in kulturne korenine“, ki ga je pripravil Inštitut za družbene vede „Nicolo Rezzara“ iz Vicenze, 10. – 13. 9. 1987; Pripravljeno za objavo v zborniku
- The education for mutual understanding – one of the basic objectives of regionalism (a case of bilingualism in the regional Alps–Adriatic community).* – INV, 1987, 11 str.
- Referat na 10. konferenci „Europe of regions“, Copenhagen, 19. – 24. 6. 1987; Soavtor: Sonja Novak-Lukanovič; Pripravljeno za objavo v Sveskah (Sarajevo) in Regional contact (Copenhagen)
- Enakopravnost narodov in narodnosti.* – INV, 1987, 6 str.
- Geslo za Enciklopedijo Slovenije
- The equality of nationalities in Yugoslavia – successes and dilemmas.*
INV, 1987, 210 str.
- Pripravljeno za objavo v knjigi pri založbi Braumüller, Dunaj.
- Ethnos i mednarodna kulturna saradnja (iskustvo Jugoslavije).* – INV, 1987, 16 str.
- Referat na 12. okrogli mizi na temo „Socializem, nacije, mednarodno sodelovanje“, Cavtat, 22.–25.10.1987; Pripravljeno za objavo v Socijalizam u svetu (Beograd)
- Etnični konflikti in socialistična družba.* – INV, 1987, 12 str.
- Referat na znanstvenem sestanku „Večnacionalna in večkonfesionalna družba in socializem“, Sarajevo, 27. 10. 1987; Pripravljeno za objavo v Sveskah (Sarajevo).
- Linguistic equality in Slovenia.* – Der Donauraum; 29, 1987, str. 1–15
- National minorities and cultural – educational cooperation between Yugoslavia and its neighbours.* – INV, 1987, str.
- Pripravljeno za objavo v Plural Society (Den Hagen)

BORIS JESIH

Objavljena dela

- Alternativna lista Avstrije–V: Enciklopedija Slovenije : 1 : A–Ca. – Ljubljana, 1987, – str. 53
- Apovnik Pavel–V: Enciklopedija Slovenije : 1 : A–Ca. – Ljubljana, 1987, –str. 93–94.
- Avstrijska socialnodemokratska stranka–V: Enciklopedija Slovenije : 1 : A–Ca. – Ljubljana, 1987. – str. 139–140.
- Politična participacija in manjšina. – Razprave in gradivo (Ljubljana), 1986, 19, str. 69–85.
- Slovenci v Celovcu: predstavitev raziskovalnega projekta. – Komunist (Ljubljana), 5.6.1987, str. 23.
- Razmerje političnih sil v Avstriji. – Informacije iz mednarodne dejavnosti (Ljubljana), januar 1987, str. 29–40.

Neobjavljena dela

- Raziskovalna naloga: *Socialna struktura in politična osveščenost med Slovenci na Koroškem na primeru nastopanja na slovenskih listah na občinskih volitvah 1973–1985.* – INV, 1986, 46 str.

- Najnovije politične spremembe v Avstriji in koroški Slovenci.* – INV, 1987, 13. str.
Volitve kot oblika politične participacije in manjšina. – INV, 1986, 13 str
 Referat na 18. KKD, Celovec, 29. – 30. 12. 1986

VERA KLOPČIČ

Objavljena dela

- „Jugoslovenstvo“ – neki aktualni pristupi u stručnoj publicistici novijeg doba. – Sveske (Sarajevo), 5, 1987, 20, str. 351–356
 Manjšine – most ali breme v meddržavnih stikih. – Razprave in gradivo (Ljubljana) 1987, str. 219–227; Objavlja tudi: Koroški koledar (Celovec), 1987, str. 129–132

Neobjavljena dela

- Raziskovalna naloga: „Jugoslovanstvo“ – aktualni pristopi v strokovni publicistici najnovejšega obdobja. – INV 1987, 44 str.
Languages of nations and nationalities and legal regulation in Yugoslavia. INV, 1987, 12. str
 Referat na simpoziju o jezikovnem pravu, Barcelona 14 – 17. 9 1987
Nekateri vidiki pravnega položaja italijanske narodnosti v SFRJ. – INV, 1987, 22 str
O Romih brez romantike – ukrepi za socialno integracijo Romov na Dolenjskem. – INV, 1987, 24 str
Vloga narodov in narodnosti pri gospodarjenju z družbenimi sredstvi. – INV, 1987, 30 str
 Elaborat je del projekta „Operacionalizacija družbenolastninskih razmerij“, Inštituta za delo.

MIRAN KOMAC

Objavljena dela

- Biografije in bibliografije sodelavcev Inštituta za narodnostna vprašanja za obdobje 1979–1986. Razprave in gradivo (Ljubljana), 1986, 19, str. 253–292
 Narodnostna identiteta: prispevek k multidisciplinarnemu proučevanju narodnostnih manjšin. – Razprave in gradivo (Ljubljana), 1986, 19, str. 55–68

Neobjavljena dela

- Industrijska demokracija: primer Italije.* – INV, 1987, 49 str
Kanalska dolina/Val Canale. – INV, 1987, 30 str.
Rezija/Resia: zapis o ljudeh na zahodnem obrobju slovenskega etničnega ozemlja. – INV, 1987, 25 str

SAMO KRISTEN**Objavljena dela**

- O „zmagah“ v 40 let trajajočih „bitkah“: pisanje tržaškega tiska o problemu „fojb“ (1985, 1986). – Naši razgledi (Ljubljana), 36, 1987, 9, str. 276.
- Tržaška kriza maja in junija 1945 v pričevanju ameriških in britanskih sodobnikov. – Razprave in gradivo (Ljubljana), 1986, 19, str. 241-251.

Neobjavljena dela

- Glavne teze v pisanju italijanskega tiska o problemu „fojb“ in „deportirancev“ v letih 1985, 1986.* – INV, 1987, 9 str.

KARMEN MEDICA

- Rojena 8. 1. 1961 v Puli. Diplomirala na FSPN v Ljubljani – sociologijo: kadrovsko-organizacijska smer.
- Od februarja 1987 zaposlena na INV kot pripravnik – raziskovalni asistent.

Neobjavljena dela

- Raziskovalna naloga: Narodnostna in migracijska problematika Slovenske Istre: osnutek.* – INV 1987, 50 str.
- Družbeno-politična in etnična situacija v Etiopiji.* – INV, 1987, 55 str.
- Socialno-demografske, etnične in gospodarske značilnosti Slovenske Istre.* – INV, 1987, 43 str.

RENATA MEJAK**Objavljena dela**

- Dvojezična vzgoja in izobraževanje v Prekmurju-V: Madžari in Slovenci – sodelovanje in sožitje ob jugoslovansko-madžarski meji.* – Ljubljana, 1987, – str. 244-265
- O šolstvu narodnosti v Porabju.* – Vzgoja in izobraževanje (Ljubljana), 1987, 3, str. 24–27
- Razvoj vzgoje in izobraževanja na narodnostno mešanem ozemlju v Prekmurju.* – Razprave in gradivo (Ljubljana), 1986, 19, str. 97-120.
- Seznajnanje z elementi madžarske in slovenske kulture v dvojezičnih šolah.* – Razprave in gradivo (Ljubljana), 1986, 19, str. 137-154.
- Slovenska narodnost v Porabju (Madžarska).* Prevod I., V., VI., VII., VIII., poglavja in priloge. – V: Madžari in Slovenci – sodelovanje in sožitje ob jugoslovansko-madžarski meji. – Ljubljana, 1987. – str. 405-407, 539-593, 597-611.

Neobjavljena dela

- Dvojezična vzgoja in izobraževanje ohranja in razvija narodnostno skupnost.* – INV, 1987, 9 str.
- Pripravljeno za objavo v Naptar (Lendava)

SONJA NOVAK-LUKANOVIČ

Objavljena dela

- Culture in the mass media (the case of the reviews la Battana and Dometi).-V: Minority languages and mass communication. – Ljubljana, 1987, str. 195-198.
 Jeziki in izobraževalni sistemi v SR Sloveniji. – Razprave in gradivo (Ljubljana), 1986, 19, str. 87-96

Neobjavljena dela

- Raziskovalna naloga: *Narodnostna problematika v vzgojnoizobraževalnem procesu osnovne šole v SR Sloveniji.* – INV, 1986. – 126 str. + pril.
Bilingual education in Yugoslavia: some experiences in the field of education for national minorities/nationalities in Yugoslavia. – INV, 1987, 12 str.
 Referat na 5th Nordic Conference on Bilingualism, Kopenhagen 22. – 25. junij 1987
Dvojezična osnovna šola: kam in kako potem. – INV, 1987, 10 str.
The education for mutual understanding – one of the basic objectives of regionalism (a case of bilingualism in the regional Alps-Adriatic community). – INV, 1987, 11 str.
 Referat na 10. konferenci „Europe of regions“, Copenhagen, 19. – 24. 6. 1987; Soavtor: Silvo Devetak; Pripravljeno za objavo v Sveskah (Sarajevo) in Regional contact (Copenhagen)

JANEZ STERGAR

Objavljena dela

- Aichholzer, Franc-V: Enciklopedija Slovenije : 1 : A-Ca, Ljubljana, 1987, str. 26–27
 Avstrijsko-slovenski odnosi : Politični odnosi -V: Enciklopedija Slovenije : 1 : A-Ca, Ljubljana, 1987, str. 141–144
 Soavtor
 Avstrijsko-slovenski odnosi : Gospodarski odnosi-V: Enciklopedija Slovenije : 1 : A-Ca, Ljubljana, 1987, str. 144–146
 Soavtor
 Beg, Ante V: Enciklopedija Slovenije : 1 : A-Ca, Ljubljana, 1987, str. 212
 Soavtor
 Bizjak, Pavel V: Enciklopedija Slovenije : 1 : A-Ca, Ljubljana, str. 280
 Bluml, Rudolf V: Enciklopedija Slovenije : 1 : A-Ca, Ljubljana, 1987, str. 293
 Brandner, Anton V: Enciklopedija Slovenije : 1 : A-Ca, Ljubljana, 1987, str. 355
 Brumnik, Franc V: Enciklopedija Slovenije : 1 : A-Ca, Ljubljana, 1987, str. 402
 Enciklopedija Slovenije : 1 : A-Ca, Ljubljana, 1987. – 1. natis.
 Sourednik
 Falle, Anton V: Enciklopedija Jugoslavije : 4 : E-Hrv, Zagreb, 1986, str. 88
 Felaher, Julij V: Enciklopedija Jugoslavije : 4 : E-Hrv, Zagreb, 1986, str. 111

- Grafenauer, Franc(e) V:** Enciklopedija Jugoslavije : 4 : E-Hrv, Zagreb, 1986, str. 539.
Soavtor
- Ob ponatisu** *Zgodovinskega časopisa 4/1950.* – *Zgodovinski časopis* (Ljubljana), 4, 1950, št. 1–4. – (1)str.
Ponatis 1987
- Predlog za podelitev nagrade AVNOJ inž. Pavlu Žaucerju – Matjažu.** – *Vestnik koroških partizanov* (Ljubljana), 20, 1986, 3–4, str. 20–21
- Pregled koroških in s Koroško povezanih obletnic za čas september 1987 – december 1988.** – *Koroški fužinar* (Ravne na Koroškem), 37, 1987, 4, str. 22–24
Objavlja tudi: *Informator INV* (Ljubljana), 1987, 4, str. 24–29
- Zveza koroških partizanov ter njena vloga v društvenem življenju in v političnem organiziranju koroških Slovencev.** – *Razprave in gradivo* (Ljubljana), 1986, 19, str. 173–190

Neobjavljena dela

- Raziskovalna naloga:** *Izbor literature o delovanju slovenskih organizacij in društev na avstrijskem Koroškem po letu 1955.* – INV, 1986, 25 str.
- Nastojanja koroških Slovencev za sjedinjenje sa Jugoslavijom (1942–49).** – INV, 1987, 5 str.
Referat na 9. kongresu zgodovinarjev Jugoslavije, Priština 28. – 30. 9. 1987
- Predstavitev slovenskega zamejstva (in narodne problematike) v osnovnošolskih učbenikih.** – INV, 1987, 51 str., 7 str. pril.

IRENA ŠUMI

Rojena 18. aprila 1959 v Ljubljani. Obiskovala tedanjo II. gimnazijo v Ljubljani. V letu 1977/78 vpisala Filozofsko fakulteto, smer A(etnologija), B(sociologija). Diplomirala 1986. Zaposlena na INV od aprila 1987 kot mladi raziskovalec.

Objavljena dela

- Primež etničnega problema.** – Delo (Ljubljana), 18.7.1987, str. 23
Soavtor: Silvo Devetak

Neobjavljena dela

- Raziskovalna naloga:** *Politična zgodovina severnoameriških staroselcev od kolonizacije do danes.* – INV, 1987, 40 str.

NADA VILHAR

Objavljena dela

- A mezogazdasag szerkezetének változása Karintiában nemet–szloven vegyesataruleten**

- 1973 utan.—V: A III. Bekescsabai nemzetkozi neprajzi konferencia eloadasai. — Budapest—Bekescsaba, 1986. — str. 924—934.
- Oris gospodarske strukture naselja Dobrovnik/Dobronak v okviru socialnoekonomske strukture narodnostno mešanega ozemlja v Prekmurju:** (z vključitvijo ankete, ki je bila opravljena v Dobrovniku/Dobronak leta 1984). — Razprave in gradivo (Ljubljana) 1986, 19, str. 121-135.
- Prikaz narodnostno mešanega ozemlja, kjer živi Madžarska narodnost, v luči politike družbeno-gospodarskega razvoja SR Slovenije in regionalnih okoliščin.—V: Madžari in Slovenci — sodelovanje in sožitje ob jugoslovansko madžarski meji, — Ljubljana, 1987. — 47-129**
Soavtorja: Vladimir Klemenčič, Silvo Devetak
- Prostorsko — urbanistični in demografski prikaz ter socio-ekonomska problematika naselja Dobrovnik/Dobronak—V: Madžari in Slovenci — sodelovanje in sožitje ob jugoslovansko madžarski meji. — Ljubljana, 1987. — str. 131—206**
Soavtorja: Peter Repolusk, Peter Beltram
- Socialnoekonomska struktura prebivalstva na narodnostno mešanem ozemlju na Koroškem. — Razprave in gradivo (Ljubljana) 1986, 19, str. 191-202.**

Neobjavljena dela

- Raziskovalna naloga: *Ekonomsko-demografski razvoj madžarske narodnosti v Prekmurju z vidika regionalnega razvoja : I. del.* — INV, 1987, 45 str., 15 str. pril.**
- Raziskovalna naloga: *Prikaz razvoja gospodarstva po panogah na narodnostno mešanem ozemlju na Koroškem v obdobju od leta 1973 dalje :—V. del.* — INV, 1987, 25 str.**
- Analiza socialno ekonomske strukture narodnostno mešanega območja Prekmurja — spremljanje z vidika petletnega družbenega razvoja oziroma dolgoročnega razvoja. — INV, 1986, 40 str., 2 str. pril.**
- Možne osnove nadaljnega ekonomskega razvoja narodnostno mešanega območja v Prekmurju. — INV 1987, 41 str.**
- Socialno-ekonomski procesi na narodnostno mešanem območju v Prekmurju v okviru regionalnega razvoja Prekmurja. — INV, 1987, 27 str.**

UDELEŽBA DELAVCEV INV NA DOMAČIH IN TUJIH MEDNARODNIH ZNANSTVENIH SESTANKIH IN OBISKI NA INV V LETU 1987

I. MEDNARODNI SESTANKI:

4th European Conference of Frontier Regions (4. evropska konferenca obmejnih držav), Saragossa, 23. – 26. 3. 1987.

Udeleženec: Silvo Devetak z referatom „Transfrontier regional cooperation between Austria, Yugoslavia and Hungary . – A Starting point for east – West regional cooperation?“

Delo na ekspertiznem programu „Narodnostna problematika na Madžarskem in v Vzhodni Evropi“, 28. 4. – 30. 4. 1987, Državna knjižnica M. Gorky in Zgodovinski inštitut ter Državna knjižnica Szechenyi, Budimpešta, Železnožupanijski svet – narodnostni odbor, knjižnica Berzsényi – dokumentacija in arhiv, Szombathely/Sombotelj.

Udeleženka: Magdalena Horvath.

4th European Congress of C.E.D.R.I. (4. kongres Evropskega komiteja za obrambo beguncev in tujih delavcev), Limans, Južna Francija, 4. – 10. 5. 1987.

Udeleženec: Boris Jesih.

Javna razprava o knjigi prof. dr. Janka Prunka „Slovenski narodni program“, Celovec, 19.5.1987.

Udeleženec: Janez Stergar kot uvodničar.

Sestanek Podkomisije za pripravo poročila o manjšinah Delovne skupnosti Alpe-Jadran, Vrba (Veľden), Avstrija, 12. 6. 1987.

Udeleženca: Sonja Novak Lukanovič in Silvo Devetak za SR Slovenijo.

Delo na programu Proposal for the Study „Trieste Crisis 1945 – 1954 in the Light of American Press Media“, John F. Kennedy, Institut fur Nordamerika studien, Freie Universitat Berlin, 15. 6. 1987 – 19. 7. 1987,

Udeleženec: Samo Kristen.

The 10th Convention of the Conference „Europe of Regions“ (10. konferenca „Europa regij“), Copenhagen, 19. 6. – 24. 6. 1987.

Udeleženca: Silvo Devetak in Sonja Novak Lukanovič z referatom „The Education for Mutual Understanding – one of the Basic Objectives of Regionalism – A Case of Bilingualism in The Regional Alp – Adriatic Community“.

The 5th Nordic Conference of Bilingualism (5. konferenca o dvojezičnosti), Copenhagen, 22. 6. – 25. 6. 1987.

Udeleženka: Sonja Novak Lukanovič z referatom „Bilingual education – some experiences on the field of education for nationality and national minorities“.

Minderheitenpolitik (Kongres o manjšinah), Dunaj, 26. – 28. 6. 1987. Organizator Avstrijsko združenje za politične vede.

Udeleženec: Boris Jesih.

Symposium about linguistic law (Simpozij o jezikovnem pravu), Barcelona, 16. – 17. 9. 1987.

Udeleženka: Vera Klopčič z referatom „Languages of Nations and Nationalities and Legal Regulation in Yugoslavia“.

XX° simposio „Nazioni e radici culturali“ (20. simpozij „Narodi in kulturne korenine“), Recoaro Terme, 10. – 13. 9. 1987.

Udeleženec: Silvo Devetak z referatom „Diritti (e doveri) delle minoranze nelle società pluriculturali“.

19. National Conference AAASS (19. vsedrjavna konferenca AAASS), Boston, 5. – 8. 11. 1987.

Udeleženec: Silvo Devetak z referatom „Alpe–Adria as A Multinational Region“.

19. Koroški kulturni dnevi, Celovec, 28.–29.12.1987.

Udeleženci: Silvo Devetak, Sonja Novak Lukanovič, Nada Vilhar, Majda Šulc, Boris Jesih, Janez Stergar.

Okrogla miza o rezultatih madžarsko-slovenske raziskave „Madžari in Slovenci – sodelovanje in sožitje v obmejnem področju ob Jugoslovansko-madžarski meji“, Szombathely/Sombotelj, 15.–16.12.1987.

Udeleženci: Silvo Devetak, Renata Mejak, Nada Vilhar.

II. DOMAČI SESTANKI:

Znanstveni sestanek „Titov doprinos teoriji in praksi nacionalnih odnosa“, Sarajevo, maj 1987.

Udeleženca: Silvo Devetak z referatom „Etatizem i birokratizam—dva globalna društvena izvora nacionalizma“ in Vera Klopčič z referatom: „Jugoslovanstvo – aktualni pristopi“.

Predstavitve zbornika o zgodovini zahodne meje, Tolmin, 2.6.1987.

Udeleženec: Janez Stergar kot uvodničar.

Simpozij o krajevni zgodovini, Domžale, 10.6.1987.

Udeleženec: Janez Stergar z diskusijo „O krajevnem zgodovinopisju slovenskega zamejstva in o metodologiji pisanja sodobne zgodovine“.

Poletna šola RC klubov OZN v Ankaranu 21.7.1987.

Udeleženec: Janez Stergar s predavanjem „Zamejski Slovenci in oblike mladinskega povezovanja z njimi“.

IX. Kongres zgodovinarjev Jugoslavije, Priština 28.9.1987.

Udeleženec: Janez Stergar z referatom. „Prizadevanja koroških Slovencev za združitev z Jugoslavijo 1942 – 1949.“

Predstavitve monografije „Madžari in Slovenci – sodelovanje in sožitje v obmejnem območju ob jugoslovansko-madžarski meji“, Lendava, 29.9.1987.

Udeleženci: Silvo Devetak, Renata Mejak, Nada Vilhar.

Ziherlovi dnevi z naslovom „Slovenija v jugoslovanski federaciji“, Ljubljana, 22. – 23. 10. 1987.

Udeleženec: Silvo Devetak z referatom „Etnični vidiki jugoslovanske krizne situacije“.

Okrogla miza „Socializam, narodi, mednarono sodelovanje“, Cavtat, 22. – 25. 10. 1987.

Udeleženec: Silvo Devetak z referatom „Etnos i mednarodna kulturna sodelovanja“

Mednarodna konferenca „Jeziki manjšin in družbena komunikacija“, Ljubljana, 22. – 23. 10. 1987.

Inštitut za narodnostna vprašanja je sodeloval kot soorganizator skupaj z Inštitutom za sociologijo in Pedagoškim inštitutom pri Univerzi E. Kardelj v Ljubljani.

Udeleženci: Sonja Novak Lukanovič; Vera Klopčič kot vodja sekcije; Janez Stergar z diskusijo „Sredstva javnega obveščanja med koroškimi Slovenci“.

Znanstveni sestanek „Mednacionalni in medkonfesionalni odnosi v socialističnih družbah“, Sarajevo, 27. 10. 1987.

Udeleženec: Silvo Devetak z referatom „Etnični konflikti in socialistična družba“.

III. PREDAVANJA IN OBISKI

1. Predavanja:

- Heinz Tichy, Dunaj, Avstrija, 22. 1. 1987 – „Basic principles of the European Rights of Ethnic Groups“.
- James, H. Wolfe, Univerza Južni Mississippi, ZDA, 22. 5. 1987 – „Federalizem v ZDA“.

- Gyarmati György, Inštitut za zgodovinske vede, Budimpešta, 9. 10. 1987 – „Danubian federation plans and Hungary, 1945–1948“.
- Ronnie Schwartz, Švica, 20. 10. 1987 – „O zgodovini in razvojnih vprašanjih plemena Cherokee“.

2. Razgovori in drugo:

Robert Knight, Cambridge, V. Britanija
jugoslovanski štipendist za razpravo o britanski politiki do slovenske manjšine na Koroškem, delo v arhivu Inštituta in konsultacije.

Ghetvay Mária, Knjižnica Maksim Gorky, Budimpešta
16.6.1987 – usklajevanje prevajalskega dela na jugoslovansko madžarski raziskavi „Madžari in Slovenci – sodelovanje in sožitje ob Jugoslovansko madžarski meji“.

Thomas in Brigitte Busch, Evropski komite za obrambo beguncev in emigrantov, Železna Kapla, junij 1987, razgovori o dejavnosti CEDRI

Horace Lashley, Univerza v Warwicku, V. Britanija
10. 8. 1987 – razgovori o sodelovanju.

Študijska skupina Komisije za nacionalna vprašanja Nacionalne narodne skupščine LR Kitajske za nacionalna vprašanja Nacionalne narodne skupščine LR Kitajske,
22. 9. 1987 – razgovori o narodnostni problematiki v Jugoslaviji.

Velikonja Jože, Univerza v Seatllu, ZDA
28. 10. 1987 – razgovori o sodelovanju z Association for Slovene Studies.

dr. Valentin Sima, asistent celovške univerze
– konsultacija o koroškem vprašanju

Teodor Domej, SZI Celovec
– konsultacija in gradivo o obdobju 1938–41 na Koroškem

dr. Marjan Sturm, ZSO Celovec
– urejanje gradiva o koroški NOB

Milan Pahor, Aleks Kalc, Trst
– konzultacije o slovenskem izseljevanju preko Trsta

Ljudmila Šmid – Šemrl, univerza v Bernu
– informacija o Slovencih v Švici v preteklosti

Aldo Rupel
– razprava o sodelovanju zamejcev pri pripravljanju muzeja slovenskega športa.

Matthias Hamann

sodelavec revije Beiträge zur Nationalsozialistischen Gesundheit und Sozialpolitik, delo v arhivu Inštituta.

Aleš Lokar, redni profesor v Anconi

6. 10. 1987 – razgovori v zvezi s pripravo okrogle mize „New possibilities for cooperation in central Europe: The case of Alpe-Adria“ na 19. vsedrjavni konferenci AAASSS v Bostonu.

Masako Nagala, Tokio

– 5.–6.11.1987 – konsultacije o koroškem vprašanju med obema vojnama

Dr. Helena Verdel in dr. Mirko Messner, Avstrija

– 7.–8.12.1987 – konsultacije o obdobju 1934–45 in 1948

Delegacija družbeno-političnih, javnih in kulturnih delavcev z Izraela

– 23.12.1987 – razgovori o narodnostni in manjšinski problematiki v SR Sloveniji in SFR Jugoslaviji

V okviru svoje dejavnosti Inštitut za narodnostna vprašanja vzdržuje stalne stike s sorodnima inštitutoma v Celovcu, Avstrija (Slovenski znanstveni inštitut), Trstu, Italija (Slovenski raziskovalni inštitut) in Državno knjižnico Gorky ter Zgodovinskim inštitutom te knjižnice v Budimpešti, Madžarska.

Zbrala:

Metka Penko Natlačen

IZBOR NA NOVO PRIDOBLENJIH KNJIG V KNJIŽNICI INV*

Predstavljenim knjigam so dodane t.i. ključne besede oziroma deskriptorji, ki služijo kot osnovna informacija o obravnavani problematiki. Navedene knjige smo vsebinsko razdelili tudi v nekaj širših tematskih sklopov – kot npr. človekove pravice, vzgoja in izobraževanje, etnos in narodne manjšine v svetu, mednacionalni odnosi in položaj narodnosti v Jugoslaviji oziroma Sloveniji, zgodovina, sociologija in nacionalizem.

Človekove pravice

Kunig Philip: Regional protection of human rights by international law: the emerging african system: documents and three introductory essays. – Baden-Baden, 1985. – 156 str.

ČLOVEKOVE PRAVICE – mednarodno pravo, Afrika, Amerika, Afriška listina, dokumenti o človekovih pravicah v Afriki.

Macfarlane L.J.: The theory and practice of human rights. – London, 1985. – 193 str.

ČLOVEKOVE PRAVICE in svoboščine, deklaracija OZN, mednarodno pravo, konvencije.

Moskowitz Moses: The politics and dynamics of human rights. – New York, 1968. – 283 str.

ČLOVEKOVE PRAVICE – mednarodno pravo, OZN, zaščita narodnih manjšin, rasna diskriminacija, odnosi Sever–Jug.

Etnos, narodne manjšine, etnične skupine v svetu

Baker Donald: Race, ethnicity and power: a comparative study. – London, 1983. – 243 str.

ETNOS – multinacionalne družbe, odnosi belci-nebelci, rasna diskriminacija, politična moč, odločanje, socialni status, primeri – Kanada, ZDA, Južna Afrika;

Minorities: a question of human rights? . – Oxford, 1984. – 131 str.

NARODNE MANJŠINE – manjšinske pravice, mednarodno pravno varstvo manjšin, Minority Rights Group, položaj beguncev.

* Izbor pripravila Meta Gostinčar Cerar

Nationalismus und Neofaschismus in Sudtirol: die Erfolge des Movimente Sociale Italiano (M.S.I.–D.N.) bei den Gemeinderatswahlen vom 12. Mai 1985 – Ursachen, Bedingungen, Auswirkungen. – Wien, 1987. – 436 str.

JUŽNA TIROLSKA – etnični konflikti, etnocentrizem v period. tisku, nacionalizem, politične stranke, volitve, neofašizem.

Niederhauser Emil: The rise of nationality in Eastern Europe. – Budimpešta, 1982. – 339 str.

EVROPA – vzhodna, narodi, narodne manjšine, zgodovinski razvoj, etnični procesi, narodnostna zavest, jezik, kultura.

Sigler Jay A. : Minority rights: a comparative analysis. – Westport, 1983. – 245 str.

NARODNE MANJŠINE – manjšinske pravice, mednarodno pravo, različne oblike diskriminacije.

Vzgoja in izobraževanje

Beardsmore Hugo Baetens: Bilingualism: basic principles. – Clevedon, 1986. – 205 str.

DVOJEZIČNOST – teorija, tipologija, bikulturnost, poučevanje tujih jezikov.

Bilingualism and British education: the dimensions of diversity: papers from a conference convened in january 1976. – London, 1976. – 109 str.

DVOJEZIČNOST – V. Britanija, šolstvo, izobraževanje, jezikovne manjšine, konferenca 1976.

Case studies in bilingual education. – Massachusetts, 1978. – 544 str.

VZGOJA IN IZOBRAŽEVANJE – jezik, manjšine, dvojezičnost, bikulturnost, študije iz različnih dežel.

The *education* of minority groups: an enquiry into problems and practices of fifteen countries. – Aldershot, 1983. – 376 str.

ETNIČNE SKUPINE – vzgoja in izobraževanje, kultura, poročilo OECD/CERI, primeri posameznih dežel.

Immigrants' children at school. – Pariz, 1987. – 322 str.

VZGOJA IN IZOBRAŽEVANJE – imigranti, Zahodna Evropa, Skandinavija, šolanje, raziskava OECD/CERI.

Politika, zgodovina, sociologija

Antič Ljubomir: Naše iseljeništvu u Južnoj Americi i stvaranje jugoslovenske države 1918. – Zagreb, 1987. – 221 str.

JUGOSLAVIJA – zgodovina 1918, nastanek SHS, podpora hrvaških izseljencev v Južni Ameriki, jugoslovanski odbor, JNO.

Bučar France: Resničnost in utvara. – Maribor, 1986. – 286 str.

JUGOSLAVIJA – politični sistem, vloga ZKJ, odločanje, družbene reforme, ekonomija.

Mađarske alternative. – Beograd, 1987. – 166 str.

MADŽARSKA – zgodovina, 1956, družbena ureditev, Imre Nagy, destalinizacija, vojaška intervencija SZ, gospodarske reforme po 1956.

Offe Claus: Nova družbena gibanja: izziv mejam institucionalne politike. – Ljubljana, 1987. – 72 str.

SOCIOLOGIJA – nova družbena gibanja, civilna družba, odločanje, participacija občanov.

Sienčnik Luka: Koroški plebiscit 1920. – Maribor, 1987. – 426 str.

KOROŠKA – zgodovina 1918 – 20, plebiscit, Koroški Slovenci.

Vučelić Milorad: Osumnjičeno društvo. – Beograd, 1987. – 237 str.

JUGOSLAVIJA – politika, ideologija, svoboda tiska, izražanja, represija.

Welan Manfred: Das osterreichische Staatsoberhaupt. – Wien, 1986. – 142 str.

AVSTRIJA – politika notranja, zgodovina, volitve, predsedniki po l. 1918.

Mednacionalni odnosi, narodnosti, narodnostno vprašanje v Jugoslaviji oziroma Sloveniji

Grafenauer Bogo: Slovensko narodno vprašanje in slovenski zgodovinski položaj. – Ljubljana, 1987. – 225 str.

SLOVENIJA – narodno vprašanje, članki iz časopisja v letih 1938–40.

Madžari in Slovenci – sodelovanje in sožitje ob jugoslovansko-madžarski meji. – Ljubljana, 1987. – 614 str.

NARODNOSTI – obmejna področja, porabski Slovenci, Madžari v SRS, obmejno sodelovanje, socialno-demografske značilnosti, dvojezičnost.

Prunk Janko: Slovenski narodni program: narodni programi v slovenski politični misli od 1848 do 1945. – Ljubljana, 1986. – 284 str.

ZGODOVINA – Slovenci, 1848–1945, politika, narodni programi, narodna zavest, pomlad narodov, SHS, NOB.

Rupel Dimitrij: Besede božje in božanske. – Ljubljana, 1987.

SOCIOLOGIJA – slovenska književnost, vloga kulture, narodno vprašanje, „slovenski kulturni sindrom“, mednacionalni odnosi.

Ziherlovi dnevi (1987; Ljubljana). Slovenija v jugoslovanski federaciji: zbornik. – Ljubljana, 1987. – 576 str.

JUGOSLAVIJA – mednacionalni odnosi, federalizem, nacionalizem, ustavne spremembe, odnos SRS – SFRJ.

Zlobec Ciril: Slovenska samobitnost in pisatelj. – Trst, 1986. – 286 str.
SLOVENIJA – kultura, pisatelj, šolstvo, jezik, mednacionalni odnosi, narodnostna identiteta.

Nacionalizem

Gellner Ernest: Nations and nationalism. – London, 1983. – 150 str.
NACIONALIZEM – zgodovina, teorija, tipologija.

Šušar Stipe: Svi naši nacionalizmi. – Valjevo, 1986. – 327 str.
NACIONALIZEM – Jugoslavija, različne pojavne oblike nacionalizma, mednacionalni odnosi.

SINOPSIS — ABSTRACTS Z GESLI

TICHY Heinz, Pisarna zveznega kanclerja, Dunaj, Avstrija

Gesla: Avstrija, etnične skupine, Ženevska konvencija 1985, terminologija

Osnovni principi pravic evropskih etničnih skupin in kongres evropskih nacionalnosti v Ženevi 1985

Revija za narodnostna vprašanja, Razprave in gradivo — Journal for Ethnic Studies, Treatises and Documents, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana 1987, št. 20, str. 9–15

En (Sl, En, Sl, En)

Avtor se v treh razdelkih članka zaporedoma ukvarja z izvorom, opisom in kritično analizo teksta Osnovnih principov pravic evropskih etničnih skupin. Ob daljši argumentaciji pisec zaključuje, da besedilo konvencije pomeni kvečjemu osnovo za nadaljnja tako vsebinska, načelna kot tudi terminološka preciziranja, kajti besedilo po njegovem ne nakazuje rešitev za nekatera praktična vprašanja (zastopanost manjšine v javnih in vladnih telesih), kakor tudi ne rešuje problema pripadnosti manjšini z vidika posameznika, pa tudi ne z vidika tzv. etnične skupine, ki kot taka po avtorjevem mnenju v obravnavanem dokumentu ni zadovoljivo definirana.

DEVETAK Silvo, mag. iur., ravnatelj Inštituta za narodnostna vprašanja v Ljubljani, YU-61000 Ljubljana, Erjavčeva 26

Gesla: deklaracije, večkulturne družbe, človekove pravice in svoboščine, etnična vprašanja.

Pravice (in dolžnosti) manjšin v večkulturnih družbah

Revija za narodnostna vprašanja, Razprave in gradivo — Journal for Ethnic Studies, Treatises and Documents, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana 1987, št. 20, str.17–25

Sl (En, Sl, En)

Štirideset let po Univerzalni deklaraciji o človekovih pravicah še ni rešen nobeden od vseprisotnih etničnih problemov. Pojavile pa so se nove politične dileme in popolnoma nova etnična vprašanja, med njimi odprt problem staroselskih populacij po svetu. Nacionalni in mednarodni problemi našega dne so večkrat posledica teh nerešenih etničnih vprašanj, zlasti v mladih državah. Jasno je, da asimilacija ne more biti rešitev, problema pa tudi ni mogoče ignorirati. Delni politični in ekonomski ukrepi niso bili uspešni; zato avtor meni, da so potrebne celostne politike, ki bodo manjšinam zagotavljale polno participacijo v multinacionalnih oziroma multikulturnih družbah tako v ekonomskem kot v političnem smislu.

TICHY Heinz, The Office of the Federal Cancellor, Vienna, Austria

Key words: Austria, ethnic groups, the Geneva Convention 1985, Terminology

The Basic Principles of the European Rights of Ethnic Groups and the European Nationalities Congress in Geneva 1985

Revija za narodnostna vprašanja, Razprave in gradivo – Journal for Ethnic Studies, Treatises and Documents, Institute for Ethnic Studies, Ljubljana 1987, št. 20, str. 9–15

En (Sl, En, Sl, En)

In his paper, the author deals with the origin, description and critical survey of the Basic Principles text as was adopted in Geneva in 1985. After an extensive argumentation, the author concludes that the text of Basic Principles can at best be a basis for further precisations as regards its contents, orientations and terminology. In the author's opinion, Basic Principles failed to formulate some basic categories concerning both individual and group identity in a minority, and failed also to shape useful suggestions for solving some practical problems of majority – minority relations. The initiative for improvement, the author feels, is within minority groups, their organisations and individuals.

DEVETAK Silvo, M.D. jurist, director of the Institute for Ethnic Studies in Ljubljana, YU-61000 Ljubljana, Erjavčeva 26.

Key words: Declarations, multicultural societies, inherent rights, ethnic questions

Rights /and Obligations/ of the Minorities in Multicultural Societies

Revija za narodnostna vprašanja, Razprave in gradivo – Journal for Ethnic Studies, Treatises and Documents, Institute for Ethnic Studies, Ljubljana 1987, št. 20, str. 17–25

Sl (En, Sl, En)

Forty years after the Universal Declaration on Human Rights, few or none of the universally present ethnic problems are solved. New social and political dilemmas, as well as entirely new ethnic questions arose, the acute problematics of the so-called indigenous populations being one of them. Many national and international problems and crises are emerging as a consequence of the unsolved ethnic questions in many of the newly established states. Clearly, assimilation is no solution, neither can the problem be ignored. Partial economic or political measures have proved a failure. Instead, it is the author's opinion, that complex and holistic policies are required, granting full participation to the minorities in the multinational and/or multicultural societies of today in both economic and political respect.

WOLFE James H., dr. politologije, Univerza Aouthern Mississippi, ZDA

Gesla: federalni sistem, etnični konflikti, princip soglasne večine, etnično-teritorialni konflikt, ustava ZDA

John. C. Calhoun in princip soglasne večine

Revija za narodnostna vprašanja, *Razprave in gradivo* – Journal for Ethnic Studies, Treatises and Documents, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana 1987, št. 20, str.27–30

En (Sl, En, Sl, En)

V formativnem obdobju Združenih držav je politik in politični teoretik John C. Calhoun oblikoval in zagovarjal teorijo o takem federalnem sistemu, ki bi temeljil na principu „soglasne večine“, s katerim je mogoče preprečiti samovoljo absolutne večine. Ta princip, ki ga ustava ZDA vključuje in ki je na podoben način vključen tudi v nekatere druge federalne politične entitete našega časa, bi se mogel izkazati kot rešitev tudi v primeru nekaterih etno-teritorialnih konfliktov, ki so značilnost mnogih mladih držav, ustanovljenih po letu 1945.

DROBIŽEVA Leokadija, dr. zgodovine, namestnik direktorja Etnografskega inštituta sovjetske Akademije znanosti, Moskva, SZ

Gesla: SZ, mednacionalni odnosi, kulturni pluralizem

Živimo v mnogonacionalni državi

Revija za narodnostna vprašanja, *Razprave in gradivo* – Journal for Ethnic Studies, Treatises and Documents, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana 1987, št. 20, str.31–34

Sl (En, Sl, En)

Avtorica v sestavku predstavi večnacionalno sovjetsko družbo. Ugotavlja, da stopajo v SZ v ospredje nacije, ki v preteklosti niso bile v ospredju. V državi prevladuje naklonjenost do enakopravnosti v mednacionalnih odnosih.

WOLFE James H., Ph.D. politologist, University of Southern Mississippi, United States

Key words: federal system, concurrent majority principle, ethnic conflicts, ethno-territorial conflicts, U.S. Constitution

John C. Calhoun and the Concurrent Majority

Revija za narodnostna vprašanja, Razprave in gradivo – Journal for Ethnic Studies, Treatises and Documents, Institute for Ethnic Studies, Ljubljana 1987, št. 20, str. 27–30

En (Sl, En, Sl, En)

In the formative period of the United States, John C. Calhoun, a statesman and political theorist from South Carolina conceived, and advocated a theory of federal system based on „concurrent majority“ principle, in order to prevent the tyranny of majority and to guarantee group participation in the decision-making process. This principle, embodied in the United States federal system, and in similar forms incorporated into some other federative political entities of today, could prove advantageous in solving ethno-territorial conflicts that characterize many states created since 1945.

DROBIŽEVA Leokadija, Ph.D. historian, deputy director of the Ethnographic Institute at Soviet Academy of Science, Moscow, USSR

Key words: Soviet Union, interethnic relations, cultural pluralism

We Live in a Multiethnic State

Revija za narodnostna vprašanja, Razprave in gradivo – Journal for Ethnic Studies, Treatises and Documents, Institute for Ethnic Studies, Ljubljana 1987, št. 20, str. 31–34

Sl (En, Sl, En)

The authoress introduces the multinational Soviet society. She states that nations which have never been important in the past are now stepping forward. In the entire state, favourable attitudes prevail towards equality in multinational relations.

ŠUMI Irena, dipl. etnolog, mladi raziskovalec na Inštitutu za narodnostna vprašanja v Ljubljani, YU-61000 Ljubljana, Erjavčeva 26

Gesla: staroselci, ZDA, narodnostna zavest, vladna politika

Nekateri vidiki povojnega položaja ameriških staroselcev v ZDA

Revija za narodnostna vprašanja, Razprave in gradivo – Journal for Ethnic Studies, Treatises and Documents, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana 1987, št. 20, str. 35–39

Sl (En, Sl, En)

Avtorica v svojem članku prinaša okrajšan pregled t.im. indijanske politike v ZDA v povojnem času. Obdobje Indijanskega reorganizacijskega akta, ki se je začelo 1934 in trajalo do leta 1953, je za današnjo situacijo odločilnega pomena; danes govorimo o obnovljeni samozavesti in rastočem nacionalnem ponosu staroselcev. Dandanes bolj prožna vladna politika do njih v ZDA obeta, da se utegne vprašanje razrešiti podobno kot nekateri drugi socialni problemi.

RATTI Remigio, dr. ekonomist, Univerza v Freiburgu, Kanton Ticino, Švica

Gesla: obmejno sodelovanje, tehnološki razvoj, študije

Širjenje tehnološkega razvoja na obmejnem prostoru

Revija za narodnostna vprašanja, Razprave in gradivo – Journal for Ethnic Studies, Treatises and Documents, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana 1987, št. 20, str. 41–56

Sl (En, Sl, En)

Avtor se ukvarja z možnimi potmi za doseganje nemotene tehnološkega razvoja na področjih, ki jih zaznamuje prisotnost mednarodne meje. Zaenkrat tovrstnim študijam manjka teoretske osnove. Mogoče je iti ali v smer prevrednotenja obstoječih ekonomskih in finančnih zmogljivosti na teh področjih, ali pa v smer normalizacije mednarodne ekonomije in politike.

ŠUMI Irena, B.A. ethnologist, junior researcher at the Institute for Ethnic Studies in Ljubljana, YU-61000 Ljubljana, Erjavčeva 26

Key words: American Natives, U.S.A, ethnic consciousness, governmental policies

Post-War Situation of American Natives in United States. An Overview.

Revija za narodnostna vprašanja, Razprave in gradivo – Journal for Ethnic Studies, Treatises and Documents, Institute for Ethnic Studies, Ljubljana 1987, št. 20, str. 35–39

Sl (En, Sl, En)

The authoress in her article provides a summary overview of Indian policy in United States in the post-war period. The period of Indian Reorganization Act, begun in 1934 and extended up to 1953, is treated as decisive for the present situation, which is one of renewed self-consciousness and growing national pride of the Natives. Due to more flexible policies of today, the problematics of the Natives begins to resolve as other similar social problems.

RATTI Remigio, Ph.D. economist, University of Freiburg, Canton Ticino, Switzerland

Key words: cooperation in frontier areas, technological development, studies

The Diffusion of Technological Development in Frontier Areas of Europe

Revija za narodnostna vprašanja, Razprave in gradivo – Journal for Ethnic Studies, Treatises and Documents, Institute for Ethnic Studies, Ljubljana 1987, št. 20, str. 41–56

Sl (En, Sl, En)

The author is dealing with the possible ways of granting undisturbed technological development in the areas delineated with international border lines. At present, the study of this problematics lacks proper theoretical grounds. It is either by way of re-evaluation of economic possibilities in the areas discussed or by way of normalizing international economy and policies that undisturbed technological development can be achieved.

KLEMENČIČ Vladimir, dr. geografije, Filozofska fakulteta, Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani, YU-61000 Ljubljana, Aškerčeva 12

Gesla: geografija, obmejno področje, narodnostno mešana območja, meje, Jugoslavija

Državna meja kot geografski fenomen

Revija za narodnostna vprašanja, Razprave in gradivo – Journal for Ethnic Studies, Treatises and Documents, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana 1987, št. 20, str. 57–79

Sl (En, Sl, En)

Avtor obravnava Slovenijo kot mednarodno, tranzitno in obmejno regijo, družbeno-ekonomsko ter regionalno preobrazbo obmejnih območij s funkcijami odprte meje in primerjavo tipov državnih meja ter obmejnih območij Jugoslavije. Posebej pa obravnava funkcijo narodnih manjšin na narodnostno mešanih območjih v prekomejnem gospodarskem in kulturnem povezovanju.

MEDICA Karmen, dipl.sociolog, raziskovalni asistent na Inštitutu za narodnostna vprašanja v Ljubljani, YU-61000 Ljubljana, Erjavčeva 26

Gesla: Slovenska Istra, demografija, zgodovina, industrializacija

Socialno–demografske značilnosti Slovenske Istre

Revija za narodnostna vprašanja, Razprave in gradivo – Journal for Ethnic Studies, Treatises and Documents, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana 1987, št. 20, str. 81–92

Sl (En, Sl, En)

Razmeroma stabilna demografska slika Slovenske Istre v 18. in 19. stoletju nam pove, da tukajšnje prebivalstvo, kljub nestabilnemu geopolitičnemu razvoju Istre po propadu Beneške republike (1779) in nadaljnjim tujim dominacijam: avstrijski in francoski (1779–1813), avstro-ogrski (1813–1918) in italijanski (1918–1943) v tem obdobju ni doživelo večjih sprememb.

Od leta 1945 do danes smo priča izrazitih gibanj prebivalstva in demografskih sprememb na tem območju. Nagel tempo industrializacije tega področja po letu 1954, je terjal večje doseljevanje nove delovne sile. Trst je zaradi meje izgubil vlogo, ki jo je imel v zgodovini, da je sprejemal odvišni del prebivalstva iz celotne severozahodne Istre. To vlogo danes prevzemajo obalna mesta Slovenske Istre, ki je postala pomembna tudi za področje, ki sega preko slovensko-hrvaške meje.

KLEMENČIČ Vladimir, Ph.D. geographer, Faculty of Letters, University Edvard Kardelj in Ljubljana, YU-61000 Ljubljana, Aškerčeva 12

Key words: geography, frontier areas, ethnically mixed regions, borders, Yugoslavia

State Border and Border Areas as a New Geographical Phenomena in Slovenia

Revija za narodnostna vprašanja, Razprave in gradivo – Journal for Ethnic Studies, Treatises and Documents, Institute for Ethnic Studies, Ljubljana 1987, št. 20, str. 57–79

Sl (En, Sl, En)

The author is dealing with Slovenia as an international transitory and border region, with the socio-economic and regional transformations of the bordering areas, determined by existence of the open borders. He selected, analyzed and presented three distinct types of border in Yugoslavia. He is paying special attention to the role of the national minorities in the ethnically mixed border regions as regards the international economic and cultural cooperation.

MEDICA Karmen, B.A. sociologist, assistant researcher at the Institute for Ethnic Studies in Ljubljana, YU-61000 Ljubljana, Erjavčeva 26

Key words: The Slovene Istra, demography, history, industrialization

Social and Demographic Characteristics of the Slovene Istra

Revija za narodnostna vprašanja, Razprave in gradivo – Journal for Ethnic Studies, Treatises and Documents, Institute for Ethnic Studies, Ljubljana 1987, št. 20, str. 81–92

Sl (En, Sl, En)

Despite the whole series of geopolitical changes in the region of Slovene Istra during the eighteenth and nineteenth century, the social and demographic stability remained relatively undisturbed. It was not until 1945 that notable changes occurred. The intense industrialization after 1954, migration waves previous to 1954 to Italy, the coming of new settlers from the Slovene inlands and from other republics of Yugoslavia are the characteristics of the demographic situation in the Slovene Istra in past three decades.

VILHAR Nada, dipl. ekonomist, raziskovalni sodelavec Inštituta za narodnostna vprašanja v Ljubljani, YU-61000 Ljubljana, Erjavčeva 26

Gesla: Slovenija, Prekmurje, regionalni razvoj, narodnostno mešano območje

Socialno-ekonomski procesi na narodnostno mešanem območju v Prekmurju v okviru regionalnega razvoja Pomurja

Revija za narodnostna vprašanja, Razprave in gradivo – Journal for Ethnic Studies, Treatises and Documents, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana 1987, št. 20, str. 93–104

Sl (En, Sl, En)

Avtor v prispevku analizira socialno-ekonomski razvoj Pomurske regije in v njenem okviru narodnostno mešanega območja v Prekmurju potem, ko je SR Slovenija začela s sistemskim usmerjanjem skladnejšega regionalnega razvoja. Ker je bilo narodnostno mešano območje v Prekmurju manj razvito in obmejno območje, je bilo deležno pozornosti pri pospeševanju gospodarskega razvoja kar s treh aspektov: narodnostne pomešanosti, obmejnosti in gospodarske nerazvitosti. Prav to pa je prispevalo k izboljšanju gospodarskih in socialnih razmer na narodnostno mešanem območju. Pozitivne tendence gospodarskega razvoja Pomurja se zlasti kažejo v rasti delovnih mest v industriji in širjenju mreže krajev z industrijo. Na narodnostno mešanem območju v Prekmurju so bili v preteklem obdobju vloženi veliki napori tudi v izboljšanje družbenega standarda.

NOVAK-LUKANOVIČ Sonja, dipl. jezikoslovec, raziskovalna sodelavka Inštituta za Narodnostna vprašanja v Ljubljani, YU-61000 Ljubljana, Erjavčeva 26

Gesla: Slovenija, Prekmurje, dvojezično šolstvo, narodnosti

Dvojezična osnovna šola v Prekmurju: Kam in kako potem?

Revija za narodnostna vprašanja, Razprave in gradivo – Journal for Ethnic Studies, Treatises and Documents, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana 1987, št. 20, str. 105–110

Sl (En, Sl, En)

Avtor v prvem delu prikaže, v katere srednje šole so se vpisali učenci, ki so leta 1978 končali dvojezično osnovno šolo. V drugem delu pa avtor omenja nekatere motivacije, ki vplivajo na učenje jezika narodnosti in s tem na uspešno razvijanje funkcionalne dvojezičnosti.

VILHAR Nada, B.A. economist, research associate at the Institute for Ethnic Studies in Ljubljana, YU-61000 Ljubljana, Erjavčeva 26

Key words: Slovenia, Prekmurje, regional development, ethnically mixed region

Socio-Economic Processes in the Ethnic Mixed Region of Prekmurje as Regards the Regional Developmental Plan

Revija za narodnostna vprašanja, Razprave in gradivo – Journal for Ethnic Studies, Treatises and Documents, Institute for Ethnic Studies, Ljubljana 1987, št. 20, str. 93–104

SI (En, Sl, En)

In the paper, the authoress analyzes the socio-economic development in the Pomurje region and the effect of the organized developmental policy as conceived in Republic of Slovenia in 1970. Three aspects were taken into account: ethnically mixed character of the region, its geographic situation at international border, and the comparative economic underdevelopment. Positive effects of the policy can be asserted in both industry growth and considerable improvement of living standard.

NOVAK-LUKANOVIČ Sonja, B.A. linguist, research associate at the Institute for Ethnic Studies in Ljubljana, YU-61000 Ljubljana, Erjavčeva 26

Key words: Slovenia, Prekmurje, bilingual schools, nationalities

Bilingual School in Prekmurje: The Perspectives

Revija za narodnostna vprašanja, Razprave in gradivo – Journal for Ethnic Studies, Treatises and Documents, Institute for Ethnic Studies, Ljubljana 1987, št. 20, str. 105–110

SI (En, Sl, En)

The authoress presents the choices for further education of pupils, who finished the bilingual primary school Drago Lugarič in Lendava/Lendva in 1978, as regards the possibilities for further learning Hungarian. Some motivations to learn the language of nationality are taken into account, which create the conditions for successful development of functioning bilingualism.

MEJAK Renata, dr. sodelavka Inštituta za narodnostna vprašanja, YU-61000 Ljubljana, Erjavčeva 26

Gesla: Madžarska, demokratizacija, Porabje, vzgoja, izobraževanje

Slovenska narodnost v Porabju. Možnosti vzgoje in izobraževanja.

Revija za narodnostna vprašanja, Razprave in gradivo – Journal for Ethnic Studies, Treatises and Documents, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana 1987, št. 20, str. 111–126

Sn (En, Sn, En)

Procesi demokratizacije družbenega življenja na Madžarskem omogočajo boljši vpogled v stvarnost in etnolingvistično vitalnost slovenske narodnosti v Porabju. V prispevku so v sintetični obliki prikazane bistvene naravne značilnosti in demografske razmere v Porabju. Podrobneje je obravnavano področje vzgoje in izobraževanja, zamisel in uresničevanje dvojezične vzgoje in izobraževanja na področju predšolske vzgoje, osnovne šole, srednje šole in visokošolskega izobraževanja. Obravnavana so področja kjer so doseženi premiki in opozorila so dana na probleme, ki predstavljajo izziv za akcije prihodnosti.

CLAVORA Ferruccio, dr. sociologije, vodja SLORI, podružnica Čedad, Italija

Gesla: Furlanija-Juljska krajina, narodnostno mešana območja, razvoj, etnocentrizem

Osvoboditev, novo ime za razvoj

Revija za narodnostna vprašanja, Razprave in gradivo – Journal for Ethnic Studies, Treatises and Documents, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana 1987, št. 20, str. 127–139

Sl (En, Sl, En)

Avtor na podlagi analize vzrokov ekonomskega propadanja goratih predelov v Furlaniji Juljski krajini, podaja novo vizijo razvoja tega narodnostno mešanega ozemlja. Poseben pomen daje kreativnim silam, ki se oblikujejo znotraj manjšine, saj lahko le te sile določajo realno vsebino razvoja skupnosti – ta projekt avtor imenuje „etnični avtocentriran razvoj“.

MEJAK Renata, Ph. D., collaborator of the Institute for Ethnic Studies, YU-61000 Ljubljana, Erjavčeva 26

Key words: Hungary, democratization, Porabje, education

The Slovene Nationality in Porabje. Problems and Educational Possibilities.

Revija za narodnostna vprašanja, Razprave in gradivo – Journal for Ethnic Studies, Treatises and Documents, Institute for ethnic Studies, Ljubljana 1987, št. 20, str. 111–126

Sn (En, Sn, En)

The processes of democratization in Hungary permit an improved insight into the ethnic problems in Porabje and into the sociolinguistic vitality of the Slovene nationality. The article synthetically presents the characteristics of natural environment and demographic circumstances in the region. The authoress devotes her attention to the education issue, namely to the prospects and realizations of bilingual teaching in kindergartens, on primary, secondary and high school level. The authoress both evaluates the achievements of the project up to now, and points out the problems to be solved in future.

CLAVORA Ferruccio, Ph.D. sociologist, head of the Cedad/Civiale SLORI, Italy

Key words: Furlanija-Juljska krajina/Friuli-Giulia, ethnically mixed regions, development, ethnocentrism

Liberation – a New Name for Development

Revija za narodnostna vprašanja, Razprave in gradivo – Journal for Ethnic Studies, Treatises and Documents, Institute for Ethnic Studies, Ljubljana 1987, št. 20, str. 127–139

Sl (En, Sl, En)

The catastrophic earthquake of 1976 produced new social dynamics within the Slovene minority in Italy. Faced with severe economic situation, the people developed increased ethnic and cultural, as well as political alertness. The process is markedly influenced by recent groups of returned emigrants and the ideas originating within Slovene „diaspora“.

KOMAC Miran, dipl. politolog, raziskovalni sodelavec, Inštitut za narodnostna vprašanja, YU-61000 Ljubljana, Erjavčeva 26

Gesla: Rezija, etnični procesi, demografija

Rezija/Resia. Zapis o ljudeh na obrobju slovenskega etničnega ozemlja

Revija za narodnostna vprašanja, Razprave in gradivo — Journal for Ethnic Studies, Treatises and Documents, Institute for Ethnic Studies, Ljubljana 1987, št. 20, str. 141–155

Sn (En, Sn, En)

Z imenom Rezija/Resia imenujemo kakšnih 120 km² veliko področje v Italiji, jugovzhodno od gore Kanin, ki predstavlja najzahodnejši obronek slovenskega etničnega prostora. Področje je bilo zaradi zapostavljanja njegovega razvoja deležno obilne emigracije tako da danes živi tu samo še kakšnih 1400 oseb. Demografska slika področja je izrazito negativna, razvojnih perspektiv je malo; brez radikalnih posegov v prostor bo dolina nadalje zapisana propadu, s čimer bi bil iz zgodovine izbrisan pomemben, čeprav v mnogočem specifičen del slovenskega etničnega prostora.

KOMAC Miran, dipl. politolog, raziskovalni sodelavec, Inštitut za narodnostna vprašanja, YU-61000 Ljubljana, Erjavčeva 26

VENOSI Salvatore, dipl. slavist, vodja Slovenskega raziskovalnega Inštituta (SLORI) v Ovčji vasi

Gesla: Kanalska dolina, demografija, narodnostna sestava

Kanalska dolina/Val Canale

Revija za narodnostna vprašanja, Razprave in gradivo — Journal for Ethnic Studies, Treatises and Documents, Institute for Ethnic Studies, Ljubljana 1987, št. 20, str. 157–183

Po predstavitvi področja v osnovnih črtah in zgodovinskega razvoja, podajata avtorja podrobnejšo demografsko analizo, nato preideta na podrobnejši prikaz Kanalske doline skozi predstavitev posameznih krajev iz zgodovinskega, geografskega in gospodarskega aspekta. Članek se nadaljuje z orisom narodnostne strukture ter zaključuje s prikazom trenutne jezikovne situacije na obravnavanem teritoriju.

KOMAC Miran, politologist, research associate, Institute for Ethnic Studies, YU-61000 Ljubljana, Erjavčeva 26

Key words: Rezija/Resia, ethnic processes, demography

Rezija/Resia

Revija za narodnostna vprašanja, Razprave in gradivo – Journal for Ethnic Studies, Treatises and Documents, Institute for Ethnic Studies, Ljubljana 1987, št. 20, str. 141–155

Sn (En, Sn, En)

The name Rezija/Resia applies to an area of approximately 120 square kilometers which represents the westernmost part of the Slovene ethnic territory. Due to retarded economic development, the area is nowadays populated by only about 1400 persons. The demographic trends are extremely negative and perspectives for development few. Radical improvement programmes are required in order to preserve this important, in many ways specific, part of the Slovene ethnic territory.

KOMAC Miran, research associate, Institute for Ethnic Studies, YU-61000 Ljubljana, Erjavčeva 26
VENOSI Salvatore, B.A. slavist, head of the Ovcja vas/Valbruna SLORI, Italy

Key words: Kanalska dolina/Val Canale, demography, ethnic groups

Kanalska dolina/Val Canale

Revija za narodnostna vprašanja, Razprave in gradivo – Journal for Ethnic Studies, Treatises and Documents, Institute for Ethnic Studies, Ljubljana 1987, št. 20, str. 157–183

The authors attempted to present the historic portrait of Kanalska dolina/Val Canale, its geographic and economic characteristics. Chief attention is dedicated to present demographic circumstances and to ethnolinguistic situation nowadays.

BORIS Jesih, dipl. politolog, raziskovalni sodelavec, Inštitut za narodnostna vprašanja, YU-61000 Ljubljana, Erjavčeva 26

Gesla: Koroška, Slovenci, socialna struktura

Pogled v socialno strukturo koroških Slovencev

Revija za narodnostna vprašanja, Razprave in gradivo – Journal for Ethnic Studies, Treatises and Documents, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana 1987, št. 20, str. 185–206

Sn (En, Sn, En)

Avtor analizira socialno, starostno in spolno strukturo kandidatov na slovenskih listah na zadnjih treh občinskih volitvah na Koroškem. Vzorec obsega 684 oseb. Rezultati so predstavljeni za vsake volitve posebej in za vse tri skupaj.

JURIČ Marija, mag. pedagoških znanosti, Slovenski znanstveni inštitut v Celovcu, Avstrija

Gesla: Koroška, dvojezično ozemlje, narodnostna sestava, odnosi, diskriminacija po spolu

Implikacije večinsko-manjšinske problematike na Koroškem glede na spol

Revija za narodnostna vprašanja, Razprave in gradivo – Journal for Ethnic Studies, Treatises and Documents, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana 1987, št. 20, str. 207–221

Sl (En, Sl, En)

Avtorica se na podlagi 52 globinskih intervjujev ukvarja z nekaterimi vidiki skubjektivnih oblik predelave življenjskih razmer na dvojezičnem ozemlju Koroške. Pri tem jo zanimajo predvsem razlike med spoloma.

Ugotavlja, da prinašajo neenake družbene razmere med slovensko in nemškogovorečimi Korošci ter med spoloma za ženske še dodatne obremenitve. S tem, da so v šibkejšem položaju tudi znotraj patriarhalno strukturirane družbe, še bolj čutijo direktne posledice mednarodnostnih odnosov.

JESIH Boris, research associate, Institute for Ethnic Studies, YU-61000 Ljubljana, Erjavčeva 26

Key words: Carinthia, Slovenes, Social structures

Social structure of the Slovenes in Carinthia

Revija za narodnostna vprašanja, Razprave in gradivo – Journal for Ethnic Studies, Treatises and Documents, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana 1987, št. 20, str. 185–206

Sn (En, Sn, En)

The author analyzes the social, age and sex structure of the selected number of Slovene candidates from the last three county elections in Carinthia (Austria) for independent Sloven elections Groups. Included were 684 persons. The results are presented for each election separately and for three elections together.

JURIČ Marija, M.D. pedagogist, Slovene Scientific Institute from Celovec/Klagenfurt, Austria

Key words: Carinthia, bilingual territories, ethnic groups, relations, sexual discrimination

Some specific Implications of the Majority-Minority Problematics in Carinthia

Revija za narodnostna vprašanja, Razprave in gradivo – Journal for Ethnic Studies, Treatises and Documents, Institute for Ethnic Studies, Ljubljana 1987, št. 20, str. 207–221

Sl (En, Sl, En)

The authores is dealing, on basis of 52 extensive interviews with certain aspects of living as subjectively described, in the bilingual region of Carinthia. Her Primary interest was devoted to the differences of the respective position of men and women. Her view is that the inequal position of the two ethnic groups, together with the firm patriarchal setting in the region, rends special difficulties to the position of women, who are thus the more exposed sex as regards the interethnic relations in Carinthia.

KRISTEN Samo, dipl. pravnik, raziskovalni asistent Inštituta za narodnostna vprašanja, YU-61000 Ljubljana, Erjavčeva 26

Gesla: Tržaško vprašanje, spomini, pričevanja, knjige

Italijanska memoarska in dnevniška pričevanja o Trstu spomladi 1945

Revija za narodnostna vprašanja, Razprave in gradivo – Journal of Ethnic Studies, Treatises and Documents, Ljubljana 1987, št. 20, str. 223–234

Sn (En, Sn, En)

Prispevek na temelju kronološko in kritično zastavljene ekspozicije prikazuje odmev, ki so ga v italijanski in zlasti tržaško-italijanski memoaristiki zapustili dogodki t.i. štiridesetih dni, obdobja od jugoslovanske osvoboditve Trsta 1. maja 1945 do 12. junija 1945. Avtor je v sestavku prikazal vsebino desetih najpomembnejših spominskih pričevanj objavljenih v knjižni obliki. Prikaz daje bralcu možnost, da se seznani z vsemi temeljnimi pogledi italijanskih avtorjev na vprašanje t.i. jugoslovanske okupacije Trsta.

KLOPČIČ Vera, dipl. iur., raziskovalka na Inštitutu za narodnostna vprašanja v Ljubljani, YU-61000 Ljubljana, Erjavčeva 26

Gesla: Jugoslovanstvo, razprave, unitarizem, centralizem

Jugoslovanstvo in „jugoslovanstvo“: pristopi v aktualni strokovni publicistiki

Revija za narodnostna vprašanja, Razprave in gradivo – Journal for Ethnic Studies, Treatises and Documents, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana 1987, št. 20, str. 235–246

Sl (Sl, En, Sl)

Problem jugoslovanstva kot izjave o nacionalni pripadnosti je med strokovno javnostjo dosegel poglobljeno razpravo zlasti po popisu leta 1980. Izhodišča za analizo, kot tudi rezultati, so različni; avtorica je problem obravnavala po svoji pozitivni vsebini, kot tudi po negativni, ki jo predstavlja nevarnost manipuliranja s tem fenomenom za unitaristične in centralistične cilje. Predstavila je stališča nekaj prominentnih jugoslovanskih družboslovcev.

KRISTEN Samo, research assistant, Institut for Ethnic Studies, YU-61000 Ljubljana, Erjavčeva 26

Key words: The Trieste question, memoris, diaries, books

The Event of Spring 1945 in Trieste as Reflected in Italian Memoires and Diary Writtings

Revija za narodnostna vprašanja, Razprave in gradivo – Journal for Ethnic Studies. Treatises and Documents, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana 1987, št. 20, str. 223–234

Sn (En, Sn, En)

The author attempts to chronologically present the reminiscences of Italian authors on the so called „Fourty Days“ of Yugoslave liberation of Triest. Ten presented accounts from published memoires and diaries, critically evaluated, give a thorough insight into the views in question.

KLOPČIČ Vera, B. Sc. jurist, research associate, Institute for Ethnic Studies in Ljubljana, YU-61000 Ljubljana, Erjavčeva 26

Key words: „Yugoslaves“, ethnic versus state affiliation, controversies, militarism, centralism

„Yugoslavs“ – National or State Affiliation? An Overview of the Up-toDate Scientific Writtings

Revija za narodnostna vprašanja, Razprave in gradivo – Journal for Ethnic Studies, Treatises and Documents, Institute for Ethnic Studies, Ljubljana 1987, št. 20, str. 235–246

Sl (En, Sl, En)

The issue of „Yugoslave nationality“ came to social scientists' attention especially after the 1980 census. Various analyses were made. The authoress attempted to define the phenomenon for both its positive contents and the danger of possible manipulation for unitarian, centralistic ends. She presented some of the most prominent theses of Yugoslave theorists on the problematics.

STERGAR Janez, prof. zgodovinar, višji raziskovalni sodelavec Inštituta za narodnostna vprašanja v Ljubljani, YU-61000 Ljubljana, Erjavčeva 26.

Gesla: Slovenija, mednacionalni odnosi, slovensko zamejstvo, šolstvo, učbeniki

Narodnostna problematika v osnovnošolskih učbenikih spoznavanja družbe in zemljepisa v SR Sloveniji.

Revija za narodnostna vprašanja, Razprave in gradivo – Journal for Ethnic Studies, Treatises and Documents, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana 1987, št. 20, str. 247–260

Sl (En, Sl, En)

Analiza je del opravljenega pregleda pisanja osnovnošolskih učbenikov v SR Sloveniji. Pokaže na razdrobljenost obravnave slovenskih manjšin v sosednjih državah ter mednacionalnih razmerij v Jugoslaviji in v svetu na več šolskih predmetov in več šolskih stopenj. Pri šolskem obravnavanju slovenskega naroda in geografskega pojma Slovenije včasih izpuščajo zamejstvo, zdomstvo in izseljenstvo. Nedoslednosti so pri državnih, deželnih in narodnostnih mejah v zgodovini in sedanjosti. Prevečkrat so spregledani madžarska in italijanska narodnost ter Romi v SR Sloveniji, enako tudi priseljenci iz drugih jugoslovanskih republik. Nedosledno je pisanje krajevnih imen na narodnostno mešanih področjih.

STERGAR Janez, B.A. historian, senior researcher at the Institute for Ethnic Studies in Ljubljana, YU-61000 Ljubljana, Erjavčeva 26

Key words: Slovenia, Interethnic relations, Slovene minorities, educational system, textbooks

Ethnic Problematics as Treated in Primary School Textbooks for Social Science and Geography subjects in Socialist Republic Slovenia

Revija za narodnostna vprašanja, Razprave in gradivo – Journal for Ethnic Studies, Treatises and Documents, Institute for Ethnic Studies, Ljubljana 1987, št. 20, str. 247–260

Sl (En, Sl, En)

Present contribution of the author represents part of his applicative study of primary school textbooks in SR Slovenia. Atomization of the problematics of Slovene national minorities, uncorrect treatment of interethnic relations in Yugoslavia, omissions of parts of Slovene nation (minorities; emigration, both economic and permanent), inconsistent presentations of state, regional and national boundaries are most notable shortcomings of the volumes reviewed, in addition to too frequent neglecting of Italian and Hungarian minorities in Slovenia, the Romas (Gypsies), and immigrants from other Yugoslave republics, and the neglect of bilingual of geographical names in ethnically mixed regions.

REVIJA ZA NARODNOSTNA VPRAŠANJA

RAZPRAVE IN GRADIVO

Nekatera vprašanja, ki jih obravnava revija:

- narodna vprašanja in mednacionalni odnosi v Jugoslaviji in v svetu
- položaj in pravice narodnih oziroma etničnih manjšin
- odnosi v večkulturnih družbah
- dvojezičnost v izobraževanju in javnem življenju
- pravice človeka v današnjem svetu
- regionalizem in čezmejno sodevanje

Revija izhaja enkrat na leto. Članki so objavljeni v slovenščini in v angleščini. Vsebinsko bogati povzetki v angleščini. V prilogi so objavljeni dokumenti in prikazi knjig.

NAROČILNICA ZA „REVIJO ZA NARODNOSTNA VPRAŠANJA“ SUBSCRIPTION FOR „JOURNAL OF ETHNIC STUDIES“

Firma – ime organizacije

Name/Organization

Naslov/Adress(e)

Naročamo/subscribes to „Revija za narodnostna vprašanja/Journal of Ethnic studies“
..... izvodov/copies in smo plačali v znesku /and pays the sum of
.....

s čekom, plačljivim na/by a cheque payable to ČZ Uradni list SRS, 61000
Ljubljana, Kardeljeva c. 12

na naš žiro račun/to our account by Ljubljanska banka – Gospodarska banka,
Ljubljana, št./no. 50100-620-107-25731-2795/2.

JOURNAL OF ETHNIC STUDIES

TREATISES AND DOCUMENTS

The Review includes the following topics:

- ethnic questions and interethnic relations in Yugoslavia and abroad
- the position and rights of ethnic minorities
- relations in multicultural societies
- bilingualism in education and public life
- human rights in the modern world
- regionalism and cooperation in frontier areas

The review is published yearly. The articles are in Slovene and English, with summaries in English. The appendices consist of original documents and appendices of published books.

ČZ URADNI LIST SRS

Kardeljeva c. 12, p. p. 379/VII

61000 LJUBLJANA

Yugoslavia

MADŽARI IN SLOVENC

**sodelovanje
in sožitje ob
jugoslovansko-madžarski
meji**

obrni

NAROČILNICA

Nepreklicno naročam(mo) izvodov knjige „MADŽARI IN SLO-
VENC – SODELOVANJE IN SOŽITJE OB JUGOSLOVANSKO MADŽARSKI
MEJI“ po ceni 13.000 din.

Knjigo mi pošljite na naslov

Račun bom poravnal v 15 dneh od prejema knjige.

Obsežno raziskavo te teme, trajajočo dve leti, sta opravila Inštitut za narodnostna vprašanja v Ljubljani in Raziskovalni center državne knjižnice Maksim Gorki v Budimpešti. Skupno terensko delo na jugoslovansko-madžarski meji je edinstven primer raziskovanja v Evropi in svetu. Tako sta nastali dve med seboj povezani in poljudno napisani študiji. Prva predstavlja madžarsko narodnost v Prekmurju, druga pa slovensko v Porabju.

Temeljni vsebinski poudarki knjige:

- narodnostno mešano ozemlje v luči regionalne razvojne politike
- nacionalna politika obeh držav – uspehi in dileme
- sociološko-demografske značilnosti in razvojna vprašanja Slovencev v Porabju in Madžarov v Prekmurju
- uspehi in problemi pri uveljavljanju dvojezičnosti od organizacij združenega dela do verskega življenja
- obmejno sodelovanje – želje in stvarnost

Zanimivo bo zvedeti, kaj so predstavniki obeh narodnosti povedali o anketi o vseh stvareh, ki zadevajo njihovo delo in življenje . . .

Cena: 13.000 din

Naročila sprejemata:

INŠTITUT ZA NARODNOSTNA VPRAŠANJA, YU 61000 LJUBLJANA, Erjavčeva
26 in
ZALOŽBA KOMUNIST, YU 61000 LJUBLJANA, Zarnikova 3

Knjige, ki bi jih želeli predstaviti v Razpravah in gradivih – Reviji za narodnostna vprašanja, – pošljite izdajatelju – Inštitut za narodnostna vprašanja, Erjavčeva 26, 61000 Ljubljana. Rokopise za objavo pošljite na gornji naslov.

Books to be reviewed in Treatises and Documents – Journal of Ethnic Studies are to be sent to the publisher – Institute for Ethnic Studies, Erjavčeva 26, 61000 Ljubljana. Manuscripts to be published in this journal should be submitted to the above address.